

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA **2017**

Projektu atbalsta:

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Ārlietu ministrija

Sadarbībā ar: **FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Publikācijas “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2017” mērķis ir veicināt izpratni par Latvijas ārējās un drošības politikas lēmumiem un apsvērumiem 2016. gadā, kā arī apzināt iespējas un izaicinājumus, kas Latviju sagaida 2017. gadā. 2016. gads ir bijis sarežģīts, izaicinošs un dinamisks. Latvija ir efektīvi stiprinājusi savas Eiroatlantiskās saiknes un tālāk integrējusies Rietumu kopienā. Tomēr globālie un reģionālie notikumi turpināja radīt izaicinājumus Latvijas ārpolitikai. Pagājušais gads skaidri izceļ šos starptautiskos un reģionālos izaicinājumus un pārbaudījumus, ar kuriem Latvijai būs jāsastopas 2017. gadā.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Saeima un Latvijas Republikas Ārlietu ministrija
Sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu

Redaktori: Andris Sprūds, Ilvija Bruģe, Kārlis Bukovskis

Autori: Māris Andžāns, Aldis Austers, Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, Ieva Bloma, Lolita Čigāne, Ilze Garoza, Mortens Hansens, Ojārs Ēriks Kalniņš, Andis Kudors, Imants Lieģis, Andris Maldups, Juris Ozoliņš, Gunta Pastore, Gunda Reire, Edgars Rinkēvičs, Ojārs Skudra, Andris Sprūds, Pēteris Strautiņš, Nora Vanaga, Mārtiņš Vargulis, Pēteris Veits

Projekta koordinatore: Ilvija Bruģe

Grāmatā paustie autoru viedokļi neatspoguļo Latvijas Ārpolitikas institūta, Latvijas Republikas Saeimas, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas vai Frīdriha Eberta fonda nostāju, kā arī nepārstāv kādas valsts pārvaldes iestādes vai ministrijas viedokli.

Tulkojumi no angļu valodas: Santa Pelše

Latviešu valodas redaktore: Līga Bērziņa

Vāka dizains: Kristīne Plūksna-Zvagule

Makets: Oskars Stalidzāns

Grāmata publicēta sadarbībā ar izdevniecību “Zinātne”

© Rakstu autori, 2017

© Tulkojumi: Santa Pelše, 2017

© Makets: Oskars Stalidzāns, 2017

© Vāka dizains: Kristīne Plūksna-Zvagule, 2017

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2017

ISBN 978-9984-583-98-3

UDK 327(474.3)“1991/...”(058)

Sp950

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds

Andris Sprūds 5

Ārlietu ministra ievadvārdi

Edgars Rinkēvičs 7

LATVIJA 2017. gadā: meklējot drošību caur principiālu pragmatismu

Ojārs Ēriks Kalniņš 9

Drošības dažādās sejas EIROPAS UN LATVIJAS POLITIKĀ

Lolita Čigāne 23

LATVIJAS ĀRPOLITIKA: aizstāvēt nacionālās intereses reālpolitikas strukturētā pasaulē

Ojārs Skudra 37

LATVIJAS ĀRPOLITIKA: prognozējams pragmatisms neprognozējamajos laikos

Imants Lieģis 51

LATVIJAS drošības politika: veidojot atturēšanas stratēģiju

Nora Vanaga 63

Stratēģiskās komunikācijas jautājumu vieta un attīstība Latvijas drošības politikā

Mārtiņš Vargulis 76

IESAISTĪŠANĀS STARPTAUTISKĀ TERORISMA APKAROŠANĀ NO LATVIJAS INTEREŠU SKATUPUNKTA

Pēteris Veits 86

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ: STARP SKAIDRĪBU UN NESKAIDRĪBU	
Ieva Bloma	99
IMIGRĀCIJA UN BĒGLI EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ	
Aldis Austers	112
LATVIJAS UN KRIEVIJAS ATTIECĪBAS: VĒSĀ STABILITĀTE	
Andis Kudors	127
EIROPAS SAVIENĪBAS AUSTRUMU PARTNERĪBAS ĢEOPOLITISKIE IZAICINĀJUMI	
Gunda Reire	141
LATVIJA UN CENTRĀLĀZIJA: NO REDZAMĪBAS LĪDZ PRAKTISKAM DARBAM	
Gunta Pastore	151
"16+1" FORMĀTS UN ĶĪNA LATVIJAS ĀRPOLITIKĀ: STARP VĒRTĪBĀM UN INTERESĒM	
Māris Andžāns, Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova	163
LATVIJAS ĀRĒJĀS EKONOMISKĀS POLITIKAS PAMATI UN IZAICINĀJUMI	
Pēteris Strautiņš	172
LATVIJAS IESTĀŠANĀS OECD: KO GAIDĪT?	
Mortens Hansens	186
LATVIJAS TRANZĪTA UN LOĢISTIKAS NOZARES AKTUALITĀTES	
Andris Maldups	197
LATVIJAS ENERĢIJAS APGĀDES DROŠĪBA TEHNOLOĢIJU IZMAIŅU APSTĀKĻOS	
Juris Ozoliņš	215
LATVIJAS DIASPORAS LOMA LATVIJAS ĀRPOLITISKĀS RĪCĪBPOLITIKAS IETVARĀ	
Ilze Garoza	231
IETEIKUMI LATVIJAS ĀRĒJAI UN DROŠĪBAS POLITIKAI 2017. GADĀ	
	246

PRIEKŠVārds

Andris Sprūds, Latvijas Ārpolitikas institūta direktors,
Rīgas Stradiņa universitātes profesors

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI) turpina izvērtēt Latvijas ārējo un drošības politiku, informēt sabiedrību un sniegt rekomendācijas ārpolitikas veidotājiem un lēmumu pieņēmējiem. 2016. gads ir bijis sarežģīts, izaicinošs un dinamisks. Latvija ir efektīvi stiprinājusi savas Eiroatlantiskās saiknes un tālāk integrējusies Rietumu līdzīgi domājošo kopienā. NATO Varšavas samits atkārtoti apliecināja alianses solidaritāti un tās Austrumu flanga drošību, un tuvākajā laikā Latvijā un pārējās Baltijas valstīs tiks izvietoti daudznacionālie spēki. Latvija ir arī veiksmīgi izpildījusi savu ilgtermiņa mērķi – iestāties Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD).

Latvija spēja izmantot arī citas iespējas – tā turpina paplašināt savas diplomātiskās aktivitātes un sadarbību ar Āzijas valstīm. 2016. gadā tika paplašināta sadarbība ar Ķīnu. Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu un Ķīnas valdību vadītāju sanāksme Rīgā ļāva Latvijai parādīt savu ciešo apņemšanos veicināt dialogu, veidot dienaskārtību, kā arī demonstrēja tās institucionālo gatavību koordinēt “16+1” sadarbības formāta aktivitātes. Latvijas Eiropas Savienības Padomes prezidentūras laikā Centrālāzijas virziens tika stingri iezīmēts Latvijas diplomātiskajā kartē. 2016. gadā Latvija turpināja savu praktisko sadarbību ar reģiona valstīm Eiropas Globālās stratēģijas kontekstā.

Tomēr globālie un reģionālie notikumi turpināja radīt izaicinājumus Latvijas ārpolitikai. Pagājušais gads skaidri izceļ šos starptautiskos un reģionālos izaicinājumus un pārbaudījumus, ar kuriem Latvijai būs jācīnās 2017. gadā. Eiroatlantiskā kopiena ir pieredzējusi daudzus visnotaļ negaidītus pagriezienus – Lielbritānija ir nobalsojusi par Eiropas Savienības atstāšanu; Donalda Trampa protekcionistiskie saukļi ir atnesuši viņam uzvaru ASV prezidenta vēlēšanās; traģiskie notikumi Nicā un citur veicinājuši Eiropas sabiedrības pieaugošās bažas par ievainojamību un nedrošību; terorisms un ieilgušā migrācijas krīze stiprina protekcionisma un nacionālisma balss. Tradicionālā Eiropas projekta, kuru raksturo atvērtība un tolerance, politiskā un ekonomiskā ilgtspēja ir apdraudēta. Tas savukārt veido noskaņu pirms svarīgajām vēlēšanām, kas tuvojas Francijā un Vācijā.

Eiropa turpina sastapties ar ģeopolitiskajām ambīcijām. Attiecības ar Krieviju saglabājās sarežģītas, bet Latvija ir centusies demonstrēt vēlmi iesaistīties dialogā ar tās lielāko kaimiņu. Tomēr cerības veidot un iesaistīties plašākos reģionālās sadarbības ietvaros acīmredzami tikušas aizstātas ar pieaugošu neuzticību, abpusējām atturēšanas stratēģijām un lielvaru sāncensību. Mēs esam piedzīvojuši dezinformācijas kampaņas. Latvija ir turpinājusi īstenot savu iesaistīšanās stratēģiju, atstājot atvērtu dialogu ar Krieviju un veicinot eiropēizāciju Austrumu partnerības valstīs. Tomēr nerimstošie konflikti kaimiņvalstīs, kā arī bēgļu krīze Latvijai atgādina, ka pārarpdrošināšanās un solidaritātes stiprināšana ir nepārtraukts process.

Mēs turpinām uzskatīt un akcentēt to, ka ārējā un drošības politika sākas mājās. Eirotatlantiskā telpa ir līdzīgi domājošo kopiena, taču dažādās pieejas tās iekšienē prasa savas nodevas un ar tām nepieciešams tikt galā. Jautājumi par ilgtermiņa ekonomisko, sociālo un institucionālo ilgtspēju globāla mēroga efektivitāti un nozīmīgumu, un spēju runāt vienā balsī vēl aizvien nav atrisināti. Latvijai vissvarīgāk ir nodrošināt tās politisko, ekonomisko un sociālo stabilitāti. Pašvaldību vēlēšanas lielā mērā noteiks arī 2018. gada Saeimas vēlēšanu iznākumu. Sabiedrības integrācija un iekšējās uzticības vairošana ir nepārtraukts mērķis. Tikai pārlicināta, droša un integrēta valsts spēs izmantot priekšrocības, ko sniedz pilntiesīga dalība Eirotatlantiskajās struktūrās, un īstenot proaktīvu ārpolitiku.

Publikācijas “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2017” mērķis ir sniegt izvērtējumu un izpratni par Latvijas ārējās un drošības politikas izaicinājumiem 2017. gadā. Publikācija rūpīgi skata 2016. gada notikumus un lēmumus un cenšas iezīmēt Latvijas ārējās un drošības politikas scenārijus un rekomendācijas 2017. gadam. Lai sasniegtu veiksmīgu rezultātu, būtiska ir sadarbība. Gadagrāmata 2017 atspoguļo sadarbības nozīmīgumu – tā ir daudz guvusi no mūsu Latvijas ekspertu vēlmes dalīties savos novērojumos un ieteikumos. Par atbalstu mēs esam pateicīgi Saeimai un īpaši Ārlietu komisijai un Eiropas lietu komisijai, kuras ir sniegušas būtisku ieguldījumu un atbalstu ārpolitikas pētniecībai un sabiedrības informēšanai. Dāsnais atbalsts, ko mums sniegusi Saeima, ir ļāvis publikāciju sagatavot divās valodās, kā arī organizēt vairākas reģionālās debates ar Saeimas pārstāvjiem, kuru mērķis ir bijis informēt sabiedrību par dažādiem viedokļiem un nostājām svarīgos ārpolitikas jautājumos. Mums ir lieliska un abpusēji izdevīga sadarbība ar Ārlietu ministriju, kas ļauj veidot tiltu starp politikas īstenotājiem un domnīcām. Arī ilgstošais un dāsnais atbalsts, ko sniedzis Frīdriha Eberta fonds, ir bijis neaizvietojs. Fonds ir atkārtoti demonstrējis savu līderību intelektuālās diskusijas veicināšanā un viedokļu apmaiņā nacionālā un starptautiskā līmenī, kas ir bijis neatsverams ieguldījums rosinošas un informētas diskusijas veidošanā starp lēmumu pieņēmējiem, ekspertiem un sabiedrību Latvijā. Visbeidzot, šī publikācija gūst no lasītāja, kurš ir ieinteresēts izprast izaicinājumus un perspektīvas, kas nosaka Latvijas spēju īstenot veiksmīgu ārējo un drošības politiku sarežģītā reģionālajā un starptautiskajā vidē. Līdzīgi kā 2016. gads, arī 2017. gads nesīs daudzus uzdevumus, sarežģītus lēmumus un iespējas.

ĀRLIETU MINISTRA IEVADVĀRDI

Edgars Rinkēvičs, Latvijas Republikas ārlietu ministrs

Laikmetā, kad globālās attīstības ritms starptautiskajai sabiedrībai rada jaunas pozitīvas iespējas, vienlaikus nesot līdzī arī jaunus apdraudējumus un problēmas, Latvija ir cieši saistīta ar notikumiem gan mums ģeogrāfiski tuvos, gan tālākos pasaules reģionos. Atskatoties uz 2016. gada ritējumu, tas ir iezīmējies kā gads, kurā starptautiskā sabiedrība, tai skaitā Latvija un Eiropa, ir saskārusies ar jauna veida nestabilitātes avotiem.

Latvijas ārpolitikā 2016. gadā kompleksi savijās vairāki savstarpēji saistīti darbības virzieni. Ārpolitikas fokusā bija un būs Eiropas Savienības *status quo* saglabāšana, gan ārējās drošības jautājums, ieskaitot Latvijas ārējo robežu stiprināšanu, gan ārējo ekonomisko sakaru un tirdzniecības veicināšana. Valsts nevar būt droša, ja tās ekonomika neaug, savukārt ekonomika nevar augt, ja nav nepieciešamo drošības garantiju. Ekonomiku un drošību vienu no otras nevar atdalīt.

2016. gadā, kad tika atzīmēta Latvijas 25. neatkarības atjaunošanas gadadiena un tika analizētas reģionu attīstības tendences, nostiprinājās izpratne par Ziemeļu un Baltijas valstu sadarbības ietvaru kā līdzīgi domājošu kopīgu vērtību reģiona valstu grupu gan drošības, gan ekonomiskās sadarbības jomā. Šis gads vēl reizi pierādīja, ka mūsu reģions ir Eiropas Savienības, Ziemeļatlantijas līguma organizācijas un Krievijas interešu pārklāšanās zona. Tāpēc Latvija mērķtiecīgi stiprināja savu pozīciju kā Baltijas valstu un Ziemeļvalstu sadarbības virzītāja, veicinot politisko dialogu par reģionam kopīgiem izaicinājumiem un strādājot pie reģionālās enerģētikas un transporta infrastruktūras attīstīšanas.

Skatoties plašāk – Eiropas Savienības formātā un transatlantiskajā telpā 2016. gadu zināmā mērā varētu iedalīt divos dažādos posmos – pirms referenduma Apvienotajā Karalistē, pirms ASV prezidenta vēlēšanām un pēc tam. Abi šie notikumi ir aktualizējuši jautājumu par turpmāko Eiropas Savienības nākotni, tās tālāku ekonomisko izaugsmi un drošību. Darbs pie jaunās Eiropas Savienības ārpolitikas un drošības politikas globālās stratēģijas liecināja par ES institūciju un dalībvalstu

izpratni par starptautiskajiem notikumiem un Eiropas Savienības vietu tajos. Šodien šī stratēģija tiek skatīta citā realitātē. Tā bija un ir saglabājusies kā apliecinājums Eiropas Savienības vēlmei stiprināt tās globālo lomu, uzturot vienotu redzējumu un īstenojot kopīgu rīcību. Būtiski, lai 2017. gadā turpinātos aizsāktais darbs pie stratēģijā pausto uzstādījumu praktiskās īstenošanas.

Latvijas drošībai ir nozīmīgi NATO samītā Varšavā pieņemtie lēmumi un to īstenošana. Alianse ir apzinājusies mūsdienu netradicionālo draudu riskus. Latvijai ir īpaši svarīga samītā apstiprinātā gatavība piemērot kolektīvās aizsardzības garantijas hibridā apdraudējuma gadījumā, kā arī NATO un ES līderu kopīgā deklarācija par abu pušu sadarbības stiprināšanu drošības jautājumos. Tas, ka Kanāda uzņemsies vadošās valsts pienākumus alianses kaujas grupai Latvijā, ka Baltijas valstīs un Polijā NATO stiprinās iedzīvotāju drošību, ir konkrēts šo lēmumu īstenošanas piemērs.

Latvijas ārlietu dienestam 2016. gadā svarīgi ir bijis arī sniegt atbalstu Latvijas uzņēmumiem ārējo tirgu apgūšanā. Ārlietu dienests visa gada garumā ir enerģiski strādājis, organizējot biznesa forumus un informatīvos seminārus par eksporta iespējām ārvalstīs. Diplomātiskie pārstāvji ir nodrošinājuši savu klātbūtni ekonomiskās sadarbības vecināšanas pasākumos, lai vairotu starptautisko partneru uzticību Latvijai, kā arī veicinājuši birokrātisko barjeru nojaukšanu sekmīgai uzņēmēju darbībai. Darbs pie līgumtiesisko bāžu nostiprināšanas nav īstermiņa un viegli saredzams ārpolitikas atzars. Atdeve no šī darba jāskata vidējā un ilgtermiņa perspektīvā. Šis atzars ir neatņemams ekonomisko sakaru virzītājietais. 2016. gadā tika izmantota sadarbība ar Latvijas diasporas pārstāvjiem, kuru sniegto potenciālu svarīgi ir jēgpilni izmantot arī turpmāk.

Nākamais, 2017. gads, būs spraigs un notikumiem pilns. Latvijas ārpolitika būs jāveido, ņemot vērā gaidāmos notikumus Eiropā un pasaulē. Darbu sāks jaunā ASV administrācija, un konkretizēsies Apvienotās Karalistes potenciālais *Brexit* process. Latvijas ārpolitikai būs jābūt noturīgspejīgai un efektīvai, saglabājot augstu pielāgošanās spēju un profesionālo prasmju izmantošanu atbilstoši starptautisko notikumu attīstībai, skaidri fokusā paturot demokrātisko pamatvērtību, ieskaitot likuma varu un cilvēktiesību saglabāšanu. 2017. gadā turpināsies gatavošanās Latvijas valsts simtgades svinībām, kuras ietvaros paredzētos pasākumus izmantosim instrumentāli savu ārpolitisko mērķu īstenošanai.

LATVIJA 2017. GADĀ: MEKLĒJOT DROŠĪBU CAUR PRINCIPIĀLU PRAGMATISMU

Ojārs Ēriks Kalniņš, Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs

Latvijas 25. gadadiena tika atzīmēta laikā, kad situācija pasaulē, pieticīgi vērtējot, raksturojama kā nemierīga. 2016. gadā, bruņotiem konfliktiem risinoties Eiropas austrumu un dienvidu kaimiņvalstīs, migrantu straumēm plūstot pāri visam kontinentam un Lielbritānijai draudot atdalīties no grūtībās nonākušās Eiropas Savienības, Latvija darīja visu iespējamo, lai uz starptautiskās skatuves saglabātu noturīgu kursu. Latvijas politiskā atbildes reakcija uz notikumiem, kas veido šķietami nebeidzamu globālo un iekšpolitisko problēmu virkni, galvenokārt pamatojas uz diviem faktoriem, tas ir, principiālu pragmatismu un konstruktīvu sadarbību. Pārfrāzējot – mēģinām rīkoties pareizi, sadarbojoties ar citiem, kuri vēlas sasniegt tos pašus mērķus.

Pēdējo 25 gadu laikā Latvija ir aizstāvējusi savas valstiskās intereses, strādājot ar tik daudz partneriem, cik tas bijis racionāli iespējams. Latvija ir aktīvi iesaistījusies visās starptautiskajās organizācijās, kas spēj ietekmēt tās ekonomikas, drošības un politikas mērķus, kā arī nav vairījusies no saistību uzņemšanās. No brīža, kad Latvija pievienojās ANO 1991. gadā, līdz brīdim, kad tā 2016. gadā iestājās OECD, tā ir izmantojusi multinacionālo organizāciju sniegto iespēju klausīties, mācīties un runāt, kad tas nepieciešams interešu aizstāvēbai un kad to pieprasa principi.

Ja dalība NATO un ES bija Latvijas galvenās ārpolitikas prioritātes 20. gadsimta deviņdesmitajos gados, tad 2016. gadā galvenais darba kārtības uzdevums bija saglabāt šo organizāciju stiprumu, vienotību un stabilitāti. Un 2017. gada uzdevums daudz neatšķirsies. 2016. gadā Latvija strādāja kopā ar NATO un ES, lai mēģinātu novērst trīs galvenos draudus Eiropas un pasaules drošībai: 1) Krievijas joprojām īstenotā agresija Ukrainā un starptautiskās likumdošanas pārkāpšana; 2) *Daesh/ISIL* un citu džihādistu grupējumu izraisītais starptautiskais terorisms un 3) masu migrācija, kuras cēloņi ir Sīrijā, Irākā un Ziemeļāfrikas valstīs notiekošie konflikti un tiem sekojošās humanitārās krīzes.

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS PRIORITĀTES

Latvijas Ārlietu ministrija 2017. gadam prognozē ārpolitiku, kas atbilst valsts primārajām nacionālajām interesēm: strādāt, lai nodrošinātu ES un NATO ilgtermiņa vienotību un efektivitāti. Citu starpā ir izvirzītas šādas prioritātes:

1. sadarbojoties ar NATO sabiedrotajiem, stiprināt mūsu ārējo drošību;
2. Veicinot ES vienotību un efektivitāti, saglabāt un pilnveidot ES integrācijas labākos aspektus;
3. Turpināt stabilitātes un attīstības veicināšanu Eiropas austrumu un dienvidu reģionos;
4. Ar ārējo investīciju un jaunu eksporta tirgu palīdzību stiprināt Latvijas ekonomiku;
5. Uzturēt un atbalstīt konstruktīvu saikni ar diasporu.

Latvijas ārpolitiku veido virkne faktoru, savukārt lai panāktu tās veiksmīgu īstenošanu, valdībai un parlamentam nepieciešams būt vienisprātis par vairumu no šiem faktoriem. Līdz šim viņiem tas ir izdevies. Daļa jautājumu, kas dominē Latvijas ārpolitikā 2016. gada beigās, ir uzskaitīti zemāk tekstā.

ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU

Pirms notikumiem Ukrainā Krievija tika uzskatīta par NATO alianses stratēģisko, kaut arī problemātisko, partneri. Šobrīd Krievija ir kļuvusi par ikviena stratēģisko problēmu. 2016. gadā Krievijas agresīvā politika Ukrainā turpinājās ar nesamazinātu intensitāti. Starptautiskās likumdošanas nerimtīgie pārkāpumi kombinācijā ar cietsirdīgajām militārajām darbībām Ukrainā un Sīrijā rada pasaulei arvien lielāku neskaidrību par Krievijas turpmāko rīcību. Krievijas pieeja izmantot militāros līdzekļus savu politisko mērķu sasniegšanai apdraud ne tikai tās kaimiņvalstis, bet ir pasliktinājusi arī visas Eiropas drošību.

Latvija pilnībā atbalsta ES divu ceļu pieeju Ukrainas jautājumā. Globālā sabiedrība nevar, un tai nevajadzētu atzīt Krievijas īstenoto nelegālo Krimas aneksiju. Latvijai tas ir principiāls jautājums, jo 1940. gadā to arī nelegāli anektēja PSRS, savukārt aneksijas neatzīšanas politikas uzturēšanai bija būtiska nozīme, atjaunojot valsts neatkarību 1991. gadā. Vienlaikus Latvija atbalsta ES sankciju politiku pret Krieviju kā vienu no vairākiem politiskajiem instrumentiem, kas varētu izbeigt konfliktu un dzīvību zaudēšanu Austrumukrainā. Kaut arī Krievija nav izpildījusi Minskas vienošanos uzliktās saistības, Latvija joprojām tās uzskata par vienīgo veidu, kā atrisināt krīzi.

Savās attiecībās ar kaimiņos esošo Krieviju Latvija vienmēr balstījusies uz principiem un vienlaikus īstenojusi pragmatisku pieeju. Neatkarīgi no starptautiskās spriedzes pieauguma un jo īpaši situācijas saasināšanās uz Latvijas un Krievijas robežas, Latvija vienmēr ir uzturējusi praktisko sadarbību dažādu līmeņu jautājumos, kas neskar pēc Ukrainas notikumiem noteiktās sankcijas. Šie jautājumi ietver konsultāciju turpināšanu par robežu demarkāciju un drošību, muitu, cilvēku ikdienas saskarsmi, tirdzniecību un tranzītu. Šo jautājumu risināšanas turpināšanai ir ieplānots divpusējās sadarbības grupas darbs arī 2017. gadā. Papildus Latvija turpina uzturēt un paplašināt kontaktus ar Krievijas pilsonisko sabiedrību un nevalstiskajām organizācijām. Dialogs notiek visdažādākajās vidēs.

Latvija iestājas par dialogu ar Krieviju, ja vien tiek īstenota arī atturēšanas politika. Pieredze Latvijas politikas līderiem ir mācījusi, ka labākais dialogs ar Krieviju balstās uz stingriem principiem, politisko solidaritāti un spēcīgu aizsardzību. Šie faktori ir neatņemama politikas sastāvdaļa, lai atturētu Krieviju no jebkāda veida destabilizācijas pasākumiem šajā reģionā. Pēdējos divus gadus NATO ir funkcionējis kā galvenais stabilitātes nodrošinātājs visās Krievijas robežvalstīs.

NATO VAJADZĪBAS

Mēdz teikt, ka neviens nav izdarījis vairāk NATO stiprināšanai, vienotībai un atjaunošanai kā Vladimirs Putins. Gandrīz visi NATO pēdējos trīs gados veiktie pasākumi veidojuši atbildes reakciju uz Krievijas rīcību Ukrainā, starptautisko terorismu un bruņotajiem konfliktiem dienviņos. NATO darbības Baltijas jūras reģionā ir tieša reakcija uz Putina spēka demonstrējumiem pie NATO robežām, kas ir īpaši svarīgi Latvijai.

Ja *NATO Velsas samits 2014. gadā* bija veltīts saistību atkārtotai apliecināšanai un atturēšanas jautājumiem, tad *Varšavas samits 2016. gadā* – aizsardzības, pielāgošanās un elastīgas rīcības aspektiem. NATO valstīm bija nepieciešama dzīvotspējīga aizsardzība pret reālu militāru apdraudējumu, tām bija nepieciešamas drošības stratēģijas, lai pielāgotos modernās karadarbības inovācijām, un tām bija nepieciešams, ka NATO dalībvalstis sniedz spēcīgu, stabilu un elastīgu atbildi uz principā jebkuru situāciju. Šajā procesā NATO sāka skatīt arī visus pārējos psiholoģiskos, politiskos un ekonomiskos aspektus, kas veido 21. gadsimta hibrīdkara aktuālāko modeli. Daži to ir sākuši dēvēt par pilna spektra karu un izmanto šo terminu, lai aprakstītu visu, kam Krievija (un arī *Daesh/ISIL*) ir pakļāvusi savas kaimiņvalstis un starptautisko sabiedrību. Varšavas samitā tika atzīta tā esamība un uzsāktas attiecīgas darbības.

No Latvijas skatupunkta Krievijas rīcība Ukrainā, tās ārpolitika un koncentrēšanās uz militāro varenību, ignorējot valsts iekšējās vajadzības, norāda uz vienu un to pašu nepārprotamo signālu, proti, ka Krievija dod priekšroku sadarbībai, ja pati atrodas spēka pozīcijā. Neatkarīgi no tā, vai šis spēks ir reāls vai iluzors, tas ir galvenais faktors, kas jāņem vērā jebkurās sarunās ar Krieviju, un pret to jāattiecas ar atbilstošu pietāti.

Krievijas militārais spēks ir ļoti reāls un robusti pārstāvēts gar Baltijas valstu, Somijas un Norvēģijas robežām. Tās potenciālie nodomi ir redzami regulārajās plaša mēroga militārajās mācībās, kurās tiek izspēlēti detalizēti uzbrukuma-iebrukuma-un-okupācijas scenāriji, kā arī veiktas robežu zonā esošo stratēģisko ēku un objektu pārņemšanas simulācijas. Gaisa telpā Krievijas militārie gaisa spēki regulāri taisa troksni, veic manevrus un citas darbības, kuru rezultātā tiek pārkāpti visu veidu militārie standarti gaisa drošības jomā. Ja šie signāli vēl nešķiet pietiekami labs arguments, tad jānorāda, ka visa Krievijas militārā infrastruktūra posmā no Polijas līdz Norvēģijai ir tikusi uzlabota; vecās padomju bāzes ir tikušas atjaunotas, modernizētas un aprīkotas ar jaunākās paaudzes militāro tehniku. Varšavas samītā pieņemtais lēmums par četru daudznacionālo bataljonu izvietojumu Baltijas valstīs un Polijā bija tieša atbilde uz šo situāciju, un ir vērtējams kā labs piemērs *abu* – aizsardzības un pielāgošanās pieeju – demonstrēšanai. Šā lēmuma pieņemšana bija nepārprotams NATO daudznacionālās solidaritātes ievērošanas signāls Latvijas iedzīvotājiem, kā arī Krievijai. 2014. gada sākumposms sabiedrībā bija viesis šaubas par NATO līguma piektā panta absolūtumu, savukārt šis lēmums ļāva uz papīra rakstītajiem vārdiem piešķirt reālu spēku karavīru formā.

Kaut arī kopējais NATO sūtīto karavīru skaits nepārsniegs 4000 cilvēku, Krievija, atbildot uz NATO lēmumu, ir norādījusi uz gatavību reģionā izvietot vēl 10 000 karavīru un 2000 bruņu transporta vienību. Pārspēšanas taktika arī ir viena no Krievijas un NATO attiecību raksturīgajām īpašībām. Turklāt arī laiks, ko šie karavīri pavadīs reģionā, tiek aprakstīts dažādos veidos, nepārprotami izvairoties no vārda “pastāvīgi” lietošanas. Vienlaikus neatkarīgi no tā, vai karavīru uzturēšanos reģionā dēvē par ilgstošu rotējošo spēku klātbūtni vai nebeidzamu spēku atkārtoto izmantošanu, rezultāts ir nemainīgs. Un Latvija vēlas NATO karavīru ilgtermiņa klātbūtni mūsu reģionā, turklāt nozīmīgā daudzumā un izvērsumā, tādējādi efektīvi izpildot atturēšanas funkciju. Lai kādu formulējumu mēs arī piešķirtu, rezultāts ir viens un tas pats. Mūsu gadījumā atslēgas frāze ir “tik ilgi, cik nepieciešams”. Savukārt “nepieciešamības” ilgums ir atkarīgs no Krievijas. Turklāt jāuzsver, ka galvenais mērķis NATO darbībām Baltijas jūras reģionā ir atturēšana, tas ir, izvietot reģionā pietiekami daudz aprikojuma un karavīru, lai novērstu konflikta rašanās iespēju.

Latvija kā ilglaicīga ciešākas NATO un ES sadarbības atbalstītāja priecājas par NATO un ES kopīgās deklarācijas parakstīšanu Varšavā. Šī vienošanās ļaus NATO

un ES partnerībai sasniegt augstāku līmeni, paplašinot sadarbību tādās jomās kā jūru drošums un hibrīdkarš. Latvija savas prezidentūras laikā 2015. gadā ierosināja lielāku ES iesaistišanos cīņā pret informācijas pārvēršanu ierocī. Šī EK viceprezidentes un ES Augstās pārstāves Federikas Mogerīni (*Federica Mogherini*) uzsāktā programma ir būtiski paplašinājusies 2016. gadā, un tai vērojami daudzsološi rezultāti.

Veicot rūpīgu analīzi, jāsecina, ka visi 28 NATO dalībvalstu pēdējos divos gados pieņemtie lielie lēmumi saistībā ar Baltijas jūras reģiona drošību ir palīdzējuši stiprināt Baltijas valstu drošību un mazināt potenciālos draudus no Krievijas puses. Vēl ir daudz darāmā, tomēr visi pareizie soļi jau ir sperti. Arī Latvija ir rīkojusies pareizi, pieņemot likumu, kas nosaka, ka Latvijas ikgadējam aizsardzības budžetam līdz 2018. gadam jāsasniedz 2 % no IKP. Pērn aizsardzības izdevumi palielinājās par 40 %, un tie turpinās pieaugt gan šajā, gan nākamajā gadā. Politiku un sabiedrības atbalsts aizsardzības pasākumu stiprināšanai 2016. gadā bijis konsekvents, lielākoties balstoties uz atskārsmi, ka drošība un efektīva aizsardzība sākas mājās.

Latvijā Kanādas lēmums būt par tās NATO “ietvara” valsti un bataljona vadītāju tika uzņemts ar prieku, aptverot krietni plašāku cilvēku loku nekā tikai aizsardzības un drošības jautājumos iesaistītās personas. Latvija un Kanāda pēdējo gadu laikā ir intensificējušas savstarpējo sadarbību tirdzniecības un citās jomās, turklāt Latvijas diaspora Kanādā vienmēr ir bijusi aktīva un ietekmīga. Lūkojoties no transatlantisko interešu viedokļa, lielāka Kanādas klātbūtne kontinentā ir laipni gaidīta.

TRANSATLANTISKĀ ALIANSE UN AMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTIS

Amerikas Savienotās Valstis vienmēr ir bijušas viens no Latvijas galvenajiem stratēģiskajiem partneriem, kā arī pēdējo 25 gadu laikā īstenojušas principiālu un konsekventu politiku Baltijas valstu atbalstam. Šis atbalsts bijis īpaši spēcīgs pēdējo divu gadu laikā, proti, kopš Krievijas – Ukrainas krīzes sākuma.

Tādi jautājumi kā drošības problēmas, NATO un piektā panta uzliktās saistības pret Baltijas valstīm guva ievērojamu uzmanību ASV prezidenta priekšvēlēšanu kampaņas laikā, kas savukārt varētu ilgtermiņā tikai stiprināt transatlantisko saikni starp Eiropu un ASV. Pievēršot pastiprinātu uzmanību šiem jautājumiem, kā arī dažiem pārpratumiem šajā kontekstā, ASV Kongress un Vašingtonas ārpolitikas veidotāji spēja pārliecināties un atkārtoti apstiprināt savu ilgstošo atbalstu Latvijai un tās Baltijas kaimiņiem. Kaut arī Kongresa atbalsts ciešai transatlantiskajai sadarbībai

joprojām ir stiprs, to pašu nevar teikt par atbalstu ES un ASV Transatlantiskās tirdzniecības un investīciju partnerības (TTIP) līgumam. Priekšvēlēšanu diskusijas ASV savienojumā ar pieaugošo opozīciju Eiropā ļauj prognozēt, ka šis transatlantiskais darījums 2017. gadā varētu beigt eksistēt, vai vismaz tiks atlikts malā kā tuvākās nākotnes jautājums. Latvija stingri iestājas par TTIP nepieciešamību un var tikai cerēt, ka jauns politiskais klimats ļaus atjaunot interesi par to.

STRATCOM PILNA SPEKTRA KARA LAIKMETĀ

Militāro un nemilitāro līdzekļu kombinēta izmantošana politisko mērķu sasniegšanai tiek dēvēta par hibrīdkaru. Gan Krievija, gan *Daesh* izmanto šīs metodes dažādos veidos un dažādu mērķu sasniegšanai, un to dara ar pārdrošu, pat izsmejošu pārliecību par nesodāmību.

Viens no būtiskākajiem Varšavas samītā pieņemtajiem lēmumiem bija lēmums par precīzu vadlīniju noteikšanu piektā panta aktivizēšanai gadījumos, kad uzbrukums kādai no NATO dalībvalstīm tiktu maskēts ar hibrīdkara metodēm. Latvijas stratēģija cīņai pret hibrīdkaru sastāv no valsts kapacitātes stiprināšanas pasākumiem un ciešas sadarbības ar ES un NATO. Šī stratēģija ietver mūsu svarīgāko infrastruktūras objektu aizsardzības, kā arī robežkontroles uzlabošanu. Latvija ir uzņēmusies vadošu lomu stratēģiskās komunikācijas kontekstā, gan NATO, gan ES ietvaros. 2014. gadā Rīgā tika izveidots NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrs. Pamatojoties uz Rīgas *StratCom* centra panākumiem, Latvija izmantoja savu ES prezidentūru 2015. gadā, lai ierosinātu līdzīgu ideju attiecībā uz ES. Ierosinājums guva atbalstu, un Eiropas Savienības Ārējās darbības dienests 2016. gadā izveidoja ES Austrumu stratēģiskās komunikācijas uzdevumu vienību.

Rīgā dislocētais NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrs turpina paplašināt savu lomu kā NATO “smadzenes” attiecībā uz pasākumiem, kas vērsti pret informācijas karu. Centrs turpina uzņemties jaunus pienākumus un pilnveidot savas darbības, kā arī piesaista ekspertus no dažādām valstīm. Zviedrija ir norādījusi, ka ir gatava pievienoties 2017. gadā, tāpat kā Francija un Nīderlande. Centrs pilda vairākas svarīgas funkcijas: tas ne tikai darbojas publiskās diplomātijas jomā, bet arī strādā pie jaunu metodoloģiju izpēti un analīzes informācijas kara kontekstā, veicina informācijas apmaiņu starp dažādām valstīm, kā arī nodrošina specializētas apmācības.

TERORISMA APKAROŠANA UN MIERA UZTURĒŠANA

2016. gadā terorisma apkarošanā tika gūti zināmi starptautiskie panākumi: preterorisma likumdošana, kā arī teroristu komunikācijas un finanšu tīklu pārraušana. Globāla koalīcija ir uzsākusi cīņu pret *Daesh*, un Latvija ir šīs koalīcijas daļa.

Tā kā starptautiskajam terorismam robežas neeksistē, Latvijas nacionālās intereses ietver aktīvu iesaistīšanos vienotas starptautiskās pieejas īstenošanā, lai cīnītos pret tā cēloņiem un sekām. Latvija veido daļu no globālās koalīcijas cīņai pret *Daesh/ISIL*, un 2016. gada sākumā tā uz Irāku nosūtīja sešus militāros instruktorus, lai tie pievienotos Dānijas kontingentam. 2016. gadā Latvija piedalījās ES, NATO un EDSO misijās un pirmo reizi pievienojās arī ANO miera uzturēšanas misijai. Latvija piedalās trīs ES civilajās misijās Ukrainā, Gruzijā un Afganistānā, kā arī trīs militārajās misijās – Mali, pie Somālijas krastiem un Vidusjūrā.

Karš Sīrijā ir izraisījis humanitāro krīzi un saasinājis nekontrolēto migrāciju Eiropā. Turklāt terorisma aktu skaits Eiropā diemžēl ir līcis atdzimt dažādiem radikāliem uzskatiem, tostarp ksenofobijai, reliģiskai neiecietībai un aprobežotam nacionālismam. Eiropas vienotības pamatā esošie demokrātijas principi tādējādi tiek apdraudēti gan no iekšienes, gan ārienes.

MIGRĀCIJAS CĒLOŅU UN SEKU RISINĀŠANA

2016. gadā migrācija joprojām bija viens no galvenajiem rūpju avotiem, tomēr sakārtētās emocijas nomainīja mierīgāka, apdomātāka un nopietnāka pieeja šīs sarežģītās problēmas risināšanai. Kaut arī Latvija ir apliecinājusi solidaritāti citām ES valstīm un 2015. gada beigās piekritusi uzņemt vairāk nekā 700 bēgļus, līdz šim 2016. gada laikā Latvijā ir ieradušies vai palikuši tikai pavisam nedaudz bēgļu.

Latvija gatavo visas nepieciešamās sistēmas un infrastruktūru, lai spētu pildīt savas saistības, tomēr piekrīt, ka ES galvenā prioritāte, pirmkārt, ir nelegālo imigrantu plūsmas apturēšana. Latvija kā ES dalībvalsts ar ārējo robežu uzskata, ka ES ārējās robežas pilnībā jānodrošina, stingri jāuzrauga, kā arī droši jānocietina, un šim mērķim Latvija ir jau novirzījusi 30 robežsargus. Latvija ir principiāli gatava uzņemties nepieciešamās saistības. Tas, no kā Latvijas vēlas izvairīties, ir haoss, kas vēlas pāri Eiropai 2015. gadā.

Neskatoties uz iekšējiem politiskajiem nemieriem, ko 2016. gadā piedzīvojusi Turcija, ES un Turcijas vienošanās ir izrādījusies efektīvs līdzeklis, kas ļāvis mazināt nelegālo imigrantu ieplūšanu Eiropā no Turcijas un Grieķijas. Latvija aktīvi atbalsta

šo vienošanos un iestājas par vienotu ES pieeju *FRONTEX* stiprināšanai, kā arī sadarbību ar tādām bēgļu izcelsmes valstīm kā Mali, Senegāla, Nigērija, Nigēra, Lībija un Jordānija.

BREXIT UN EIROPAS NĀKOTNE

2016. gadā Latvijas iedzīvotāji, kā ierasts, vērienīgi svinēja vasaras saulgriežus, kuru kulminācija ir 23. jūnija naktī, kad visu nakti saskaņā ar senām tradīcijām tiek dedzināti uguns kuri un kuri tiek saukti par Jāņiem. Baltijas reģionā vasaras saulgrieži ir ikgadējs pārejas laiks, kad zeme turpina virzīties ap savu asi, un garās dienas atkal kļūst īsākas, savukārt vitālie pavasara solījumi pāraug lēnā vasaras atnākšanas nenovēršamībā.

Arī Eiropai šie saulgrieži bija izšķiroši svarīgi. Šajā astronomiskajā pārejas laikā bija iepļānots gan Lielbritānijas referendums par vai pret izstāšanos no ES, gan arī jaunās Eiropas Globālās stratēģijas prezentēšana. Tā kā Apvienotās Karalistes pozīcijai Eiropā ir tieša ietekme uz Eiropas pozīciju pasaulē, tad neparedzamais Lielbritānijas referenduma rezultāts lika EK viceprezidentei Federikai Mogerīni atlikt Globālās stratēģijas prezentēšanu par vienu nedēļu. Ja arī britu lēmums pamest Eiropas Savienību draudēja to padarīt mazāku, ievainojamāku un sadalītāku, tad skatot Eiropas Globālajā stratēģijā definēto ambiciozo globālismu, to nojaust nevarēja. Arī šajā stratēģijā būtisku vietu ieņēma principiālā pragmatisma koncepcija kā stratēģiska pieeja, lai risinātu problēmas, ar kurām saskaras 28 ES dalībvalstis.

Jaunajā ES Globālajā stratēģijā, pirmkārt, tika akcentēts Eiropas drošības svarīgums, uzsverot, ka ES nepieciešams īstenot vēl ciešāku sadarbību ar NATO jautājumos, kas ir svarīgi abām pusēm. Kaut arī, izmantojot AK potenciālo izstāšanos no ES, atskanēja viedokļi par “Eiropas armijas” attīstīšanu, Latvija saglabā skeptisku nostāju šajā jautājumā. Latvija šādu iespējamību pilnībā nenoraida, tomēr uzskata, ka Eiropas NATO dalībvalstīm vispirms būtu jāpalielina savs ieguldījums Aliansē, kā arī jāīsteno ievērojami ciešāka sadarbība starp ES un NATO drošības jautājumos. Iespējams, ka spītējot Lielbritānijas uzsvertajai “citādībai”, ES Globālajā stratēģijā tiek uzsvērtā “kopība” kā vienīgais veids, lai sasniegtu tādus kopīgos mērķus kā elastīga sabiedrība, integrēta pieeja konfliktu risināšanai, kā arī ilgtermiņa risinājumi enerģētiskās drošības un klimata pārmaiņu jomā.

Kaut arī Latvija ir sarūgtināta par Lielbritānijas lēmumu izstāties no ES, kā arī norūpējusies par to, kā šāda sarežģīta un daudzas institūcijas iesaistoša atdalīšanās

varētu norisināties tuvāko gadu laikā, tā tomēr neredz citu alternatīvu kā dalība ES. Un pat, ja ES samazinās vienā veidā, tā tomēr turpina būt viens no lielajiem spēlētājiem uz pasaules skatuves.

ZIEMEĻVALSTU UN BALTIJAS VALSTU SADARBĪBA GAR DZINTARA CEĻU

Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbības organiskais raksturs nav skaidrojams vienīgi ar ģeogrāfisko tuvumu. Plašā tirdzniecība, sporādiskie konflikti un mainīgie panākumi cīņās laukā, kas jau kopš vikingu agrīnā perioda un Hanzas līgas laikiem raksturo šo reģionu, ir ļāvušas izveidoties intensīvai mijiedarbībai visos līmeņos, tostarp kultūras jomā. Šīs saites tika atjaunotas un pastiprinātas līdz ar neatkarīgu Baltijas valstu atgriešanos 1991. gadā, kas turpinājās ar 25 gadu ilgu integrācijas pieaugumu Ziemeļu un Baltijas valstu attiecībās. Šajā 25 gadu periodā progress ir vērojams visos sadarbības aspektos – no kopējās drošības, kā arī politiskajām un ekonomiskajām interesēm līdz kopīgām bažām par vides, sociālajiem un politiskajiem jautājumiem. Šīs intereses nav tikai skaisti vārdi kopīgajās deklarācijās, bet tās tiek enerģiski īstenotas ar dažādu pasākumu palīdzību. Iespēja strādāt savstarpēji pārklātajos NATO un ES formātos ir ļāvusi Ziemeļu un Baltijas valstīm izveidot efektīvāku sinerģiju citās starptautiskajās organizācijās.

Latvijā kā pārliecināta Ziemeļu un Baltijas valstu “kopības” idejas aizstāve 2016. gadā izmantoja savu pozīciju vairāku Baltijas institūciju vadītājas statusā, lai aicinātu uz vēl ciešāku sadarbību starp reģiona valstīm. Latvijas Baltijas Ministru padomes prezidentūras laikā prioritātes ietvēra tādas jomas kā reģionālā, enerģētiskā un kiberdrošība, kā arī reģionālā transporta sistēma. Papildus Latvija turpināja uzsvērt ES Austrumu partnerības nozīmību, kā arī sadarbojās ar Baltijas reģiona kaimiņiem, lai uzturētu pilnvērtīgu ES iesaistīšanos tās austrumu kaimiņu problēmu risināšanā.

Augustā Latvijā notika arī 25. Baltijas jūras parlamentārā konference. Latvijā tiek aktīvi veicināta parlamenta iesaistīšanās visos ārpolitikas jautājumos, turklāt Latvija ir centusies arī veicināt lielāku valdību un parlamentu sinerģiju un savstarpējo atbalstu Ziemeļu un Baltijas reģionālajās asamblejās. Ziemeļvalstīm ir raksturīga ilgstoša parlamentārā aktīvisma tradīcija, un to ir pārņēmuši, kā arī veiksmīgi īstenojuši arī Baltijas likumdevēji.

Ziemeļvalstu un Baltijas valstu astotnieka (NB8) ietvars ir izrādījies ļoti veiksmīgs instruments sadarbības veicināšanai un informācijas apmaiņai valdību un parlamentu

līmenī. Pēdējo gadu laikā šo valstu astotnieks ir transformējies no institūcijas, kas primāri nodarbojas ar reģionāliem jautājumiem, par institūciju, kas vērsta uz vienbalsīgu rīcību iepretim citiem aktieriem. Piemēram, Ķīnas premjerministra Li Kecjana (*Li Keqiang*) vizītes laikā Rīgā 2016. gada novembrī Latvija ierosināja nākamo NB8 dalībnieku sanāksmi organizēt Pekinā. Šo praksi jau ir pārņēmuši arī NB8 ārlietu vadītāji, kuri vienotas grupas ietvarā devušies uz Vašingtonu, kā arī Gruzijas galvaspilsētu Tbilisi, turklāt apsver arī līdzīgu vizīti uz Londonu, lai stiprinātu kontaktus ar Lielbritānijas parlamentāriešiem. Lielbritānija pozicionēja savu ieinteresētību šajā NB8 ietvarā 2014. gadā, kad tās premjerministrs Deivids Kameronš (*David Cameron*) piedalījās paplašinātajā NB8+1 Ziemeļu nākotnes forumā Helsinkos, Somijā. Šis sadarbības ietvars iegūst jaunu dimensiju BREXIT kontekstā, un Latvija to atbalsta.

RAIL BALTICA – CITS BALTIJAS CEĻŠ

2016. gadā tika pabeigti izbūves plāni ātrgaitas vilcienu maģistrālei, kas stieptos caur visām trim Baltijas valstīm; tās celtniecību ir plānos uzsākt 2020. gadā un pabeigt pēc 2024. gada. Šis ambiciozais trīs valstu kopīgais projekts ir unikāls starptautiskajā līmenī, un neskatoties uz atsevišķām domstarpībām par detaļām, tas ir vēl viens Baltijas progresīvās vienotības piemērs. Projektu līdzfinansē Eiropas Komisija, kas dzelzceļa izbūvei ir piešķirusi 442,2 miljonus eiro (81 %). Šis būtiskais EK ieguldījums ir labāk saprotams, ja skatām to saistībā ar plānu par *Rail Baltica* vēlāku pagarināšanu, lai tas sniegtos no Helsinkiem ziemeļos līdz Varšavai (un vēl tālāk) dienvidos.

Šī projekta īstenošana nozīmēs ne tikai ieguvumus tirdzniecības un tūrisma jomā, bet arī atstās būtisku ietekmi uz loģistiku NATO kontekstā. 1989. gadā miljoniem baltiešu sadevās rokās, lai no Tallinas līdz Rīgai un visbeidzot līdz Viļņai izveidotu Baltijas ceļu, kas aizveda līdz šo valstu neatkarības atjaunošanai un palīdzēja atgriezties Eiropā. *Rail Baltica* paātrinās Baltijas valstu integrāciju Eiropas tirdzniecības, tranzīta un tūrisma sistēmā.

AUSTRUMU PARTNERĪBA

Latvija ir ilgstoši un noturīgi interesējusies par saviem austrumu kaimiņiem, šī interese iesniedzas senākā un tumšākā posmā, kad demokrātija bija tikai sapnis. Kā ES dalībvalsts, Latvija ir bijusi efektīva Austrumu partnerības aizstāve, kā arī aktīvi

piedalījusies tās politikas veidošanā un īstenošanā. Latviju vairākās reģiona valstīs pārstāv gan valdības, gan nevalstiskā sektora padomdevēji, un tā konsultē arī citas ES valstis. Latvijas 2015. gada prezidentūras laikā veiktais ieguldījums, lai stiprinātu ES iesaistīšanos Austrumu partnerības valstīs, atmaksājās 2016. gadā, kad ES strādāja pie jaunu vienošanos izstrādes ar Ukrainu, Gruziju un Moldovu. Papildus Latvija turpina paplašināt sadarbību ar Armēniju un Azerbaidžānu, turklāt ir piesardzīgi optimistiska par jaunām daudzsološām tendencēm Baltkrievijā.

ĶĪNA UN CENTRĀLĀZIJA

Latvijas leģendārajā Lielvārdes jostā tradicionāli ieaуз kosmiskus simbolus, kurus iespējams ļoti plaši interpretēt. Savukārt šobrīd neviens nevarētu atturēt modernos latviešus no pievienošanās citai “jostai”, kas kļūst aizvien nozīmīgāka pasaules līmenī, proti, Ķīnas Jostas un ceļa iniciatīva. Lielvārdes jostas radītāji domā globāli, tāpat domā arī šīs Ķīnas vīzijas veidotāji, plānojot vecā Zīda ceļa atdzimšanu starptautiskā 21. gadsimta cienīgā tirdzniecības un tranzīta maģistrālē.

No 2016. gada 4. novembra līdz 6. novembrim Rīgā norisinājās Ķīnas valdību vadītāju sanāksme. Šajā piektajā 16+1 formāta ikgadējā samitā piedalījās 16 valdību vadītāji un vairāk nekā 600 viesu, tostarp 350 uzņēmēji no Ķīnas. Šī Ķīnas iniciatīva ir vērsta uz sadarbību ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, gan tām, kas atrodas ES, gan tām, kas neatrodas, un tā ir galvenā Ķīnas ārējās un attīstības politikas sastāvdaļa. Latvija pieņēma noteiktu lēmumu par šīs iniciatīvas izpēti un tika atalgotā ar 2016. gada novembra samita norisi Rīgā, turklāt samitu apmeklēja arī Ķīnas premjerministrs Li Kecjans (*Li Keqiang*).

Pēdējo gadu laikā Latvijas ārpolitikas veidotāji ir ļoti mērķtiecīgi fokusējušies uz Āziju. Līdztekus vēstniecībām Pekinā un Tokijā Latvija 2015. gadā bija pirmā Baltijas valsts, kas atvēra vēstniecību Seulā, Dienvidkorejā, un 2016. gadā nosūtīja uz to pilna laika vēstnieku. Latvijas ieinteresētība Klusā okeāna reģionā ir loģisks turpinājums Latvijas tradicionāli draudzīgajām un labi organizētajām attiecībām ar Centrālāzijas valstīm. Kontakti starp Latvijas un bijušās PSRS “stāna” valstu iedzīvotājiem iesniedzas padomju laikos, attiecīgi tos vieno uzņēmējdarbības saites un stratēģiskā transporta infrastruktūra. Reģionam ir milzīgs ekonomiskais potenciāls, relatīva politiskā stabilitāte, kā arī virkne apdraudējumu un problēmu, tomēr visbūtiskākais – tas atrodas tieši Ķīnas Zīda maģistrāles ceļā. Latvija savas 2015. gada prezidentūras laikā vērsa ES uzmanību uz Centrālāzijas valstīm un 2016. gadā turpināja sniegt pragmatisku atbalstu tādās jomās kā izglītība, apmācības, tiesiskā reforma, vietējā pārvalde un pilsoniskā sabiedrība.

OECD

2016. gada 1. jūlijā Latvija sasniedza mērķi, ko bija centusies panākt 20 gadus, un kļuva par Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) dalībvalsti. Latvijas gadījumā kvalifikācijas process sniedza tūlītējus ieguvumus, jo papildus motivēja valdību un parlamentu veikt virkni nepieciešamu likumdošanas izmaiņu daudzās prioritārās jomās. Kā norādīja ministru prezidents Māris Kučinskis: “Tas ir bijis dzinējspēks valsts kapitālsabiedrību pārvaldes reformai un kalpojis kā papildu stimuls, lai celtu mūsu kapacitāti cīņā ar kukuļošanu starptautiskajos biznesa darījumos.” Apstiprinājuma zīmogs ir arī aicinājums uz rīcību, un Latvijas valsts iestādes ir solījušas pilnībā izmantot OECD dalībvalsts statusa sniegtās iespējas un politisko pasākumu jomā censties vairāk līdzināties pasaules ekonomiski attīstītākajām valstīm. Šī procesa panākumi būs atkarīgi gan no Latvijas līderu politiskās gribas, gan spējas praktiski īstenot no OECD gūtās mācības. Dalība OECD ir atnesusi vēl kādu patikamu ieguvumu, proti, Latvijas kredītreitinga uzlabošanu.

Latvijas ekonomiskās prioritātes ietver produktivitātes pieaugumu, iekļaujošu un funkcionējošu darbaspēka tirgu, darbaspēka kvalifikācijas uzlabošanu un apmācīšanu, nemaksāto nodokļu un pelēkās ekonomikas īpatsvara mazināšanu, kā arī enerģiskāku pasākumu kopu cīņai pret noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un korupciju.

ENERĢĒTISKĀ DROŠĪBA

Ņemot vērā enerģijas nozīmi ekonomikā un tās ietekmi uz ģeopolitiskajiem apsvērumiem, enerģētiskā drošība joprojām ir viena no Latvijas un visa reģiona galvenajām prioritātēm. No vienas puses, Latvija, restruktūrizējot iekšējo enerģijas tirgu, mēģina sakārtot pati savu saimniecību, savukārt no otras puses, tā turpina atbalstīt ES politiku šajā jomā. Pilnīga Latvijas gāzes tirgus liberalizācija notiks 2017. gadā, vienlaikus turpinoties Baltijas valstu un Somijas sadarbībai ar mērķi izstrādāt un ieviest dabas gāzes modeli. Ir uzsākts arī darbs pie pilnīgas Baltijas valstu elektroenerģijas sistēmas integrācijas Eiropas elektroenerģijas tīklā. Latvija atbalsta ES Enerģētikas savienību, bet iebilst pret tādiem projektiem kā *Nord Stream II*, jo tas ir pretrunā ar ES mērķiem un principiem.

KOOPERATĪVĀ ATTĪSTĪBA

2016. gada septembrī Latvija atbalstīja ANO, pieņemot lēmumu par tās ilgtspējīgās attīstības mērķiem izbeigt nabadzību, aizsargāt planētu un nodrošināt visu iedzīvotāju labklājību. Latvijas valstiskās saistības pret Ilgtspējīgās attīstības dienaskārtību līdz 2030. gadam (*Agenda 2030*) fokusējas uz ES Austrumu partnerības reģionu un Centrālāzijas valstīm. Kooperatīvās attīstības programmu īstenošana turpināsies tādās jomās kā pārvaldība, ekonomikas attīstība un reformas, pilsoniskā sabiedrība, dzimumu vienlīdzība un izglītība. Šīs programmas ir guvušas īpašus panākumus, un tiks turpinātas Ukrainā, Moldovā, Gruzijā, Uzbekistānā, Kirgizstānā un Tadžikistānā.

Kaut arī Latvijas tiešais finanšu ieguldījums kooperatīvās attīstības jomā ir bijis pieticīgs, tai ir izdevies piesaistīt citu valstu atbalstu savām programmām. Piemēram, ASV, Norvēģija, Zviedrija, Luksemburga un Nīderlande ir sniegušas ieguldījumu, lai būtu iespējams īstenot Rīgas Juridiskās augstskolas programmu, kas Centrālāzijas un Austrumu partnerības valstu studentiem piedāvā kursus par ES un starptautiskās ekonomikas, politikas un tiesību jautājumiem.

Latvija ir arī piesaistījusi daudznacionālu atbalstu, lai attīstītu Baltijas Mediju izcilības centru – jaunu centru, kas, pārsniedzot Baltijas robežas, nodrošinātu apmācības profesionālās žurnālistikas jomā. Centra mājvieta atrodas Rīgā, savukārt tā darbība, dažādu mediju ziņu veidotājiem piedāvājot īpaši pielāgotus mācību moduļus, aptver visu reģionu. Tas veicina arī plašsaziņas līdzekļu lietpratību, kā arī mediju jomā notiekošo tendenču izpēti. Kaut arī centrs funkcionē kā neatkarīga bezpeļņas organizācija, tā darbs papildina NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centra veiktos pasākumus.

DIASPORA

Līdz Otrajam pasaules karam nepastāvēja daudzskaitlīga latviešu diaspora, kas nozīmē, ka lielākā latviešu daļa, kas šobrīd dzīvo ārpus Latvijas teritorijas, ir cilvēki, kas bēguši no padomju okupācijas vai viņu pēcnācēji. Tiesa gan, viņu rindas pēdējo 25 gadu laikā ir būtiski pieaugušas, jo jauna ekonomisko emigrantu paaudze ir devusies uz turīgākām valstīm meklēt labāku darbu, augstāku atalgojumu un jaunas iespējas. Uz AK un Īriju devušos cilvēku skaits sasniedza īpaši uztraucošus apmērus pēc tam, kad Latvija 2004. gadā iestājās ES.

Šobrīd ārpus Latvijas, aptverot 120 pasaules valstis, dzīvo aptuveni 370 000 latviešu (pilsoņi un to pēcnācēji). Šie skaitļi turpina augt, tāpat arī dalība dažādās organizācijās, skolās un kultūras pasākumos. Jaunas organizācijas tiek veidotas valstīs, kurās iepriekš tādas nav eksistējušas, piemēram, Turcijā un Ukrainā. Latvijas Ārlietu ministrijas koncepcija "pasaules latvieši" balstās uz premisu, ka visi Latvijas pilsoņi neatkarīgi no dzīvesvietas var turpināt aktīvu dalību Latvijas notikumos. Latvija ir līdere IT datu pārraides, sociālo mediju izmantošanas un interneta ātruma jomā, un latvieši visā pasaulē ir demonstrējuši vēlmi izmantot šīs tehnoloģijas, lai sadarbotos ar dzimteni tādos jautājumos kā uzņēmējdarbības veicināšana, pilsoniskā iesaistīšanās, izglītība, zinātne un kultūra. Latvijas vēstniecības ir aktīvi iesaistījušās šo saišu saglabāšanā. Turklāt arī Latvijas valdība turpina ciešu sadarbību ar divām lielākajām un ietekmīgākajām ārzemju latviešu organizācijām, proti, Pasaules Brīvo latviešu apvienību un Amerikas latviešu apvienību. 2016. gadā Ārlietu ministrija uzsāka un atbalstīja gandrīz 100 projektus 27 valstīs, lai sekmētu ārzemju latviešu organizāciju funkcionēšanu.

Viens no svarīgākajiem ikgadējiem pasākumiem ir Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forums, kas Rīgā saved kopā dažādus veiksmīgus latviešu izcelsmes uzņēmējus un uzņēmējdarbības līderus, lai tie apmainītos ar informāciju un attīstītu kopīgus projektus. Šīs grupas pirmā reģionālā (ārpus Latvijas) tikšanās notiks 2016. gada decembrī Melburnā, Austrālijā. Šī izvēle sakrīt ar Latvijas stratēģisko apņemšanos padziļināt attiecības ar Klusā okeāna valstīm.

TUVOJOTIES GADSIMTA ATZĪMEI

2016. gadā Latvija atzīmēja 25. gadadienu kopš tās neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. 2018. gadā Latvija atzīmēs 100 gadus kopš Latvijas Republikas dibināšanas 1918. gadā. Kaut arī 50 no šiem 100 gadiem tika pavadīti svešas valsts okupācijas jūgā, pēdējie 25 gadi ir parādījuši, ka Latvijas iedzīvotāju alkas pēc brīvības, neatkarības un stabilitātes ir stiprākas nekā jebkad agrāk. Drošība ir izdzīvošanas priekšnoteikums, bet tai jābalstās uz principiem. Mūsu nākotne ir atkarīga no mūsu spējas konstruktīvi sadarboties ar visiem, kuru vērtības un principi atbilst mūsu vērtībām un principiem, kā arī no mūsu prasmes pastāvēt līdzās tiem, kuru vērtības un principi atšķiras no mūsu vērtībām un principiem.

DROŠĪBAS DAŽĀDĀS SEJAS EIROPAS UN LATVIJAS POLITIKĀ

Lolita Čigāne, Saeimas Eiropas lietu komisijas priekšsēdētāja

Nestabilā situācija vairākos Eiropas Savienības kaimiņvalstu reģionos un patvēruma meklētāju pieplūdums Eiropā mūsu kontinentā ienesis trauksmainību un pārmaiņu priekšnojautas. Iekšējās un ārējās drošības jautājums pašlaik ir kļuvis par prioritāti gan ES, gan Latvijā. Vārds “drošība” šobrīd skan politiķu uzrunās, sabiedrības viedokļos, medijos sniegtajā informācijā. Drošība asociējas ne vien ar ES dalībvalstu un ES ārējās robežas aizsardzību, bet arī ar cīņu pret terorismu, centieniem nodrošināt stabilas kaimiņattiecības ar austrumu un dienvidu reģioniem un Eiropas un mūsu reģiona enerģētikas un transporta infrastruktūras neatkarības nostiprināšanu. Šodienas apdraudētības sajūta asi kontrastē ar ES 2003. gada drošības stratēģijas ievadvārdiem: “Eiropa nekad vēl nav bijusi tik pārtikusi, tik droša un tik brīva. Vardarbība 20. gadsimta pirmajā pusē ir pašķīrusi ceļu miera un stabilitātes posmam, kāds līdz šim Eiropā nebija pieredzēts.”

ES politiskajā vidē un sabiedrībā pašlaik jūtama augoša piesardzība, pat skepse – dalībvalstu iekšpolitikā vērojama koncentrēšanās uz iekšpolitiskiem risinājumiem iepretim plašākām Eiropas projekta vērtībām. Arī ES politiķu, dalībvalstu parlamentāriešu publiskajā runā pieaug noskaņojums, ka katrs atsevišķi gribam būt situācijas noteicēji, mazāk uzsverot agrāk dominējošo pārliecību, ka ES kā vienots veselums ir pārāka savās spējās un iespējās risināt problēmsituācijas.

Šajā ES politikai saspringtajā laikā esam gandarīti par iesaistes instrumentiem, ko Eiropas lietu komisijai nodrošinājuši šīs iesaistes arhitekti. Ja pašlaik no daudziem ES dalībvalstu parlamentiem atskan sarūgtinājums par izolētību no norisēm ES un piedāvātajiem krīžu risinājumiem, Saeimas Eiropas lietu komisija ar lemtspējas tiesībām ir klātesoša Latvijas valsts pozīciju izstrādē un papildus pati izvirza jautājumus, ko uzskata par svarīgiem. Tādejādi, rūpīgi sekojot līdzi ES dienaskārtībai un politiskajām norisēm, Saeimas Eiropas lietu komisijas darba kārtībā jautājumi par

reģiona drošību visplašākajā nozīmē 2016. gadā ieņēma nozīmīgu lomu un, sagaidāms, būs darba kārtībā arī 2017. gadā.

TERORISMS: CĪŅA PRET TERORISMA FINANSĒŠANU

2015. gads Latvijai bija nozīmīgs, jo tā pirmo reizi uzņēmās prezidējošās valsts lomu ES Padomē. Tie, kas bija iesaistīti prezidentūras aktivitātēs, šo unikālo pieredzi atcerēsies ilgi. Tomēr 2015. gads kopējās ES pastāvēšanas vēsturē ienesis arī draudīgu terorisma briesmu noti, kas savu atskaņu atstājusi arī 2016. gadā. Saskaņā ar Eiropa ikgadējā ziņojumā¹ sniegto informāciju, 2015. gadā ES ir notikuši vairāk nekā 200 terorakti, kuros dzīvību zaudējis 151 cilvēks un ievainoti vairāk nekā 360. Terorisma draudi un notikumi ES nav jaunums, tomēr terorisma aktivitāšu dinamika ES pēdējos gados ir būtiski palielinājusies un terorisma bieds kļuvis nopietnāks.

Terorisma draudu pieaugumu nereti saista ar migrācijas krīzi, kas negaidīti un iepriekš nepieredzētā apjomā skāra ES. Eiropa acīmredzami migrācijas vilnim nebija gatava, lai gan patvēruma meklētāju acīs Eiropa jau izsenis ir labklājības un labākas dzīves simbols. Eiropa kā “negribīgs” “maigās varas” (*soft power*)² magnēts vilina ar atvērtību, demokrātiskumu, ceļošanas un vārda brīvību, toleranci, informācijas tehnoloģiju attīstību, labklājību. Tajā pašā laikā iepriekšminētais ne vienmēr pozitīvi ietekmē pašas Eiropas kopējo drošību, jo atsevišķās jomās ES reģiona priekšrocības padara Eiropu viegli ievainojamu, tostarp pret terorisma draudiem.

Uzreiz pēc asiņainajiem notikumiem Parīzē 2015. gada janvārī ES tieslietu un iekšlietu ministri Latvijas prezidentūras laikā nāca klajā ar Rīgas paziņojumu par terorisma draudu apkarošanu. Paziņojumā ministri uzsvēra, ka cīņa pret terorismu jāstiprina kā ES, tā arī nacionālo dalībvalstu līmenī, tai jāaptver tādas jomas kā transports, finanses, informācijas tehnoloģijas un attiecības ar trešajām valstīm. Tāpat tika uzsvērts, ka galvenie draudi ES iekšējai drošībai ir saistāmi ar radikalizāciju, vervēšanu un terorisma finansēšanu. Soli pa solim ES pilda savu apņemšanos, jo īpaši daudz pūļu tiek pievērsts cīņai pret terorisma finansēšanu. Jau pērn, 2015. gada 20. maijā, tika pieņemta ceturrtā Nelikumīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīva, kuras mērķis ir nepieļaut ES finanšu sistēmas izmantošanu noziedzīgi iegūto līdzekļu un teroristu finansēšanas nolūkos. Dalībvalstis ir aicinātas īstenot tās pārņemšanu iespējami ātri, bet ne vēlāk kā līdz 2017. gada jūnijam.

Papildus 2016. gada 2. februārī Eiropas Komisija (EK) publicēja Rīcības plānu par pastiprinātu cīņu pret teroristu finansēšanu, kur galvenā uzmanība pievērsta

teroristu finanšu plūsmas izsekošanai, naudas līdzekļu pārvietošanas apturēšanai, teroristu organizāciju izmantoto ieņēmumu avotu bloķēšanai. Nīderlandes prezidentūra (2016. gada pirmais pusgads) sagatavoja Padomes secinājumus par rīcības plānu, īpaši uzsverot tādas jomas kā virtuālā valūta, kontroles dienestu informācijas pieejamības un sadarbības uzlabošana, pasākumi attiecībā uz priekšapmaksas kartēm un nelikumīgas skaidras naudas aprites ierobežošana. Dalībvalstis aicinātas izveidot ES platformu, kurā tiesībsargājošās iestādes varētu brīvprātīgi dalīties publiski pieejamā informācijā par personām un personu grupām, kurām atsevišķas dalībvalstis noteikušas ar terorismu saistītu aktīvu iesaldēšanu un sākušas pētīt nepieciešamību ierobežot maksājumus ar skaidru naudu. Plānots arī, ka ar 2018. gadu no aprites tiks izņemtas 500 eiro denominācijas banknotes.

Turpinot iesākto, EK 2016. gada 5. jūlijā rosināja veikt izmaiņas, kas palielinātu ES kontroles dienestu pilnvaras un veicinātu to sadarbību; novērstu terorisma finansēšanas riskus, kas saistīti ar virtuālām valūtām un anonīmu priekšapmaksas instrumentu, piemēram, priekšapmaksas kartes, izmantošanu; uzliktu par pienākumu rūpīgāk veikt pārbaudes, kas attiecināmas uz augsta riska trešajām valstīm. Saeimas Eiropas lietu komisija jau 2016. gada sākumā atbalstīja valdības apņemšanos līdz 2016. gada beigām ieviest ceturto Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvu un savukārt novembrī atbalstīja arī jaunus EK priekšlikumus ceturtajai Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvai. Saredzam, ka tiem ir potenciāls novērst terorisma finansēšanas iespējas, potenciālajiem teroristiem zaudējot iespēju tikt pie naudas līdzekļiem, un tādējādi veicināt ES iekšējo drošību. Latvijai šīs izmaiņas ir būtiskas, jo tas ir nozīmīgs instruments cīņai pret nezināmas izcelsmes finanšu līdzekļiem mūsu banku sektorā. Esam gandarīti, ka, vēl pirms ir stājušies spēkā grozījumi ceturtais Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvā, dažus elementus Latvija jau ir proaktīvi iestrādājusi normatīvajos aktos – ir apstiprināts Kontu reģistra likums, kā arī ir noteiktas klientu padziļinātās izpētes prasības attiecībā uz augsta riska valstīm.

STRATĒGISKĀ KOMUNIKĀCIJA

2015. gada starptautiskie terorisma apdraudējumi izgaismoja arī ES vājās vietas cīņā pret propagandas kampaņām un dezinformāciju, tā sauktajiem jaunajiem drošības izaicinājumiem. Informācijas pieejamība, viedokļu brīvība, mūsdienu mediju platformu piedāvātās iespējas, informatīvas telpas pieaugošā fragmentācija, arvien plašāka interneta iespēju izmantošana ne tikai nodrošina ātru saziņu, bet diemžēl mūsu demokrātiskās sabiedrības padara viegli ievainojamas. Informācija un

komunikācija kļuvušas par ietekmes ieroci mūsdienu politiskajās cīņās. Šo pastiprina arī ES Augstās pārstāves ārlietās un drošības politikas jautājumos Federikas Mogerīni teiktais, ka mūsdienu apstākļos, veidojot publisko viedokli, vēršanās pie emocijām un personiskajām pārliecībām ir nozīmīgāka par objektīvu faktu atspoguļošanu; mediju kvalitāte vairs nenosaka informācijas nozīmību.

Stratēģiskās komunikācijas nepieciešamību akcentējām mūsu prezidentūras ES Padomes laikā. Ja sākumā daudzu dalībvalstu attieksme bija skeptiska, uzskatot, ka Latvija pamatā risina savas informatīvās telpas problēmas, tad tagad pārliecība par stratēģiskās komunikācijas nozīmi ir nostiprinājusies. Tagad esam vienprātīgi, ka stratēģiskā komunikācija ir nozīmīgs instruments, lai stiprinātu ES institūciju un NATO aizsardzības spējas, aizsargātu sabiedrību pret dažāda veida dezinformāciju un apzināti nepatiesiem propagandas naratīviem, kā arī veicinātu sabiedrības informētību un kritisko domāšanu. 2015. gada martā EK Ārējās darbības dienestā tika izveidota Austrumu stratēģiskās komunikācijas operatīvā grupa (*EastStratCom Task Force*), kuras uzdevums ir gatavot dezinformācijas pārskatus un analizēt Krievijas propagandu, tādējādi stiprinot informatīvo telpu Austrumu partnerības (AP) valstīs. Austrumu stratēģiskās komunikācijas operatīvā grupa arī gatavo viegli uztveramus un labi pārskatāmus materiālus par ES griezumu, ukraiņu, moldāvu valodās, tādējādi nodrošinot pieejamu un pozitīvu komunikāciju par ES.

Saeimas Eiropas lietu komisijas deputāti savā darbā gan Latvijā, gan starptautiskajā līmenī izmanto iespējas paust savu atbalstu stratēģiskās komunikācijas nozīmīgumam un nepieciešamībai stiprināt Austrumu stratēģiskās komunikācijas operatīvās grupas resursus. Esam rosinājuši vairāk izmantot iespējas šīs grupas sadarbībai ar 2015. gadā Rīgā atklāto NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centru, kas palīdz veicināt stratēģiskās komunikācijas attīstību NATO mērogā. Esam gandarīti, ka 2016. gada rudenī NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centram pievienojās arī Zviedrija.

Digitālā ekonomika 21. gadsimtā ieņem arvien nozīmīgāku vietu iedzīvotāju un valsts institūciju dzīvē, tāpēc digitālo datu un kibertelpas aizsardzībai no kibernetizācijas, kuru vidū ir gan organizētās noziedzības sindikāti, gan teroristi-ekstrēmisti, gan arī atsevišķu valstu drošības dienesti, ir izšķiroša nozīme. Notikuši vairāki vērienīgi kibernetizācijas Lietuvas valsts iestādēm, tostarp parlamenta, prezidenta biroja, valdības un vairāku ministriju mājas lapām. Tāpat ir zināma informācija par hakeru uzbrukumiem ASV Demokrātiskās partijas pasta serveriem, un ir izteiktas aizdomas par iespējamo Krievijas ietekmi ASV prezidenta vēlēšanu procesā. Iepriekš plaši izskanējusi informācija par kibernetizācijas Igaunijas valsts iestāžu, banku un aviāciju mājas lapām tā sauktā "Bronzas kareivja" pieminēšanas laikā. Bijuši arī kibernetizācijas Vatikānam un Pentagonam. Šie un daudzi citi

drošības izaicinājumi ir skaidri apliecinājuši, ka ES, tai skaitā arī Latvijai, ir jāstiprina savas aizsardzības spējas pret kiberdraudiem un hibrīddraudiem, cita starpā mobilizējot pieejamos instrumentus, kā arī rodot jaunus risinājumus.

Saeimas Eiropas lietu komisija atzinīgi vērtē kiberneturības palielināšanu, kibernetizācijas apkaršanu un kiberdiplomātijas nozīmes palielināšanos ES kopējās drošības un aizsardzības politikā, uzsverot Latvijai īpaši svarīgas aktivitātes kiberdrošības, stratēģiskās komunikācijas infrastruktūras aizsardzības un militāro spēju attīstības jomās. Pārdomāta rīcība pret hibrīddraudiem, kā arī hibrīddrošības politikas pārvaldības institucionalizēšana ir svarīgs solis, lai stiprinātu ES spējas pretoties dezinformācijas kampaņām. NATO samītā Varšavā NATO un ES valstu līderi vienojās par turpmākiem sadarbības soļiem un saskaņotu rīcību dažādu apdraudējumu gadījumos, pieņemot kopīgu deklarāciju, kas tostarp paredz politiskās un praktiskās sadarbības stiprināšanu starp abām institūcijām kiberdrošībā un hibrīddraudu novēršanā.

Ne mazāk svarīgs rīks informatīvas telpas aizsardzībai ir pārdomāts ES mediju telpas regulējums. Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva nodrošina pakalpojumu brīvu apriti ES dalībvalstīs, nodrošinot kultūru daudzveidību, patērētāju aizsardzību (it īpaši nepilngadīgo) un plašsaziņas līdzekļu brīvību. Audiovizuālo mediju joma pēdējos gados ir piedzīvojusi ievērojamas pārmaiņas, kuras nav saistāmas tikai ar straujo tehnoloģiju attīstību un inovatīviem mediju pakalpojumiem, pārmaiņas ir vērojamas arī mediju tirgus konkurencē, lietotāju paradumos un ģeopolitiskās situācijas izraisītos mediju objektivitātes kropļojumos.

Latvijas prezidentūra ES Padomē sniedza ieguldījumu Eiropas digitālā vienotā tirgus stratēģijas veidošanā, starp būtiskajiem izaicinājumiem minot kiberdrošības stiprināšanu un audiovizuālā regulējuma pārskatīšanu. Arī Saeimas Eiropas lietu komisija 2015. gadā rosināja ES nacionālo valstu parlamentus izmantot zaļās kartītes mehānismu un rosināt EK iniciēt konkrētus grozījumus Audiovizuālo mediju direktīvā. Mēs rosinājām paplašināt direktīvas ģeogrāfiskās darbības tvērumu, iekļaujot arī audiovizuālo mediju pakalpojumu sniedzējus, kas reģistrēti ārpus ES, bet kuru mērķauditorija ir ES iedzīvotāji, nodrošināt efektīvāku mehānismu naida kurināšanas gadījumu aizliegšanai, uzsvērām nepieciešamību palielināt vispārējo patērētāju aizsardzības līmeni, ļaujot dalībvalstīm risināt jautājumus, kas saistīti ar nepieņemama satura televīzijas pārraidēm. Esam gandarīti, ka EK 2016. gada Audiovizuālās mediju direktīvas grozījumu priekšlikumi paredz direktīvas pielāgošanu šī brīža apstākļiem, iekļaujot tajā video koplietošanas platformu regulējumu, vienkāršojot izcelsmes valsts principa regulējumu un nostiprinot dalībvalstu regulatoru neatkarību. Tas risinās Saeimas Eiropas lietu komisijas izvirzītās problēmas šajā jomā.

AUSTRUMU PARTNERĪBA

Apzinoties milzīgo nozīmi, ko Latvijas attīstības un drošības garantēšanā devusi dalība ES un NATO, uzskatām, ka visiem spēkiem jācenšas atbalstīt tos politiskos spēkus, kas tā sauktajās AP valstīs – īpaši Gruzijā, Ukrainā un Moldovā, bet arī Armēnijā, Baltkrievijā un Azerbaidžānā – kā savu nākotnes sabiedrības attīstības stratēģiju redz ciešāku sadarbību ar ES. Tas nepieciešams ne tikai šo valstu sabiedrības attīstības vārdā, bet arī mums, Baltijas un ES dalībvalstīm, jo stabili un prognozējami Austrumu kaimiņi ir arī mūsu reģiona stabilitātes un drošības garantis.

Tāpēc AP vienmēr bijusi Latvijas īpašā uzmanības centrā, un Latvija cenšas to uzturēt ES dienaskārtībā. Pateicoties Latvijas prezidentūras laikā notikušajam Rīgas AP samitam, ES izdevies panākt būtisku progresu attiecībās ar AP valstīm, kas ļāvis virzīties uz priekšu, īstenojot konkrētas (abpusējas) apņemšanās daudz praktiskākā līmenī. Tieši Rīgas samīts bija tas, kur pirmo reizi oficiālas politikas līmenī tika apstiprināta individualizēta pieeja katrai no AP valstīm. Tālāks darbs ar AP jautājumiem notiks Igaunijas prezidentūras ES Padomē laikā (2017. gada otrā puse). Ņemot vērā globālo drošības un politikas kontekstu, kurā pasaules valstu koncentrēta uzmanība tagad ir vērsta citu reģionu virzienā, piemēram, Tuvo Austrumu, AP samīts būs iespēja Baltijas valstīm uzsvērt un atgādināt par AP reģiona nozīmīgumu.

Situācija sadarbībā ar AP valstīm ir jāskata plašākā kontekstā, ievērojot gan ārējos, gan iekšējos apstākļus, kas atstāj ietekmi uz šo valstu tuvāku ES integrāciju. AP valstu iekšpolitiskie procesi, arī šī gada laikā pieredzētie izaicinājumi ES iekšienē (migrācija, *Brexit*, terorisms, Nīderlandes referendums par Ukrainas asociācijas līgumu), rosina ES modrību šajā reģionā nevis atslābināt, bet pastiprināt, jo negatīvi attīstības scenāriji AP valstīs var novest pie visas ES drošības apdraudējuma. Šī ideja arī atspoguļota Eiropas kaimiņu politikas kontekstā, kur tiek akcentēts, ka ES kaimiņu reģionu valstis, tostarp AP valstis, ir nozīmīgs partneris ES sadarbībai dažādos virzienos, arī drošības jautājumos, piemēram, Baltkrievijas vidutāja (*facilitator*) loma Minskas sarunās starp Krieviju un Ukrainu.

Līdztekus iekšējām grūtībām AP valstis piedzīvo ārējus drošības izaicinājumus. Krievijas agresija Ukrainā un citas Krievijas stratēģiski mērķētās aktivitātes vērsta uz to, lai iedragātu AP valstis un to attiecības ar ES. Mums jāapzinās Krievijas aktuālā interese stiprināt Eirāzijas ekonomiskās savienības telpu ar AP valstu līdzdalību tajā, AP valstis izaicinot veikt izvēli starp virzīšanos uz ES vai Eirāzijas ekonomisko savienību.

Papildus tam aktuāls un vērā ņemams ir arī vispārējs eiroskepses un populisma pieaugums pašās ES dalībvalstīs, kas vienlaikus projicējas arī AP valstīs, tajā skaitā Krievijas loma tā popularizēšanā var apdraudēt to ES integrācijas ceļu, kā arī kopējo

politisko noskaņojumu. Tāpēc pašlaik ir būtiski, lai AP valstu politikas veidotāji ir proeiropeiski noskaņoti un nepakļaujas provokācijām attālināties no ES.

Gruzijā, ko daudzi uzskata par valsti, kas no AP valstīm visvairāk ir spējusi mobilizēties proeiropeiskai attīstībai, neseno vēlēšanu iznākums patiesi apliecina valsts proeiropeisku orientāciju, dodot cerību uz sekmīgu un efektīvu reformu turpināšanu. Baltkrievijas parlamentāro vēlēšanu rezultāti šogad pavēra iespēju demokrātiskām opozīcijas partijām piedalīties vēlēšanās. Skeptiski raugoties, progress varētu tikt vērtēts kā minimāls un nepietiekams, jo no opozīcijas partijām ievēlētas tikai divas pārstāves, tomēr šāds solis ir apsveicams un apliecina, ka ārpolitiski Baltkrievija raugās pēc plašākas partnerības.

Savukārt piesardzīgi un ar zināmām bažām jāvērtē prezidenta vēlēšanas Moldovā, kuru rezultātā tika ievēlēts prokrieviski noskaņotais Moldovas Sociālistu partijas pārstāvis Igors Dodons. Jaunais Moldovas prezidents vairākkārt apliecinājis spēcīgas saites ar Maskavu un vēlmi pievienoties Eirāzijas ekonomiskajai savienībai, vienlaikus savas kampaņas laikā bija izteicis arī rosinājumu rīkot referendumu par Moldovas atkāpšanos no ES Asociācijas līguma, kas pilnībā stājās spēkā 2016. gada 1. jūlijā. Iepriekšminētie aspekti varētu mainīt Moldovas līdzšinējos centienus tuvināties ES, attiecīgi pavēršot Moldovas politiskā noskaņojuma ceļrādi pretim Maskavai. Tajā pašā laikā ir jāatzīmē, ka Moldovas premjerministrs Pavels Filips (Demokrātiskā partija) ir uzsvēris, ka Moldova nedrīkst novirzīties no ES ceļa, kā arī norādījis, ka Moldovā prezidenta funkcija ir reprezentatīva.

Rezumējot, jebkuri centieni virzībai uz ES, tostarp reformu īstenošanā, sniedz papildu garantu reģiona un šo valstu stabilitātei, drošībai un teritoriālai integritātei ilgtermiņā. Ne mazāk būtisks aspekts ir arī sadarbība ar AP valstu pilsonisko sabiedrību, valsts pārvaldi, uzņēmējiem, kā arī medijiem. Kā labās prakses piemēru var minēt savstarpējus pieredzes apmaiņas formātus, kas ir pareizais virziens mūsu pieredzes nodošanā un AP sabiedrības aktīvai iesaistei ES integrācijas procesā. Pozitīvi vērtējams tas, ka Latvijas Attīstības sadarbības politikas plānā 2016. gadam ietvertas vairākas šādas aktivitātes un projekti, kas vērsti uz AP valstīm.

Attiecībā uz AP valstu progresu reformu īstenošanā, katra valsts virzās uz priekšu savā tempā. Tas reizē atgādina, ka būtiski ir uzturēt diferenciācijas principu. Apsveicami, ka 2015. gadā publicētajā Eiropas kaimiņu politikas pārskatā diferenciācijas princips uzsvērts kā būtisks stūrakmens turpmākajam ES kaimiņu politikas ietvaram. Vienlaikus jāatzīmē, ka reformu īstenošanas process ir būtisks un vajadzīgs pašām AP valstīm, lai gan ne vienmēr tas tiek apzināts, it sevišķi no sabiedrības puses – tāpēc vēl jo būtiskāks ir skaidrojošais darbs ar sabiedrību, parādot tai īstermiņa un ilgtermiņa ieguvumus un konkrētus rezultātus.

No savas puses ES nedrīkst kavēties ar lēmumu pieņemšanu par valstu izpildītajām saistībām attiecībā uz nepieciešamo reformu īstenošanu un ieviešanu. AP valstīm ir būtiski saņemt konkrētus apliecinājumus no ES, tajā skaitā arī atsevišķi no dalībvalstīm par atbalstu AP valstu veiktajiem centieniem. Pretējā gadījumā tiek mazināts sabiedrības atbalsts uz reformām vērstajiem politiskajiem spēkiem. Vīzu liberalizācija (Gruzija, Ukraina) būs konkrēts taustāms rezultāts, kas nepieciešams abām pusēm, jo sevišķi AP valstu sabiedrībai, kurā diemžēl pieaug skepse, neredzot konkrētus rezultātus, un iestāties nogurums no ES reformām (*EU reform fatigue*). Protams, process ES pusē nav bijis vienkāršs, jo ir notikusi atsevišķu dalībvalstu bremzēšana galīgā lēmuma par vīzu liberalizāciju ar Gruziju un Ukrainu pieņemšanā saistībā ar diskusijām par kopīgu vīzu režīma apturēšanas mehānismu ārkārtas apstākļos (*suspension mechanism*).

Saeimas Eiropas lietu komisija atbalstu AP valstīm sniegusi gan politisku paziņojumu, gan divpusēju sarunu, gan visu starptautisko līdzdalības formātu izmantošanas veidā, paužot politisku atbalstu vispirmām kārtām vīzu liberalizācijai ar Gruziju un Ukrainu.

Negatīvu triecienu AP valstīm deva Nīderlandes referendums par Ukrainas Asociācijas līguma ratifikāciju. Pateicoties Ukrainas sabiedrībai, tā sauktajam Eiromaidanam jeb “Pašcieņas revolūcijai”, 2014. gada pirmajā pusē tika izcīnīta Asociācijas līguma parakstīšana, bet tā piemērošanu apgrūtina Nīderlandes politiskā nevienprātība. Nīderlande ir vienīgā ES dalībvalsts, kas šo Asociācijas līgumu vēl nav ratificējusi, jo 2016. gada aprīlī notikušajā referendumā 61 % referendumā dalībnieku nobalsoja pret ES–Ukrainas Asociācijas līgumu. Jācer, ka Nīderlandes valdība un parlaments jau drīz spēs rast demokrātisku situācijas risinājumu, neapdraudot Ukrainas iesākto ceļu ES integrācijas virzienā.

ENERĢĒTIKA

ES ir viens no lielākajiem enerģijas patērētājiem pasaulē. Būtisku daļu patērētās enerģijas ES saražo, izmantojot importētus energoresursus, tomēr aptuveni pusi fosilo energoresursu ES importē no trešajām valstīm. Lai mazinātu atkarību no energoresursu piegādes no trešajām valstīm un ar to saistītos riskus, ES turpina īstenot resursu piegādes avotu un ceļu dažādošanas politiku, stiprina ES iekšējo enerģijas tirgu, pilnveido dalībvalstu reģionālās sadarbības formātus, uzlabo energoefektivitāti un iegulda līdzekļus inovatīvās enerģijas tehnoloģijās. Būtiska loma ES enerģētikas un klimata politikā ierādīta energoefektivitātei un oglekļa izmešu samazināšanai ekonomikā.

Latvijai kā izolētam gāzes piegāžu reģionam ļoti nozīmīga bija tā sauktā ES Trešā enerģētikas likumdošanas pakete (TEP), kas ir galvenais instruments efektīvi funkcionējoša un dinamiska iekšējā enerģijas tirgus izveidošanai. Likumdošanas pakete ir pieņemta jau 2009. gadā, un Latvija ir apņēmusies ieviest TEP prasības enerģijas tirgū. Tomēr gan 2015. gadā, gan 2016. gada sākumā, iesniedzot Enerģētikas likuma grozījumu priekšlikumus, kas atbilstu TEP principiem un prasībām un veicinātu Latvijas enerģētikas drošību, nācās saskarties ar spēcīgu pretdarbību no brīva enerģijas tirgus pretinieku puses.

Vairāku Saeimas deputātu priekšlikums atvērt gāzes tirgu Latvijā un līdz ar to nodrošināt, ka gāzes tirgus pilnvērtīgi funkcionē visās trīs Baltijas valstīs, neguva atsaucību Saeimā. Skatot grozījumus Enerģētikas likumā 2016. gada pavasarī, lielākoties bija vērojamas tieši pretējas tendences – cenšanās kavēt brīva gāzes tirgus ieviešanu, biedēšana ar nepamatoti augstām gāzes cenām un šaubu atmosfēras radīšana par to, ka tirgus vispār ir iespējams un ka tas nāktu par labu patērētājam. Šāda situācija bija klaji pretrunā ES Gāzes direktīvas pamatprincipiem – nodrošināt visiem patērētājiem ES reālu izvēli, jaunas biznesa iespējas, pārrobežu tirdzniecību ar mērķi panākt augstāku efektivitāti, konkurētspējīgas cenas, augstākus pakalpojumu sniegšanas standartus un stiprināt piegādes drošību un ilgtspēju. Piemēram, tā sauktā trešo pušu piekļuves principa īstenošanu 2016. gada nogalē joprojām kavēja gāzes piegādes un tirdzniecības monopoluzņēmums AS “Latvijas gāze”, aizbildinoties ar uzņēmuma privatizācijas līgumos it kā nostiprinātajām tiesībām būt vienīgajam gāzes tirgotājam Latvijā līdz pat 2017. gada marta beigām. ES normatīvajiem aktiem ir izšķiroša loma Latvijas enerģētiskās neatkarības nodrošināšanā, bez tiem potenciāli nebūtu iespējams pārvarēt politisko spiedienu un lobiju gāzes piegāžu jomā.

Integrēts iekšējais enerģijas tirgus ir viens no Eiropas Enerģētikas savienības (EES) stūrakmeņiem, kas ES politikā tika stabili ielikts 2014. gadā, apstiprinot “Eiropas enerģētikas drošības stratēģiju” (EEDS). EEDS, uz kuras bāzes tika tālāk attīstīts EES stratēģijā iekļautais skatījums uz enerģijas piegādes drošību, nepārprotami pasaka, ka “enerģijas drošības jautājumi pārāk bieži tiek risināti nacionālajā līmenī, neņemot vērā dalībvalstu savstarpējo atkarību. Risinājums labākai enerģijas drošībai ir ciešākā sadarbībā, pirmkārt, izmantojot labi funkcionējošu iekšējo tirgu un pastiprinātu sadarbību reģionālā un Eiropas līmenī, it īpaši attiecībā uz enerģijas tīklu attīstību, tirgus atvērtību un, otrkārt, vienotāku pieeju ārējās enerģijas politikas īstenošanā.”

Viens no ES centrālajiem darbības virzieniem drošības stiprināšanā ir tādas Eiropas enerģētikas drošības ietvara radīšana, kas nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību un ieguvumus gan katrai ES dalībvalstij, gan visai ES kopumā. Lai sasniegtu šo mērķi, 2015. gadā Latvijas prezidentūras ES Padomes laikā tika uzsākts EES izveides

process, ko dēvē arī par Rīgas procesu. 2016. gadā process ir turpināts, EK sagatavojot normatīvo aktu priekšlikumus dalībvalstu solidaritātes, savstarpējās uzticēšanās, fizisku starpsavienojumu un vienotas pieejas enerģētikas attiecībās ar trešajām valstīm izveidošanai un nostiprināšanai. Par Rīgas procesa sekmīgu noslēgumu varēs runāt tad, kad, veidojot jaunu un attīstot esošo enerģētikas sektora regulējumu ES, tiks līdzvērtīgi un līdzsvaroti ņemti vērā visi pieci EES pilāri – enerģētikas drošība, solidaritāte un uzticēšanās; pilnībā integrēts Eiropas enerģijas tirgus; enerģijas patēriņu atbalstoša energoefektivitāte; zema oglekļa ekonomika un, visbeidzot, izpēte, inovācija un konkurētspēja.

2016. gada nogalē Saeimas Eiropas lietu komisija skatīja Latvijas nacionālo pozīciju par EK sagatavotajiem EES stratēģiju veidojošajiem normatīvo aktu priekšlikumiem, – šajos priekšlikumos tiks stiprināta gan visas ES, gan Baltijas jūras reģiona, gan konkrēti Latvijas noturība pret riskiem, kas saistīti ar enerģijas piegādes drošību. Pie šādām iniciatīvām jāmin, piemēram, priekšlikums regulai par Gāzes piegādes drošuma aizsardzības pasākumiem un priekšlikums ES Padomes lēmumam par informācijas apmaiņas mehānisma izveidi par līgumiem, ko ES dalībvalsts slēdz ar trešajām valstīm enerģētikas jomā. Arī Parīzes klimata vienošanās mērķu ieviešana ir vērsta uz ilgtspējīgāku enerģijas ražošanu un izmantošanu, kas dos ieguldījumu ES atkarības mazināšanā no fosilo energoresursu importa no trešajām valstīm.

Nord Stream 2

Ļoti svarīga loma ES energoapgādē ir dabasgāzei, un vairāk nekā trešo daļu dabasgāzes ES piegādā Krievija. Dabasgāzes patēriņš ES dalībvalstīs būtiski atšķiras, piemēram, Vācija ir lielākais gāzes patērētājs ES, un ar to ir saistīti vairāki izaicinājumi gan pašai Vācijai, gan visai ES. Esot lielākā klienta un pārdevēja lomās, Vācijai un Krievijai ir savstarpēji atkarīgas intereses. Jāatzīst, ka ir sarežģīti sagaidīt, ka Vācija ES enerģētikas solidaritātes vārdā labprātīgi sarežģīs attiecības, tai skaitā starp enerģētikas uzņēmumiem. Tādēļ ir apsveicama EK rīcība, panākot vienota informācijas apmaiņas un uzraudzības mehānisma izveidošanu starpvaldību līgumu uzraudzīšanai enerģētikas sektorā.

Vācija kā lielākais dabasgāzes patērētājs īsteno draudzīgas attiecības ar lielāko gāzes piegādātāju, un ciešās draudzības rezultātā ir tapis *Nord Stream* gāzes cauruļvads. Krievija pašlaik mērķtiecīgi tiecas īstenot arī šī projekta otro kārtu – *Nord Stream 2*. Lai arī ES sludina vienotu nostāju attiecībās ar ārējiem energoresursu piegādātājiem, šāda atsevišķu dalībvalstu politika sarežģī vienotas politikas īstenošanu.

Šādā kontekstā ir svarīgi turpināt attīstīt ES dalībvalstu sadarbību, panākot Līguma par ES darbību 194. pantā nostiprinātā solidaritātes gara ievērošanu ES ārējās enerģētikas attiecībās. ES dalībvalstu solidaritātes nepilnības un ekonomisko interešu atšķirības, kā arī dominēšanu pār solidaritāti ilustrē jau pieminētais dabasgāzes cauruļvada projekts *Nord Stream 2*. Tas ir viens no ES vienotību enerģētikā visvairāk šķērsošajiem projektiem. Tā lietderības ekonomiskais pamatojums ir apšaubāms, toties ģeopolitiskā ietekme nepārprotama, jo projekta īstenošana palielinās vairāku ES dalībvalstu un arī kaimiņvalstu enerģijas piegādes drošības riskus.

Vistiešāk projekta īstenošana skartu Ukrainas intereses; Ukrainas dabasgāzes piegādes apjoms no Krievijas ir būtiski samazinājies pēdējo gadu laikā. Vienlaikus. Ukraina ir būtiska dabasgāzes tranzitvalsts – aptuveni 15 % ES dabasgāzes tiek importēti tranzītā caur Ukrainas gāzes pārvades sistēmu. Tranzīta pakalpojumu sniegšana Ukrainai nodrošina aptuveni 2 miljardu *euro* ienākumus ik gadu. Taču, samazinoties gāzes tranzītam, nozīmīgāks apdraudējums būtu Ukrainas politiskās ietekmējamības palielināšanās nekā ieņēmumu samazināšanās. Pastāvot ierobežotām iespējām piegādāt dabasgāzi no ES, Krievijas enerģētikas koncernam *Gazprom*, kā to nodemonstrēja 2009. gada gāzes piegādes krīze, būtu labas iespējas nesamērīgi diktēt gāzes piegādes un cenas nosacījumus. Lai radītu iespēju no ES gāzes apgādes ceļiem izslēgt Ukrainu, Krievijas stratēģiskajos plānos ir vismaz vēl viena gāzes cauruļvadu projekta – *Turkish Stream* vai *South Stream* – īstenošana. Ar jauniem cauruļvadiem iespējams nodrošināt tādas tehniskas gāzes pārvades iespējas, kas spēj aizstāt pa sauszemes cauruļvadiem pārvadītās gāzes apjomu tikpat labi, ka no gāzes aprites būtu iespējams izslēgt arī Baltkrieviju.

Īstenojot *Nord Stream 2* projektu, nesamērīgi pieaugtu ne tikai Ukrainas enerģijas piegādes drošības riski, bet tie skartu arī vairākas ES dalībvalstis, kurām dabasgāze tiek piegādāta pa cauruļvadu, kas ceļu līdz patērētājiem mēro cauri Ukrainai, Slovākijai, Čehijai un Ungārijai. Piemēram, Slovākijas energoapgādes drošībai riski palielinātos būtiski un tieši, jo dabasgāzes piegāde Slovākijai lielākoties notiek tieši pa cauruļvadu no Ukrainas. Tā sauktie ziemeļu–dienvidu virziena starpsavienojumi pagaidām ir nepietiekami, lai spētu nodrošināt dabasgāzes padevi nepieciešamajā apjomā gadījumā, ja austrumu–rietumu virziena gāzes tranzīts tiek būtiski samazināts vai pārtraukts.

Apzinoties enerģētikas lomu reģiona drošības un ģeopolitisko norišu kontekstā, Saeimas Eiropas lietu komisija 2016. gadā vērtēja *Nord Stream 2* projekta ietekmi uz ES dalībvalstu vienotību un enerģētikas drošību. Deputāti pieņēma paziņojumu, kurā pret šo projektu pauda kritisku nostāju, uzsverot, ka *Nord Stream 2* nav ES interesēs un ir pretrunā ES līdz šim apstiprinātajās Enerģētikas drošības un enerģētikas savienības stratēģijās uzsvērtajiem solidaritātes, savstarpējas uzticēšanās un reģionālās sadarbības principiem, kas izriet arī no Līguma par ES darbību (TFEU)

194. panta. *Nord Stream 2* projekts nekalpo labu kaimiņattiecību stiprināšanai, nepalīdz dažādot ES enerģijas piegādes avotus un ceļus, ir pretrunā vienotai ES ārējai enerģētikas politikai, kā arī vājina ES pozīcijas starptautiskajās attiecībās.

TRANSPORTS – PROJEKTS “RAIL BALTICA”

Transportā tāpat kā enerģētikā Latvijā tieši redzamas sekas, ko radījusi ciešā integrēšanās Padomju Savienības infrastruktūrā, kas apzināti veidota 50 okupācijas gadus. Dzelzceļa savienojumi virzienā no Austrumiem uz Rietumiem ir labi attīstīti, bet virzienā no Ziemeļiem uz Dienvidiem un uz pārējo Eiropu – Baltijas valstis praktiski nav savienotas. Pieaugot izolacionisma tendencēm Krievijā, kas vērstas arī uz infrastruktūras pašpietiekamības nodrošināšanu, paredzams, ka tuvākajā laikā kravu apjomu no Krievijas apies Latvijas tranzīta ceļus un ostas.

Projekts “Rail Baltica” ir lielākais kopīgais dzelzceļa transporta infrastruktūras projekts Baltijas valstīs ar mērķi mūsu reģionu savienot ar Eiropu un integrēt Baltijas valstis Eiropas dzelzceļu tīklā. Plānots, ka projekts aptvers četras ES valstis – Poliju, Lietuvu, Latviju un Igauniju, un netieši – arī Somiju, pagarinot maršrutu ar savienojumu Tallina–Helsinki; vilciens spēs attīstīt ātrumu līdz pat 240 km/stundā un attālumu no Tallinas līdz Lietuvas–Polijas robežai veiks 4,5 stundās.

Projekts “Rail Baltica” ir gadsimta ieguvums Latvijas ekonomikai, jo tas ir svarīgs arī no reģiona saliedētības un drošības viedokļa, jo īpaši ņemot vērā Baltijas reģiona izolētību. Transporta nozares eksperts Tālis Linkaits ir teicis, ka ekonomiskā izaugsme ir cieši saistīta ar attīstītu transporta infrastruktūru. Tādējādi projekts “Rail Baltica” Latvijai radīs potenciālu jaunam izaugsmes uzrāvienam, iespējas radīt jaunas darbavietas un stiprinās valsts konkurētspēju. Tāpat projekts ir ārkārtīgi nepieciešams mūsu transporta risinājumu dažādošanai.

Patlaban Latvija var lepoties ar lidostu “Rīga” kā lielāko aviosatiksmes mezglu Baltijas valstīs un nacionālo aviokompāniju AS “Air Baltic Corporation”, kas nodrošina regulārus savienojumus uz vairāk nekā 50 galamērķiem Eiropā un ārpus tās. Taču jāatceras, ka aviosatiksmē nav vienīgais efektīvais veids Latvijas savienojamībai ar Eiropu, liels potenciāls slēpjas arī dzelzceļa savienojumos, jo īpaši ņemot vērā to, ka Centrāleiropas iedzīvotāji aktīvi izmanto vilcienu satiksmi, lai no punkta A uz punktu B nokļūtu ātri, lēti un komfortabli.

Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumenta “*Connecting Europe Facility*” (CEF) Koordinācijas komiteja Briselē lēma, ka Latvijas, Lietuvas un Igaunijas

kopuzņēmuma “RB Rail” pieteiktajai projekta “Rail Baltica” pirmajai kārtai piešķir ES līdzfinansējumu 442 miljonu eiro apmērā (81,83 % apmērā no attiecināmajām izmaksām), savukārt otrajai kārtai nolemts piešķirt 225 miljonus eiro. Paredzēts, ka šogad tiks pabeigti ar projektu saistītie pētījumi visās Baltijas valstīs, laikā no 2018. līdz 2022. gadam – pabeigti pētījumi un tehniskais projekts, no 2019. līdz 2020. gadam – pabeigta zemes iegāde, 2022. gadā – pabeigta būvniecības pirmā fāze, savukārt 2025. gadā – pabeigta būvniecība Baltijas valstīs. Kopš dzelzceļa projekta “Rail Baltica” pirmsākumiem Saeimas Eiropas lietu komisija ir rūpīgi sekojusi līdzī projekta virzībai un aktivitātēm, tostarp nākot klajā ar paziņojumiem un aicinājumiem projekta īstenošanas atbalstam, kas ir devuši pozitīvus impulsus projekta sekmīgai virzībai.

2016. gada 7. marta pieņemtajā paziņojumā par dzelzceļa projektu “Rail Baltica” komisija aicināja iesaistītās puses nodrošināt pilnu un pastāvīgu atbalstu projekta tālākai attīstībai un virzībai, kā arī ievērot projekta īstenošanai noteikto laika grafiku, kas nodrošinātu ES līdzfinansējuma saņemšanu un apgūšanu atbilstoši projekta plānam. Atgādinājām arī par Baltijas valstu kopīgu apņemšanos īstenot “Rail Baltica” projektu un akcentējām, ka kavēšanās pieņemt lēmumus var kaitēt projekta savlaicīgai īstenošanai. Tāpat paziņojumā tika uzsvērts, ka “Rail Baltica” projekts veicinātu Baltijas valstu savstarpēju solidaritāti, labas kaimiņattiecības un dziļāku Eiropas transporta infrastruktūras integrāciju, kā arī transporta veidu un risinājumu dažādošanu. 2016. gada 19. septembrī arī Baltijas un Polijas parlamentu Eiropas lietu komisiju vadītāji pieņēma kopīgu paziņojumu, kurā pauda atbalstu “Rail Baltica” projektam un aicināja atbildīgās puses stingri ievērot projekta termiņus, lai nezaudētu tam paredzēto ES finansējumu. Tāpat Baltijas un Polijas parlamentu Eiropas lietu komisiju vadītāji informēja, ka apzinās – pārskatāma, atbildīga projekta vadība un labas pārvaldības principu ievērošana ir priekšnoteikums sabiedrības uzticības un atbalsta iegūšanai un projekta sekmīgai īstenošanai. Paziņojumā atbildīgās puses aicinātas nekavēties ar projekta tālāku attīstīšanu, vienlaikus neatkāpjoties no nepieciešamajiem kvalitātes standartiem.

Ar gandarījumu jāatzīmē, ka 2016. gada oktobra sākumā visas iesaistītās puses parakstīja dzelzceļa “Rail Baltica” projekta finansēšanas un izpildes nosacījumu līgumu. Tas ir ļoti būtisks pagrieziena punkts projekta virzībā un ļauj ticēt, ka ES līdzfinansējuma saņemšana nav apdraudēta, un 2025. gadā Latvijas iedzīvotāji divu stundu laikā varēs nokļūt no Rīgas uz Tallinu.

NOBEIGUMS

ES drošības jautājumi ir centrāli ES dienas kārtībā. Šogad salīdzinājumā ar pērnogadu katrā jomā tika panākts ievērojams progress, darbi dominēja pār runām. Šodien varam novērtēt, ka Latvijas prezidentūra daudzās jomās īstajā brīdī un ar pareizo spēku iekustinājusi ES atbildes analizētajiem nozīmīgajiem izaicinājumiem.

Nākamais gads iesāksies ar Eiropas Parlamenta priekšsēdētāja ievēlēšanu, pēc tam sekos vēlēšanas daudzās ES lielvalstīs. Politikas vērotājiem un ekspertiem noteikti būs interesanti sekot līdzī norisēm un vērot, kādu politisko strāvojumu rokās nonāks valsts vadības groži Francijā, Vācijā, Nīderlandē, kā vēlēšanu iznākums ietekmēs ES politiku. Tāpat raugāties, kā un kad Apvienotā Karaliste iedarbinās 50. pantu un kāds tad īsti būs Lielbritānijas piedāvājums un redzējums turpmākai ES un Apvienotās Karalistes sadarbībai.

Cerīgi raugāties uz EK piedāvāto darba programmu 2017. gadam, jo īpaši uz iniciatīvām, kas vērstas uz ES kā spēcīga dalībnieka pasaules norisēs sekmēšanu, uz efektīvas un patiesi drošas ES nodrošināšanu un, protams, arī uz taisnīgas ekonomiskās un monetārās savienības jautājumu attīstību. Lai gan viedokļu spektrs arī Saeimas Eiropas lietu komisijā par ES politikām un to efektivitāti ir plašs, tomēr kopējais uzskats, ka ES ir būtisks mūsu attīstības garants, kura kodolā vēlamies būt, paliek nemainīgs.

ATSAUCES

¹ Ziņojums par terorisma situāciju un tendencēm ES 2016 (*European Union Terrorism Situation and Trend Report*)

² Jēdzienu "maigā vara" ieviesa Hārvarda universitātes profesors Džozefs Naijs (Joseph Nye) 1980-tajos gados.

LATVIJAS ĀRPOLITIKA: AIZSTĀVOT NACIONĀLĀS INTERESES REĀLPOLITIKAS STRUKTURĒTĀ PASAULĒ

Ojārs Skudra, Latvijas Universitātes asociētais profesors

Latvijas ārpolitiku kopš 2016. gada 11. februāra īstenoja jauna valdība ministru prezidenta Māra Kučinska vadībā, saglabājoties tam pašam parlamentārajam vairākumam un Edgaram Rinkēvičam ārlietu ministra postenī kā Latvijas ārpolitikas kontinuitātes nosacījumiem. Iepriekšējā gada “eksistenciālajiem izaicinājumiem”¹ pievienojās jauni, kurus iezīmēja britu vēlēšanu vairākuma balsojums par izstāšanos no ES 2016. gada 23. jūnija referendumā, Krievijas militāri politiskās aktivitātes Tuvajos Austrumos un Eiropā, kā arī radikālās diskusijas par ASV ārpolitikas un drošības politikas orientieru maiņu valsts prezidenta vēlēšanu kampaņas gaitā un pēc republikāņu partijas kandidāta Donalda Trampa uzvaras prezidenta vēlēšanās. Latvijas nacionālajām interesēm atbilstošas norises bija NATO valstu un valdību vadītāju līmenī 2016. gada 8.–9. jūlijā notikušā Varšavas samita lēmumi un to īstenošanas uzsākšana, kā arī ES un Kanādas tirdzniecības vienošanās CETA parakstīšana 2016. gada 30. oktobrī, kura gan varētu pilnā apjomā stāties spēkā tikai pēc vairākiem gadiem.

Savā uzrunā Saeimas ārpolitikas debatēs 2016. gada 26. janvārī E. Rinkēvičs kā galvenos savstarpēji saistītos ārpolitikas uzdevumus definēja Latvijas ārējās drošības stiprināšanu, panākot ilgtermiņa NATO spēku klātbūtni reģionā; ES vienotības un efektivitātes veicināšanu; iestāšanās procesa pabeigšanu Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD) un Latvijas ārējo ekonomisko attiecību un jaunu tirgu apgūšanas sekmēšanu. Šo mērķu sasniegšana, secināts ministra ziņojumā Saeimai, “rada labvēlīgus priekšnosacījumus Latvijai, lai efektīvi reaģētu uz globālās un reģionālās drošības izaicinājumiem”, starp kuriem “turpmākajos gados kā īpaši svarīgi jāizceļ cīņa ar starptautisko terorismu un Sīrijas konflikta noregulēšana, migrācijas krīzes pārvarēšana, ES ārējo robežu drošības stiprināšana, stabilitātes veicināšana ES kaimiņu reģionā un ekonomiskās izaugsmes nodrošināšana

eirozonā”.² Starptautisko attiecību procesi 2016. gadā un ar tiem saistītās krīzes kā centrālo problēmu citu vidū izdalīja Latvijas valsts ārējās drošības stiprināšanu, kas ir efektīvi risināma, tikai saglabājot un nostiprinot NATO un ES dalībvalsts statusu.

NATO VARŠAVAS SAMITS, KRIEVIJA UN BALTIJAS REĢIONA VALSTU DROŠĪBA

Samita rezultātu izvērtēšanai nepieciešama, kaut fragmentāra, tās diskusijas un argumentāciju shēma, kas noritēja kā pirms samita, tā arī pēc tā noslēgšanās ar Baltijas valstīm kopumā labvēlīgiem lēmumiem par alianses nolūkiem. Diskusijā par NATO adekvātu reakciju uz Krievijas ārpolitiku pēdējo gadu laikā pastāv divi pilnīgi pretēji viedokļi. Starptautisko attiecību profesors Stīvens M. Volts (*Stephen M. Walt*) no Hārvardas Kenedija skolas (*Harvard Kennedy School*) 2016. gada janvāra sākumā žurnālā *Foreign Policy* publicēja rakstu par to, kāda būtu izskatījusies reālistu pasaule, ja to 25 gados kopš Aukstā kara beigām tiem būtu ļāvuši veidot ASV ārpolitikā dominējošie liberāļi un neokonservatīvie. Ar nosacījumu, ka amerikāņu līderi Bils Klintons, Džordžs V. Bušs un Baraks Obama būtu pieņēmuši reālisma skatījumu un ASV nebūtu iestājusies par NATO paplašināšanos vai vismaz ierobežotu to, ņemot tikai Poliju, Ungāriju un Čehiju. Reālistu skatījumā lielvaras ir īpaši jūtīgas pret varas izmaiņām pie to robežām, tāpēc tādi eksperti kā Džordžs Kīnans (*George Kennan*) jau 1990. gados brīdināja, ka NATO paplašināšanās nenovēršami sabojās attiecības ar Krieviju. “NATO paplašināšana aliansi stiprāku nepadarīja, tās rezultātā Amerikas Savienotās Valstis vienkārši apņēmas aizstāvēt vāju un grūti aizstāvam protektorātu grupu, kas atrodas tālu no ASV, bet tieši Krievijas pievārtē.”³ Pilnīgi pretēju viedokli pāuda Elbridžs Kolbijs (*Elbridge Colby*) no Jaunā Amerikas drošības centra (*Center for a New American Security*), kurš, analizējot Krievijas kodoldoktrīnas attīstību, Francijas stratēģiskās pētniecības fonda interneta mājas lapā rakstīja: “Krievija varētu domāt, [...] ka tās spēja veikt kontrolētas un ierobežotas kodolieroču izmantošanas operācijas tai sniegtu priekšrocības krīzē vai konfliktā, ko izraisījis [...] politiski divdomīgs strīds Ukrainā, Gruzijā un, iespējams, pat NATO Baltijas valstīs”⁴. Tā kā nav pamata domāt, ka Maskava jau pārtraukusi mēģinājumus noskaidrot, cik tālu šī loģika spējīga darboties, tāpēc E. Kolbijs secināja, ka “līdz ar to NATO galvenais uzdevums ir adekvāti sagatavoties tam, ka Krievija varētu lietot šādu ierobežotu kodolspēku praktiski vai kā draudu, lai panāktu sev vēlamu rezultātu”⁵.

Baltijas valstu drošības jautājumi NATO un Krievijas attiecību kontekstā visa gada garumā palika gan politiķu, gan domnīcu starptautisko attiecību pētnieku uzmanības lokā, pārsvarā ar negatīviem secinājumiem par NATO spēju garantēt savu

viseksponētāko dalībvalstu teritorijas aizsardzību pret iespējamo Krievijas agresiju⁶. Atzīstot, ka globālā nestabilitāte turpināsies vai pat pieaugs pēc tam, kad B. Obama būs atstājis ASV prezidenta posteni, ekspertu uzskati par konflikta draudu mazināšanas ceļiem NATO un Krievijas attiecībās nozīmīgi atšķirās. Rietumeiropas, tai skaitā Vācijas, valdību un parlamentu konsultējošos ekspertus īpaši piesardzīgus darīja apstākļi, ka republikāņu kandidāts D. Tramps ir kā “populists no mācību grāmatas”, kurš ļoti prasmīgi mobilizēja balto vidusslāņa niknumu, kas vērsts pret “Vašingtonas” valdību un kongresu, kā arī “politisko un intelektuālo šķiru”⁷.

ES ārējās un drošības politikas globālās stratēģijas pieņemšana dalībvalstu un valdību vadītāju samītā 2016. gada 28. jūnijā nespēja būtiski mazināt spriedzi, kas valdīja Baltijas valstu drošības garantiju jautājumā. To uz kādu laiku spēja tikai Ziemeļatlantijas Padomes sanāksme, kas 2016. gada 8.–9. jūlijā valstu un valdību vadītāju līmenī notika Polijas galvaspilsētā Varšavā. Varšavas samita komunikē ne tikai uzsvērts, ka NATO “efektīvi īstēnos” savas Stratēģiskās koncepcijas trīs galvenos mērķus – kolektīva aizsardzība, krīzes menedžments un kooperatīva drošība, bet attiecībā uz satrauktajām Baltijas valstīm tika nolemts stiprināt alianses klātbūtni Baltijas valstīs un Polijā, no 2017. gada izvietojot tajās daudznacionālus, rotējošus spēkus, tādējādi demonstrējot NATO solidaritāti, apņemšanos un spēju sadarbībā ar vietējiem spēkiem nekavējoties reaģēt uz jebkādu agresiju.⁸ NATO valstu un valdību vadītāji apsveica Kanādas, Vācijas, Apvienotās Karalistes un Savienoto Valstu piedāvājumu uzņemties ietvara nāciju lomu daudznacionālo spēku izvietojšanā.⁹ Norādījās uz to, ka Krievijas politika un aktivitātes ir mazinājušas drošības vides stabilitāti un drošību, kā arī palielinājušas neprognozējamību, NATO sabiedrotās vienlaicīgi uzsvēra, ka alianse nevēlas konfrontāciju un nerada draudus Krievijai, taču negrasās atkāpties no saviem principiem.¹⁰ Taču ar Varšavas samita komunikē pieņemšanu diskusijas nebeidzās, jo, kā rakstīja Polijas starptautisko attiecību institūta pētnieks Voiteks Lorencs (*Wojciech Lorenz*), stratēģiskā diskusija starp Krieviju un Rietumiem par post-padomju valstīm un NATO, un ES robežvalstīm nav beigusies, un tās iznākums atkarīgs no ES un NATO vienotības tuvojošos vēlēšanu gados, kad Krievija centīsies izdarīt pastiprinātu spiedienu, lai panāktu atkāpšanos no stratēģiskajiem mērķiem.¹¹ V. Lorencam principā piekrita arī Krievijas Starptautisko attiecību padomes programmu direktors Ivans Timofejevs (*Ivan Timofeev*), uzskatot, ka ir ticama Krievijas gatavība iesaistīties “zemu izmaksu” konfliktā ar NATO dalībvalstīm, un tāpēc pastāv reāli draudi, ka Krievijas–NATO attiecības Baltijas jūras un citos reģionos izies ārpus kontroles.¹²

Laikā, kad NATO dalībvalstu vadītāji Varšavā sprieda par alianses stratēģiju, starptautiski atpazīstamie un radniecīgus uzskatus pārstāvošie ASV profesori Džons J. Meršaimers (*John J. Mearsheimer*) un S. Volts žurnāla *Foreign Affairs* 2016. gada

jūlija/augusta numurā publicēja rakstu par “pārāko ASV lielo stratēģiju”, kurā uzsvēra, ka “reģionālā līdzsvarošana (*offshore balancing*) ir realīstu lielā stratēģija, un tai ir ierobežoti mērķi. Miera veicināšana, kaut arī vēlams, nav viens no tiem.”¹³ Abi profesori uzskatīja, ka ASV būtu jāatsakās no klātbūtnes Eiropā un jānodod NATO uzdevumi pašiem eiropiešiem, jo, tā kā neviena no Eiropas valstīm, tai skaitā Vācija un Krievija, to sarūkošā iedzīvotāju skaita dēļ nespēj dominēt reģionā, nav jēgas turēt ASV militāros spēkus Eiropā.¹⁴ Eiropas drošības atstāšana eiropiešu rokās, protams, varētu novest pie konfliktiem, taču tie neapdraudētu pašas ASV būtiskākās intereses. “Attiecīgi ASV nav iemesla katru gadu tērēt miljardiem dolāru (un riskēt ar savu pilsoņu dzīvībām), lai tādu novērstu.”¹⁵ Protams, tādi mērķi nav sasniedzami īsā laika periodā un ignorējot pārējo NATO dalībvalstu nostāju, taču D. Trampa uzvara prezidenta vēlēšanās apstiprināja, ka lielā ASV sabiedrības daļā ir spēcīgi izolacionisma noskaņojumi, kas ietver arī ideju par pasaules pār/dalīšanu lielvalstu ietekmes sfērās.

Par pilnīgi nepamatotiem ir jāuzskata spriedumi par politisko populismu ASV kā kaut ko negaidītu vai pat lielu pārsteigumu. Jau 2016. gada augustā pazīstamie ASV zinātnieki profesors Ronalds F. Ingleharts (*Ronald F. Inglehart*) no Mičiganas universitātes un profesore Pipa Norisa (*Pippa Norris*) no Hārvardas Kenedija skolas publicēja pētījumu par D. Trampa fenomenu, *Brexit* un kreisā un labējā populisma augošo ietekmi Rietumu pasaules liberālajās demokrātijās.¹⁶ Lai pārbaudītu divas alternatīvās pieejas, skaidrojot plašo atbalstu populismam – ekonomiskās nedrošības perspektīvu, kuras piekritēji uzsver post-industriālās ekonomikas ietekmi uz darbaspēka un sabiedrības izmaiņām un “kulturālās pretreakcijas tēzi (*cultural backlash thesis*)”, kas akcentē “agrāk dominējošu sabiedrības sektoru reakcionāru reakciju uz progresīvu vērtību maiņu”, abi pētnieki izmantoja 2014. gada *Chapel Hill Expert Survey* (CHES), lai identificētu 268 politisko partiju ideoloģisko nostāju 31 Eiropas valstī un *Pooled European Social Survey 1-6* (2002.–2014. gads), lai individuāli līmenī testētu salīdzinošo datu pierādījuma spēku par ekonomiskās nedrošības un kultūras vērtību ietekmi uz izvēli balsot par populistu partiju.¹⁷ Pat valstīs ar nelielu parlamentos ievēlēto populistu skaitu šīs partijas spēj “izdarīt milzīgu “šantāžas” spiedienu uz tradicionālajām partijām, publisko diskursu un politisko darbākārtību [...] ar ļoti nopietnām sekām”¹⁸, kā to iespaidīgi nodemonstrēja referendums par Lielbritānijas izstāšanos no ES.

R. Ingleharts un P. Norisa nešaubījās par to, ka ASV prezidenta vēlēšanu kampaņa atspoguļo populisma fenomenu, bet D. Trampa populisms bija balstīts paziņojumos, ka viņš nepārstāv Vašingtonas politisko eliti un pats saviem spēkiem ir kļuvis par miljardieri. Tādējādi viņš pārstāvēja “vienkāršos amerikāņus, kas izjūt riebumu pret korumpēto sistēmu, nekompetentajiem politiķiem, negodīgajiem Volstrītas

spekulantiem, augstprātīgajiem intelektuāļiem un politkorektajiem liberāļiem”¹⁹. Tas politiskajā praksē nozīmē nacionālistisku izolacionismu ārpolitikā, bet iekšpolitikā tas var tikt saukts par ksenofobisku autoritārismu.²⁰ Protams, ka tikai pēc tam, kad D. Tramps uzsāks pildīt savus ASV prezidenta pienākumus, pārējai pasaulei būs iespējams pārliecināties par to, vai arī ASV “prūši” ne tā šauj, kā viņi lādē priekšvēlēšanu kampaņas laikā.

Paliekoša vērtība ir R. Ingleharta un P. Norisas piedāvātajai populisma konceptualizācijai, piedāvājot to saprast kā “izplūdušas politiskās ideoloģijas atspoguļojumu, kas uzsver ticību “kārtīgajiem”, “vienkāršajiem” vai “mazajiem” cilvēkiem pretstatā korumpētajai politiskajai un korporatīvajai elitei, nacionālajām interesēm (Mums) pretstatā kosmopolitiskajai sadarbībai pāri robežām (Viņiem), tirdzniecību, cilvēku un finanšu kustību regulējošai protekcionisma politikai pretstatā globālajai brīvajai tirdzniecībai, ksenofobijai pretstatā tolerancei pret multikulturālismu, spēcīgai individuālajai vadībai pretstatā diplomātiskajam kaulēšanās procesam un elastīgām sarunām, izolacionismam kā ārpolitikas un aizsardzības politikas kodolam pretstatā starptautiskajai iesaistei, tradicionālajam sieviešu un vīriešu dzimumlomam sadalījumam pretstatā mainīgajām dzimumlomām un identitātēm, kā arī tradicionālajām vērtībām pretstatā progresīvajām.”²¹ Šī konceptuālā, kopumā aprakstošā populisma skaidrojuma lielākā priekšrocība ir tā pielietojamība, skaidrojot politisko populismu Lielbritānijā, Vācijā, Francijā, Itālijā, Austrijā, Somijā, Grieķijā vai jebkurā citā valstī un sabiedrībā, kurā pastāv konsolidēta vai par tādu topoša liberālā demokrātija. Tas arī palīdz skaidrot, kāpēc ES, ja to uztver un īsteno kā kosmopolītiski liberālās elites projektu, neglābjami ir jāsaduras ar tās pastāvēšanu apdraudošām krīzēm. Politisko spektru R. Ingleharts un P. Norisa piedāvā aplūkot, izmantojot divas asis: populistiskie labējie–populistiskie kreisie un kosmopolītiski liberāli labējie–kosmopolītiski liberāli kreisie. Saskaņā ar šo klasifikāciju Latvijā kā populistiskā labējā pētījumā minēta Nacionālā apvienība. Savu pētījumu pētnieki noslēdz ar brīdinošu, pieņēmuma formā formulētu secinājumu, kuru ASV Demokrātu partija, izņemot populistiski kreiso Bērniju Sandersu, nespēja un, visticamāk, nevēlējās uzklaut: “Ja kulturālā pretreakcija kā arguments pēc būtības ir pareizs, tad tam ir nopietnas sekas, jo arvien lielākā plaista starp paaudzēm rietumu sabiedrībās nākotnē, visticamāk, saasinās uzvaru uz kultūras atšķirību izmantošanu partiju politikā un tas notiks neatkarīgi no jebkādiem uzlabojumiem ekonomikas apstākļos vai jebkādu potenciālo globalizācijas procesu palēnināšanos. Uz kultūru balstītas politikas ortogonālais spēks tradicionālo partiju iekšienē rada spriedzi un dalīšanos, kā arī sniedz jaunas vēlēšanu atbalsta mobilizācijas iespējas kreisā un labējā spārna populistu līderiem.”²²

Pie līdzīgiem secinājumiem, veicot 2010 respondentu intervēšanu 2016. gada septembrī, nonāca arī *Public Religion Research Institute* pētnieki, kuri gan nesaskatīja

politiskā populisma problēmu. Pētījumā norādīts, ka starp amerikāņiem nav vienprātības par autoritārismu. 46 % amerikāņu piekrita, ka nepieciešams līderis, kas ir ar mieru pārkāpt noteikumus, lai uzlabotu vispārējo situāciju, savukārt 52 % šim apgalvojumam nepiekrita; apgalvojumam piekrita 55 % republikāņu, bet nepiekrita 57 % demokrātu.²³ No Latvijas nacionālo interešu viedokļa svarīgāks bija pētnieku atzinums, ka viedokļos par NATO šādas atšķirības nav vērojamas – aptuveni puse no visu partiju atbalstītājiem uzskata, ka, lai aizstāvētu NATO sabiedrotos, pieļaujama militārā spēka pielietošana. Mazāk nekā puse no katras partijas atbalstītājiem uzskatīja, ka šāds spēks pielietojams tikai pašu ASV apdraudējuma gadījumā.²⁴ Aptauja liecināja par vēlētāju noskaņojumiem, kas vērtējami atšķirīgi no tiem uzskatiem, kādus savās publikācijās turpina paust pētniecisko institūtu, domnīcu un mācību iestāžu pārstāvji. Kopējā šīs viedokļu un uzskatu daudzveidības iezīme ir reālisms un tam atbilstošu militāri politisko un stratēģisko problēmu iespējamo risinājumu piedāvājumi.

Vācu starptautiskās politikas un drošības institūta pētniecības grupas “Amerika” loceklis P. Rudolfs 2016. gada septembrī publicēja pētījumu par tēmu “Amerikāņu Krievijas politika un Eiropas drošības kārtība”. Pētījumā tiek analizēts NATO un Krievijas konflikts Eiropas drošības kārtības jautājumā pēc Varšavas samita. P. Rudolfs uzskata to par liberālo kārtības priekšstatu (NATO) sadursmi ar Krievijas ģeopolitiskajiem kārtības priekšstatiem, saskaņā ar kuriem runa ir par ASV/NATO un KF “ģeopolitisko konkurenci postpadomju telpā”²⁵. Krievija neuzskata ES par patstāvīgu, no ASV neatkarīgu aktoru, bet ASV un NATO, atbilstoši 2014. gada decembra militārajai doktrīnai, tiek uzskatītas par militāru draudu gan reģionāli, gan (kodol)stratēģiskajā līmenī. Pēc ASV Kongresa pieprasījuma Pentagons jau veicis analīzi par iespējamām reakcijām saistībā ar potenciāliem Krievijas vidējas darbības rādīša raķešu draudiem Eiropā, taču tās saturs tiek turēts slepenībā. Lai izvairītos no kodolbruņošanās eskalācijas Eiropā, P. Rudolfs aicina atgriezties pie “ietekmes sfēru atzišanas”, jo tā ir savienojama ar noteikumos balstītu liberālo kārtību, ja tiek izslēgti draudi pielietot militāru varu un tās pielietojums. Tāpēc ASV ir jāsniedz atbilde uz fundamentālo jautājumu, vai tās ir gatavas atzīt Krievijas un Ķīnas ietekmes sfēras, vai arī to mērķis ir “ģeopolitiski orientēta hegemonā politika.”²⁶ D. Tramps, pēc P. Rudolfa domām, varētu būt “drīzāk atvērts domāšanai ietekmes sfērās”, kas nozīmētu izslēgt Ukrainas uzņemšanu NATO, bet tās asociāciju ar ES veidot tā, lai tā būtu savienojama ar brīvo tirdzniecību starp Krieviju un Ukrainu. P. Rudolfa noslēguma tēze, protams, formulēta pieņēmuma formā, kas īstenots nevarētu palikt bez sekām Latvijas suverenitātei – “ja kaut kas tāds kā krievu ietekmes sfēra tiktu atzīta, tad tas varētu notikt neformālā ceļā un (skaidri) neizteiktā veidā, balstoties uz faktiskiem kompromisiem.”²⁷

ASV Davis Institute for National Security and Foreign Policy pētījums “ASV Militārā spēka indekss 2017” (*2017 Index of U.S. Military Strength*) drīzāk liecina, ka ietekmīgā *the Heritage Foundation* drošības politikas ekspertu kopienā nevalda tik samiernieciskas, darijuma tipa idejas. Pētījuma ievadā konstatēts, ka ASV vadošā loma tiek apšaubīta vairāk nekā jebkad pēc Aukstā kara beigām un uz tās drošību tiek izdarīts pamatīgs spiediens.²⁸ M. Mērfija (*M. Murphy*) pētījuma sadaļas “Alianšu nozīme ASV drošībā” (*The Importance of Alliances for U.S. Security*) secinājumos par ASV, sabiedrotajiem un brīvo pasauli raksta, ka Ķīna, Irāna un Krievija ir revanšistiskas varas, kas ar iespējami zemām politiskām un militārām izmaksām vienpusēji vēlas mainīt savos reģionos pastāvošo kārtību. Lai to izdarītu, tām ir jāmazina ASV globālā vara un jāgāž pastāvošās doktrīnas.²⁹ Pētījuma sadaļā “Izvērtējot globālo darbības vidi” (*Assesing the Global Operating Environment*), raksturojot situāciju Eiropā, par Baltijas valstīm teikts, ka vislielākos draudus Baltijas valstīm radīs nevis Krievijas bruņojums, bet gan finanses, propaganda, pro-Krieviskas NVO utt., kuru mērķis ir apšaubīt valsti³⁰. Sadaļā “Draudi vitālām ASV interesēm” (*Threats to U.S. Vital Interests*), raksturojot situāciju Eiropā, vēlreiz pievērsta uzmanība Igaunijai un Latvijai, jo tās ir NATO valstis ar lielām krievu etniskajām kopienām, un pastāv bažas, ka Krievija šo situāciju varētu izmantot kā ieganstu agresijai. Šāda nostāja ir saprotama, ņemot vērā Krievijas rīcību Krimā.³¹ Pilnīgi pamatoti tiek norādīts, ka “nespēja runāt ar etniskajiem krieviem viņu valodā joprojām ir uzkrītošs plānotāju vājš punkts Baltijas drošības kontekstā”³². Secinājumos par Krievijas faktora nozīmi teikts, ka Krievija rada riskus NATO un ASV sabiedrotajiem Austrumeiropā un apdraud arī ASV intereses Centrālajā un Austrumeiropā, Arktikā, Balkānos un Dienvidkaukāzā.³³ Tāpēc, rēķinoties ar Krievijas agresivitāti un gribu izmantot ikvienu līdzekli savu mērķu sasniegšanā, pētījuma autori “novērtē vispārējos draudus no Krievijas kā “agresīvus” un “biedējošus””³⁴. Arī Krievijas prezidenta Vladimira Putina 2016. gada 30. novembrī apstiprinātā “Krievijas Federācijas ārējās politikas koncepcija” pilnīgi neko nerosina mainīt šajos vērtējumos, jo “cīņa par dominēšanu nākotnes starptautiskās sistēmas organizēšanas atslēgas principu formēšanā kļūst par pasaules attīstības mūsdienu etapa galveno tendenci”, turklāt apstākļos, kad “saasinās politiskās, sociālās, ekonomiskās pretrunas un pieaug pasaules politiskās un ekonomiskās sistēmas nestabilitāte, paaugstinās spēka faktora loma starptautiskajās attiecībās”.³⁵

Būtu nepamatoti secināt, ka Latvija ir darījusi vai dara nepietiekami, lai rūpētos par savu nacionālo drošību. Tas attiecas ne tikai uz līdzdalību NATO un ES drošības politikas pilnveidošanā un īstenošanā, bet arī, piemēram, Apvienotajiem reaģēšanas spēkiem, saprašanās memorands par kuru izveidi ar Lielbritāniju, Dāniju, Igauniju, Lietuvu, Nīderlandi un Norvēģiju tika parakstīts jau 2015. gada beigās. Intervijā aģentūrai LETA un aizsardzības portālam “*Defence Matters*” šo spēku komandieris, britu ģenerālmajors Stjuarts Skītss norādīja, ka “tie ir globāli reaģēšanas spēki, – tie

spēj un tie ir izveidoti, lai darbotos jebkurā krīzes situācijā jebkurā pasaules punktā jebkurā laikā. Un jo īpaši augstā gatavībā.”³⁶ No Latvijas nacionālo interešu viedokļa ne mazāk svarīgs par militāri politiskajiem un militāri stratēģiskajiem jautājumiem bija arī to politiskās nestabilitātes problēmu loks, ar kuru 2016. gadā saskārās ES, it īpaši pēc britu vēlētāju balsojuma 2016. gada 23. jūnijā par izstāšanos no ES.

REFERENDUMS PAR LIELBRITĀNIJAS IZSTĀŠANOS NO ES UN SAVIENĪBAS TĀLĀKĀS FRAGMENTĀCIJAS DRAUDI

Referenduma rezultāti visai pamatoti uzskatāmi par politiskā populisma pirmo lielo uzvaru attīstītā Rietumu liberālajā demokrātijā. Taču tāda iznākuma iespējamību, pēc *Bertelsman* fonda pasūtījuma jau 2016. gada aprīlī veiktā visām 28 ES valstīm reprezentatīvā aptaujā, noskaidroja tirgus un viedokļu pētniecības firma *Dalia Research Berlin*. Divi galvenie secinājumi no aptaujas rezultātiem bija tādi, ka, pirmkārt, 45 % britu, kuri atbalstīja izstāšanos no ES, ekonomiskie argumenti nebūt nebija galvenā prioritāte, un, otrkārt, ES Komisija nav gatava sniegt atbildes uz jautājumu, kādi sadarbības modeļi tiks piedāvāti tām dalībvalstīm, kuras nevēlēsies iet politiskās un ekonomiskās integrācijas padziļināšanas ceļu.³⁷

Britu referenduma pamudināta, ES valstu organizētā politiskā populisma problēmai pievērsās arī *European Council on Foreign Relations*, veicot pētījumu, kurā aptvēra 45 politiskās partijas visās 28 ES valstīs. Pētniecēm izdevās intervēt 41 partijas pārstāvi, bet visas partijas tika aptvertas, analizējot to publiskos paziņojumus. Latvijā šajā partiju izlasē, atšķirībā no R. Ingleharta un P. Norisas izmantotajiem datiem, pārstāvēja ne tikai Nacionālā apvienība, bet arī Sociāldemokrātiskā partija “Saskaņa”. Viens no galvenajiem secinājumiem pētījuma rezultātus apkopojošā publikācijā bija, ka šīs partijas pārstāv gan izteiktu kreiso, gan arī galēji labējo spektru, un to idejas par starptautiskajām attiecībām apšaubā pastāvošo kārtību Eiropā – tās ir skeptiskas par ES, negatīvi noskaņotas pret ASV un simpatizē Krievijai, kā arī dod priekšroku slēgtām robežām, zema migrācijai un protekcionismam tirdzniecībā un vēlas atgriezties pie tiešās demokrātijas.³⁸ Pētnieces arī prognozē, ka šīs partijas tuvākajos gados aicinās uz vismaz 34 referendumiem dažādos ar dalību ES un eirozonā saistītos jautājumos, kā arī par bēgļu pārvietošanas kvotām.³⁹ Par zināmu vēstures ironiju jāuzskata fakts, ka nepilnu nedēļu pēc britu referenduma, kas nodemonstrēja politiskā populisma strāvojuma spēku Lielbritānijas politisko partiju un mediju sistēmās, kā arī, galvenokārt, Anglijas vēlētāju vairākuma nevēlēšanos piedalīties vienotās Eiropas projekta turpmākajā realizācijā, Eiropas Savienības Padome 28. jūnijā pieņēma “Globālo stratēģiju Eiropas Savienības ārējai un drošības politikai” ar daudzsološo

nosaukumu "Līdzdalības vīzija, kopīga rīcība: spēcīgāka Eiropa"⁴⁰. No Latvijas nacionālo interešu viedokļa un kontekstā ar 2016. gada starptautisko attiecību norisēm viena no svarīgākajām jaunās stratēģijas tēmām paredz, ka jāstiprina ES kā drošības kopiena, kas nepieciešamības gadījumā spētu rīkoties gan autonomi, gan sadarbojoties ar NATO, kas atstātu pozitīvu iespaidu arī uz transatlantiskajām attiecībām.⁴¹

Jau drīz pēc apstiprināšanas ES Padomē jaunā globālā stratēģija sastapās ar kritiku, kas, no vienas puses, skaidrojams ar autoru komandas vadītājas, Starptautisko attiecību institūta (*Instituto Affari Internazionali*) direktora vietnieces Natālijas Toci (*Nathalie Tocci*) teorētisko un konceptuālo pozīciju, kuras atlēgas vārds ir *resilience* jeb ES pretestības spēju paaugstināšana iepretim iekšējiem un ārējiem apdraudējumiem. No otras puses, starptautiskās un drošības politikas eksperti uzskatīja, ka stratēģijas tekstā nav saskatāma "skaidri definētu mērķu izvirzīšana, stingri noteikts (ilglaicīgs) laika horizonts un metodiska virzība" un tāpēc īsti nav pamatoti šo dokumentu dēvēt par "stratēģiju", bet drīzāk par daudzu nolūku apkopojumu, kas drīzāk atstāj "apbrīnojami defensīvas vispārējās ārpolitiskās ievirzes"⁴² kopiespaidu. Līdzīgus apsvērumus pēc Eiropas Savienības Drošības studiju institūta (*European Union Institute for Security Studies*) 2016. gada 17. oktobrī organizētās apspriedes (*workshop*) savas pozīcijas kopsavilkuma materiālā formulējis arī Savienoto Valstu Vācijas Māršala fonda eksperts K. Mellings. Viņš uzsver, ka ES Globālā stratēģija (*The EU Global Strategy* (EUGS)) satur bagātīgu valodu par aizsardzību, taču ES nav kapacitātes to pārvērst reālos darbos. Taču spēja rīkoties ir daudz nozīmīgāka par politiskajiem mērķiem un gribu, kas īsā laikā var mainīties.⁴³

Saistībā ar EUGS novembra vidū savu lēmumu par tās īstenošanu (*implementation*) pieņēma ES Ārējo attiecību padome⁴⁴, bet Eiropas Savienības Augstā pārstāve ārlietās un drošības politikas jautājumos, Eiropas Komisijas viceprezidente un Eiropas Aizsardzības aģentūras vadītāja Federika Mogerīni iesniedza izskatīšanai ES Padomē "Īstenošanas plānu drošības un aizsardzības jomā"⁴⁵. Abi dokumenti savu galīgo akceptu saņēma ES Padomes sanāksmē 2016. gada decembrī. Pirmo gada pārskatu par EUGS īstenošanu F. Mogerīni apņēmas sniegt 2017. gada jūnijā.

Par vēl vienu svarīgu notikumu, kas principā atbilst Latvijas nacionālajām interesēm, kļuva "*Comprehensive Economic and Trade Agreement*" (CETA) parakstīšana starp ES un Kanādu 2016. gada 30. oktobrī. Vienošanās pievienota ES un Kanādas Vienotajai interpretatīvajai deklarācijai (*Joint Interpretative Declaration*), kuru savukārt pavada "38(!) paziņojumi jeb deklarācijas (tostarp *intra-Belgium* paziņojums), [...] ko sagatavojušas ES dalībvalstis vai institūcijas"⁴⁶. Tas nozīmē, ka CETA provizoriski varētu stāties spēkā ātrākais 2017. gada martā, bet pilnā apjomā, ja vispār – pēc vairākiem gadiem. Vācija, Polija, Beļģija un Austrija paziņoja par savu apņemšanos terminēt CETA provizorisko īstenošanu, ja kāda no ES dalībvalstīm atteiksies ratificēt vienošanos.

Pie mazāk nozīmīgiem Latvijas ārpolitikas 2016. gada veiksmes stāstiem pie-skaitāma Latvijas oficiālā uzņemšana Ekonomiskās sadarbības un attīstības organi-zācijā (OECD) sākot no 1. jūlija, kļūstot par šīs attīstīto pasaules valstu organizāci-jas 35. dalībnieci. Ar piesardzīgu optimismu vērtējama arī Ķīnas un Centrālās un Austrumeiropas valstu valdību vadītāju 5. tikšanās, kas norisinājās Rīgā 2016. gada 5. novembrī Latvijas ministru prezidenta M. Kučinska vadībā. Par Latvijas reālajiem ieguvumiem pilnvērtīgāk varēs spriest ātrākais 2017. gada beigās.

Un vēl – *visbeidzot, bet ne mazāk būtiski* –2016. gada oktobrī Baltijas valstu un Polijas valdības “beidzot vienojās par visiem nepieciešamajiem politiskajiem, finanšu un tehniskajiem aspektiem, lai īstenotu vienu no ambiciozākajiem projektiem Eiropas Savienības iekšienē – savienot Somiju, Baltijas valstis un Poliju ar vienotu Eiropas transporta tīklu (TEN-T), [...] kas atstās arī būtisku ietekmi uz Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) loģistiku”⁴⁷.

Par to, cik pretrunīgs, bet vienlaicīgi arī optimistiskas cerības rosinošs bijis 2016. gads, netiešā veidā liecināja fakts, ka *Bertelsman* fonds 2016. gada augustā ES dalībvalstīs veiktās aptaujas kopumā pozitīvos rezultātus par bailēm no globalizā-cijas, vērtību konfliktiem un atbalstu populistiskajām partijām publicēja tikai no-vembrī⁴⁸, Austrijas atkārtoto prezidenta vēlēšanu un Itālijas konstitucionālā referen-duma priekšvakarā. Nogaidīšanas fakts zināmā mērā simbolizēja to, ka, iespējams, 2017. gadā ES sagaida vēl nopietnāki politiskie pārbaudījumi un krīzes situācijas, nekā tas bija 2016. gadā.

2017. GADA IZAICINĀJUMI NATO, ES UN LATVIJAI

Tikpat labi par starptautisko attiecību attīstības tendencēm 2017. gadā var rakstīt, iz-virzot jautājumu – vai vēl viens krīžu un nacionālo interešu diktētu darījumu gads? Krīzes ir problemātiski prognozēt, ja vien jūs neesat atvaļināts britu ģenerālis sers Ričards Šireffs (*Richard Shirreff*), kurš savā iztēles radītajā grāmatā “*2017 War with Russia*” visu detalizēti aprakstījis, ieskaitot to, ka 2017. gada 22. maijā plkst. 19.00 “Latvija gandrīz pilnībā ir nonākusi krievu rokās”⁴⁹, vai arī Latvijas biznesa un politi-kas superveterāns Vilis Vītols, kurš uzsver, ka Rietumu un Krievijas attiecībās “jau-tājums par konfrontāciju nav – *vai*, bet drīzāk – *kad un kādā veidā*”⁵⁰.

Akadēmiska rakstura vai ekspertu tekstos par NATO 2017. gadā lasāms, ka 2017. gadā Briselē notiks alianses valstu un valdību vadītāju sanāksme, vistica-māk, mini samita (*mini-summit*) formā, kurā debitēs ASV prezidents D. Tramps un dos “starta signālu debatēm par stratēģiju”, kas noslēgsies ar “jaunas stratēģiskās

konceptijas” pieņemšanu 2018. gadā vai 2019. – NATO 70. gadskārtas gadā. Tā domā Vācijas Federālās drošības politikas akadēmijas prezidents Karls Heincs Kamps⁵¹.

Bratislavā bāzētais *Globsec* Politikas institūts (*Globsec Policy Institute*) savā “*Globsec* NATO Ieviešanas projekta” (*Globsec NATO Adaptation Project*) tekstā par globālās situācijas rāmējumu, kas projicējams arī uz visu 2017. gadu, konstatē, ka NATO atkal nepieciešama spēja nodrošināt nepieciešamos militāros līdzekļus, tai skaitā potenciāla spēka pielietošana, lai stātos pretī Krievijai. “Krimas atņemšana Ukrainai un robustā spēka izmantošana Sīrijā parāda, cik tālu Maskava ir gatava iet, lai īstenotu to, ko tā uzskata par savām stratēģiskajām interesēm.”⁵² Viens no jautājumiem, uz kuru nāksies meklēt atbildes ne tikai NATO, bet arī ES, ir “kā ar ģeopolitiku un Eiropu?” Bratislavas institūta tekstā pamatoti norādīts, ka ES šobrīd nepārstāv militāru spēku, bet varētu tādu veidot laika gaitā. Zaudējot Lielbritāniju, kas bija un ir spēcīgākā militārā vara un otra spēcīgākā ekonomika Eiropā, varētu ne tikai mazināties tādas ambīcijas, bet arī pastiprināties tendences “spēcināt maigās varas tendences un preferences, kas norādītas 2016. gada jūlija ES Globālajā stratēģijā”, kas nozīmēs, ka ES joprojām būs neizlēmīgs un vājš militārais spēks.⁵³

Ļoti izšķiroša nozīme ES konsolidācijā vai tālākā fragmentācijā būs prezidenta velēšanām Francijā. Ja par prezidenti kļūst populistiski labējus uzskatus aizstāvošā Marina Lepena, kura par sevi saka: “Es esmu pret Merkeli”, jo “eiro ir valūta, ko Vācija ir radījusi Vācijai” un “stratēģiski nav iemesla nepadziļināt attiecības ar Krieviju”⁵⁴. Tas nozīmēs, ka Francijā notiks referendums par izstāšanos no eirozonas.

Turpretī, ja Franciju vadīs prezidents, “pašpasludinātais gollists” F. Fijons, kurš uzskata, ka Eiropa ir Francijas varas instruments un ka samierināšanas politika būs labākais risinājums attiecībā ar Krieviju, tad, no Latvijas nacionālo interešu viedokļa, izšķiroša nozīme būs tam, vai Francija 2017. gadā tuvināsies Krievijai, īpaši, ja arī ASV virzīsies tajā pašā virzienā. Tas Krievijai sniegtu galīgu akceptu Krimas aneksijai un nostiprinātu Bašara al-Asāda režīma pozīcijas Sīrijā.⁵⁵ Asociētā profesore Kamila Pekasteina (*Camille Pecastaing*) no *Johns Hopkins University School of Advanced International Studies* uzskata, ka ES šodien vēl stiepjas no Īrijas līdz Latvijai, taču, ja situācija Eiropas austrumos turpinās saasināties, Vācija bez Francijas atbalsta varētu būt spiesta izvēlēties starp Eiropas rietumiem un austrumiem.⁵⁶ Tas nozīmētu, ka sāk piepildīties scenārijs par ietekmes zonu atzišanu *de facto*. Te atliek piebilst, ka Lielbritānijas valdība, protams, mēģinās iespējami novilcināt sarunu uzsākšanu par izstāšanos no ES līdz Francijas jaunā prezidenta ievēlēšanai un valsts ārpolitiskā kursa definēšanai.

Protams, ka ar šīm pārmaiņām Francijā cieši saistīts jautājums par ES sankcijām pret Krievijas personām un uzņēmumiem. Turpretī Vācijā lielas pārmaiņas

pēc bundestāga vēlēšanām 2017. gada rudenī nav sagaidāms, ja nu vienīgi Vācijas Sociāldemokrātiskā partija izšķirsies kampaņā aicināt balsot par sociāldemokrātu koalīciju ar postkomunistisko Kreiso un Zaļo partiju. Latvijas interesēm vairāk atbilstu kancleres Angelas Merkeles vadīta koalīcija pēc parlamenta vēlēšanām.

Par politisko situāciju Latvijā, kura, protams, rezonē ar valsts ārpolitiku, var prognozēt, ka Zaļo un zemnieku savienība un “Saskaņas” pozīciju nostiprināšanās lielo pilsētu domēs varētu novest pie Krievijas pastiprināta spiediena ar mērķi panākt Latvijas valdības reorganizāciju, ietverot tajā “Saskaņas” pārstāvjus. Tāpēc ir droši prognozējama Krievijas mediju un ne tikai aktīva līdzdalība priekšvēlēšanu kampaņas diskusijās.

Latvijas ārpolitikas īstenotājus NATO un ES ietvarā, kā arī attiecībās ar Krieviju gaida nopietnu pārbaudījumu gads, kas tikai vairo atbildības slogu. Tāpēc pārdomāta un efektīva iekšpolitika būs nozīmīgs resurss Latvijas pozīciju nostiprināšanai NATO un ES.

ATSAUCES

¹ Imants Lieģis, “Latvia’s foreign policy in times of existential challenges” in Andris Sprūds, Ilvija Bruģe (eds) *Latvian foreign and security policy. Yearbook 2016*, Latvian Institute of International Affairs, Zinātne, 2016, 7-18.

² “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” Ārlietu ministrija, 05.01.2016., http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf

³ Stephen M. Walt, “What Would a Realist World Have Looked Like?” *Foreign Policy*, 08.01.2016, <http://foreignpolicy.com/2016/01/08/what-would-a-realist-world-have-looked-like-iraq-syria-iran-obama-bush-clinton/>

⁴ Elbridge Colby, “Russia’s Evolving Nuclear Doctrine and its Implications,” *Fondation pour la Recherche Strategique*, 12.01.2016, <https://www.frstrategie.org/publications/notes/russia-s-evolving-nuclear-doctrine-and-its-implications-2016-01>

⁵ Turpat.

⁶ David A. Shlapak and Michael W. Johnson, “Reinforcing Deterrence on NATO’s Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics,” *RAND Corporation*, 2016, http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html;

Christian Nünlist, “The Legacy of Obama’s Foreign Policy” in Matthias Bieri (ed) *CSS Analyses in Security Policy*, March 2016 (188), <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gesellschaft/center-for-security-studies/pdfs/CSSAnalyse-188-EN.pdf>, 1-4;

Juliane Smith & Jerry Hendrix, “Assured Resolve. Testing Possible Challenges to Baltic Security,” *Center for a New American Security*, 2016, <https://www.cnas.org/publications/reports/assured-resolve-testing-possible-challenges-to-baltic-security>, 2-18;

Mārtiņš Hiršs, “Drošības riski Baltijas valstīm pēc ASV prezidenta vēlēšanām,” *Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmija, Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs*, 05.2016, <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikācijas/WP%2003-2016.ashx>, 3-30;

- Hall Gardner, "A Critical Response to NATO Rethink, Realign, React," *Fondation pour la Recherche Strategique*, 20.06.2016, <https://www.frstrategie.org/publications/notes/web/documents/2016/201615.pdf>, 1-8 [autors kritizē Austrumu pētniecības institūta ziņojumu un tajā formulētās rekomendācijas ieņem stingrāku nostāju pret Maskavu].
- ⁷ Lars Brozus, Johannes Thim, "What the hell is going on?" *SWP-Aktuell* 21, March 2016, http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/swp-aktuell-de/swp-aktuell-detail/article/populismus_in_den_us_vorwahlen.html, 1-4.
- ⁸ "Warsaw Summit Communique. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016," *North Atlantic Treaty Organization*, 09.07.2016 (last updated: 03.08.2016), http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Wojciech Lorenz, "Aftermath of the NATO Warsaw Summit – Effects on the Security of the Baltic Sea Region. A Perspective from Poland," in Māris Andžāns, Ilvija Brūge (eds) *The Baltic Sea Region: Hard and Soft Security Reconsidered*, (Riga: Latvian Institute of International Affairs, 2016), 34.
- ¹² Ivan Timofeev, "Russia and NATO in the Baltic" in Māris Andžāns, Ilvija Brūge (eds) *The Baltic Sea Region: Hard and Soft Security Reconsidered*, (Riga: Latvian Institute of International Affairs, 2016), 64. [Raksts pārpublicēts *Russian International Council*, 02.12.2016, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=8445]
- ¹³ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing. A Superior U.S. Grand Strategy," *Foreign Affairs* 95(4), 2016, 73.
- ¹⁴ Turpat, 82.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Ronald F. Inglehart, Pippa Norris, "Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economis Have-Nots and Cultural Backlash", *Harvard Kennedy School, Faculty Research Working Paper Series*, 08.2016, <https://research.hks.harvard.edu/publications/workingpapers/Index.aspx>
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Turpat.
- ²² Turpat.
- ²³ Robert J. Jones, Daniel Cox, Betsy Cooper, and Rachel Lienesch, "The divide over America's future: 1950 or 2050? Findings from the 2016 American Values Survey," *Public Religion Research Institute* 25.11.2016, <http://www.prri.org/research/divide-americas-future-1950-2050/>
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Peter Rudolf, "Amerikanische Russland-Politik und europäische Sicherheitsordnung," *SWP-Studie* 17, 09.2016, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2016S17_rdf.pdf
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ Turpat.
- ²⁸ "Introduction" in Dakota L. Wood (ed) *2017 Index of U.S. Military Strength*, The Heritage Foundation, Davis Institute for National Security and Foreign Policy, 2016, http://ims-2017.s3.amazonaws.com/2017_Index_of_Military_Strength.WEB.pdf, 6.
- ²⁹ Martin Murphy, "The Importance of Alliances for U.S. Security" in *2017 Index of U.S. Military Strength*, 27.
- ³⁰ "Assesing the Global Operating Environment. Europe" in *2017 Index of U.S. Military Strength*, 70.
- ³¹ "Threats to U.S. Vital Interests. Europe" in *2017 Index of U.S. Military Strength*, 163, 165.
- ³² Turpat, 171.

- ³³ "Threats to U.S. Vital Interests. Europe" in *2017 Index of U.S. Military Strength*, 181.
- ³⁴ Turpat.
- ³⁵ "Концепция внешней политики Российской Федерации," Президент России, 01.12.2016, <http://kremlin.ru/acts/news/53384>
- ³⁶ "Eksperta viedoklis," BNS, *Rīta Avīze. Rīta mediju apskats*, 01.11.2016., <http://ritaavize.bns.lv/>
- ³⁷ Catherine de Vries, Isabell Hoffmann, "Bleibt doch. Die Kontinentaleuropäer, das britische Referendum und ein möglicher Brexit", *eupinions #2016/2, Bertelsmann Stiftung*, 2016, <http://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/bleibt-doch/>
- ³⁸ Susi Dennison, Dina Pardijs, "The world according to Europe's insurgent parties: Putin, Migration and people power," *Flash Scorecard*, European Council on Foreign Relations, 06.2016, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_181_-_THE_WORLD_ACCORDING_TO_EUROPE'S_INSURGENT_PARTIES_NEW.pdf
- ³⁹ Turpat.
- ⁴⁰ *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, 06.2016, <http://europa.eu/globalstrategy/en>
- ⁴¹ Turpat, 20.
- ⁴² Annegret Bendiek, "Die Globale Strategie für die Außen- und Sicherheitspolitik der EU," *SWP-Aktuell* 44, 07.2016, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2016A44_bdk.pdf
- ⁴³ "9. Christian Mölling" in *After the EU Global Strategy. Consulting the experts. Security and Defence*, Paris: European Union Institute for Security Studies, 10.2016, <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/after-the-eu-global-strategy-consulting-the-experts-security-and-defence/>, 39.
- ⁴⁴ "Council Conclusions on Implementing the EU Global Strategy in the Area of Security and Defence," *Foreign Affairs Council*, 14.11.2016, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/14-conclusions-eu-global-strategy-security-defence/>
- ⁴⁵ "Implementation Plan on Security and Defence," *Council of the European Union*, 14.11.2016, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf
- ⁴⁶ Guillaume Van der Loo, "CETA's signature: 38 statements, a joint interpretative instrument and an uncertain future," *CEPS Commentary*, 31.11.2016, <http://www.ceps.eu>
- ⁴⁷ Olevs Nikers, "Baltics to Build Stronger Logistics Within the EU and NATO," *Eurasia Daily Monitor* 13(168), The Jamestown Foundation, 2016, <https://jamestown.org/analyst/olev-nikers/>
- ⁴⁸ Catherine de Vries, Isabell Hoffmann, "Globalisierungsangst oder Wertekonflikt? Wer in Europa populistische Parteien wählt und warum," *eupinions #2016/3, Bertelsmann Stiftung*, 2016, http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/user-upload/EZ_eupinions_Fear_Studie_2016.DI.pdf
- ⁴⁹ General Sir Richard Shirreff, Former Deputy Supreme Allied Commander Europe, *2017 War with Russia. An urgent warning from senior military command* (London: Coronet, 2016), 214.
- ⁵⁰ Vilis Vitols, *Pārdomas par Krieviju*, (Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2016), 141.
- ⁵¹ Karl-Heinz Kamp, "Why NATO Needs a New Strategic Concept," *NDC Research Report*, 09–16.11.2016, <http://www.ndc.nato.int/news.php?icode=994>, 11.
- ⁵² "Globsec NATO Adaptation Project. NATO in a changing strategic environment: the questions NATO adaptation must address," Steering committee scoping paper, (Bratislava: Globsec Policy Institute, 14.11.2016), 10.
- ⁵³ Turpat, 9.
- ⁵⁴ "France's Next Revolution? A Conversation With Marine Le Pen," *Foreign Affairs* 95(6), November/December 2016, 6.
- ⁵⁵ Camille Pecastaing, "A Europe of Merkel and Fillon? Their Partnership could bring ideological Unity – and Geopolitical Division," *Foreign Affairs*, 30.11.2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-11-30/europe-merkel-and-fillon>
- ⁵⁶ Turpat.

LATVIJAS ĀRPOLITIKA: PROGNOZĒJAMS PRAGMATISMS NEPROGNOZĒJAMOS LAIKOS

Imants Lieģis, Latvijas Republikas vēstnieks Francijas Republikā,
bijušais Latvijas aizsardzības ministrs

Latvijas ārpolitiku 2016. gadā piemeklēja divi nozīmīgi satricinājumi: Lielbritānijas referendumā pieņemtais lēmums par izstāšanos no Eiropas Savienības jeb *Brexit* un Donalds Trampa (*Donald Trump*) ievēlēšana par Amerikas Savienoto Valstu prezidentu. Šie triecieni nebija nāvējoši, tomēr pietiekami stipri, lai nozīmētu, ka Latvijai kopā ar daudzām citām valstīm Eiropā un ārpus tās turpmāko gadu laikā nāksies atbildēt uz bezprecedenta izaicinājumiem. Kā 2016. gada 16. novembrī Parīzē notiekošajā konferencē par godu Baltijas valstu un Francijas diplomātisko attiecību atjaunošanas 25. gadadienai, klātesot Francijas, Igaunijas un Lietuvas ārlietu ministriem, norādīja Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs, nākamās 25 dienas, 25 nedēļas un 25 mēneši šo jauno izaicinājumu risināšanā Latvijai būs izšķiroši svarīgi.

Neparedzamība saistībā ar to, kā īsti norisināsies *Brexit*, ir pielīdzināma neparedzamībai saistībā ar to, ko praksē nozīmēs Donalds Trampa prezidentūra. Pirms pievērsties šīs jaunās pasaules nekārtības ietekmei uz Eiroatlantisko reģionu, es vēlos akcentēt divus nozīmīgus panākumus Latvijas 2016. gada ārpolitikā, proti, NATO Varšavas samita rezultāti un iestāšanās OECD. Abi šie sasniegumi liecina, ka 2016. gada nemierīgajos starptautiskajos apstākļos Latvija ir īstenojusi konsekventu un mērķtiecīgu ārpolitiku.

AIZSARDZĪBA UN DROŠĪBAS STABILITĀTE

2016. gadā aizsardzības un drošības jautājumi joprojām bija ārpolitikas galvenās prioritātes, un tie turpinās saglabāt savu prioritāro pozīciju arī pārskatāmā

nākotnē. Savukārt ārpolitikas pieeju šo jautājumu risināšanā raksturo modrība un noteiktība.

Kaut arī jūlijā notiekošo NATO Varšavas samitu zināmā mērā aizēnoja *Brexit* balsojuma izraisītā viļņošana, tajā pieņemtie alianses lēmumi bija ļoti būtiski Latvijas drošības vides uzlabošanai. Latvija šo rezultātu pieņēma kā valsts ārpolitikas veiksmi. Iepriekšējā, 2014. gadā notikušajā, NATO Velsas samītā, reaģējot uz Krievijas militāro agresiju Ukrainā, uzsvars tika likts uz NATO saistību atkārtotu apliecināšanu alianses austrumu partneriem. Savukārt Varšavas samītā šo saistību izpildes apliecināšanas pasākumi tika konsolidēti, pieņemot bezprecedenta lēmumus par atturēšanu un aizsardzību, attiecīgi palielinot kolektīvās teritoriālās aizsardzības nozīmību. NATO pieņēma lēmumu Igaunijā, Latvijā, Lietuvā un Polijā sabiedroto karavīru skaitu palielināt līdz bataljona līmenim. Šis lēmums tiek definēts kā “pastiprināta spēku klātbūtne” (*Enhanced Forward Presence*) un tas ir aizsardzībai paredzēts līdzeklis, kura primārais mērķis ir nodrošināt papildu atturēšanu.

Gatavojoties samitam, norisinājās ievērojami spraigas aizkulišu diskusijas attiecībā uz jautājumu par to, kura NATO valsts uzņemsies vadošo lomu katrā no četrām austrumu flanga valstīm. Izkristalizējoties ziņai par Vācijas “vadošās valsts” funkciju uzņemšanos Lietuvā un Lielbritānijas – Igaunijā, Kanāda piekrita uzņemties šo būtisko lomu Latvijā. Kādu brīdi šķita, ka šo lomu Latvijā varētu uzņemties ASV, bet tika pieņemts lēmums, ka ASV būs Polijas “vadošā valsts”. Ņemot vērā ar AK izstāšanos no ES saistīto nenoteiktību un Trampa neprognozējamo ASV administrācijas pārņemšanu 2017. gada janvārī, šķiet, ka Latvija pilnīgi noteikti nav zaudētāja, Kanādai kļūstot par tās “vadošo valsti”. Kanādas aizsardzības ministra Hardžita Singa Sadžana (*Harjit Singh Sajjan*) vizīte Latvijā 2016. gada oktobrī un viņa klātbūtne Rīgas konferencē sniedza Latvijai tiešu apliecinājumu par Kanādu kā apņēmības pilnu, stipru un uzticamu sabiedroto.

Latvijas apņemšanās nekavēties ar nepieciešamo pasākumu veikšanu drošības un aizsardzības kontekstā tika demonstrēta arī 2016. gada gaitā. Aizsardzības budžets pieauga līdz 1,4 % no IKP, kā arī tika atkārtota publiskā apņēmība turēt savu solījumu par 2 % sasniegšanu 2018. gadā. Jaunā valdība ministru prezidenta Māra Kučinska valdība vienojās par aizsardzības budžeta pieaugumu līdz 1,7 % 2017. gadā, savukārt Saeima šo budžetu apstiprināja bez jebkādiem būtiskiem sarežģījumiem. Saistībā ar Donalda Trampa prezidenta vēlēšanu kampaņā izteiktajām šaubām par to, vai ASV dotos palīgā NATO partnerim, kas nemaksā savu artavu, gatavība aizstāvības budžetam novirzīt 2 % no IKP pilnīgi noteikti ieguva jaunu steidzamības pakāpi.

Kaut arī primārais Varšavas samita fokuss bija uz reaģēšanas spējas jeb elastības palielināšanu Baltijas reģionā, Latvijas ārpolitikas veidotāji 2016. gadā turpināja

arī atzīt “360 grādu” pieeju Eiropas drošībai. Praksē tas nozīmēja solidarizēšanos ar Franciju saistībā ar terorisma draudiem, kas šogad atkal vainagojās ar vairākiem barbariskiem teroraktiem uz Francijas zemes. Arī Latvijas dalība ANO vadītājā misijā Mali, kā arī apmācību misijā Irākā ir šīs solidaritātes apliecinājums. “360 grādu” pieejas būtiska sastāvdaļa ir spēja raudzīties uz izaicinājumiem Eiropas drošībai plašākā kontekstā, proti, lūkoties ne tikai uz austrumu radītajiem izaicinājumiem, bet arī uz problēmām, ko rada situācija kontinenta dienvidos.

Nemot vērā neseno hibrīddraudu atdzimšanu un mācību, ko sniedza Krievijas veiktā Gerasimova doktrīnas (kas balstās uz ienaidnieka sakaušanu bez neviena šāviena izdarīšanas) īstenošana Ukrainā 2014. gadā, arī Varšavas samita dalībnieki fokusējās uz šiem jautājumiem. Attiecīgi Latvijas pastāvīgā pārstāvniecība NATO, gatavojoties samitam, pievērsa īpašu uzmanību hibrīddraudiem, jo tika secināts, ka uzbrukums kādai no NATO dalībvalstīm varētu nekvalificēties tradicionālajam “piektā panta” aktivizācijas scenārijam. Kaut arī hibrīdkara sasaiste ar piekto pantu un kolektīvo aizsardzību bija dziļi ieslēpta Varšavas samita komunikē tekstā, tomēr Latvija tā iekļaušanu uztver kā būtisku sasniegumu. Attiecīgais fragments (72. punkts) skan šādi: “NATO ir gatava sniegt atbalstu sabiedrotajam jebkurā hibrīdkampaņas posmā. Alianse un sabiedrotie būs gatavi pretoties hibrīdkaram kolektīvās aizsardzības ietvarā. Padome var pieņemt lēmumu iedarbināt Vašingtonas līguma piekto pantu.” Nemot vērā daudzās prognozes par Latvijas un/vai pārējām Baltijas valstīm kā Krievijas agresijas upuriem nākamā gada laikā un scenāriju, kurā tiktu izmantota krievu etniskā kopiena šajās valstīs, šis NATO atzinums par hibrīdkara bīstamību ir node-rīgs, kaut arī tā definīcija varētu būt pakļauta interpretācijai.

Vienlaikus hibrīddraudus nevajadzētu pārspīlēt. Piemēram, pretēji Francijai Latvija neatrodas kara stāvoklī, un saskaņā ar Latvijas varas iestāžu vērtējumu draudu līmenis joprojām ir zems. Francija, diemžēl, dažu pēdējo gadu laikā savā teritorijā ir piedzīvojusi vairākus barbariskus teroraktus. To veicēji parasti ir bijuši jauni citai etniskajai grupai piederoši Francijas pilsoņi, kuri nonākuši radikālo islāma grupējumu ietekmē. Šis aspekts raisa fundamentālus jautājumus par noteiktu minoritāšu grupu integrāciju Francijas sabiedrībā un daudzējādā ziņā kontrastē ar (salīdzinoši veiksmīgo) integrācijas politiku, kas īstenota Latvijā.

Ir nepieciešams paturēt prātā, ka šis konkrētais hibrīdkara elements balstās uz mēģinājumiem salauzt cilvēku gribu un veido daļu no psiholoģiskā uzbrukuma. Šā iemesla dēļ Latvija 2016. gadā ir vairākkārtīgi paudusi apņemšanos aizstāvēt savu valsti uzbrukuma gadījumā, un šī apņemšanās tikusi atspoguļota gan darbos, gan vārdos. Šis apņemšanās piemērs ir gan aizsardzības budžeta palielināšana, gan arī valsts prezidenta Raimonda Vējoņa apgalvojums, ka latvieši vairs netiktu aicināti “palikt savās vietās” (“Paliekat savās vietās” ir agrākā prezidenta Kārļa Ulmaņa

pretrunīgi vērtētais aicinājums 1940. gadā, kad padomju karavīri ienāca Latvijas teritorijā). Aizsardzības ministrijas ierēdņi ir atsaukušies arī uz Vašingtonas līguma trešā panta nozīmību. Saskaņā ar šo pantu NATO dalībvalstis: “[..] ar ilgstošiem un efektīviem pašu centieniem un savstarpējo palīdzību uzturēs un attīstīs savas individuālās un kolektīvās spējas pretoties bruņotam uzbrukumam”. Sarunās ar Latvijas Aizsardzības ministriju tās ierēdņi ir arī norādījuši, ka Latvijas iedzīvotāju gatavība aizstāvēt savu valsti nekad nav bijusi tik augstā līmenī.

IESTĀŠANĀS OECD

Latvija veiksmīgi noslēdza sarunas par iestāšanos OECD 2016. gada pirmajā pusē un organizācijai pievienojās 2016. gada 1. jūlijā, Francijas Ārlietu ministrijā iesniedzot pievienošanās rakstu. Latvijas vēstniece OECD Ivita Burmistre pienākumu izpildi uzsāka 2016. gada augustā pēc veiksmīgas sarunu procesa vadīšanas no Rīgas puses iepriekšējo trīs gadu laikā.

2016. gada februārī notikušās izmaiņas valdošajā koalīcijā būtu varējušas raisīt šaubas par Latvijas apņēmību pievienoties OECD. Ārlietu ministrs gan nemainījās, un pieredzējušais Edgars Rinkēvičs turpināja virzīt iestāšanās procesu. Vienlaikus partiju “Vienotība” pārstāvošā ministru prezidenta nomaīņa uz partijas “Zaļo un Zemnieku Savienība” (ZZS) pārstāvi teorētiski varēja nozīmēt, ka ZZS “pelēkais kardināls” Aivars Lembergs būtu varējis apdraudēt iestāšanās gaitu. Gan ZZS partijas vadītājs Augusts Brigmanis, gan Aivars Lembergs pērnā gada laikā bija norādījuši uz izteiktu entuziasmu trūkumu par pievienošanos OECD.

Kaut arī jaunās valdības deklarācija OECD kontekstā bija zināmā mērā divdomīga un noteica, ka “līdz 2016. gada beigām jāizpilda atlikušie atvērtie (OECD) jautājumi”, jaunais ministru prezidents Māris Kučinskis nevilcinājās “ķerties OECD vēršim pie ragiem” un nodrošināt procesa pabeigšanu līdz gada vidum. Valdības ap-rindas gan arī apzinājās, ka process būtu varējis attīstīties abos virzienos, jo bija indikācijas, ka ASV gatavojās izteikt vairākus pēdējā brīža iebildumus. Ministru prezidents izrādīja personisku interesi šajā procesā no paša jauno pienākumu uzņemšanās sākuma un tāpēc varēja atrasties uzmanības centrā un 2016. gada jūnijā piedalīties Parīzē notiekošajās parakstīšanas ceremonijā.

Pirmsiestāšanās periodā, proti, martā un aprīlī norisinājās divas ļoti svarīgas sanāksmes, kurās piedalījās divas augsta līmeņa delegācijas no Rīgas. Pirmo vadīja tieslietu ministrs Dzintars Rasnačs, savukārt otro – ministru prezidenta biedrs un

ekonomikas ministrs Arvils Ašeradens. Abiem ministriem bija jāpārlicina visi 34 dalībvalstu pārstāvji par to, ka Latvija līdz noteiktajam termiņam ir izpildījusi vai izpildīs dažādās iepriekš OECD ziņojumos norādītās neizpildītās prasības. Šīs prasības bija saistītas ar OECD valstij piederošu uzņēmumu pārvaldības principu un vadlīniju ieviešanu Latvijā, īpaši pievēršoties gan nolaidīgajai Latvijas banku uzraudzīšanai noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas jomā, gan Latvijas galvenās pretkorupcijas iestādes pienācīgas funkcionēšanas un neatkarības nodrošināšanai, gan arī kukuļošanas apkarošanai paredzēto pasākumu procedūru uzlabošanai.

Tā kā pats personīgi arī biju šajās abās sanāksmēs, varu apliecināt gan ministru, gan viņu delegāciju profesionālismu, pārliecinoši un atklāti atbildot uz virkni dalībvalstu pārstāvju uzdoto sarežģīto jautājumu. Kā piemēru var minēt konkrētu termiņu noteikšanu vairāku Latvijas valstij piederošu uzņēmumu valžu iecelšanai, sniedzot arī likumdošanas izmaiņu skaidrojumu. Tika skaidrotas arī Finanšu un kapitāla tirgus komisijas (FKTK) darbības, šīs institūcijas pienākums ir uzraudzīt bankas Latvijā. 2016. gada sākumā FKTK tika iecelts jauns vadītājs (jaunajam vadītājam piedaloties OECD marta sanāksmē) un palielināts darbinieku skaits grozītā Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma ieviešanas nodrošināšanai. Pēc FKTK veiktajām izmaiņām virkne Latvijas banku saņēma būtiskus sodus. Tika sniegtas arī garantijas par politisko neiejaukšanos Latvijas Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja darbā.

Nemot vērā pozitīvo rezultātu, ir skaidrs, ka Latvijas pārstāvji bija spējuši sniegt pārliecinošus argumentus. Turklāt, atceroties, ka Latvija saņēma uzaicinājumu uzsākt sarunas par pievienošanos OECD vienlaikus ar Kolumbiju (t.i. 2013. gadā), jāsecina, ka Latvijas spēja šīs sarunas pabeigt relatīvi īsajā trīs gadu periodā, apsteidzot Kolumbiju un iestājoties vienai, norāda uz Latvijas sarunu vedēju prasmēm un apņēmību.

NEKĀRTĪBA UN NEMIERS EIROATLANTISKAJĀ REĢIONĀ: BREXIT UN TRAMPS

Neatkarīgi no Latvijas 2016. gada ārpolitikas veiksmēm, pievienojoties OECD un piedzīvojot veiksmīgu NATO Varšavas samita rezultātu, ārējie faktori raidīja šoka viļņus pāri eiroatlantiskajai telpai, ne mazāk skarot ar Latviju. 24. jūnijā Lielbritānijā gūtajiem referenduma rezultātiem un 8. novembrī notikušajai Trampa ievēlēšanai par ASV prezidentu būs neparedzamas un neprognozējamās sekas. Abi notikumi ir pelnījuši atsevišķu apskatu, jo tiem ir būtiska ietekme uz Latvijas ārpolitiku un to rezultātā ir pieaugusi ģeopolitiskās vides nestabilitāte.

Brexit

Pamatojoties uz ekonomikas un drošības apsvērumiem, Latvija Eiropas Savienības kontekstā ir īstenojis integrācijas, bet ne federalizācijas politiku. Kaut arī Latvijai pievienojoties eirozonai 2014. gadā, šis lēmums nebija populārs, tomēr uz to atskatoties un ņemot vērā dažus mēnešus vēlāk Krievijas īstenoto Krimas aneksiju un turpmākās darbības Austrumukrainā, tas tiek vērtēts kā īpaši svarīgs notikums. Līdzīgi arī OECD pirmsiestāšanās procesā veiktie uzlabojumi labas pārvaldības jomā ietekmēja valsts stabilitāti un drošību. Nevajadzīgās izmaiņas valdošajā koalīcijā 2016. gada sākumā nespēja negatīvi ietekmēt Latvijas integrēto pieeju. Reaģējot uz *Brexit* balsojuma radīto šoku, Latvija ieņēma pragmatisku nostāju. Nožēlas paušana atradās līdzsvarā ar uzsvāru uz Lielbritāniju kā Latvijas sabiedrotā un partnera nozīmību, kā arī nepieciešamību rast visām pusēm pieņemamu risinājumu.¹ Turpinājumā sekoja aicinājums Lielbritānijai “pēc iespējas ātrāk izlemt” par Lisabonas līguma 50. panta iedarbināšanu, tā mazinot haosu un neskaidrības tiem, kuri dzīvo un strādā Lielbritānijā. Vienlaikus atzīstot, ka ir svarīgi diskutēt par *Brexit* dažādu dalībvalstu grupu ietvarā, tika pausta arī noteikta vēlme par kopīgas 27 valstu pozīcijas attiecībā uz izstāšanās sarunu procesu nodrošināšanu un šīs pozīcijas balstīšanos uz visu iesaistīto pušu interesēm.

Kopš referendumā pieņemtā lēmuma konsekvēnti un pastāvīgi ir atskanējuši izteikumi par Latvijas Lielbritānijā dzīvojošo iedzīvotāju interešu aizstāvību. Atbilstoši aprēķiniem tur dzīvo 150 000–200 000 Latvijas valstspiederīgo. Latvijas vispārējās ES prioritātes joprojām nav mainījušās: spēcīga eirozona, Enerģētikas savienības izveide, kā arī iekšējās un ārējās drošības stiprināšana. Reaģējot uz *Brexit*, rīcības pieejas pamatā ir vēlme izvairīties no Lielbritānijas sodīšanas par tās referendumā veikto izvēli, kā arī vispirms sagaidīt skaidrību no britu partneriem. Latvija līdzīgi kā lielākā daļa pārējo dalībvalstu atzīst, ka jebkādai Lielbritānijas turpmākajai piekļuvei vienotajam tirgum būtu nepieciešama visu četru brīvību akceptēšana. Jāatzīst, ka Lielbritānija dažu pēdējo gadu laikā ir veidojušās īpašas saites ar astoņu Ziemeļu un Baltijas valstu grupu, katru gadu norisinoties ministru prezidentu līmeņa sanāksmēm.

Latvija arī atzīst Lielbritānijas nozīmīgo lomu Eiropas drošības un aizsardzības politikā. Attiecīgi Latvija vēlētos saglabāt pēc iespējas lielāku tās iesaisti Kopējās ārējās un drošības politikas aktivitātēs. Latvija līdzīgi kā Lielbritānija nebija īpaši sajūsmināta par ES Militārā štāba Briselē izveides ideju, kā arī joprojām iebilst pret “Eiropas armijas” izveides iespēju. Vienlaikus *Brexit* balsojums ir izraisījis vairākus mēģinājumus attīstīt plašāku ES sadarbību aizsardzības un drošības jomā.

Uzreiz pēc referenduma tika iesniegta Vācijas un Francijas vadīta iniciatīva – kopīga ārlietu ministru Franka Valtera Šteinmaiera (*Frank-Walter Steinmeier*) un Žana

Marka Ero (*Jean-Marc Ayrault*) deklarācija “Spēcīga Eiropa nenoteiktības laikos” (*A strong Europe in an Uncertain World*), kurā cita starpā tika ierosināta Eiropas Drošības pakta izveide. Šai deklarācijai sekoja vēl viena deklarācija, ko ES diplomātikajai vadītājai Federikai Mogerīni (*Federica Mogherini*) septembra sākumā iesniedza aizsardzības ministri Urzula fon der Leiena (*Ursula von der Leyen*) un Žans Īvs Ledriāns (*Jean-Yves Le Drian*) un kurā iekļauti priekšlikumi Eiropas aizsardzības attīstīšanai.

Šīs iniciatīvas ir tiešas *Brexit* balsojuma sekas. Ierosinātās idejas nav jaunas, bet šābrīža situācijā tām ir daudz lielākas iespējas gūt 27 dalībvalstu atbalstu. Latvija stingri iestājas pret jebkādu virzību uz Eiropas armijas izveidi un par Eiropas drošības pamatu joprojām uzskata transatlantisko saikni. Kaut arī Latvija pilnībā atbalsta centienus panākt labāku sadarbību ES un NATO kontekstā, spēju dublēšana starp šīm abām organizācijām tai ir nepieņemama. Vienlaikus Latvija atzīst, ka ir ļoti svarīgi vienoties par instrumentu un spēju attīstīšanu, lai spētu pilnvērtīgāk stāties pretī gan iekšēja, gan ārēja rakstura drošības izaicinājumiem.

Tādējādi politiskā pieeja, reaģējot uz *Brexit*, ir bijusi piesardzīga un vienlaikus skaidra attiecībā uz Latvijas nacionālo interešu noteikšanu. Fokuss ir bijis uz nepieciešamību vispirms noskaidrot Lielbritānijas pozīciju un pēc tam, proti, sarunu procesa laikā nodrošināt dalībvalstu vienotību. Viennozīmīgi, ka ES un NATO dalībvalstu kohēzijas saglabāšanas jautājums arī ir pieskaitāms pie reakcijas uz negaidīto Donalda Trampa ievēlēšanu 2016. gada novembrī.

Tramps

Negaidītā Donalda Trampa ievēlēšana ASV prezidenta amatā bija otrs 2016. gada politiskais cunami. Trampa ievēlēšana kombinācijā ar *Brexit* ir radījusi situāciju, ko Īans Bremmers (*Ian Bremmer*) no Eirāzijas grupas, uzstājoties CNN 2016. gada 13. novembrī, raksturoja kā “radikāli nestabilu ģeopolitisko vidi”. Šī nestabilitāte izriet no Trampa politiskās pieredzes trūkuma, nenoteiktības saistībā ar to, cik lielā mērā viņa vēlēšanu kampaņas retorika tiks pārnesta uz politisko rīcību, kā arī sajūtas par viņa ārpolitikas pieejas neprognozējamību. Tiesa, zināmu mierinājumu sniedz fakts, ka ASV demokrātijā ir iestrādāta līdzsvaru un atsvāru sistēma, kas varētu iegrožot “untumainu” prezidentu.

Latvijas sākotnējā reakcija uz Trampa ievēlēšanu prezidenta amatā bija nosvērta. Latvijas ziņu aģentūra LETA 9. novembrī, tas ir, nākamajā dienā pēc vēlēšanām plaši citēja ārlietu ministru Edgaru Rinkēviču. Viņš uzsvēra, ka Latvija ir gatava strādāt ar jebkuru ASV vēlētāju ievēlētu administrāciju un Kongresu, līdzīgi kā tas ir bijis vi-

sos iepriekšējos 25 gados. Viņš aicināja atturēties no “pārlietu pārspīlētas” reakcijas uz vēlēšanu rezultātiem, kā arī panikas, un vairākkārt uzsvēra, ka galvenais reģionālās drošības apdraudējums nāk no Krievijas. Dažas dienas vēlāk intervijā *Bloomberg* viņš sacīja: “Es neuztraucos, ka ASV atteiksies no savām NATO saistībām”².

Šis pēdējais punkts, iespējams, bija visbūtiskākais saistībā ar Trampa priekšvēlēšanu izteikumiem par NATO. 2016. gada 22. jūlija intervijā laikrakstam *New York Times*,³ tieši atsaucoties uz NATO Baltijas dalībvalstīm un to spējai paļauties uz ASV militāro palīdzību Krievijas uzbrukuma gadījumā, Donalds Tramps atbildēja, ka gadījumā, ja šis valstis būtu izpildījušas savas saistības, tad ASV dotos palīgā, bet izvairījās no garantiju sniegšanas gadījumā, ja šīs valstis saistības nebūtu izpildījušas.⁴ Šī intervija izraisīja dažādas reakcijas un bažas par potenciālo ASV izolacionismu. Latvijas apņēmība par “saistību izpildīšanu”, nodrošinot, ka aizsardzībai tiek novirzīti 2 % no IKP, neapšaubāmi, ir ļoti svarīgi laikā, kad gaidām jaunās administrācijas stāšanos savās vietās. Vienlaikus jāatzīmē, ka prasības, lai Eiropas valstis veltītu vairāk līdzekļu aizsardzībai, ir regulāri izskanējušas arī no iepriekšējām ASV valdībām, un to nevajadzētu uzskatīt par lielu pārsteigumu.

Komentāri par NATO saistību nepildīšanu un prezidenta Putina vadības stilam veltītā apbrīna, ko Tramps ir paudis pirms savas dalības prezidenta priekšvēlēšanu kampaņā, rada toksisku kombināciju. Pēc Trampa ievēlēšanas notika drīza telefon-saruna starp jaunievlēto prezidentu un prezidentu Putinu, turklāt, iespējams, ka viņi jau bija tikušies pirms Trampa inaugurācijas. Protams, ka nav nekas slikts tajā, ka tiek mēģināts atvērt jaunu lapu ASV un Krievijas attiecībās. Abi Trampa priekšgājēji, stājoties amatā, centās atrast jaunu pieeju. Prezidents Džordžs V. Bušs (*George W. Bush*) pēc pirmās tikšanās ar prezidentu Putinu 2001. gadā, atbildot uz jautājumu, vai viņš varētu uzticēties Putinam, sacīja: “Es viņam ielūkojos acīs. Es secināju, ka viņš ir ļoti godīgs un uzticams – man izdevās ieskatīties viņa dvēselē”. Prezidents Obama ASV un Krievijas attiecību kontekstā ieviesa “atiestates” (*reset*) koncepciju. Krievijas turpmākās darbības gan diemžēl sagrāva uzticamības ideju un izbeidza “atiestates” mēģinājumus. Jautājums šobrīd ir, vai prezidents Tramps izmantos savu priekšteču “gūtās mācības”.

Pastāv bažas, ka tā vietā, lai atiestatītu attiecības jeb uzšķirtu jaunu lapu, Tramps varētu izlemt noslēgt darījumu ar Putinu. Vai tā varētu būt “ietekmes sfēru” sadalīšana, kaut kas līdzīgs “Jaltai 2” – vai tas varētu būt kaut kas, ko Krievija varētu būt ieinteresēta panākt? Potenciālais lakmusa tests būs jautājums par sankcijām pret Krieviju. Līdz šim pēdējo divu gadu laikā ASV un ES vienotība ir demonstrējusi pārsteidzošu noturību. Agrīns prezidenta Trampa lēmums par sankciju pret Krieviju atcelšanu varētu sākt šo transatlantisko vienotību noārdīt.

2017 – VAI AR PROGNOZĒJAMO PRAGMATISMU PIETIKS?

Šķiet, ka Latvija dažos pēdējos gados ir guvusi pragmatiskas ārpolitikas veidotājas reputāciju. Ir tikusi demonstrēta gatavība saglabāt komunikācijas kanālus ar Krieviju, kaut arī NATO kontekstā tas notiek, izmantojot zināmu spēka pozīcijas nosacījumu. Latvija tiek uzskatīta par uzticamu partneri Vācijai, vienlaikus arī attiecības ar Franciju balstās uz bezprecedenta vienprātību saistībā ar abām pusēm svarīgiem jautājumiem. Šis pragmatisms tiks pārbaudīts, kad 2017. gadā gan Francijā, gan Vācijā notiks izšķiroši svarīgas vēlēšanas, līdzīgi kā tam nācās izturēt pārbaudījumu, ko uzlika 2016. gada notikumi ĀK un ASV.

Raugoties uz to, kā 2017. gadā attīstīsies jautājumi aizsardzības un drošības kontekstā un arī ar OECD saistītie aspekti, prātā jāpatur virkne Latvijas nākotnes ārpolitikai svarīgu faktoru. Pirmkārt un galvenokārt, nedrīkst taupīt nekādus pūliņus, lai nodrošinātu NATO Varšavas samitā pieņemto lēmumu īstenošanu. Tik daudz, cik šī īstenošana ir atkarīga no Latvijas, tas nozīmē sniegt maksimālo uzņemošās valsts atbalstu, lai uzņemtu Kanādas vadīto sabiedroto karavīru bataljonu. Tas nozīmē arī, ka jānovērš visi loģistiskie kavēkļi, kas varētu apgrūtināt aprīkojuma vai karavīru pārvietošanu. Steidzami ir jānodrošina arī Latvijas un NATO karavīru savstarpējās mijiedarbības spēja, kā arī jāizstrādā iesaistes noteikumi. Tāpat ir jāpilnveido aspekti, kas saistīti ar katrai operācijai nepieciešamo integrēto vadību un kontroli. Kontekstā ar neseno Krievijas militārās klātbūtnes pieaugumu Kaļiņingradā Latvijai vajadzēs strādāt pie teritoriālās piekļuves lieguma pastāvīgas esamības NATO darba kārtībā. Nedrīkst pieļaut absolūti nekādas politiskās atkāpes no 1,7 % IKP novirzīšanas aizsardzībai.

Būtu pastāvīgi jāīsteno pasākumi, lai demonstrētu Latvijas apņēmību rīkoties saskaņā ar Vašingtonas līguma trešajā pantā noteikto. Kā viens no šiem pasākumiem varētu būt civilistu lomas stiprināšana aizsardzības jomā, piemēram, palielinot Zemessardzē esošo brīvprātīgo skaitu, kā arī armijas rezerves. Nedrīkst pieļaut nekādu minstināšanos, lai demonstrētu, ka potenciālajam agresoram pretī stāsies spēcīgs un apņēmības pilns civilais un militārais spēks, kas ir gatavs pretoties gan tradicionālajam, gan hibrīdkaram raksturīgiem uzbrukumiem. Parādot apņēmību sevi aizstāvēt un izskaidrojot, kā rīkoties uzbrukuma gadījumā, tiek īstenoti atturēšanas nodrošināšanai izšķiroši svarīgi pasākumi. Lietuva ir publicējusi un izplatījusi civilpersonu instrukciju rokasgrāmatu par civilpersonām veicamajiem pasākumiem militāra uzbrukuma gadījumā. Iespējams, ka Latvijai vajadzētu rīkoties līdzīgi.

Varšavas samita lēmumu īstenošana nozīmē arī, ka jānodrošina NATO spēku – karavīru ģenerēšanas procesa norise saskaņā ar plānu. Šim jautājumam tika pievērsta uzmanība oktobrī notikušajā NATO aizsardzības ministru sanāksmē.

Tas pirmkārt nozīmēs ciešu sadarbību ar Kanādu, kā arī citām “dodošajām” valstīm, kas ir paidušas gatavību sūtīt savus kareivjus uz Latviju, proti, Itāliju, Spāniju, Poliju, Slovēniju un Albāniju. Balstoties uz NATO pamatprincipu, proti, kolektīvo aizsardzību, militārās gatavības demonstrēšanai būs izšķiroši svarīga nozīme. Attiecīgi nevajadzētu būt vairs nekādām šaubām par NATO izvietoto spēku dabu. Kaut arī tie pēc būtības ir paredzēti aizsardzībai un atturēšanai, tiem ir jānodrošina kaujas gatavība. Man personīgi par šo konkrēto aspektu atgādināja neformālas diskusijas gaitā, kurā diplomātiskais kolēģis no Eiropas sabiedrotās valsts zināmā mērā pārsteidzošā kārtā uzdeva augstu stāvošam Francijas Aizsardzības ministrijas darbiniekam jautājumu par NATO pastiprinātās spēku klātbūtnes (*Enhanced Forward Presence*) ietvaros izvietoto karavīru iesaistīšanos kaujā.

Otrkārt, Latvijai joprojām modri jānodrošina labas pārvaldības īstenošana valstī. OECD pirmsiestāšanās procesā izgaismojās problēmas, kurām nepieciešams risinājums un kuras joprojām atstāj ietekmi pat pēc pievienošanās OECD. Ekspertu vērtējumā (*Peer review*) minētais un lēmumi saistībā ar jautājumiem, kas skar banku uzturēšanos, neatkarīgu cilvēku iecelšanu valstij piederošo uzņēmumu valdēs vai arī pienācīgu Latvijas Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja funkcionēšanu, būs jāizpilda. Arī ASV viceprezidents Džo Baidens (*Joe Biden*), apmeklējot Latviju 2016. gada 23. augustā, pievērsās labas pārvaldības un korupcijas jautājumiem. Klātesot visiem trim Baltijas valstu vadītājiem, viņš teica šādus vārdus: “Demokrātiskā valstī pilsoniskais pienākums ir nodrošināt valdības atbildību savu pilsoņu nevis šauru vareno interešu priekšā. Likuma spēkam ir vienādi jāvēršas pret visiem. Tiesu sistēmai jābūt taisnīgai un efektīvai, un caurskatāmai... korupcijas izskaušana ir vitāli svarīga jūsu nacionālajai suverenitātei. Korupcija ir politiskā ķērmeņa vēzis. Tā izskaušana ir viens no patriotisma lielākajiem apliecinājumiem. Tā izskaušana ir veids, kā aizsargāt nākotni, kuras sasniegšanai esat tik centīgi strādājuši.”⁵ Ņemot vērā, ka risinoties pēdējiem posmiem pirms uzņemšanas OECD, Latvija saņēma ziņu par noteiktām pēdējā brīža bažām, ko izteikušas ASV, Džo Baidena vārdus vajadzētu uztvert arī pienācīgu uzmanību.

Efektīvi un atklāti atrisinot šos strīdīgos jautājumus, būs arī vieglāk atspēkot joprojām nerimstošos apgalvojumus par Latvijas vājajiem punktiem un attiecīgi potenciālo Krievijas iejaukšanos Latvijas iekšlietās. Protams, satraukums par Krievijas iejaukšanos, izmantojot hibrīdkara taktiku, attiecas ne tikai uz Latviju, bet arī pārējām Eiropas valstīm un ASV. Apsūdzības par iejaukšanos ASV vēlēšanu procesā, nepatiesie stāsti par uzbrukumiem bēgļiem Vācijā, ekstrēmistu partiju atbalstīšana Francijā un citur – tie ir dažādi iespējamie hibrīdkara taktikas veidi. Šajā kontekstā ir būtiski atcerēties *STRATCOM* Rīgas Izcilības centra nesen veiktajā pētījumā aprakstītos iejaukšanās mērķus. “Mērķis ir radīt šaubas un neuzticēšanos rietumu

medijiem un politiskajai elitei, ar mediju un diplomātijas palīdzību palēnināt lēmumu pieņemšanas procesus, ietekmēt alianšu vienotību un kohēziju (tostarp mēģinot noskaņot valstis vienu pret otru), maskēt patiesos mērķus un, kas ir ne mazāk būtiski, attiecīgajās valstī ietekmēt pilsonisko sabiedrību, tās uztveri, uzskatus un uzvedību.⁷⁶ Diemžēl Latvija līdz ar Bulgāriju, Slovākiju un Ungāriju tiek uzskatīta par valsti, kurā Krievijai ir liels ietekmes potenciāls⁷⁷, tāpēc ir svarīgi īstenot aktīvus pasākumus, lai palīdzētu atspēkot šos apvainojumus un Krievijas darbībās atpazīt hibrīdkara elementus.

Latvijai ir nepieciešams līdzsvarot potenciālo transatlantiskās saiknes vājināšanos Trampa prezidentūras ietekmē ar nerimstošu spiedienu uz Eiropas stiprināšanu drošības jomā. Šajā procesā būs ļoti svarīgi neradīt situāciju, kurā varētu šķist, ka ASV tiek atgrūsta no iesaistīšanās Eiropas lietās. Vienlaikus ir jānodrošina pastāvīga gatavība sadarboties Eiropas projektos, kas izvairās no dublēšanās ar NATO funkcijām un kas iestājas par 360 grādu koncepcijas pieeju Eiropas drošībai. Plānotā NATO dienvidu flanga valstu dalība NATO spēku klātbūtnes pastiprināšanā būs laba iespēja intensificēt saites ar mūs sabiedrotajiem Eiropas dienvidos.

Arī Baltijas un Ziemeļvalstu (NB8) reģionālā sadarbība šajā strauji mainīgajā drošības vidē varētu iegūt jaunu nozīmības pakāpi. 2016. gadā koordinējot NB8 sadarbības procesu, kā arī vadot trīspusējo Baltijas valstu sadarbību Baltijas Asamblejā un Baltijas Ministru padomē⁸, Latvija kā galveno darba kārtības prioritāti izvirzīja drošības jautājumus. Vienlaikus Latvija arī stingri atbalsta NATO ciešāku sadarbību ar Somiju un Zviedriju. Tas, ka Zviedrija un Somija pirmoreiz pievienojās NATO valstu un valdību vadītājiem 2016. gada 8. jūlijā notiekošajā NATO Varšavas samītā, norāda uz šo abu valstu virzību uz ciešāku sadarbību ar aliansi. Neveidojot strikti reģionālu forumu, būtu steidzami jāīsteno cieša sadarbība ar ziemeļu partneriem, jo īpaši ņemot vērā Zviedrijas un Somijas kā ārpus NATO esošu valstu arvien aktuālākās drošības bažas.

Dažu pēdējo gadu laikā ir aktivizējušās ar Lielbritānijas un NB8 attiecības. Iespējams, ka būs nepieciešams pielāgot “Ziemeļjūras” saikni ar Apvienoto Karalisti, pamatojoties uz *Brexit* norises procesu. Lielbritānijas turpmākas iesaistes Baltijas reģiona drošības un aizsardzības jautājumos nodrošināšana varētu būt tikpat svarīga kā Latvijas Lielbritānijā dzīvojošo valstspiederīgo interešu aizstāvība. Pirmā uzdevuma izpildei būs nepieciešama attiecību stiprināšana caur NATO. Savukārt otrais uzdevums tiks risināts ES ietvarā *Brexit* norises laikā. Ja Lielbritānija tomēr izstāsies no ES, tad Francija paliks vienīgā ES kodolvalsts un ANO Drošības padomes pastāvīgā locekle.

25 gadu laikā kopš neatkarības atgūšanas Latvija ir īstenojusi noturīgu un pragmatisku ārpolitiku. Drošības un aizsardzības jautājumi turpinās dominēt tās darba

kārtībā un cilvēku prātos. Tuvākās nākotnes perspektīvā nav redzamas nekādas indikācijas par iespējamo ārpolitikas kursa maiņu. Nellijai Ločmelei, Latvijas populārākā iknedēļas žurnāla "Ir" redaktorei šī izdevuma numurā, kas tika publicēts 98. neatkarības gadadienas svinību priekšvakarā, ir izdevies patiešām precīzi definēt pašreizējo situāciju: "Protams, kā maza valsts esam atkarīgi no spēles noteikumiem... un mūsu drošība ir grūti iedomājama ārpus stabilas un tiesiskas starptautiskās kārtības. Tieši tāpēc jānovērtē un jāizmanto tas, ka šobrīd Latvija kā ES un NATO valsts ir savu ietekmi stiprinājusi vairāk nekā līdz šim mūsu vēsturē."⁹ Tas ir optimistiski reālistisks Latvijas ārpolitikas pieejas novērtējums neprognozējamajos laikos.

ATSAUCES

- ¹ "Ārlietu ministrijas paziņojums par referendumu rezultātiem Apvienotajā Karalistē," Ārlietu ministrija, 24.06.2016., <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/54121-statement-by-the-foreign-ministry-concerning-the-results-of-the-referendum-in-the-united-kingdom>
- ² Gregory Viscusi, Helene Fouquet, "Baltics Press EU to Beef Up Defense After Trump Campaign Threats," 16.11.2016, *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-16/baltics-press-eu-to-beef-up-defense-after-trump-campaign-threats>
- ³ Tiešs citāts no *New York Times* 2016. gada 22. jūlija intervijas ar Deividu I. Zangeru (*David E. Sanger*) un Megiju Habermani (*Maggie Haberman*):
SANGER: My point here is, Can the members of NATO, including the new members in the Baltics, count on the United States to come to their military aid if they were attacked by Russia? And count on us fulfilling our obligations — —
TRUMP: Have they fulfilled their obligations to us? If they fulfill their obligations to us, the answer is yes.
HABERMAN: And if not?
TRUMP: Well, I'm not saying if not.
- ⁴ "Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey's Coup Attempt and the World," *The New York Times*, 21.07.2016, http://www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html?smid=tw-nytimes&smtyp=cur&_r=0
- ⁵ "Remarks by Vice President Joe Biden at The National Library of Latvia," *The White House Office of the Vice President*, 24.08.2016, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/08/24/remarks-vice-president-joe-biden-national-library-latvia>
- ⁶ Thomas Elkjer Nissen, "Social media's role in 'Hybrid Strategies'," NATO *StratCom COE*, 2016, <http://www.stratcomcoe.org/social-medias-role-hybrid-strategies-author-thomas-elkjer-nissen>
- ⁷ Heather A. Conley, James Mina, Ruslan Stefanov and Martin Vladimirov, "The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe," CSIS, 2016, <https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook>
- ⁸ "2016 – Year of Baltic and Nordic Cooperation," *Ministry of Foreign Affairs*, 11.03.2016, <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/baltic-sea-region/2016-year-of-baltic-and-nordic-cooperation>
- ⁹ Nellija Ločmele, "Svētki mākonos," *Ir*, 16.11.2016, <http://www.irlv.lv/2016/11/16/svetki-makonos>

LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKA: VEIDOJOT ATTURĒŠANAS STRATĒGIJU

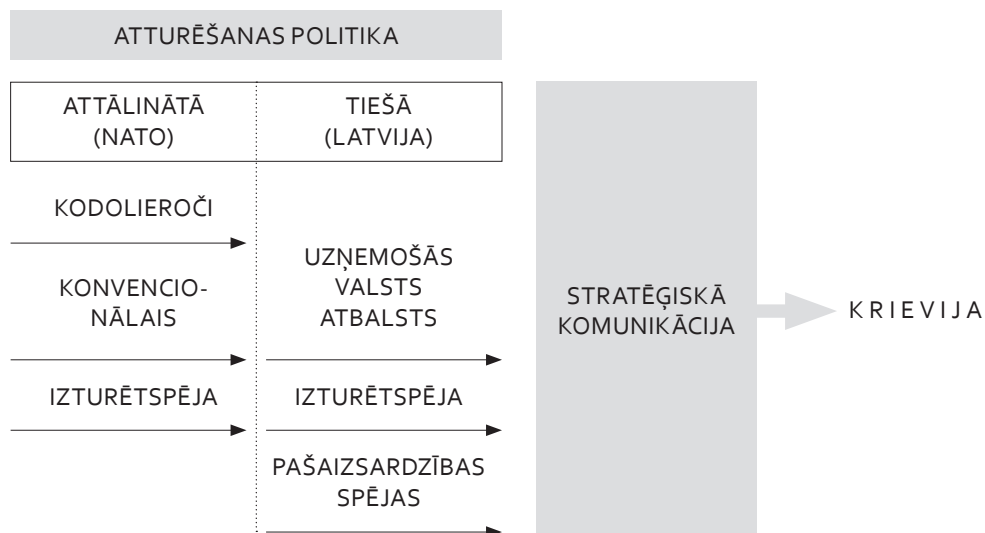
Nora Vanaga, Nacionālās Aizsardzības akadēmijas
Drošības un stratēģiskās pētniecības centra pētniece

NATO un Latvijai pirmais gads kopš Ukrainas krīzes pagāja identificējot, kādi ir bijuši Krievijas mērķi, īstenojot tik agresīvu ārpolitiku, kāda ir tās izraisītā karadarbība Ukrainā, un pats svarīgākais – kādas ir NATO un Latvijas vājās vietas, kuras Krievija varētu izmantot. Alianse no pirmās krīzes dienas neskaitāmas reizes apliecināja Ziemeļatlantijas līguma 5. panta darbوتiespēju un Velsas samitā 2014. gada septembrī demonstrēja savas spējas reaģēt uz jaunajiem apdraudējumiem, pārskatot ātrās reaģēšanas spēku konceptu, izveidojot integrētās vienības sava austrumu flanga valstīs un veicot citus pasākumus. Savukārt Latvija kā galvenās savas vājības formulēja masīvu Krievijas propagandu informatīvajā telpā, civili-militārā sektora zemo sadarbību, iekšlietu resora vājumu nepietiekamā finansējuma dēļ un nepietiekami attīstītas pašaizsardzības spējas.

2016. gada galvenais uzdevums drošības politikas jomā bija atturēšanas stratēģijas formulēšana gan NATO, gan nacionālā līmenī, lai demonstrētu Krievijai, ka agresīva ārpolitika Baltijas valstu gadījumā radītu ļoti augstas izmaksas. Maijā Saeima apstiprināja jauno Valsts aizsardzības koncepciju, kas aizsardzības stratēģiju balsta uz trīs pilāriem – valsts izturētspēja un sabiedrības saliedētība, pašaizsardzības spēju attīstīšana un atturēšanas pasākumi, kas ietver primāri uzņemošās valsts atbalsta aktivitāšu veikšanu, nodrošinot NATO spēku uzņemšanu. Savukārt jūlijā notikušajā Varšavas samitā tika apstiprināta NATO atturēšanas stratēģija, kas balstās uz kodolieroču izmantošanas politiku, dalībvalstu izturētspējas palielināšanu un virkni konvencionālu pasākumu, starp kuriem visnozīmīgākais ir daudznacionālo bataljonu izvietošana Baltijas valstīs un Polijā. Papildus Latvijā joprojām uzturējās amerikāņu karaspēka rota, un ASV turpināja nozīmīgas investīcijas Latvijas aizsardzības sektorā.

Konceptualizējot šos divus dokumentus, var secināt, ka norisinās divu līmeņu atturēšanas stratēģija (skatīt 1. attēlu). NATO un ASV īsteno attālināto (*extended*) atturēšanu¹, nodrošinot savu spēku klātbūtni rotācijas kārtībā un aktīvu dalību militārajās mācībās, kā arī apmācot Latvijas bruņotos spēkus noteiktās militārās spējās. Savukārt Latvija nacionālā līmenī īsteno tiešu atturēšanas politiku ar mērķi demonstrēt, ka militāras agresijas gadījumā Krievija saskaries ar ļoti sīvu pretestību un ka ir veikti visi uzņemošās valsts atbalsta pasākumi, lai pēc iespējas ātrāk un efektīvāk tiktu izvērsti NATO papildspēki. Lai šāda divu līmeņu atturēšanas politika darbotos, par veiktajiem pasākumiem ir mērķtiecīgi jāinformē vienotā stratēģiskā komunikācijā pret Krieviju.

Arī reģionālais aspekts ir ārkārtīgi nozīmīgs, jo šāda tiešā atturēšanas politika nebūtu veiksmīga, ja Latvija nesadarbotos un nekoordinētu savas aktivitātes aizsardzības jomā ar pārējām divām Baltijas valstīm. Papildus, lai nostiprinātu tiešo atturēšanu, Latvija sadarbojas arī ar NATO partnervalstīm Zviedriju un Somiju, kuras Krievijas agresīvās ārpolitikas un militāro manevru Baltijas jūras reģionā dēļ arī ir pārskatījušas savas aizsardzības politikas. Attiecīgi šī raksta mērķis ir analizēt, kādi ir bijuši Latvijas galvenie darbības virzieni un īstenotie pasākumi 2016. gadā, lai veidotu atturēšanas politiku iepretim Krievijai. Kā galvenos darbības virzienus noteiktajā laika posmā var izdalīt gatavošanos NATO Varšavas samitam, stratēģiskās partnerības ar ASV un citām reģiona valstīm padziļināšanu un nacionālās drošības stiprināšanas pasākumus.

1. attēls. NATO un Latvijas īstenotā atturēšanas politika iepretim Krievijai

GATAVOŠANĀS NATO VARŠAVAS SAMITAM

Neskatoties uz to, ka NATO Velsas samitā dalībvalstis vienojās par Īpaši augstas gatavības spēku (*Very High Readiness Joint Task Force*; turpmāk – VJTF) izveidošanu, kuri būtu mazskaitlīgāki (5 000 karavīru) un attiecīgi ātrāk izvēršami, šī lēmuma īstenošana neveicās tik labi. Tāpat kā iepriekšējais NATO Ātrās reaģēšanas (*NATO Response Force*; turpmāk – NRF) spēku koncepts, arī VJTF sirgst ar tām pašām problēmām, proti, politiskā lēmuma pieņemšanas lēnums, neskaidrības par to iekļaušanos NATO spēku komandstruktūrā krīzes laikā, sauszemes spēku elementa izvēršamības lēnums un pārāk plašais uzdevumu loks.² Tas būtiski mazināja NATO atturēšanas politikas ticamību uz spēju ātri reaģēt un laicīgi izvērst savus spēkus Baltijas valstu aizsardzībai Krievijas militārās agresijas gadījumā. Līdz ar to pilnīgi pamatoti NATO darba kārtības priekšplānā izvirzījās jautājums par spēku klātbūtni Baltijā un Polijā.

Vēsturisks brīdis bija Baltijas valstu un Polijas ārpolitikas veidotāju kopā sanākšana pavasarī un kopējas nostājas Varšavas samitam formulēšana, aicinot NATO dalībvalstis izvērst daudznacionālos bataljonus rotācijas kārtībā, izkļiedēti pa visu valstu teritorijām izvietot bruņojumu NATO spēkiem un formulēt kodolieroču izmantošanas politiku. Lai gan vairākās militārās simulācijas spēlēs tika secināts, ka katrā Baltijas valstī ir nepieciešams izvietot un pastāvīgi jāuzturas vairākām smagi bruņotām brigādēm, lai noturētos pret Krievijas konvencionālu iebrukumu, vairāku apsvērumu dēļ Baltijas valstis to nepieprasīja. Pirmkārt, pastāvīgu brigāžu izvietošana Baltijas valstīs tiek uzskatīta par 1997. gada NATO un Krievijas dibināšanas līguma, kurā ir noteikts, ka NATO būtiski nemainīs Austrumu un Centrālās Eiropas valstu konvencionālos spēkus, pārkāpumu. Līdz ar to šāds lēmums starp NATO dalībvalstīm tiek vērtēts kā pārlieku eskalējošs attiecībā pret Krieviju.

Otrkārt, NATO dalībvalstīs nav politiskās gribas savu spēku sūtīšanai pastāvīgai klātbūtnei Baltijas valstīs. Šādam lēmumam nav atbalsta ne politiskā, ne sabiedrības līmenī. Līdz ar to bataljona izmēra spēki rotācijas kārtībā netiek uztverti kā provocējošs risinājums Baltijas valstu apdraudējuma sajūtas mazināšanai. Treškārt, šādu bataljona izmēra spēku ieguldījums Latvijas aizsardzības stiprināšanā būtu daudz kvalitatīvāks. Vairākas NATO dalībvalstis saskata savu militārpersonu rotācijas kārtībā izvietošana Baltijas valstīs kā iespēju apmācīt Baltijas valstīm trūkstošās militārās prasmes. Visbeidzot, ceturtkārt, ir jāņem vērā arī finansiālie apsvērumi. Latvijas infrastruktūra ir neattīstīta tik daudzskaitlīga spēka kā brigādes pastāvīgai izvietošanai. Lai izbūvētu atbilstošu infrastruktūru, vidējā termiņā būtu ievērojami izdevumi, kas no Latvijas aizsardzības budžeta nav pieejami. Citām nozarēm finansējums ir daudz vairāk nepieciešams. Savukārt bataljona izmēra spēku

(aptuveni 1000 ārvalstu militārpersonu) uzņemšanai rotācijas kārtībā ir gan līdzekļi Baltijas valstu aizsardzības budžetos, gan arī NATO dalībvalstīs ir politiskā griba segt viņu personāla dalības NATO spēkos izdevumus.

Varšavas samitā apstiprinātā deklarācija sniedza atbildes arī uz citiem Baltijas valstu un Polijas formulētajiem problēmjautājumiem. Tā paredz, ka NATO atturēšanas politika balstās uz trim elementiem. Pirmais elements ir pieņemtais lēmums strādāt pie NATO kodolieroču izmantošanas politikas. Jāatzīst gan, ka samits tikai uzsāka diskusijas par šo tematu. Šobrīd NATO notiek diskusijas, kā to praktiski īstenot. Viens no pirmajiem soļiem ir šī jautājuma iekļaušana militārājās mācībās, kuras fokusējas uz lēmuma pieņemšanu. Otrs elements ir dalībvalstu izturēspējas paaugstināšana. Tika apstiprinātas Izturēspējas vadlīnijas (*Resilience Guidelines*), kas formulē dalībvalstu nacionālās kompetences savas aizsardzības nodrošināšanai tādās jomās kā kiberaizsardzība, sabiedrības saliedētība pret hibrīdapdraudējumiem (informācijas karš, sociālo nemieru kurināšana u.c.) un civili-militārā sadarbība krīžu pārvaldībā. Pēdējā joma ir sevišķi svarīga, jo tā paredz stiprināt dalībvalstu nacionālo lēmumu pieņēmēju spējas ātri pieņemt lēmumu krīzes situācijā, pārbaudīt visu krīzes pārvaldībā iesaistīto institūciju efektivitāti un īpaši strādāt pie NATO spēku uzņemšanas.³

Visbeidzot, trešais atturēšanas politikas elements ir konvencionālie pasākumi, kuru centrālais lēmums bija daudznacionālas bataljona izmēra kaujas grupas izvēršana rotācijas kārtībā⁴, kas paredz fizisku NATO dalībvalstu spēku klātbūtni un kas tiktu integrētas Latvijas bruņotajos spēkos un krīzes laikā sniegtu būtisku ieguldījumu. Noteikti ir vērts akcentēt, ka šīs kaujas grupas darbojas kā kodolieroču izmantošanas stratēģijas daļa, jo tajās ir iesaistītas NATO dalībvalstis, kurām ir kodolspējas – Apvienotā Karaliste, ASV, Itālija un Vācija. Līdz ar to no atturēšanas politikas viedokļa šis apstāklis šiem NATO spēkiem piedod daudz lielāku nozīmi.

Papildus tam tika izteikta apņemšanās izvietot bruņojumu un degvielu noliktavās (angļu val. – *prepositioning*) Baltijas valstīs, jo bez tā NATO daudznacionālo bataljonu darbības efektivitāte krīzes situācijā būtu apšaubāma, un attiecīgi tie nedarbotos kā būtisks atturēšanas politikas elements. Mūsdienu sauszemes spēku Ahileja papēdis ir munīcija un degviela. Līdz ar to noliktavu veidošana, kuras būtu izklaidētas pa visu trīs Baltijas valstu teritorijām, ir ārkārtīgi nozīmīgs solis, jo tādējādi tiek nodrošināta gan šo bataljonu, gan papildspēku, kā VJTF, ātra darbība krīzes laikā. Protams, ka šajā kontekstā ļoti aktuāls jautājums ir par to, kādu munīciju izvietot šajās noliktavās, un cik tā ir savietojama ar Baltijas valstu spēkiem un NATO papildspēkiem.

No Latvijas perspektīvas raugoties, Kanādas vadīts daudznacionāls bataljons, kurā piedalīsies arī Spānijas, Itālijas, Albānijas, Slovēnijas un Polijas vienības, ir

vērtējams kā nozīmīgs pirmais solis Krievijas atturēšanas politikas ietvaros. Jaunajā Valsts aizsardzības koncepcijā ir noteikts, ka atturēšanas politika ir viens no Latvijas aizsardzības stratēģiskajiem principiem. Atturēšanas politikas stūrakmens ir NATO vienotība un solidaritāte, kas garantē kopīgu reaģēšanu krīzes gadījumā. Savukārt NATO spēku klātbūtne būtiski stiprina atturēšanas politiku, jo kalpo par NATO dalībvalstu solidaritātes praktisku apliecinājumu.⁵ Līdz ar to daudz nacionālā bataljona izvietošana ir nozīmīgs politisks solis, lai stiprinātu atturēšanas politiku, taču ne militārs, jo spēku apmērs ir nesamērīgs ar Krievijas spēkiem tās Rietumu apgabalā. Tāpēc papildus nepieciešams nodrošināt ciešāku partnerību ar ASV, kas ir globāla mēroga militārā lielvara un kura jau gadiem sniedz būtisku ieguldījumu Latvijas aizsardzības sistēmas attīstībā, atbalstot noteiktu militāro spēju attīstīšanu.

STRATĒGISKĀS PARTNERĪBAS AR ASV UN CITĀM VALSTĪM NOSTIPRINĀŠANA

ASV ir Latvijas ilggadīgs stratēģiskais partneris, kuram ir primāra nozīme Baltijas valstu aizsardzībā. Koncepcijā ir formulēts mērķis veicināt ASV politikas veidotāju izpratni par Latvijas ģeopolitiskajiem izaicinājumiem. Savukārt, pretī Latvija apņemas piedalīties ASV vadītajās militārajās operācijās un veikt aizsardzības iepirkumus, lai veicinātu militāri industriālo sadarbību un tādējādi veicinātu spēju savietojamību.⁶ Šo pašu apsvērumu dēļ Latvija vairākus gadus piedalījās ASV vadītā koalīcijas spēku operācijā “Operation Iraqi Freedom” (2003–2008) un 2016. gadā iesaistījās starptautiskās koalīcijas īstenotajā militārajā operācijā “Inherent Resolve”, ko vada ASV un kas cīnās pret teroristisko organizāciju “Daesh”.⁷

ASV ir bijusi principā vienīgā valsts, kas ir sniegusi nopietnu ieguldījumu Latvijas aizsardzībā (“Office of defence cooperation”) kopš Ukrainas krīzes, palīdzot ar finansējumu, izveidojot pastāvīgu administrācijas vienību komunikācijai ar ASV politikas veidotājiem un nodrošinot militāru klātbūtni rotācijas kārtībā. Finansiālais atbalsts ir ticis atvēlēts NBS projektiem un apmācībām, nodrošinot apmācību vietas un nepieciešamos līdzekļus, kā arī aicinot Latvijas karavīrus uz kursiem un mācībām ASV. Papildus caur ASV izveidoto un finansēto “Eiropas drošības atbalsta fondu” Latvijā un citās reģiona valstīs ieplūst liels finansējums. Latvijā šī projekta ietvaros tiek finansēta kazarmu izbūve Ādažu militārajā bāzē un Lielvārdes bāzē, kā arī tiek veikti citi uzņemošās valsts atbalsta ieguldījumi. Šī fonda ietvaros Latvija tiks nodrošināta ar pretgaisa aizsardzības radariem.⁸

Aizsardzības sadarbības birojs Rīgā tika izveidots kā aizsardzības nozares instruments, ar kura palīdzību tiek nodrošināti tieši sakari ar ASV valdību bez starpniecības caur NATO institūcijām. ASV nostāja ir tāda, ka Latvija un pārējās Baltijas valstis ir stratēģisks buferis starp Krieviju un NATO. Tieši tāpēc mūsu reģiona militārā attīstība ir nozīmīga NATO līmenī, un 2016. gadā turpinājās ASV militārā klātbūtne saskaņā ar tās operāciju “Atlantic resolve”, nodrošinot 200 ASV karavīru klātbūtni, no kuriem 130 karavīru ir Ādažu bāzē, bet Lielvārdes bāzē ar “Black Hawk” helikopteriem uzturas 90 karavīru⁹. Lai gan pēc daudznacionālo bataljonu izvietošanas Baltijas valstīs nākamā gada pavasarī amerikāņu rotas dosies prom, līdz ar amerikāņu brigādes izvietošanu Vācijā tās elementi regulāri rotēs uz Baltijas valstīm un Poliju. Tādējādi amerikāņu klātbūtne tiks nodrošināta arī šajā gadījumā, kas ir būtiski no atturēšanas politikas viedokļa.

Cits nozīmīgs Latvijas stratēģiskais partneris aizsardzības jomā ir Norvēģija, ar kuru īpaši laba sadarbība izveidojās, pateicoties Latvijas ilggadīgai dalībai NATO misijā Afganistānā, kur Latvijas bruņotie spēki bija daļa no Norvēģijas kontingenta. Šogad Norvēģija turpināja sniegt atbalstu Latvijas Speciālo uzdevumu vienības (SUV) karavīru apmācībai. Tas ir īpaši būtiski pēc Ukrainas krīzes sākšanās, kad SUV spēku attīstība (it sevišķi skaitliska palielināšana) ir noteikta kā viena no prioritātēm, kas prasa papildu kapacitāti arī apmācību jomā. Savukārt, Kanāda ir kļuvusi par nozīmīgu sadarbības partneri Latvijai līdz ar apņemšanos kļūt par vadošo valsti Latvijā izvietotajam NATO daudznacionālajam bataljonam.

Latvija tāpat kā abas pārējās Baltijas valstis ir mērķtiecīgi strādājusi pie dziļākas integrēšanās Ziemeļvalstu reģionā. Ņemot vērā Krievijas militāros manevrus gan gaisā, gan jūrā un aktivitātes publiskajā telpā, gan Zviedrijā, gan Somijā ir aktualizējušās diskusijas par nepieciešamību iestāties NATO un nepieciešamajiem pasākumiem nacionālās drošības stiprināšanai. Tomēr joprojām nekas neliecina, ka šajās valstīs būtu nepieciešamais politiskais atbalsts pastāvošā aizsardzības stratēģijas modeļa, kas pašos pamatos balstās uz apņemšanos nepievienoties nevienai aliansei (tā sauktā nepievienošanas stratēģija – *non-alignment strategy*), maiņai. Tāpēc, piemēram, Zviedrijas gadījumā ir būtiski palielināti izdevumi aizsardzības nozarei, atjaunots obligātais militārais dienests un norisinās plašas diskusijas par sabiedrības izturēspējas palielināšanu. Zviedrija un Somija ar izpratni raugās uz Baltijas valstu apdraudējuma sajūtu, aktīvi piedaloties militārajās mācībās, pat tajās, kuras izspēlē Ziemeļatlantijas līguma 5. panta “iedarbināšanas” situācijas un kas pirms Ukrainas krīzes tika vērtēts kā nepievienošanās stratēģijas pārkāpums.

Baltijas valstu drošībai ļoti nozīmīgs bija Zviedrijas parlamenta pozitīvais balsojums par uzņemošās valsts atbalsta līguma ar NATO ratificēšanu. Līgums atļauj izvietot Zviedrijas teritorijā NATO spēkus un organizēt militārās mācības. Pirms tam

no 2014. gada spēkā esošais NATO un Zviedrijas līgums paredzēja, ka Zviedrijas teritorijā var izvietot helikopterus, lidmašīnas un kuģus, bet tikai pēc tās uzaicinājuma.¹⁰ Ratificētais līgums paredz, ka Zviedrija pretī saņem NATO drošības garantijas un ka Krievijas agresijas gadījumā alianse sniegs savu atbalstu. Vērtējot no operacionālā viedokļa, šis solis ir ļoti būtisks Baltijas valstu aizsardzībai, jo krīzes gadījumā bez šāda līguma NATO būtu ļoti apgrūtināts ģeogrāfiski piekļūt Baltijas valstīm no Rietumu puses. Īpašu stratēģisku nozīmi piešķir arī Krievijas spējas liegt NATO spēku (jo sevišķi sauszemes elementa) piekļuvi Baltijas valstīm no dienvidiem Suvalku (*Suwalki*) koridora dēļ, kas savieno Kaļiņingradas apgabalu ar Baltkrievijas teritoriju pa Lietuvas–Polijas robežu. Līdz ar to šādam līgumam ir gan militārs pienesums, gan arī ļoti būtisks ieguldījums NATO atturēšanas politikā.

Lai gan NATO un ASV veiktie pasākumi Latvijas aizsardzības stiprināšanā ir ļoti nozīmīgi, jo nodrošina attālinātu atturēšanas (*extended deterrence*) politiku, tomēr tiešo atturēšanas politiku var nodrošināt tikai pati Latvija.

NACIONĀLĀS DROŠĪBAS STIPRINĀŠANAS PASĀKUMI

Pēc divu gadu rūpīga darba Aizsardzības ministrijā un publisko diskusiju ciklu organizēšanas par to, kādai būtu jāizskatās Valsts aizsardzības koncepcijai, 2016. gada jūnijā dokuments tika pieņemts Saeimā. Tas raksturo Latvijas drošības vidi, kā galveno apdraudējumu izvirzot Krievijas agresīvo ārpolitiku, nestabilitāti ES dienvidos un pieaugošos terorisma draudus. Valsts aizsardzības īstenošana turpmākos gadus balstīsies uz trim principiem: atturēšanas politika kā līdzeklis ārējo militāro draudu mazināšanai, valsts rīcības spēja un griba (citiem vārdiem sakot – izturētspēja) un valsts aizsardzības īstenošana un ārējo draudu pārvarēšana.¹¹ Tā kā jau iepriekš tika analizēta NATO un ASV loma attālinātās atturēšanas politikas kontekstā, detalizētāk tiks aplūkoti pēdējie divi stratēģiskie principi, proti, izturētspēja un valsts aizsardzības īstenošana.

Valsts nacionālo izturētspēju nosaka vairāki faktori. Pirmkārt, spēja laicīgi apzināt situāciju un identificēt draudus, jo Krievija īsteno asimetriskas karadarbības metodes, kuras ir salīdzinoši sarežģīti atpazīt. Līdz ar to ir jābūt augstai izlūkošanas kapacitātei nacionālā līmenī un ir nepieciešams uzlabot izlūkošanas informācijas apmaiņu gan Baltijas valstu starpā, gan paša NATO ietvaros. No visām trim Baltijas valstīm Latvija ir visaktīvāk strādājusi pie šī jautājuma. Pēc vairāku gadu neveiksmīgiem mēģinājumiem šogad tika panākta vienošanās par vienotu Baltijas štāba izveidošanu Rīgā. Praksē tas nozīmē regulāru (2–3 reizes gadā) Baltijas valstu militāro

plānotāju tikšanos, kurā tiek apspriesti un koordinēti operacionālie plāni, notiek apmaiņa ar izlūkošanas informāciju un sinhronizētas uzņemošās valsts atbalsta¹² aktivitātes¹³.

Otrkārt, starpinstitūciju sadarbība ir vitāli svarīga, lai nodrošinātu efektīvu darbību krīzes situācijā. Tā iemesla dēļ Aizsardzības ministrija organizē regulāras mācības Ministru kabineta locekļiem un citām lēmuma pieņemšanas procesā iesaistītajām valsts amatpersonām, kā rīkoties, ja ir “jāiedarbina” Ziemeļatlantijas līguma 5. pants. Papildus ļoti pozitīva attīstība ir notikusi Aizsardzības ministrijas un Iekšlietu ministrijas sadarbībā, apzinoties, ka valsts aizsardzība nav iedomājama bez ciešas sadarbības starp aizsardzības un iekšlietu sektoriem. Abas ministrijas ir formulējušas priekšlikumus spēkā esošo normatīvo aktu pārskatīšanai ar mērķi padarīt efektīvāku krīžu pārvaldību. Būtisks solis bija “Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likuma” izstrādāšana un apstiprināšana oktobrī, skaidri formulējot krīžu pārvaldībā iesaistīto institūciju un amatpersonu pienākumus.¹⁴ Papildus ir veiktas izmaiņas Nacionālo bruņoto spēku (NBS) likumā, nosakot, ka kara laikā robežsardze tiek iekļauta NBS sastāvā.¹⁵ Aizsardzības ministrija ir uzsākusi regulāras robežsardzes apmācības un ir apņēmusies iegādāties ieročus, kas būtu savietojami ar NBS ieročiem. Visbeidzot, abas ministrijas ir vienojušās par Latvijas austrumu robežas apsardzības koncepciju, kas paredz izveidot 12 metru platu joslu, tādējādi nodrošinot mobilitāti un agrīnās brīdināšanas sistēmas uzlabošanu. Projekts tiks finansēts no Iekšlietu ministrijas budžeta, un to ir plānots pabeigt 2019. gadā. Šis gads ir bijis īpaši svarīgs iekšlietu sektora stiprināšanai, jo tā budžets ir palielināts par 40 miljoniem eiro, un ir izstrādāts jauns atalgojumu sistēmas modelis, kas varētu nodrošināt ilgtspējīgu personāla sistēmu.¹⁶ Šie veiktie pasākumi abos sektoros ir vērtējami kā ļoti būtiski soļi, lai stiprinātu Latvijas izturētspēju pret Krievijas asimetriskās karadarbības (tā sauktā – hibrīdkara) radītajiem apdraudējumiem.

Treškārt, pilsoniskās sabiedrības iesaiste valsts aizsardzībā ir būtiska tiešās aturēšanas politikas sastāvdaļa. Sabiedrība, kura ir pasīva un netic savas valsts bruņoto spēku spējam aizsargāt Latviju, ir Krievijas asimetriskās karadarbības daļa, uzturot un vairojot vēstījumus informatīvajā telpā par Latviju kā neizdevušos valsti. Sākotnēji skaitliski lielās krievvalodīgo kopienas Latvijā dēļ starp rīcībpolitikas veidotājiem pastāvēja bažas, ka lielas sabiedrības daļas varētu būt atvērtas Krievijas propagandas vēstījumiem un separātisma idejām, jo sevišķi Latgales reģionā. Taču nacionālā līmeņa un Latgales reģiona sabiedriskās domas aptaujas rezultātu analīze liecināja par to, ka, lai gan pastāv krievvalodīgo grupas, kuras piekrīt Krievijas vēstījumam par Latviju, iespējamība, ka varētu izcelties masu protesti un būtu atbalsts Krievijas īstenotām aktivitātēm, ir ļoti zema. Latvijas sabiedrības uzvedības analīze (*behavioural analysis*) parādīja, ka vairums cilvēku

nevēlas izcelties no pūļa, un viņi netic, ka viņu darbības (arī caur protestiem) kaut kā var mainīt notikumus valstī. Līdz ar to tika secināts, ka Krievijai būtu zināms izaicinājums mobilizēt lielas sabiedrības masas un nodrošināt atbalstu nemieriem. Savukārt, attiecībā uz Latgales reģionu ir būtiski izcelt latgaliešu dialektā runājošo sabiedrības grupu augsto patriotisma pakāpi un atbalstu Latvijas Rietumu ģeopolitiskajai orientācijai.¹⁷

Koncepcijā ir arī skaidri noteikts, ka valsts aizsardzība ir beznosacījuma un katra pilsoņa pienākums ir aizstāvēt valsti un pretoties agresoram.¹⁸ Veids, kā to panākt, ir patriotisma celšana ar aktīvu NBS darbību reģionos un Zemessardzes aktivitātēm, kā arī Jaunsardzes popularizēšanu jauniešu vidū. Pēdējais tiek uzskatīts par centrālas nozīmes mērķi, kam finansējums tika atvēlēts jau drīz pēc Ukrainas krīzes, un šogad turpinājās darbs pie Jaunsardzes attīstības plāna 2015.–2024. izpildes, palielinot instruktoru un jaunsargu skaitu, kā arī ik gadus atvēlot 2 miljonus eiro. Viens no mērķiem ir arī panākt valsts aizsardzības pamatu apmācību skolās.¹⁹ Tomēr kritiski ir jāvērtē tas, ka nacionālā līmenī nav saskatāma mērķtiecīga politika civilās aizsardzības jomā, informējot un izglītojot sabiedrību par viņu pienākumiem un rīcību krīzes gadījumā. Piemēram, Lietuvā kopš Ukrainas krīzes ir izdotas divas publikācijas, kas informē sabiedrību par šiem jautājumiem. Latvijā joprojām starp rīcībpolitikas veidotājiem aizsardzības un iekšlietu sektoros nav saskatāma izpratne, ka civilā aizsardzība ir viens no valsts izturēšanās stūrakmeņiem.

Visbeidzot, informācijas telpas stiprināšana un kiberdrošība arī tiek uzskatīti par valsts izturēšanās palielināšanas pasākumiem. Koncepcijā tiek noteikts, ka ministriju un valdības līmenī ir jānostiprina stratēģiskās komunikācijas spējas, jo sevišķi ir jāstrādā pie komunikācijas koordinācijas.²⁰ Atšķirībā no Igaunijas Latvijas politikas veidotāji nevienojās par televīzijas kanāla izveidošanu krievu valodā, bet aprobežojās ar papildu finansējuma piešķiršanu Latvijas sabiedriskajiem medijiem un speciālas stratēģiskās komunikācijas nodaļas izveidošanu Ministru kabineta paspārnē. Savukārt, kiberaudrošējumu novēršanai jau vairākus gadus Aizsardzības ministrija strādā pie kibervienību izveidošanas Zemessardzes ietvaros, kas ir demonstrējušas labus rezultātus 2016. gadā noritējušajās mācībās.

Otrs koncepcijā iekļautais aizsardzības stratēģiskais princips ir valsts aizsardzības īstenošana un ārējo apdraudējumu pārvarēšana, kas ietver ieguldījumu kolektīvajā aizsardzībā un pašaizsardzības spēju attīstīšanu. Ieguldījums kolektīvajā drošībā saglabājas kā Latvijas aizsardzības politikas stūrakmens, kas nodrošina 5. panta darbietespēju. Latvija turpina atbalstīt NATO īstenotās politikas citos reģionos, piedaloties NATO apmācību operācijā "Resolute Support" Afganistānā un nodrošinot savu spēku gatavību gan NRF, gan VJTF formējumos.

Attiecībā uz paš aizsardzības spējām vitāli nepieciešamās NBS operacionālās spējas ir sauszemes spēku elements, Zemessardze, SUV, agrās brīdināšanas spējas, gaisa telpas novērošana un pretgaisa aizsardzība,²¹ pie kuru attīstīšanas Aizsardzības ministrija strādā divējādi – veicot nepieciešamos iepirkumus un palielinot NBS personālu (līdz 17 500 karavīriem²²). Pēdējo divu gadu laikā Aizsardzības ministrija ir aktīvi strādājusi pie sakaru iekārtu, prettanku ieroču, gaisa novērošanas sistēmu, kājnieku mehanizācijas platformu un citiem iepirkumiem. Laika ir maz, jo daudzi no iepirkumiem tika uzsākti 2015. gadā, un tie ir jānoslēdz 2018. gadā, kad Aizsardzības ministrijai būs jādemonstrē, ka tā ir spējusi apgūt visus sev atvēlētos papildu līdzekļus un ka 2 % no iekšzemes kopprodukta ir objektīva nepieciešamība, nevis tikai formāla NATO prasību īstenošana. Ņemot vērā to, ka pretgaisa aizsardzības sistēma ir ārkārtīgi dārga un Latvijas budžetā tam nav pietiekamu līdzekļu, Latvijas un Lietuvas aizsardzības ministri 2016. gada rudenī parakstīja vienošanos, kas paredz sinhronizēt aktivitātes aizsardzības nozares iepirkumos, jo sevišķi tās, kuras attiecas uz vidēja attāluma gaisa aizsardzības sistēmām.²³

Ievērojams investīciju ieguldījums turpinājās uzņemotās valsts atbalsta uzdevumu nodrošināšanā, attīstot Lielvārdes lidlauku, paplašinot Ādažu militāro bāzi (baraku, apmācību vietu, noliktavu u. c. ēku būvniecība) un strādājot pie komandstruktūras. NATO Spēku integrētā vienība (NSIV) pilnvērtīgi sāka funkcionēt 2016. gadā, nokomplektējot nepieciešamo personālu (41 darbinieks) un turpinot integrēties Latvijas aizsardzības sistēmā.²⁴ Kā zināms, NSIV pakāpeniski ieņems centrālo lomu, kad runa būs par NATO papildspēku ātru izvietošanu, daudznacionālā bataljona uzturēšanos un militāro mācību organizēšanu Latvijas teritorijā, jo viņu rīcībā būs visa nepieciešamā ekspertīze par loģistiku, normatīvo aktu regulējumu un komandstruktūru.

Papildus ievērojami resursi tika tērēti militāro mācību organizēšanai, kuru plānotais skaits bija 70 un kurās bez Baltijas valstīm piedalījās Vācija, Norvēģija, Dānija, ASV, Kanāda, Vācija, Apvienotā Karaliste, Beļģija, Polija, Nīderlande, kā arī tādas NATO partnervalstis kā Somija un Zviedrija. Šīs mācības ir ļoti būtiskas, jo praktiski katrā no tām tiek testēts kāds no uzņemotās valsts atbalsta elementiem, un kopumā tās veicina Baltijas valstu spēku un NATO dalībvalstu spēku spēju savietojamību, reģionālā atbalsta koordināciju NATO spēkiem, izmantojot militāros un civilos resursus un palīdzot integrēt civilās institūcijas un amatpersonas reģionālā līmeņa lēmumu pieņemšanā, un pārbaudot normatīvo aktu regulējuma piemērojamību.²⁵

Līdz ar to 2016. gads ir bijis ļoti nozīmīgs valsts aizsardzības spēju stiprināšanā, veicot nepieciešamos iepirkumus un palielinot bruņoto spēku personāla skaitu, organizējot daudzskaitlīgas militārās mācības, kā arī daudz laika veltot civili-militārās sadarbības stiprināšanai. Tajā pašā laikā nepietiekama uzmanība tika veltīta civilās aizsardzības sistēmas attīstīšanai, kas ir sabiedrības izturētspējas stūrakmens.

SAGAI DĀMAIS DROŠĪBAS POLITIKAS JOMĀ 2017. GADĀ

Attiecībā par prognozēm nākamajam gadam katrā no iepriekš minētajām aktivitātēm ir virkne jautājumu, ar kuriem būs jāstrādā drošības politikas veidotājiem. Pirmkārt, ir nepieciešams īstenot NATO Varšavas samitā pieņemtos lēmumus. Latvijai ir svarīgi, lai pavasarī izvietotais daudznacionālais bataljons būtu darbotiespējīgs un efektīvs, jo tikai tādējādi var nodrošināt, ka tas darbosies kā nozīmīgs atturēšanas politikas elements. Nepieciešams skaidri noteikt, kāda būs bataljona komandvadība miera un krīzes laikā, kādi ir tā uzdevumi un iesaistes noteikumi un kā nodrošināt, ka spēku rotācija norit tādējādi, lai bataljons nepārtraukti būtu ar maksimālo karavīru skaitu.

Otrkārt, reģionālā līmenī Baltijas valstu integrācija un sadarbība militārajā jomā saglabāsies kā šī reģiona aizsardzības stūrakmens, meklējot veidus, kā panākt lielāku informācijas apmaiņu un strādājot pie agrās brīdināšanas sistēmas attīstīšanas. Šajā pašā kontekstā arvien vairāk pieaug izpratne par Polijas nozīmi Baltijas aizsardzības plānošanā. Plašākā reģionā Latvija turpinās veidot ciešāku sadarbību ar Zviedriju un Somiju, kas primāri tiks panākta caur militārajām mācībām.

Treškārt, Latvija turpinās pozicionēt ASV kā savu galveno stratēģisko partneri, ņemot vērā tās lielo ieguldījumu Latvijas aizsardzības sistēmas stiprināšanā. Attīstīsies arī padziļināta sadarbība ar Kanādu un citām valstīm – Itāliju, Spāniju, Albāniju un Slovēniju – kuras uzsāks dalību daudznacionālajā bataljonā.

Ceturtkārt, nacionāli Latvijai ir ārkārtīgi garš darāmo darbu saraksts, lai nodrošinātu efektīvu tiešo atturēšanas politiku. Nepieciešams veikt virkni pasākumu, lai uzņemtu un nodrošinātu daudznacionālā bataljona uzturēšanos un izstrādātu sistēmu spēku rotēšanai. Vienlaikus jāstrādā pie spēku integrēšanas Latvijas bruņoto spēku sastāvā, vismaz attiecībā uz iespējamajiem krīzes scenārijiem. Aizsardzības ministrijai savā komunikācijā ar sabiedrību ir svarīgi skaidrot bataljona izvietojuma mērķi un tā uzdevumus, lai nepieļautu Krievijas propagandas vēstījumu, ka “Latvijā atrodas okupantu spēki” vai “NATO spēku klātesamība provocē Krieviju”, izplatīšanos.

Civili-militārās sadarbības jomā norisināsies darbs pie agrās brīdināšanas sistēmas attīstīšanas un robežsargu apmācības. Sabiedrības izturētspēju un saliedētību centīsies panākt ar patriotisma veicināšanas pasākumiem, popularizējot bruņotos spēkus ar Zemessardzes un Jaunsardzes aktivitātēm. Aizsardzības politikas diskusiju centrā būs totālās aizsardzības modeļa piemērojamība Latvijai.

POLITIKAS REKOMENDĀCIJAS 2017. GADAM

Pirmkārt, nepieciešams, sākot no NATO līdz pat dalībvalstu nacionālajam līmenim, īstenot vienotu stratēģisko komunikāciju, izmantojot gan politiskos, gan militāros instrumentus. Atturēšanas politikas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no tā, kā tā tiek darīta zināma pretiniekam. Ņemot vērā samītā apstiprinātos atturēšanas politikas lēmumus (militārajā, izturēspējas un kodolieroču izmantošanas jomās), sevišķi svarīgi, lai visā NATO līmenī tiktu īstenota vienota stratēģiskā komunikācija iepretim Krievijai, skaidri signalizējot par atturēšanas politikas aktivitātēm. Esošajā komunikācijā ir saskatāmas zināmas atšķirības starp to, kā komunicē NATO stratēģiskais līmenis, atsevišķas dalībvalstis un ko, piemēram, pauž Baltijas jūras reģiona valstis. Tas nenodrošina maksimālo efektu atturēšanas jomā, kurš būtu sasniedzams, ja pastāvētu vienota komunikācija.

Otrkārt, nepieciešams pastiprināt starpvalstu sadarbību gan pašu Baltijas valstu starpā, gan plašāk ar Baltijas jūras reģiona valstīm izlūkošanas jomā, lai uzlabotu agrās brīdināšanas sistēmas funkcionēšanu. Šis ir ļoti jūtīgs jautājums visām valstīm, taču tas ir ārkārtīgi nozīmīgs, lai nodrošinātu efektīvu rīcību potenciālas krīzes gadījumā.

Treškārt, nacionālā līmenī Latvijā ir nepieciešams īstenot visaptverošu pieeju sabiedrības izturēspējas paaugstināšanā. Nacionālā drošība ir plašs un starpnozaļu pasākumu komplekss, kas paredz, ka pēc iespējas plašākas sabiedrības daļas izglītošana, informēšana un iesaistīšana valsts aizsardzībā nav tikai aizsardzības, bet arī iekšlietu, izglītības, kultūras un citu sektoru kompetencē, un ka ir nepieciešama visaptveroša pieeja. Šāda pieeja noteikti būtu īstenojama, lai attīstītu šobrīd nefunkcionējošo civilās aizsardzības sistēmu, kas ir ļoti būtisks sabiedrības izturēspējas elements.

Visbeidzot, ceturtkārt, Latvijai ir jāmeklē sadarbības partneri NATO ietvaros, lai attīstītu kritiski nepieciešamās pašaizsardzības spējas. Lai gan daudznacionālo bataljonu izvietošana Baltijas valstīs ir būtisks politiskās solidaritātes apliecinājums NATO ietvaros, vērtējot no militārā viedokļa, tas nespēj stāties preti Krievijas militārajam pārspēkam. Papildus ir jāpatur prātā, ka NATO saskaras ar būtiskām problēmām, nodrošināt ātrās reaģēšanas spēku ātru pārvietošanu. Līdz ar to vienīgais solis, kā stiprināt NATO atturēšanas politiku pret Krieviju, ir palīdzēt attīstīt Baltijas valstīm to pašaizsardzības spējas, tādējādi paaugstinot izmaksas Krievijai, ja tā nolemtu rīkoties agresīvi šajā reģionā.

ATSAUCES

- ¹ P. K. Huth, "Extended Deterrence and the Outbreak of War," *The American Political Science Review* 82(2), 1988, 423-443.
- ² M. Zapfe, "Efficacy, not Efficiency: Adjusting NATO's Military Integration," *Research Paper. NATO Defense College* 118, 2015.
- ³ "Resilience: A Core Element of Collective Defence," *NATO Review*, 13.11.20016, <http://www.nato.int/docu/Review/2016/Also-in-2016/nato-defence-cybr-resilience/EN/index.htm>
- ⁴ "Warsaw Summit Communiqué," *NATO*, 08.-09.07.2016.
- ⁵ "Valsts aizsardzības koncepcija," *Saeima*, 16.06.2016., http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2016/AIMVAK_260516.ashx
- ⁶ Turpat.
- ⁷ "Pret teroristisko organizāciju "Daesh" vērsta starptautiskās koalīcijas Apvienoto spēku militārā operācija "Inherent Resolve"," *Nacionālie Bruņotie spēki*, 2016, http://www.mil.lv/Operacijas/Pasreizes_ops/Inherent_Resolve.aspx
- ⁸ "Nacionālie bruņotie spēki no ASV saņem pretgaisa aizsardzības radiolokatorus "Sentinel"," *Sargs. lv*, 21.06.2016., <http://www.sargs.lv/Zinas/Latvija/2016/06/21-02.aspx#lastcomment>
- ⁹ "Intervija ar Aizsardzības plānošanas un analīzes departamenta pārstāvi," *Aizsardzības ministrija*, 18.04.2016.
- ¹⁰ C. Duxbury, "Sweden Ratifies NATO Cooperation Agreement," *The Wall Street Journal*, 25.05.2016., <http://www.wsj.com/articles/sweden-ratifies-nato-cooperation-agreement-1464195502>
- ¹¹ "Valsts aizsardzības koncepcija," *Saeima*, 16.06.2016., http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2016/AIMVAK_260516.ashx
- ¹² Uzņemotās valsts atbalsta (*Host Nation Support*) aktivitātes ietver visas tās aktivitātes, kas attiecas uz NATO spēku izvēršanu krīzes gadījumā, proti, starp institucionālo sadarbību, normatīvo aktu sakārtošanu, lēmuma pieņemšanas procedūru pielāgošanu utt.
- ¹³ "Intervija ar NBS AŠ J-5 pārstāvi," *Rīga*, 05.04.2016.
- ¹⁴ "Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums," 01.10.2016.
- ¹⁵ "Nacionālo bruņoto spēku likums," 08.12.1999. [pēdējo reizi grozīts 23.03.2016.]
- ¹⁶ "Intervija ar Politikas departamenta pārstāvi," *Iekšlietu ministrija*, Rīga, 20.04.2016.
- ¹⁷ Ieva Bērziņa (ed), "The Possibility of Societal Destabilization in Latvia: Potential National Security Threats. Executive Summary of the Research," *National Defence Academy of Latvia*, Rīga, 2016.
- ¹⁸ "Valsts aizsardzības koncepcija," *Saeima*, 16.06.2016. http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2016/AIMVAK_260516.ashx
- ¹⁹ "Apstiprina Jaunsardzes attīstības plānu 2015.-2024.gadam," *Aizsardzības ministrija*, 09.12.2014., http://www.mod.gov.lv/lv/Aktualitates/Preses_pazinojumi/2014/12/09-01.aspx
- ²⁰ "Valsts aizsardzības koncepcija," *Saeima*, 16.06.2016. http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/2016/AIMVAK_260516.ashx
- ²¹ Turpat.
- ²² Turpat.
- ²³ "Latvia and Lithuania to sign joint defense purchase plan," *LSM*, 14.09.2016, <http://www.lsm.lv/en/article/defense/society/latvia-and-lithuania-to-sign-joint-defense-purchase-plan.a200830/>
- ²⁴ "NATO Allied Joint Force Command Brunssum," *NFIU Latvia*, 2016, <https://www.jfcbs.nato.int/page5725819/nato-force-integration-units/nfiu-latvia->
- ²⁵ "Intervija ar NBS AŠ J-7 pārstāvi," *Rīga*, 25.04.2016.

STRATĒGISKĀS KOMUNIKĀCIJAS JAUTĀJUMU VIETA UN ATTĪSTĪBA LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKĀ

Mārtiņš Vargulis,
Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks

Stratēģiskā komunikācija kā termins starptautiskajā drošības politikā gūst arvien lielāku nozīmi. Analizējot stratēģisko komunikāciju un tās vietu konkrētās valsts drošības politikā, nepieciešams nodalīt divas stratēģiskās komunikācijas sfēras. Viena joma ir saistīta ar komerciālām, valstiskām, nevalstiskām un politiskām organizācijām, kur “stratēģiskā komunikācija” tiek saprasta kā mērķtiecīgs komunikācijas lietojums organizācijas misijas pildīšanā. Otra jēdziena izpratne attiecas uz militāro sfēru. Potenciāli letālas operācijas – tā ir iezīme, kas militāro komunikāciju atšķir no komunikācijas politiskā līmenī, kur ziņas saturs pamatā ir tikai vārdi un attēli, līdz ar to militārai komunikācijai var būt neizmērojami lielāka ietekme uz cilvēku uztveri. Tā kā militārajā jomā darbības nereti “runā” daudz skaļāk nekā vārdi, ir svarīgi, lai militārās operācijas tiktu integrētas un koordinētas ar militārās organizācijas komunikācijas un informācijas aktivitātēm¹. Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot un analizēt abus stratēģiskās komunikācijas virzienus: pirmkārt, identificēt pasākumus nacionālajā un starptautiskajā līmenī, kas ir radījuši izmaiņas Latvijas drošības politikā, un analizēt, kāda ir stratēģiskās komunikācijas jautājumu vieta un to attīstība Latvijas drošības politikā (veids un līdzekļi, kā valsts institūcijas, līderi, eksperti u.c. komunicē par pasākumiem, kas saistīti ar drošību, veicina šo pasākumu ietekmi gan uz nacionālo, gan starptautisko drošību). Otrkārt, ieskicēt pastāvošos un potenciālos izaičinājumus militārās stratēģiskās komunikācijas kontekstā – informatīvās kampaņas (propaganda), psiholoģiskās operācijas, manipulācijas un informācijas “sagrozīšana”.

MAINĪGĀ DROŠĪBAS VIDE: LATVIJAS DROŠĪBU IETEKMĒJOŠIE FAKTORI UN STRATĒĢISKĀS KOMUNIKĀCIJAS LOMA

Līdz ar Krievijas agresiju Ukrainā 2014. gadā izmaiņas mainīgajā starptautiskajā drošības vidē ir intensificējušās, vairākiem starptautiskiem aktoriem adaptējoties esošajiem drošības izaicinājumiem. Gan nacionālo, gan starptautisko drošības organizāciju ietvaros tiek īstenoti dažādi drošību veicinoši pasākumi, kas rada izmaiņas nacionālajā un reģionālajā drošības kontekstā. 2016. gads no Latvijas drošības perspektīvas ir bijis nozīmīgs vairāku savstarpēji saistītu iemeslu dēļ. Pirmkārt, NATO samītā Varšavā ir pieņemts vēsturisks lēmums attiecībā uz pastāvīgu sabiedroto spēku izvietojumu Baltijas valstīs un Polijā. Otrkārt, Latvijā, līdzīgi kā citās Baltijas valstīs, sadarbībā ar sabiedrotajiem ir īstenoti vairāki drošību veicinoši pasākumi, kas ir sekmējuši atturēšanas politiku. Treškārt, kopš neatkarības atgūšanas piedzīvots lielākais aizsardzības izdevumu pieaugums aptuveni 45 % apmērā gada griezumā, kas sniedz finansiālo bāzi Nacionālo bruņoto spēku attīstībai un stiprināšanai un rada iespēju ciešāk sadarboties ar sabiedrotajiem, stiprinot nacionālās aizsardzības spējas un līdzdarbojoties misijās un operācijās ārpus valsts robežām.

Latvijas drošības politiku 2016. gadā visvairāk ietekmēja NATO samits Varšavā. Samita darba kārtībā bija četri galvenie jautājumi: 1) alianses kolektīvās aizsardzības un atturēšanas politikas stiprināšana; 2) alianses atbildes pasākumi izaicinājumiem austrumos, tostarp turpmākās attiecības ar Krieviju; 3) NATO iesaiste dienvidu izaicinājumu risināšanā; 4) NATO misija Afganistānā. Samītā galvenais uzsvars tika likts uz jautājumiem par Baltijas valsti un Polijas drošību un nepieciešamajiem pasākumiem, lai atturētu Krieviju no potenciālās agresijas. Latvijai būtiskākais samītā pieņemtais lēmums bija alianses klātbūtnes stiprināšana NATO dalībvalstīs tās austrumos. Samītā Varšavā tika paziņots, ka vairāki sabiedrotie (Kanāda, ASV, Lielbritānija, Vācija) uzņemsies vadošās valsts pienākumus multinacionālām bataljona lieluma alianses kaujas grupām Baltijas valstīs un Polijā, kas Krievijas tālākas agresijas atturēšanas un kolektīvās aizsardzības stiprināšanās nolūkos tiks izvietotas šajās valstīs 2017. gadā. Savukārt, jau 2016. gada oktobra NATO aizsardzības ministru sanāksmē par plāniem savus bruņotos spēkus un ekipējumu iekļaut multinacionālajā bataljona lieluma alianses kaujas grupā paziņoja arī citas dalībvalstis.

Līdz ar lēmumu pieņemšanu NATO samītā Varšavā tika sasniegts viens no prioritārajiem ārpolitikas un drošības politikas mērķiem, kas ir definēts dažādos nacionālajos dokumentos, tai skaitā arī 2015. gada Latvijas ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos: "Iepriekšminētās tendences un notikumi nosaka, ka arī 2016. gadā Latvijas ārpolitikas galvenais mērķis būs gādāt par valsts drošību un valsts ekonomiskajām interesēm. Tāpēc Latvijas ārpolitika 2016. gadā koncentrēsies uz sekojošu

uzdevumu īstenošanu: 1) stiprināt ārējo drošību, panākot ilgtermiņa NATO klātbūtni mūsu reģionā, un veicināt ES un NATO efektīvu cīņu pret terorismu [...].”²

Sabiedroto spēku ilgtermiņa klātbūtne ir bijusi viena no galvenajām aizsardzības jomas interesēm jau kopš iestāšanās NATO, ko veicinājusi galvenokārt Krievijas agresīvā rīcība starptautiskajā arēnā un it īpaši tās aktivitātes Latvijas pierobežā. Šādu drošības politikas vēsturisku notikumu kontekstā stratēģiskās komunikācijas loma ir svarīga, pirmkārt, skaidrojot sabiedrībai šī lēmuma ietekmi un nozīmi uz valsts drošību un, otrkārt, veicināt un izplatīt tādus vēstījumus potenciālajam agresoram, kas izskaidro lēmuma nozīmi, tādejādi atturot no jebkāda veida darbības pret valsti un mazinot eskalācijas iespējamību.

Līdz ar lēmumu par sabiedroto spēku klātbūtnes nodrošināšanu Baltijas valstīs un Polijā tika novērota vienota nostāja un vērtējums no izpildvaras pārstāvju puses. Gan aizsardzības resora (aizsardzības ministrs³, NBS komandieris), gan diplomātiskā korpusa pārstāvju, gan arī Valsts prezidenta⁴ vērtējumā sabiedroto spēku klātbūtne ir tikusi uztverta kā nozīmīgs sasniegums, kas, pirmkārt, “padara valsti drošāku”, otrkārt, stiprina sadarbību ar sabiedroto spēkiem, treškārt, attur pretinieku no potenciālās agresijas. Līdz ar lēmuma pieņemšanu par spēku izvietošanu Latvijas informatīvajā telpā netiek novērota krasa viedokļu sašķeltība par šī lēmuma pozitīvu vai, tieši pretēji, negatīvu ietekmi uz nacionālo drošību. Drīzāk informatīvajā telpā parādās vairākas padziļinātās intervijas ar mērķi rast atbildes uz plānoto spēku nolūku, struktūru un ietekmi. Kā būtiskākie vēstījumi, kas tiek izplatīti sabiedrībā līdz ar lēmuma pieņemšanu no valdības pārstāvju puses, ir “NATO – viens par visiem, visi par vienu”, “Ziemeļatlantijas līguma 5. pants tiek apliecināts darbos”, “Latvijas (Baltijas valstu un Polijas) drošības bažas tiek izprastas un ņemtas vērā”, “NATO ir gatava stāties pretim jebkāda veida izaicinājumiem” u.c. Starp vēstījumiem publiskajā vidē mazāk figurē, kā šis lēmums var ietekmēt attiecības ar Krieviju un kādas izmaiņas tas var radīt reģiona drošībai.

Politiskās elites vēstījumi korelē ar sabiedrības noskaņojumu. Vērtējumā par situācijas attīstību valsts aizsardzības jomā kā būtiskākais priekšnosacījums Latvijas drošības un valsts aizsardzības stiprināšanā ir NATO atbalsts. Saskaņā ar socioloģijas aptauju⁵ NATO atbalsts, sabiedroto spēku klātbūtne, kā arī mācības Latvijas teritorijā tiek uztvertas kā būtiskākie aspekti, kas liecina, ka Latvijas drošība un aizsardzība ir uzlabojusies. Sabiedrības uzticības kredīts NATO Latvijā ir augsts. Pastiprināta sabiedroto klātbūtne Latvijas teritorijā no sabiedrības puses tiek uztverta pozitīvi. Apmēram 60 % Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka citu NATO valstu karaspēka klātbūtne Latvijas teritorijā palielina Latvijas drošību. Pretēji nereti pieejamajai argumentācijai, ka šādu spēku izvietošana rada papildu eskalāciju, sabiedrības vērtējums par sabiedroto aktivitātēm reģionā tiek uztverts atbalstoši.

Stratēģiskās komunikācijas un Latvijas drošības politikas kontekstā viedokļu dažādība un nostāja par aizsardzībai svarīgiem jautājumiem starp latviski un krieviski runājošajiem ir būtisks aspekts. Krieviski runājošie nereti tiek uzskatīti par Latvijas drošības politikas vienu no "ievainojamajiem" punktiem (līdzeklis/iegansts), kura dēļ valstī varētu tikt īstenotas agresīvas darbības. Tāpat vēsturiski lielākā daļa šīs grupas ir pakļauta divu dažādu stratēģisko komunikāciju diskursiem, kas ikdienā konfliktē viena ar otru. Tas atspoguļojas arī šīs kopienas skatījumā un vērtējumā par starptautisko organizāciju, it īpaši NATO darbībām Latvijā. Saskaņā ar sabiedrības aptauju⁶ apmēram 60 % krieviski runājošo pilnībā neuzticas vai drīzāk neuzticas NATO, tikai 3 % respondentu pilnībā uzticas aliansei un sabiedroto īstenotajiem pasākumiem reģionā. Sākot ar 2013. gadu krieviski runājošo kopienas ietvaros skatījums uz NATO kā uz "sliktu lietu" ir pieaudzis ik gadu.

Šādu situāciju galvenokārt ietekmē divi savstarpēji saistīti aspekti: a) proaktīvi rīkots ārvalstu (galvenokārt Krievijas) kampaņas ar mērķi "nomelnot" jebkāda veida sabiedroto aktivitātes reģionā; b) trūkumi vai nepilnības Latvijas politiskās elites stratēģiskajā komunikācijā ar krieviski runājošo auditoriju, izskaidrojot notikumus un pieņemtos lēmumus, kas ir saistīti ar Latvijas drošību. Krievijas īstenotā stratēģiskā komunikācija (propaganda), ko veicina no valsts līdzekļiem piešķirtais finansējums, ir pietiekami efektīva, veicinot sev izdevīgu naratīvu nostiprināšanos sabiedrībā vai kādā noteiktā kopienā. Krievijas propagandas īstenotāji ir identificējuši noteiktus aktorus, līdzekļus un ietekmes puses, ar kuru palīdzību tiek veicināta kādas vēlamas pozīcijas nostiprināšanās konkrētā sabiedrības grupā. Īstenotās stratēģiskās komunikācijas aktivitātes no Krievijas puses tiek mērķētas, lai, pirmkārt, radītu neuzticību pastāvošajai politiskajai elitei, kas ir uzņēmusi un turpina īstenot arvien ciešāku integrāciju rietumu starptautiskajās organizācijās un bilaterāli stiprina sadarbību ar sabiedrotajiem un partneriem gan ekonomiskajos, gan militāros jautājumos. Krievijas efektivitāte manipulēt ar informāciju ne tikai Latvijā, bet Eiropā kopumā ir atkarīgi galvenokārt no trim aspektiem:

1. Spēja un iespējas "pārdēvēt" demokrātiskās vērtības: demokrātijas vērtības rietumu sabiedrībā tiek pieņemtas kā pašsaprotamas. Tās nereti tiek "izaicinātas" ar dažādu informatīvo kampaņu palīdzību un līdzekļiem. Ideoloģijā balstītas informatīvās kampaņas, kas tiek īstenotas Latvijā, mēģina iedragāt normas un vērtības, ko piekopj un aizstāv attīstītas rietumu sabiedrības.
2. Transatlantiskās sabiedrības spēja komunicēt par līdzekļiem un soļiem, kas jāveic un jāpieņem, lai aizsargātu savu teritoriju: krieviski runājošā kopiena galvenokārt informāciju iegūst no plašsaziņas līdzekļiem, kas ir saistīti ar Krieviju. Tā ir liela "mašīnērija", kas pārklāj informatīvo lauku, kurā grūti "ielauzties" ar skaidrojumiem par konkrētu lēmumu īstenošanu drošības politikā. Piedāvātais informācijas klāsts ir tik nospiedošs, ka jebkādi citi, nereti

pretējai pozīcijai nav vietas. Vēl vairāk – šī informācija un līdzekļi, ar kuru palīdzību tā tiek nodota, veicina alternatīvas vērtību un normu izpausmes. Tā rezultātā pretēji viedokļi par jautājumiem, kas saistīti ar drošību, kļūst par ticības jautājumu diskusiju objektu, kas veicina asu un uz konfliktu vērstu komunikāciju.

3. Rietumu, tai skaitā Latvijas, politiskās elites spēja būt kritiskiem pret pieņemto lēmumu pamatojamību un nepieciešamību: paškritika un spēja saglabāt mieru un pārliecību pretinieka priekšā, kā arī spēja izprast pretinieka rīcību un motīvus ir priekšnosacījumi sekmīgai stratēģiskajai komunikācijai.⁷

Līdz ar pastāvīgu spēku izvietošanu, abstrahējoties no konkrētām valstīm un ģeogrāfiskā novietojuma, teorētiski var sasniegt vēlamo efektu pretējo: no pretinieka atturēšanas uz lielāku eskalāciju un nedrošību reģionā. NATO komunikācija attiecībā uz spēku izvietošanu Baltijas valstīs un Polijā ir tikusi balstīta argumentācijā, ka sabiedroto spēku klātbūtnei ir aizsardzības raksturs, tā ir proporcionāla un saistībā ar starptautisko regulējumu, nepārkāpjot NATO – Krievijas pamataкта vienošanos⁸. Pretēji NATO uzstādījumam, ka plānotajai sabiedroto klātbūtnei ir aizsardzības raksturs un tā nepārkāpj noslēgtās saistības, Krievijas reakcija drīz pēc lēmuma par sabiedroto klātbūtni Baltijas valstīs un Polijā pieņemšanas ir veicinājusi un turpina veicināt saspīlējumu reģionā. Vairāki Krievijas līderi, tai skaitā prezidents Vladimirs Putins, ir nācis klajā ar paziņojumiem, kas ietver neapmierinātību un netieši norāda uz “atbildes soļiem” šādai politikai.⁹ Publiskā komunikācija starp Krievijas un sabiedroto valstu vadītājiem ir bijusi drīzāk uz konfrontāciju nevis komunikāciju vērsta.

Konfrontācija no publiskās/stratēģiskās komunikācijas ir transformējusies praktiskā darbībā. Saskaņā ar Krievijas oficiālo pārstāvju paziņojumiem, lai balansētu spēku līdzsvaru ar NATO līdz ar izveidotām četrām kaujas grupām Baltijas valstīs un Polijā (katrā apmēram 1000 karavīru), Krievija pieņem vairākus militārus pasākumus.¹⁰ 2016. gadā Krievija ir izveidojusi (veikta spēku pārstrukturizācija) trīs jaunas divīzijas (divas Rietumu kara apgabalā, viena Dienvidu kara apgabalā), īstenotas plaša mēroga militārās mācības Baltijas valstu pierobežā, “pārsviesti” spēki no citiem reģioniem uz Rietumu kara apgabalu, attīstīta militārā infrastruktūra u.c. pasākumi. Caurspīdīguma un informācijas apmaiņas trūkums Latvijas drošības veicinātāju vidū ir radījis bažas par Krievijas aktivitāšu patieso nolūku.¹¹

Militārā spēka demonstrācija ir viens no līdzekļiem drošības politikas stratēģiskajā komunikācijā. Mērķis spēka demonstrācijai galvenokārt ir vēstījuma radīšana otrai pusei, tādējādi mēģinot ietekmēt konkrētu pieeju, politiku vai lēmuma pieņemšanu. Krievijas stratēģiskajā komunikācijā militārā spēka izpausme ir ierasta parādība. Reģionālu sanāksmju laikā, kad plānots pieņemt Krievijai it kā nelabvēlīgus lēmumus, nereti reģionā tiek īstenotas plaša mēroga militārās aktivitātes. Tāpat nereti tiek “atbildēts” ar militārā spēka demonstrāciju uz dažāda veida politiskiem

paziņojumiem vai notiekošiem procesiem. Neatkarīgi no Krievijas militāro aktivitāšu apjomiem Baltijas valstīs notiekošās militārās aktivitātes ar vai bez sabiedroto līdzdalības Kremli tiek uztvertas kā eskalējošas. Salīdzinot Krievijas un NATO aktivitātes Baltijas reģionā, var izdarīt secinājumu, ka gan iesaistīto karavīru skaits, gan mācību nolūks būtiski atšķiras (ofensīvas un defensīvas rakstura mācības). Lielākās pēdējo gadu mācības Baltijas reģionā kopā ar sabiedroto spēku iesaisti ir bijušas apmēram 13 000 karavīru kopskaitā, turpretim Krievijas īstenotās gan negaidītās kaujas gatavības pārbaudes, gan plānotās mācības ir iesaistījušas līdz pat 100 000 un vairāk karavīru¹². Spēku apmēri ir neproporcionāli.

Krievijas radītie izaicinājumi, neskaidrība par tās plāniem un aktivitāšu nolūkiem ir bijis viens no centrālajiem diskusiju jautājumiem stratēģiskajā komunikācijā Latvijas drošības politikā. Vairāki 2016. gada ar Latvijas drošību saistītie dokumenti ir papildinājuši un ietekmējuši šī jautājuma nozīmi. Gan Valsts aizsardzības koncepcijā, gan Nacionālajā drošības koncepcijā tiek norādīts, ka ārējo risku un apdraudējumu nozīme Latvijas nacionālai drošībai pieaug. Esošā drošības vide ir kompleksa, vairāku militāro un nemilitāro aspektu savstarpēja mijiedarbība. Krievijas agresija Ukrainā, tās militārās mācības un spēka demonstrēšana pie Latvijas robežām, kā arī centieni ietekmēt iekšpolitisko situāciju ar dažādiem ekonomiskiem un politiskiem līdzekļiem rada nepieciešamību pēc visaptverošas pieejas apdraudējuma novērsšanai.¹³ Tiek pieņemts uzstādījums, ka Krievija ir gatava sasniegt savus mērķus attiecībā uz kaimiņvalstīm, izmantojot visus līdzekļus, tai skaitā nevairoties no militāro līdzekļu izmantošanas savas ārpolitikas un drošības orientācijas izvēles uzspiešanā.¹⁴

MILITĀRI STRATĒGISKĀ KOMUNIKĀCIJA

Attīstoties informācijas un komunikācijas tehnoloģijām, politiskajās un militārajās cīņās spēja ietekmēt cilvēku emocijas un apziņu nereti izrādās svarīgāka un izšķirošāka, nekā spēja pielietot fizisku spēku. Pirms 2500 gadiem ķīniešu karotāja un filozofa Sun-
dzi viens no paustajiem pamatprincipiem “augstākā karamākslas pazīme ir uzvarēt/apspiest pretinieku bez karošanas” gūst arvien pieaugošu aktualitāti mūsdienu drošības politikas un diskursu kontekstā. Stratēģiskā komunikācija šādā griezumā ir aktuāla ne tikai starp valstīm, to izmanto un pielieto dažādi starptautiskie aktori. Piemēram, vairāki teroristiskie grupējumi aktīvi un veiksmīgi izmanto komunikācijas stratēģijas un instrumentus, kas stimulē arī Rietumu demokrātiskās valstis un to veidotās starptautiskās organizācijas meklēt risinājumus, kā efektīvi izmantot informatīvo, kognitīvo un emocionālo dimensiju savu stratēģisko un taktisko mērķu sasniegšanā. Militārā stratēģiskā komunikācija tiek izmantota, lai pārliecinātu cilvēkus pieņemt idejas, politikas

un darbības virzienus; lai pārliecinātu sabiedrotos un draugus jūs atbalstīt, neitrālos pārnākt jūsu pusē vai vismaz palikt neitrāliem, bet ienaidniekus – ka jums ir vara un vēlēšanās dominēt pār viņiem; lai pārliecinātu valsts pilsoņus atbalstīt savu līderu politiku un lai tādējādi nācijas griba palīdzētu sasniegt nacionālos mērķus.¹⁵

Militārā stratēģiskā komunikācija ir viena no koncepcijām, kas ir aktuāla NATO, kā arī ASV un citu Rietumvalstu un to sabiedroto militārajā sektorā no militārās perspektīvas. Latvijas drošības politikā stratēģiskai (militārai) komunikācijai tiek pievērsta arvien pieaugoša uzmanība. Tās apliecinājums ir Latvijas diplomātu un aizsardzības resora pārstāvju panāktā vienošanās NATO, ka Latvijā tika dibināts NATO stratēģiskās izcilības centrs stratēģiskās komunikācijas jautājumos. Centrs kopš tā dibināšanas ir veicis vairākus analītiskus pētījumus par informācijas un psiholoģijas kampaņām/operācijām, kas tiek vērstas pret NATO dalībvalstīm, tai skaitā Latviju. Centrs vairākos pētījumos ir analizējis veidus un līdzekļus, ko izmanto Krievija, lai ietekmētu kādas noteiktas kopienas vai grupas darbības un viedokli. Runājot par Krievijas propagandu un tās ietekmi, tiek norādīts, ka Latvijas sabiedrība nav viengabalaina un to var iedalīt trijās grupās. Daļa ir Krievijas mediju propagandas nohipnotizēta, un šos cilvēku vismaz vidējā termiņā “būs ļoti grūti atgriezt uz zemes”. Otra daļa sabiedrības saprot, ka Krievija veic propagandu, un tas jau ir panākums, jo cilvēks jau citādi uztver informācijas plūsmu. Un ir daļa, kas kaut ko paņem un kaut ko nepaņem¹⁶.

Propagandu kā vienu no drošības riskiem Latvijas drošībai vairākos tās pārskaatos ir norādījusi arī Drošības policija. Tiek akcentēts, ka nozīmīgākos riskus Latvijas informatīvās telpas drošībai turpina radīt Krievijas informatīvās ietekmes aktivitātes, kuru mērķis ir ar tendenciozas un nepatiesas informācijas palīdzību graut Latvijas iedzīvotāju piederības sajūtu savai valstij, ticību tai, paralēli veidojot lojalitāti Krievijai un atbalstu tās interesēm Latvijā. Ņemot vērā Krievijas stratēģiskajos dokumentos pausto apņēmību attīstīt informatīvās ietekmes resursus, var prognozēt, ka Krievija turpinās pret Latviju vērstās propagandas kampaņas¹⁷.

IZAICINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS 2017. GADA STRATĒĢISKĀS KOMUNIKĀCIJAS KONTEKSTĀ

1. Militārās stratēģiskās komunikācijas kontekstā ir nepieciešams īstenot vairākus pasākumus:
 - Valstiskā līmenī ir jāstiprina ciešāka saziņa ar nevalstiskajām organizācijām, ekspertiem un citām ietekmes pusēm, kuras pārstāv un/vai ietekmē sabiedrības viedokli. Savstarpējā komunikācija ar ietekmes pusēm nedrīkst būt balstīta

- viedokļa “uzspiešanā”, bet tai, veicinot dialogu, proaktīvi jāpiedāvā atbildes uz sabiedrību interesējošiem jautājumiem.
- Jāveicina žurnālistu kompetence par jautājumiem, kas saistīti ar drošību: ne tikai par nacionālajām aizsardzības aktualitātēm, bet arī par starptautiskajā drošības vidē notiekošajiem pasākumiem un to ietekmi uz valsts drošību.
 - Nepieciešama informācijas publiskošana, faktu konstatācija un/vai metožu izklāsts par to, kā citi starptautiskie aktori mēģina ietekmēt Latvijas drošības vidi. Skaidrojot taktikas un metodes, tiek norādīts uz vājajām vietām ne tikai sabiedrības, bet arī indivīdu ikdienas darbībā.
 - Komunikācijai par drošības vidi jābūt uzmanību piesaistošai un skaidrojošai. Ņemot vērā, ka aizsardzība kļūst par vienu no prioritārajām jomām, kurā tiek ieguldīti papildu līdzekļi, sabiedrības izpratne par līdzekļu izlietojumu un valsts aizsardzības attīstību ir nepieciešama.
 - Valstiskā līmenī ir jābūt vienotai nostājai/naratīviem par jautājumiem, kas saistīti ar drošību. Nostājai jābūt par plaša spektra jautājumiem jeb tiem, kas ir aktuāli Latvijas drošības politikas darba kārtībā. Manipulācijas aktivitātes, neatkarīgi, vai tie ir troļļi, vai dezinformācijas kampaņa sociālajos tīklos, var būt sekmīgas, ja valstiskā līmenī netiek piedāvāta alternatīva pozīcija.¹⁸
2. Nākamajos un it īpaši 2017. gadā stratēģiskās komunikācijas jautājumu nozīme un vieta Latvijas drošības politikā kļūs arvien aktuālāka. Kā iepriekš norādīts, 2017. gadā Latvijas teritorijā tiks izvietoti sabiedroto spēki. Līdz ar spēku izvietotošanu ir nepieciešama izpratnes veicināšana par šo NATO kaujas grupu funkcijām, iespējām, iesaisti konfliktos, sinerģiju ar Latvijas nacionālajiem spēkiem u. c. aspektiem. Lai mazinātu vietu interpretācijai par sabiedroto spēku izvietojuma mērķi, Latvijas politiskajai elitei stratēģiskajā komunikācijai jābūt vienotai pozīcijai un pamatojumam. Viedokļu un pozīcijas dažādība var veicināt nedrošību un pieņemtā lēmuma apstrīdēšanu. Paredzams, ka tieši sabiedroto spēku izvietojuma var kļūt par “karstu kartupeli” Krievijas informatīvajā kampaņā. Nevar izslēgt, ka tiks meklēti dažādi līdzekļi un iespējas, kā nomelnot sabiedroto spēkus, tādējādi parādot, ka to darbības Latvijā ir pretlikumīgas, necienīgas, eskalāciju veicinošas un pretrunā ar starptautiskajām vienošanām.
 3. (Iz)skaidrošana par pieņemtiem lēmumiem attiecībā uz valsts drošību, kas neietver ideoloģisku uzstādījumu un apzinātu viedokļa “uzspiešanu”, ir priekšnosacījums sabiedrības uztverei par drošības stāvokli un valsts aizsardzību. Lai gan pastāv izaicinājumi krieviski runājošās auditorijas “uzrunāšanā”, stratēģiskajai komunikācijai valsts līmenī ar šo kopienai jābūt ciešākai. Informācijas un skaidrojuma trūkums rada pamatu efektīvākai nomelnošanas kampaņai. Nespējot piedāvāt alternatīvu par notikumu vai pieņemto lēmumu nozīmi un ietekmi,

konkrētā kopiena par vienīgo un patieso pieņem to informāciju, kas tai tiek piedāvāta. Krieviski runājošās kopienas ignorēšana var veicināt padziļinātu sabiedrības šķelšanu un būt par ieganstu Krievijas militārām vai jebkāda veida hibrīdkara darbības aktivitātēm Latvijā.

4. Pieaugošo apdraudējumu un Latvijas militārā budžeta kontekstā valsts aizsardzības un drošības politikas pamatprincipu komunikācija gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī ir vitāli nepieciešama. Pirmkārt, sabiedrības izpratne par nacionālās aizsardzības principiem, indivīda lomu un iesaisti tās pilnveidošanā ir priekšnosacījums sekmīgai valsts aizsardzībai. Ņemot vērā, ka pastāvošo apdraudējumu kontekstā drošība ir kļuvusi par vienu no prioritārām valdības jomām, kā rezultātā tiek ieguldīti ievērojami līdzekļi aizsardzības spēju stiprināšanā, komunikācijai nacionālajā līmenī par valsts aizsardzības attīstību jābūt proaktīvai un skaidrai, lai veicinātu pārliecību un drošības sajūtu sabiedrībā. Līdzīga izpratnes veicināšana būs nepieciešama arī starptautiskajā līmenī, lai a) skaidrotu sabiedrotajiem, kā tiek stiprināta valsts aizsardzība, ka Latvija pilda saistības, ko tā uzņēmusies, un kādi savstarpējie attīstības kanāli nepieciešami, lai veicinātu drošību; b) raidītu signālu potenciālajam agresoram, ka valsts aizsardzība tiek stiprināta un ka Latvija spēj veikt maksimālus bojājumus un zaudējumus, ja pret to tiek īstenota agresija.
5. Līdz ar valsts aizsardzības un sadarbības ar partneriem un sabiedrotajiem stiprināšanu jārēķinās, ka provokatīvas darbības (spēka demonstrācija) gar Latvijas robežu turpināsies un visdrīzāk arī intensificēsies. Šāda situācija valsts līmenī rada nepieciešamību pēc koordinētas un izskaidrojošas informācijas ne tikai par Krievijas plaša mēroga aktivitātēm, bet arī par veiktajām vai plānotajām valsts aizsardzības pret darbībām. Lai mazinātu nacionālā riska potenciālu, izpratne sabiedrībā par situācijas kontroli ir vitāls priekšnosacījums.
6. Atturēšana Latvijas drošības politikā ir viens no centrālajiem pīlāriem. Atturēšana ir sekmīga, ja pretinieks ir pārliecināts, ka tā zaudējumi, iesaistoties karadarbībā, ir lielāki nekā ieguvumi. Lai veicinātu atturēšanu, izmantojot dažādus stratēģiskās komunikācijas līdzekļus, ir jārada un jāsniedz nepieciešamie vēstījumi potenciālajam agresoram par zaudējumiem, ko tas var gūt, iesaistoties jebkāda veida karadarbībā pret Latviju. Šajā kontekstā, neskatoties uz lēmumiem, kas jau līdz šim pieņemti attiecībā uz NATO iesaisti reģionā, būtiski ir turpināt sadarbības stiprināšanu ar sabiedrotajiem. Noteicoša no stratēģisko vēstījumu nodošanas perspektīvas būs konkrētu valstu iesaiste un veids, kā sabiedrotie nodrošinās spēku klātbūtni reģionā. Vara un spēks ir aspekti, kas tiek cienīti Kremli. Tā iemesla dēļ tādu valstu kā Vācijas, Lielbritānijas, Kanādas un it īpaši ASV iesaiste reģionā noteiks atturēšanas ticamību un mazinās miskalkulācijas iespējamību. Ne tikai sabiedroto iesaiste, bet arī nacionālo spēju – gan maigās, gan cietās varas elementu – attīstība nosaka atturēšanas sekmīgumu.

ATSAUCES

- ¹ Ieva Dmitričenko, "Stratēģiskā komunikācija," *AZPC stratēģiskais apskats* 4, 03.2013, http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Apskats_Nr.4.ashx
- ² "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," Ārlietu ministrija, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf
- ³ "Bergmanis gandarīts par pozitīvo lēmumu par bataljona līmeņa kaujas grupas izvietošanu Latvijā," *Aizsardzības ministrija*, 11.07.2016.
- ⁴ "Valsts prezidents: Kanādas lēmums nosūtīt savus spēkus uz Latviju stiprinās transatlantisko saiti," *Latvijas Valsts prezidents*, 08.07.2016., http://president.lv/pk/content/?art_id=24225
- ⁵ "Latvijas iedzīvotāju viedoklis par valsts aizsardzības jautājumiem," *Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra "SKDS" aptauja*, 2015.
- ⁶ Turpat.
- ⁷ "Redefining Euro-Atlantic Values and Russia's Strategic Communication in the Euro-Atlantic Space," *NATO StratCom COE*, 28.01.2016, <http://www.stratcomcoe.org/publications>
- ⁸ "Boosting NATO's presence in the east and southeast," *NATO*, 27.10.2016, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm
- ⁹ "Putins: Krievija ir spiesta reaģēt uz NATO agresīvo retoriku," *Sputnik*, 22.06.2016., <http://sputniknewslv.com/Russia/20160622/2077776.html>
- ¹⁰ "Russia to form 3 new divisions to counter NATO buildup," *Russia Today*, 04.05.2016, <https://www.rt.com/news/341756-russia-divisions-nato-threat/>
- ¹¹ Baiba Lulle, "Bergmanis: Krievijas ieroču žvazdināšana mūs dara bažīgus," *NRA*, 17.11.2016., <http://nra.lv/latvija/191738-bergmanis-krievijas-ierocu-zvazdinasana-mus-dara-bazigus.htm>
- ¹² "Power Projection: Comparing NATO And Russian Military Exercises," *RFERL*, 2015, <http://www.rferl.org/a/data-visualization-nato-russia-exercises/27212161.html>
- ¹³ "Nacionālās drošības koncepcija (informatīvā daļa)," *Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu*, 26.11.2015., http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20koncepcijas/2016/likumi_lv_278107___.ashx
- ¹⁴ "Valsts aizsardzības koncepcija," Saeima, 16.06.2016. http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20koncepcijas/2016/AIMVAK_260516.ashx
- ¹⁵ Ieva Dmitričenko, "Stratēģiskā komunikācija," *AZPC stratēģiskais apskats* 4, 03.2013, http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Apskats_Nr.4.ashx
- ¹⁶ "Sārsts: Daļu Krievijas propagandas nohipnotizēto būs grūti "atgriezt uz zemes"," *LSM*, 05.01.2016., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/sarts-dalu-krievijas-propagandas-nohipnotizeto-bus-gruti-atgriezt-uz-zemes.a162674/>
- ¹⁷ "2015. g. publiskais pārskats," *Drošības policija*, 2015, 20.
- ¹⁸ "Internet trolling as a hybrid warfare tool: the case of Latvia," *NATO StratCom COE*, 2015, <http://www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia-0>

IESAISTĪŠANĀS STARPTAUTISKĀ TERORISMA APKAROŠANĀ NO LATVIJAS INTEREŠU SKATUPUNKTA

Pēteris Veits, drošības eksperts

Kopš 21. gadsimta sākuma terorisms regulāri atgriežas starptautiskās darba kārtības prioritāšu lokā. Starptautiskā terorisma apkarošanas atskaņas, kas tieši skar Latvijas ārpolitiku un iekšpolitiku, cikliski nonāk valsts vadošo lēmēju redzes lokā kopš 2001. gada, kad 11. septembra terora akti ASV ierosināja NATO līguma 5. pantu. Latvijas iesaiste starptautiskā terorisma apkarošanā gan drīzāk ir bijusi reagējoša nekā proaktīva. Sākotnēji starptautiskā terorisma apkarošana Latvijai kļuva saistoša kā ES un NATO kandidātvalstij, kam ārpolitikā nepieciešams apliecināt solidaritāti, bet iekšpolitikā – spēju valsts ietvaros ierobežot terorisma un tā atbalsta riskus. Vēlāk pretterorisma operācijas jau izvērtās par regulāru, lai gan ne vadošu, valsts ārpolitikas sastāvdaļu šo organizāciju ietvaros.

Šķietami visus šos gadus Latvijas salīdzinoši inertajai un deklaratīvajai terorisma apkarošanas politikai fonu ir veidojuši apsvērumi, ka terorisma draudi Latvijā ir zemi un nav vērts terorisma apkarošanā ieguldīt apjomīgus resursus. Tajā pašā laikā plašākā mērogā terorisma apkarošana ir ievērojami aktuālāka starpvalstu politikas sastāvdaļa, tādēļ arī Latvijai pilnībā no tās izolēties nav lietderīgi. Nenoliedzot lielāku terora draudu esamību mūsu partnervalstīs, ir jāņem vērā aizvien lielākā bailu politikas loma terorisma patiesā kaitējuma uztverē un pasniegšanā – jo statistiski, salīdzinot ar 20. gadsimta pēdējām trim dekādēm, terorisma uzbrukumos bojā gājušo skaits Eiropā ir samazinājies.¹

Pašlaik Eiropas Savienībā terorisma apkarošana pēc virknes teroraktu ES dalībvalstīs 2015. un 2016. gadā ir aktuālais darba kārtības jautājums. Arī Latvijas iesaiste šī pretterorisma politikas aktivitātes cikla pasākumos neaprobežojas ar ārpolitikas žestiem. Virkne aktivitāšu, kas saistītas ar konkrētu projektu

ieviešanu – kā ziņošanas sistēma par interneta saturu un pasažieru datu reģistra (PNR) direktīvas apstiprināšana – ir iekšlietu sektora kompetencē. Ņemot vērā, cik liela nozīme terorisma apkarošanā ir izmeklēšanai, operatīvajai informācijai un analītikai ne tikai starpvalstu, bet arī nacionālā līmenī, ir neiespējami novilkt robežu pretterorisma ietvaros starp ārpolitiskajiem un iekšpolitiskajiem aspektiem. Terorisma apkarošanas nacionālā līmeņa operatīvā darbība ir tieši saistīta ar operacionālās informācijas apmaiņu un savietojamību starptautiskā līmenī, kamēr iesaistīšanās starptautiska līmeņa politikas iniciatīvās nav loģiski atdalāma no nacionālajām spējām un drošības draudu novērtējuma Latvijā. Tādēļ šī raksta ietvaros terorisma apkarošanas ārlietu un nacionālie aspekti tiks skatīti vienotā kontekstā.

TERORISMA APKAROŠANA KĀ IEKŠĒJĀS DROŠĪBAS ASPEKTS

Valsts galvenais pienākums pretterorisma jomā ir nepieļaut terora aktu īstenošanu vai sagatavošanu tās teritorijā, kas lielākoties ir iekšējo drošības struktūru uzdevums, un panākumi šeit lielā mērā ir atkarīgi no to efektīvas savstarpējās sadarbības – tajā skaitā starptautiskās. Kvalitatīva izmeklēšana un izlūkošana ir visefektīvākais, visgrūtākais un vienlaikus arī vismazāk redzamais posms cīņā ar terorismu. Tieši izmeklēšanas darbs, apzinot teroristisko organizāciju struktūras un neitralizējot konkrētas personas to hierarhijā, nodrošināja visefektīvāko *al Qaeda* Irākā vājināšanu starptautiskās militārās operācijas noslēguma fāzē 2007.–2009. gados². Tajā pašā laikā labi redzami, bet netiešie terorisma apkarošanas elementi, kā papildu drošības pārbaudes lidostās un citās sabiedriskās vietās, papildu policijas patruļas ielās un militārās operācijas karstajos punktos, turpina radīt aizvien lielāku slogu uz rietumvalstu budžetiem un sabiedrības psihi kopumā.

Jau kādu laiku Eiropā balansējam uz pārspīlēšanas robežas, reaģējot uz terora aktiem un terorisma draudiem kopumā. Tikmēr noslīkt vannā ir lielāka iespēja nekā krist par terorista upuri, ko atzīst pat izpildvaras augstākajos ešelonos ASV³ – valstī, kas joprojām ir ambiciozākā terorisma apkarotāja (un arī mērķis). ASV vien ik gadu tiek tērēti vairāk nekā 75 miljardi dolāru terorisma apkarošanai. Lai attaisnotu šādus izdevumus iepretim citām valsts finansētām aktivitātēm tās iedzīvotāju dzīvības un veselības glābšanā, būtu jānovērs vairāki liela apmēra terora akti dienā.⁴ Šāda neproporcionāla reakcija ir asimetriskās kara darbības pamatā un jebkura terora akta mērķis – jo lielāka panika un draudu izjūta sabiedrībā, jo efektīvāka ir bijusi terora misija un lielāka motivācija atkārtotiem uzbrukumiem. Arī Eiropā šāda pārspīlēta

reakcija nav sveša – esam redzējuši gan armiju ielās, gan ārkārtas stāvokli Francijā visa 2016. gada garumā, gan mēģinājumus aizliegt ultra-konservatīvus sieviešu peldkostīmus, gan centienus nepieļaut sieviešu seju slēpšanu uz ielām tepat Latvijā.

Tik tiešām – par spīti zemajiem terora draudiem baiļu novēršanas drošības teātris nav svešs arī pie mums, Latvijā. Tajā skaitā papildu policijas patruļu izvietošana Rīgas sabiedriskā transporta mezglos pēc 2016. gada terora aktiem Briselē, kas pēc kompetento iestāžu pašu vārdiem nebija saistīta ar terora draudu novēršanu.⁵ Vai arī vērienīgās pretterorisma mācības, kas tiek regulāri organizētas – pēdējās 2016. gada rudenī lidostā “Rīga” notika ar divpadsmit dažādu institūciju dalību.⁶ Nenoliedzot nepieciešamību valsts attiecīgajiem dienestiem būt gataviem reaģēt uz krīzes situācijām, ir jāņem vērā, ka terorisma mērķis ir panākt sabiedrības bailes un valsts iestāžu pārmērības. Tādēļ balansēts inertums, pacietība vai pat vienaldzība attiecībā uz terora provokācijām var izrādīties visefektīvākais to novēršanas līdzeklis.

STARPTAUTISKĀ TERORISMA APKAROŠANA UN LATVIJAS PRETTERORISMA POLITIKA

Latvijas reakcijai uz terorisma ierobežošanas pūliņiem ir raksturīgs starptautisko darba kārtību atspoguļojošs cikliskums, kad reaģējam uz pieprasījumu vai mēģinām prognozēt to. Tas tieši ietekmē arī Latvijas ārpolitikas retoriku, kur pretterorisma tēma pēdējos divos gados ieņem aizvien nozīmīgāku vietu. Salīdzinājumam – 2016. gada ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos terorisms ir pieminēts divpadsmit reizes, kamēr 2015. gadā – piecas.

Tajā pašā laikā konkrētu priekšlikumu vai iniciatīvu Latvijas ārpolitikā un iekšpolitikas uzstādījumos par terorisma apkarošanā veicamajām preventīvajām darbībām ir maz. Salīdzinājumā ar 2015. gadu 2016. gadā ir identificēts jauns risks – radikalizēto un kaujas rūdiņu ieguvušo kaujinieku atgriešanās no Sīrijas un Irākas. Šī tēze ir minēta gan ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā, gan Nacionālajā drošības koncepcijā.⁷ Tomēr šī draudu novērtējuma tēze pagaidām nav izvērstā publiski pieejamā ārlietu un aizsardzības ministrijas politikas dokumentos, kamēr iekšlietu un drošības struktūras, kas ir atbildīgas par iekšējo draudu apzināšanu, nav šos riskus novērtējušas kā tik augstus, lai tie ietekmētu kopējo terorisma draudu līmeni valstī.⁸ Ārlietu ministra ziņojumā arī nav identificētas darbības, ar kurām Latvija šos jaunus draudus varētu palīdzēt mazināt citām Eiropas valstīm, kur teroristisko organizāciju

kaujinieku atgriešanās ir potenciāli lielāks risks, – kas liek domāt par Latvijas terorisma apkarošanas ārpolitikas deklaratīvo raksturu. Šāda diplomātiski korekta, bet distancēta nostāja ir saprotama un pamatota, ja racionāli izvērtē valsts pārvaldes rīcībā esošo informāciju par terora draudiem Latvijā – saskaņā ar Drošības policijas publiski pausto informāciju, tie joprojām ir zemi.⁹

Līdz ar to ir tikai likumsakarīgi, ka vienota valsts kopējā pretterorisma politika vēl joprojām nav formulēta arī 2016. gadā – gan iekšpolitiskās aktualitātes trūkuma, gan ar to saistītā resursu trūkuma dēļ. Piemēram, starptautiskā terorisma apkarošanā iesaistītājās nozaru ministrijās labākajā gadījumā summāri var saskaitīt vienu pilnu politikas eksperta darba slodzi katrā. Tikmēr operatīvajās iestādēs cilvēkresursi, lai gan to ir vairāk, nav salīdzināmi ar lielāko daļu rietumvalstu pretterorisma vienībām. Rezultātā Latvijas ieguldījums cīņā ar globālo teroru nereti tiek mērīts caur dalību starptautiskajās militārajās misijās, kas būtībā ir tikai neliela, kaut arī viegli uzskaitāma, daļa no terorisma novēršanas aktivitāšu kopuma.

Cīņā ar terorismu Latvijas politiku raksturo tendence nodrošināt pietiekamu aktivitātes līmeni, lai izvairītos no stratēģisko partneru vai starptautisko organizāciju, kuru sastāvā esam, kolektīvām sankcijām. Tā, piemēram, pirmie nopietnie soļi naudas atmazgāšanas normatīvās bāzes sakārtošanai Latvijā bija saistīti ar pieaugošo starptautisko spiedienu izveidot pietiekami caurspīdīgu banku sektoru terorisma finansēšanas apkarošanai.¹⁰ Lai gan rezultātu nevar uzskatīt par Latvijas starptautisku sasniegumu terorisma apkarošanā, tas galu galā ir ieguvums Latvijas banku sektora uzticamībai un valsts ekonomikai kopumā. Cita, pozitīva motivācija, kas veicina iesaisti konkrētu terorisma apkarošanas spēju vai sadarbības mehānismu attīstīšanā ir iespēja piesaistīt starptautisko organizāciju finansējumu. Tomēr, tāpat kā ar kapacitātes veicināšanas projektiem kopumā, ne vienmēr var sasniegt šāda finansējuma un tā apgūšanā iesaistīto nacionālo cilvēkresursu darba ilgtermiņa rezultātu. Jo īpaši, ja projekti netiek pietiekami integrēti nacionālajā sistēmā un saskaņoti ar lokālajām vajadzībām. Taču veiksmes gadījumā, līdzīgi kā piemērā ar naudas atmazgāšanas ietvara sakārtošanu, pretterorisma spēju veicināšana var atbalstīt plašāku nacionālo interešu īstenošanu. Līdzīgi kā pievienošanās NATO piektā panta pretterorisma misijai Afganistānā veicināja Latvijas stratēģisko mērķi kļūt par NATO dalībvalsti.

2016. gada un 2017. gada aktuālās prognozes ir par terora draudu pieaugumu Eiropā pēc šķietami neizbēgamās ISIS teritoriālās sakāves. Matēmatiski šāda draudu analīze palielina arī terora riskus Latvijā gan tieši, gan kā atbalsta punktam iespējamo terora aktu organizēšanā. Līdzīgi kā no risku analītikas viedokļa Latvijas Nacionālo bruņoto spēku (NBS) iesaistīšanās starptautiskajās operācijās Afganistānā un Irākā palielināja Latvijas iespēju nonākt starptautisko radikālistu redzes lokā; vai

bēgļu tematikas aktualizēšana medijos un pieaugošā informatīvā konfrontācija ar Krieviju teorētiski palielina pašmāju labēji noskaņoto radikāļu aktivizēšanos.

Tomēr esam spējuši izvairīties no ideoloģiska terorisma aktiem Latvijas teritorijā vai centrālas lomas terora misijas plānošanai citā valstī. Līdzīgi kā kodolterorisms tiek uzskatīts par neizbēgamību jau vairāk nekā desmitgadi. Tomēr efektīvas drošības iestāžu, veiksmes vai teroristu kapacitātes trūkuma dēļ šāds apokaliptisks scenārijs nav īstenojies. Latvijas piemērs drīzāk pat liecina par pretējo – valstiski koordinētas un mērķtiecīgas pretterorisma politikas un ieviešanas stratēģijas trūkums nav pasliktinājis drošības situāciju valstī. Tajā pašā laikā nevar noliegt, ka atsevišķas pretterorisma aktivitātes ir nesušas pievienoto vērtību Latvijas stratēģisko un labas pārvaldības mērķu sasniegšanā.

LATVIJAS IESPĒJAS STARPTAUTISKĀS TERORISMA APKAROŠANAS POLITIKAS IETVAROS

Kā jau secināts – Latvijas atbildīgo iestāžu draudu analīze vai pieņēmumi par izmaksām un ieguvumiem neattaisno apjomīgus Latvijas ieguldījumus cīņā ar starptautisko terorismu. Tajā pašā laikā neesam pozīcijā, kurā Latvija savā ārpolitikā var pilnībā norobežoties no šī mūsu sadarbības partneriem tik politiski svarīgā jautājuma ne 2016. gadā, ne arī 2017. gadā. Turklāt ir vairāki piemēri, kad iesaistīšanās pretterorisma cīņā ir nesusi rezultātus citās valsts ārpolitikas un iekšpolitikas jomās.¹¹ Tādēļ ir plānveidīgi jāizvērtē, kurās pretterorisma aktivitātēs iesaistīties, lai Latvija varētu sniegt vislielāko pienesumu un vienlaikus saņemt maksimālo iespējamo atdevi savas iekšējās drošības stiprināšanai.

Uzmanības vērtas ir tās pretterorisma aktivitātes, kurās Latvijai jau ir iestrādes vai kuras vēlamies pilnveidot plašāku apsvērumu dēļ. Rezultātā tiktu pausta solidaritāte mūsu starptautiskajiem sadarbības partneriem un attīstītas nacionālās spējas, ko var pārnest uz citiem, Latvijas situācijai pašlaik prioritārākiem, sektoriem. Iespējamie darbības virzieni šeit ir:

- ārpolitikas prioritāšu stiprināšana sadarbībā ar globālajiem partneriem;
- kiberdrošība;
- stratēģiskā komunikācija;
- drošības iestāžu spēju stiprināšana, jo īpaši operatīvās sadarbības jomā.

Globālā sadarbība

Terorisma apkarošana ir viens no tematiem, kas pašlaik ieņem būtisku lomu ES–ASV dialogā un kurā var rast salīdzinoši daudz kopsaucēju uz pašreizējo attiecību fona. Tā kā mazās valstis ir lielākās ieguvējas no piekļuves lielo valstu operatīvajai informācijai, Latvijas interesēs ir uzturēt šīs sadarbības pozitīvo gaisotni arī tad, kad terorisma apkarošana nonāk starptautiskās politikas otrajā plānā. Ņemot vērā Latvijas stratēģisko ieinteresētību ES–ASV sadarbībā un pašlaik pieaugošās politiskās pretrunas starp Eiropu un ASV, jebkurš veiksmīgs sadarbības formāts starp abām Atlantijas okeāna pusēm Latvijas ārpolitikai ir izdevīgs.

Latvijai aktuāla var izrādīties pieaugošā radikālās pasaules uztvere reliģiozo Centrālāzijas jauniešu vidū – jo īpaši Uzbekistānā, Kirgizstānā un Tadžikistānā.¹² Šī reģiona attīstības dinamika paver gan papildu drošības riskus Latvijai, cenšoties būt pēc iespējas pamanāmākai reģionā, gan iespējas veidot papildu substanci sadarbībai ar šo, Latvijas ārpolitikai tik svarīgo, reģionu.

Kiberdrošība

Lai gan 2016. gada ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto kā atsevišķas tēmas ir minētas gan terorisma apkarošana, gan kiberdraudu mazināšana, gan stratēģiskā komunikācija, šie procesi nav skatīti vienotā kontekstā. Tajā pašā laikā terora akta organizēšana bez interneta un komunikācijas vairs nav iedomājama. Tāpat kā terorisma apkarošana.

Aizvien lielāku nozīmi pretterorisma darbā ieņem jautājumi, kas saistīti ar teroristu šķietami netraucēto interneta izmantošanu savu pamatdarbību nodrošināšanā – tajā skaitā finanšu plūsmas, plānošanas un taktiskās komunikācijas, rekrutēšanas un sabiedrisko attiecību vajadzībām. Arī ES ietvaros šķēpu laušana par kiberdrošību turpina būt darba sastāvdaļa. Terorisma apkarošanas kontekstā šeit jo īpaši svarīgi jautājumi ir kriptēšana, datu drošība un privātums. Pieejā digitālajiem datiem, kriptēšanas atslēgas, datu aizsardzība un terorisma propagandas ziņošanas platformas izvērtās par būtisku sadaļu 2016. gadā jaunā Eiropas Drošības komisāra noklausīšanās laikā Eiropas Parlamentā.¹³

Tajā pašā laikā Eiropai, kas ir iedzinēja lomā digitālās ekonomikas attīstības ziņā, ir svarīgi izvairīties no šķietami efektīviem, bet tehnoloģiski analfabētiskiem risinājumiem terorisma apkarošanā – kā, piemēram, šifrēšanas atslēgu drošības ierobežošana. Pat ja šādi radikāli soļi galu galā izrādās vienīgais risinājums, kā to 2016. gada septembrī ir pozicionējuši Lielbritānijas un Dānijas drošības dienestu

vadītāji¹⁴, pieņemot attiecīgus lēmumus, ir skaidri jāapzinās to ieguvumu/zaudējumu bilance. Pastāv risks, ka straujo tehnoloģiju attīstību ignorējošus soļus būs neiespējami pilnībā ieviest un tie ievērojami bremsēs iesaistīto valstu digitālās ekonomikas progresu. Vai arī uzlabos ekonomisko konkurentu pozīcijas, jo lielie interneta uzņēmumi ir labāk pozicionēti savu interešu lobēšanā to bāzes zemēs un ar lielākām iespējām pārorientēt pakalpojumu piedāvājumu centrus uz citām zemēm, ja jauni noteikumi pārāk ierobežo konkurētspēju. Rezultātā attiecīgie interneta komunikāciju pakalpojumi turpina būt globāli pieejami, tajā skaitā teroristiem, tikai jau citu valstu drošības un nodokļu jurisdikcijās.

Otros svaru kausos ir arguments, ka liela apjoma šifrētas un nešifrētas datu plūsmas pieejamība ievērojami uzlabotu drošības iestāžu operacionālo un analītisko darbu. Jo īpaši uzlabojumu potenciāls ir tādās valstīs kā ASV vai Lielbritānija, kuru drošības iestāžu iespējas iegūt un apstrādāt datus ir ievērojami lielākas par iespējām mazajās valstīs. Jau pašlaik netrūkst pieņēmumu par šo valstu drošības dienestu patiesajām spējām, pateicoties datu analītikai un pieejai to teritorijā bāzētiem uzņēmumiem (ASV) vai interneta datu maģistrālēm (Lielbritānijā).

Teorētiski sakārtota starptautiskā normatīvā bāze drošības iestāžu darbam ar interneta lietotāju informāciju, jau sākot ar 2017. gadu, uzlabotu arī mazo sadarbības partneru pieejas iespējas attiecīgajiem lielo valstu izlūkošanas gala produktiem. Tādēļ Latvijas interesēs ir efektīva sadarbība starp ES un ASV operatīvajām iestādēm informācijas apmaiņas, savietojamības un automatizētas analītikas jomās, kuru ideālā gadījumā varētu izmantot ne tikai terorisma apkarošanā, bet arī citu noziedzīgu darbību novēršanā un izmeklēšanā. Tomēr savstarpēji papildinoša virzība vienā vai otrā drošības struktūru digitālās sadarbības virzienā nav iespējama bez kopīgas iesaistīto valstu izpratnes par datu aizsardzības un privātuma robežām, kas jau ir radījusi nebeidzamas diskusijas un starpvalstu attiecību saasinājumus ASV un Eiropā.

Šajā ziņā Latvija var mēģināt pozicionēties kā brokeris starptautiskajā terorisma apkarošanas diskusijā par drošības un privātuma balansu kibertelpā, īpaši ņemot vērā tās pieredzi un ekspertīzi informācijas un komunikāciju tehnoloģiju (IKT) nozarē. Turklāt pragmatisku apsvērumu dēļ Latvijas interesēs ir pēc iespējas labvēlīgāka vide interneta tehnoloģiju attīstībai Eiropā, ņemot vērā nozares pieaugošo īpatsvaru valsts ekonomikā. Savlaicīga Latvijas ekspertu iesaiste informācijas apmaiņas standartu formulēšanā paver iespējas iesaistīt arī Latvijas IKT sektoru attiecīgu informācijas drošības un informācijas apmaiņas produktu izstrādē, kas palīdzētu attīstīt attiecīgo ekspertīzi Latvijā un samazinātu pašreizējo atkarību no citu valstu piegādātās produkcijas. Jo Latvijā jau ir Eiropas līmenī veiksmīgs piemērs informācijas drošības jomā valsts pārvaldē – CERT¹⁵, kā arī starptautiski atzīti kriptēšanas speciālisti akadēmiskajā vidē. Attiecīgas iestrādes ir arī privātajā sektorā, kas kopā

veido pamatu konkurētspējīgu IKT drošības produktu izstrādei un eksportam. Tādēļ terorisma apkarošana kibertelpā ir joma, kurā līdzšinējo novērošanas taktiku ir racionāli aizstāt ar aktīvāku iesaisti starptautiskās politikas veidošanā, jau sākot ar 2017. gadu.

Tomēr, ja vēlamies būt aktīvi un ticami sarunās par starptautisko kiberdrošību, ir jāspēj pozicionēties vai novilkt pozīciju robežas par datu drošības un privātuma jautājumiem – mājas darbs, ko Latvija joprojām nav paveikusi. Līdzīgi kā lielākā daļa pārējo Eiropas valstu. Tomēr šis Latvijai, visticamāk, ir vieglāks uzdevums nekā valstīm, kuru iedzīvotājiem un uzņēmumiem ir izteikti jutīgāka attieksme pret valsts iejaukšanos privātās dzīves sfērā. Tajā pašā laikā nozares intereses var kalpot par balansu, lai rezultāts nav pārāk policejisks patēriņam ārpus Latvijas.

Stratēģiskā komunikācija

Viens no pēdējos gados redzamākajiem piemēriem interneta piedāvāto iespēju izmantošanā noziedzīgiem nolūkiem ir terorismu attaisnojošo ideju popularizēšana, kas ir novedusi pie virknes īstenotu terora aktu un tūkstošiem brīvprātīgo, kas pievienojušies ISIS Irākā un Sīrijā. Starp teroristisko organizāciju informācijas un psiholoģiskajām aktivitātēm digitālajā vidē var izdalīt tiešu naida runu un aicinājumus uz vardarbību, kā arī ievērojami niansētākas propagandas aktivitātes. Naida runas un cita nelikumīga satura izņemšana no interneta, lai gan izaicinājums, ir risināma ar samērā vienkāršām metodēm – apzinot un padarot nepieejamu attiecīgo informāciju. Arī Latvijā aizvien lielāka loma šeit ir dažādiem brīvprātīgas iesaistes risinājumiem, kur Valsts policija veiksmīgi sadarbojas ar ziņošanas platformām un digitālajiem medijiem.

Vienlaicīgi gan jāatzīmē, ka, vērsoties pret neobjektīvu žurnālistiku, naida kurināšanu un karadarbības veicināšanu, arī Latvijas Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome kopš konflikta Ukrainā uzsākšanās ar saviem lēmumiem ir aizliegusi atsevišķu Krievijas Federācijas televīzijas kanālu retranslāciju Latvijā.¹⁶ Respektīvi, Latvijas informācijas telpa gan 2016. gadā, gan arī 2017. gadā saskaras ar līdzīgiem izaicinājumiem demokrātiskas un brīvas informācijas aprites un stratēģiskās komunikācijas mūsdienu pretnostatījumā.

Cīņa ar propagandu prasa ievērojami kompleksākus risinājumus, kuru ietvaros nepieciešamas spējas atbildēt ar samērojamās efektivitātes informatīvajām operācijām. Tā, piemēram, ASV tieši Valsts departaments ir atbildīgs par starptautiskā terorisma vēstījuma apkarošanas kampaņu digitālajā vidē. Lai gan valsts pārvaldē šādu noziedzīgas propagandas ierobežošanas spēju Latvijai pagaidām vēl nav, Latvijā

bāzētiem ekspertiem jau ir zināmas iestrādes terora propagandas analizē sociālajos medijos NATO stratēģiskās komunikācijas izcilības centra ietvaros.¹⁷

Tātad stratēģiskā komunikācija jau 2017. gadā var tikt izvērsta par potenciālu Latvijas pienesumu cīņā ar starptautisko terorismu. Lai gan svarīgākais terorisma propagandas apkarošanā ir tās lokālais raksturs un alternatīva vēstījuma popularizēšana tieši teroristiskās organizācijas darbības zonā un valodā, šīs spējas var veicināt ar atbalsta palīdzību sociālo mediju apmācībā un operacionālā līmeņa komunikācijas ietvara izstrādē. Jo īpaši tādēļ, ka šīs lokālās spējas starptautisko terorisma apkarošanu arsenālā joprojām nav pietiekami attīstītas.¹⁸ Tādēļ Latvijas ieguldījums stratēģiskās, operacionālās un taktiskās komunikācijas lauciņos ir sasniedzamāks un ar lielāku atdeves potenciālu nekā citas pretterorisma spējas, kurām nepieciešami mums nepieejama apjoma fiziskie resursi – piemēram, izlūkošanas un analīzes atbalsts. Šīs spējas var arī tik pielietotas plašāku Latvijas apdraudējumu mazināšanā un cīņā ar Krievijas īstenotajām informācijas operācijām.

Sadarbība un informācijas apmaiņa starp operatīvajām iestādēm

Starptautiskā terorisma apkarošana pašos pamatos balstās uz kvalitatīvu izmeklēšanas darbu, kā arī savlaicīgu izmeklēšanas un izlūkošanas informācijas pieejamību operatīvajiem dienestiem. Šādas operatīvā darba un informācijas apmaiņas izšķirošo nozīmi apliecina Briseles lidostas terorista un pašnāvnieka Ibrahim el-Bakraoui piemērs, kura vārds un iespējamā saistība ar terora organizāciju, kā vēlāk izrādījās, bija zināms gan Nīderlandes, gan Beļģijas drošības iestādēm. Tikai analīze par šīs personas apdraudējumu nebija savlaicīgi nonākusi kompetento operatīvo iestāžu redzes lokā. Taču informācijas pieejamības trūkums nav jauna problēma – kavēšanās iekšlietu iestāžu izmeklēšanas sadarbībā un operatīvās informācijas apmaiņā ir bijusi sistēmiska gan Latvijas, gan citu valstu iekšlietu struktūrās. Nemaz nerunājot par sarežģījumiem un laika barjeru, kas jāpārvar, ja izmeklēšana norit starptautiskā mērogā. Turklāt šīs problēmas ietekmē noziegumu izmeklēšanu kopumā, kur terorisms ir tikai neliela sadaļa no kopējā kriminālo nodarījumu apjoma.

Latvijas gadījumā organizētā noziedzība nodara būtisku tiešu kaitējumu valstij, kamēr terorisms līdz šim ir drīzāk drauds sabiedrības psihei nevis fiziskai labklājībai. Organizētās pārobežu noziedzības izmeklēšana ir radniecīga starptautiskā terorisma izmeklēšanai. Tikmēr politiskais moments, ko rada terorisma apkarošanas aktualizēšanās, ir pietiekams, lai rosinātu risināt iekšlietu struktūru savstarpējās un pārobežu sadarbības izaicinājumus. Šādi sistēmiski uzlabojumi Latvijas gadījumā ir jo īpaši noderīgi organizētās noziedzības apkarošanas spēju uzlabošanai valsts policijā.

Turklāt šādiem projektiem ir pieejams finansējums ārpus Latvijas – kā ES pasažieru datu reģistra (PNR) informācijas apmaiņas gadījumā ar ASV, Austrāliju un Kanādu. Taču arī šāda pievienotās vērtības apgūšana ir savlaicīgi jāplāno, lai, šauri formulējot terorisma apkarošanu atsevišķu iekšlietu struktūru robežās, nerastos situācijas, kad par organizētās noziedzības apkarošanu atbildīgajai Valsts policijas vienībai PNR dati galu galā nav pieejami.

Tajā pašā laikā īpaša uzmanība ir jāpievērš datu drošībai, jo datu bāzu centralizācija un savienojamība padara tās par aizvien iekārojamākiem kiberuzbrukumu mērķiem. Jo īpaši, ja datu bāzu drošības uzlabojumi atpaliiek no to lietojamības pilnveidošanas ritma. Saistītie datu drošības un privātuma riski jau ir radījuši pretrunas vairākās Eiropas valstīs – tajā skaitā Vācijā, Dānijā un Francijā.¹⁹

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Lai gan terorisma draudi Latvijā ir zemi, un šī drošības riska ierobežošanā ieguldīt apjomīgus valsts resursus jau 2017. gada budžetā nav racionāli, starptautiskā terorisma apkarošanas darba kārtība ietver virkni elementu, kas ietekmē plašākas valsts intereses ārlietu, iekšlietu, drošības un ekonomiskās sfērās. Šī raksta ietvaros tika apzinātas tās ar terorisma apkarošanu saistītās jomas, kas Latvijai tomēr varētu būt svarīgas vai kuru pilnveidošana var nodrošināt papildu pievienoto vērtību – pārnesot šīs iesaistes sistēmiskos ieguvumus arī uz citām nozarēm Latvijas ekonomikā un iekšlietās. Lai gūtu maksimālo pievienoto vērtību no šāda stratēģisko interešu plānošanas vingrinājuma, ir nepieciešams savlaicīgi definēt nostāju par sev svarīgiem terorisma apkarošanas elementiem – kā, piemēram, privātuma un informācijas, un komunikāciju nozares attīstības jautājumos. Pretējā gadījumā ir liela iespēja, ka pozīcijas tiks definētas citur, un Latvijai tās nāksies pieņemt kā starptautisko organizāciju dalībniecei, labākajā gadījumā spējot panākt kosmētiskas izmaiņas.

Šādi riski īpaši aktuāli ir terorisma apkarošanas politikas ietvaros, jo, lai gan šī tēma starptautiskajā darba kārtībā lielākoties ir otrajā plānā, tai ir raksturīgi neparedzami un salīdzinoši īsi aktivitātes periodi, kas saistīti ar terora aktu dinamiku. Šīs aktīvās fāzes laikā lēmumi par politikas virzieniem vai par starptautiski saistošiem normatīvajiem aktiem var tikt pieņemti dažu mēnešu laikā. Ja starptautiskajā darba kārtībā aktualizējas jautājums, par ko Latvijā nav vienotas nostājas un kas prasa vairāku iestāžu iesaisti, savlaicīga sagrupēšanās iespēja ir niecīga. Šādā situācijā ārlietu sektoram ir tendence mēģināt vadīt politikas diskusiju par jautājumiem, kas atrodas citu ministriju kompetencē – jo īpaši, ja kompetento iestāžu reakcija ir nepietiekami

ātra, lai iekļautos starptautisko sarunu procesu grafikā. Tas, savukārt, rada potenciālas konflikta situācijas starp ārlietu sektoru un iesaistītajām nacionālajām iestādēm, vēl vairāk samazinot kvalitatīvas politikas un nacionālo interešu definēšanas iespējas jau tā ierobežotā laika posmā.

Tā vietā nelielā skaitā prioritāro jautājumu jāizmanto savlaicīgas politikas koordinācijas pievienotā vērtība, kamēr pārējos starptautiskā terorisma apkarošanas jautājumos diplomātiskais resurss var palikt kā galvenais instruments, lai balansētu starp minimālo iespējamo nacionālo resursu ieguldījumu un starptautisko spiedienu. Šāds atbildību sadalījums jau 2017. gadā veicinātu pietiekami ātras reakcijas spējas uz starptautiskā terorisma apkarošanas jautājumiem ārpolitikā, nodrošinot pozīciju kvalitāti un potenciāli arī ekspertīzes reputāciju, kad terorisma apkarošanas problemātika skar Latviju interesējošās sfēras, kā, piemēram, Centrālāziju, kibernetiķu, stratēģisko komunikāciju vai operacionālās informācijas apmaiņu.

2017. gada laikā būtu jāveic vai jāuzsāk šādi politikas un prioritāšu plānošanas uzdevumi:

1. *Globālā drošība.* Ārlietu un iekšlietu ministrijām nepieciešams signalizēt ASV–ES dialoga ietvaros un Centrālāzijas valstīm par interesi pastiprināt sadarbību terorisma apkarošanas jomā.
2. *Kibernetiķu drošība.* Tieslietu ministrijai nepieciešams formulēt nacionālo pozīciju par datu drošību un privātumu, kā arī īstenot privātā un akadēmiskā sektora ekspertu konsultatīvu iesaisti pozīcijas formulēšanā, balansējot drošības un nozares attīstības tautsaimnieciskos apsvērumus. Savukārt Ārlietu ministrijai un kompetentajām nozaru ministrijām būtu jāskaidro šīs pozīcijas partnervalstīm, jāapzina līdzīgi domājošās partnervalstis un proaktīvi jāiesaistās debatēs par attiecīgajām politikām ES, ANO un ES–ASV formātos.
3. *Stratēģiskā komunikācija.* Aizsardzības ministrijai būtu jāapzina tie digitālās vides un sociālo mediju naidīgas propagandas apkarošanas aspekti, kas ir kopīgi teroristiskām organizācijām un agresīvi noskaņotu valstu drošības dienestiem. Savukārt Aizsardzības un Ārlietu ministrijām, izejot no apzināto spēju saraksta, nepieciešams izvērtēt tos jau attīstītos resursus, ko ar minimālu ieguldījumu Latvija var piedāvāt starptautiskā terorisma apkarošanas iniciatīvām; kā arī izvērtēt vājos punktus, ko Latvija var attīstīt, izmantojot starptautiskā terorisma apkarošanas projektus.
4. *Operatīvo iestāžu sadarbība.* Iekšlietu ministrijai būtu nepieciešams izvērtēt, kā starptautiskā terorisma apkarošanas operatīvo iestāžu sadarbības iniciatīvas var dot plašāku pienesumu organizētās noziedzības apkarošanā Latvijā. Tāpat svarīgi būtu nodrošināt attiecīgu komunikāciju starp Latvijas drošības un iekšlietu iestādēm, lai pārnestu starptautiskās operatīvās informācijas

apmaiņas ieguvumus uz kompetentajām Latvijas iestādēm – piemēram, uzlabojot Valsts policijas piekļuvi PNR datiem. Papildus ir būtiski pievērst uzmanību operatīvās informācijas apmaiņas datu bāzu drošībai, tajā skaitā konsultatīvā lomā iesaistot Latvijas IKT nozares un akadēmijas pārstāvjus.

Visi šie uzdevumi prasa vairāku ministriju iesaisti, nekā minēts rekomendēto darbu sarakstā. Tādēļ, lai gan ir nepieciešama viena vadošā iestāde, darba uzdevumam ir jātiek formulētam valdības līmenī, paredzot katram gadījumam atbilstīgas vadošās un atbalstošās organizācijas. Tā kā starptautiskā terorisma apkarošanas politika mūsu partneriem visbiežāk ir jāskaidro tieši ārlietu resoram, iniciatīva valdībā par attiecīgo rīkojumu sagatavošanu varētu nākt no Ārlietu ministrijas.

Visbeidzot, iesaistot terorisma apkarojošo kompetento iestāžu un to darbības ietekmēto privātā sektora ekspertus, īsa prioritāšu saraksts varētu ievērojami mainīt savus uzsvarus. Šeit svarīgākais ir, lai plānošanas procesā un analizē tiktu iekļauti gan aizsardzības un ārlietu, gan arī iekšlietu, ekonomikas un finanšu apsvērumi. Turklāt ar mērķi gūt pievienoto vērtību ne tikai Latvijas terorisma apkarošanas spējām, bet, vēl būtiskāk, arī citām Latvijas tautsaimniecības un drošības sfērām. Jo terorisms bieži vien nav nekas vairāk kā cīņa par uzmanību, lai ar noziedzīgu darbību palīdzību panāktu izmaiņas sabiedrības psihē un rīcībā. Tādēļ kompetento iestāžu racionālisms, pretdarbības virzienu un samērīguma izvērtēšana, kā arī pacietība un pat zināma samierināšanās var izrādīties efektīvākais ilgtermiņa instruments starptautiskā terorisma apkarošanā – gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā 2017. gada ietvaros.

ATSAUCES

- ¹ "Terrorism, Learning to live with it," *Economist*, 03.-09.09.2016, 54.
- ² Patrick Ryan, Patrick B. Johnston, "After the Battle for Mosul, Get Ready for the Islamic State to Go Underground," *War of the Rocks*, 18.10.2016, <http://warontherocks.com/2016/10/after-the-battle-for-mosul-get-ready-for-the-islamic-state-to-go-underground/>
- ³ Peter Baker, "Balancing Terror and Reality in State of the Union Address," *The New York Times*, 11.01.2016, <http://www.nytimes.com/2016/01/12/us/politics/president-obama-seeks-balanced-message-on-terrorism.html>
- ⁴ "Terrorism, Learning to live with it," *Economist*, 03.-09.09.2016, 54.
- ⁵ "Pēc teroraktiem Briselē Rīgā pastiprina policijas patruļas," *Latvijas Avīze*, 23.03.2016., <http://www.la.lv/pec-teroraktiem-brisele-riga-pastiprina-policijas-patruilas/>
- ⁶ "Starptautiskajā lidostā "Rīga" notiks pretterorisma mācības "Ikars 2016"," *Drošības policija*, 08.09.2016., <http://dp.gov.lv/lv/noderigi/publikacijas/starptautiskaja-lidosta-riga-notiks-pretterorisma-macibas-ikars-2016.art54>
- ⁷ "Par Nacionālās drošības koncepcijas apstiprināšanu," *Aizsardzības ministrija*, 26.11.2015., http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20koncepcijas/2016/likumi_lv_278107_.ashx

- ⁸ "Drošības policija: Pašlaik terorisma draudu līmenis Latvijā ir zems," *NRA*, 28.03.2016., <http://nra.lv/latvija/167707-drosibas-policija-paslaik-terorisma-draudu-limenis-latvija-ir-zems.htm>
- ⁹ "Pretterorisms," *Drošības policija*, 2016, <http://dp.gov.lv/lv/darbības-jomas/preterorisms/>
- ¹⁰ Autora analīze pēc darba ar terorisma apkarošanas jautājumiem valsts pārvaldē 2004.-2007. gadā.
- ¹¹ Skatīt iepriekšējā sadaļā minētos piemērus par pievienošanos NATO un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas apkarošanā. Potenciāli plašāki ieguvumi ir arī Valsts policijas sadarbība ar naida runas ziņošanas platformām digitālajā vidē, kā arī korekti īstenojot informācijas apmaiņu starp Latvijas iekšlietu struktūrām – piekļuve vienotajam PNR informācijas tīklam.
- ¹² "Kyrgyzstan: State Fragility and Radicalisation," *International Crisis Group*, 03.10.2016, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kyrgyzstankyrgyzstan-state-fragility-and-radicalisation>
- ¹³ Jennifer Baker, "Encryption backdoors weaken security says UK's new European Commissioner," *ars technika*, 13.09.2016, <http://arstechnica.co.uk/tech-policy/2016/09/julian-king-encryption-pnr-security-commissioner/>
- ¹⁴ "Dutch Head of Central Intelligence Proposes Weakening WhatsApp and Telegram Encryption," *themerkle*, 17.09.2016, <http://themerkle.com/dutch-head-of-central-intelligence-proposes-weakening-whatapp-and-telegram-encryption/>
- ¹⁵ Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcija - <https://cert.lv>
- ¹⁶ "Nozari regulējošie NEPLP lēmumi," *NEPLP*, 25.11.2016., <http://neplpadome.lv/lv/sakums/normativie-akti/nozari-regulejosie-neplp-lemumi.html>
- ¹⁷ "Daesh information campaign and its influence," *NATO StratCom COE*, 2015, <http://www.stratcomcoe.org/daesh-information-campaign-and-its-influence-1>
- ¹⁸ Elizabeth Bodine-Baron, "Fighting the Islamic State on Social Media," *RAND*, 11.10.2016, <http://www.rand.org/blog/2016/10/fighting-the-islamic-state-on-social-media.html>
- ¹⁹ "French privacy row over mass ID database," *BBC*, 08.11.2016, <http://www.bbc.co.uk/news/37894968>

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ: STARP SKAIDRĪBU UN NESKAIDRĪBU

Ieva Bloma, pētniece, Eiropas Universitātes institūta doktorante

Eiropas Savienībai aizvadītais gads kopumā nav bijis slikts – tas atnesa mērenu, bet tomēr stabilitāti divos jautājumos, kuri iepriekšējā, 2015. gadā, bija ES sāpīgākās problēmas. Kopš 2016. gada martā noslēgtās ES un Turcijas vienošanās par tā saukto neregulāro migrantu atgriešanu Turcijā ir samazinājusies ienākošā migrantu un patvēruma meklētāju plūsma ES teritorijā. Arī cits 2015. gada aktuālais jautājums – proti, Grieķijas krīze, tai piešķiramo aizdevumu apjoms un nosacījumi, un ar tiem saistītie reformu jautājumi – 2016. gadā tika salīdzinoši klusi risināts tehnokrātiskā līmenī, bez skaļiem politiķu vai ES līderu paziņojumiem publiskajā telpā, kā tas bija vērojams iepriekš. Vienlaikus ir saglabāta ES vienotība attiecībā uz sankcijām pret Krieviju Ukrainas un Krimas jautājumos, kā arī notikusi virzība tālākas integrācijas procesos ne tikai Ekonomikas un monetārajā savienībā, bet arī Iekšlietu un tieslietu sektorā. Kaut arī ar politisku drāmu, taču ir noslēgts ES–Kanādas brīvās tirdzniecības līgums. Arī makroekonomiskā situācija ES nešķiet sliktā – pirmo deviņu mēnešu dati liecina, ka 2016. gadā ES gaidāms neliels IKP pieaugums, un nedaudz ir krities arī bez darba esošo eiropiešu skaits.¹

Ārlietu ministra 2016. gada janvārī publicētajā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un ES jautājumos (turpmāk – Ziņojums) kā galvenie gaidāmie izaicinājumi ES 2016. gadā tika identificēti: terorisms, nekontrolētās migrācijas plūsmas, stabilitātes un ekonomiskās izaugsmes nodrošināšana eirozonā, drošība pie ES robežām.² Un, lai arī virspusīgi raugoties, varētu teikt, ka vismaz divi no šiem jautājumiem savu aktualitāti ir zaudējuši, ilgtermiņā bezrūpībai nav pamata. Migrācijas problēmu galvenie cēloņi – karadarbība un militārie konflikti, nabadzība, kā arī klimata izmaiņas – nav izzuduši. Eirozonas iekšējās uzbūves nepabeigtība turpina ietekmēt Eiropas vienotās valūtas projektu un caur to arī ES ekonomisko attīstību. Turklāt ES teritorijā makrolīmenī novērojamā ekonomikas stabilizēšanās nenozīmē,

ka dzīves līmenis paaugstinātos visās ES dalībvalstīs un visām iedzīvotāju grupām. Savukārt drošības ziņā Eiropa vienlaicīgi ar sarežģīto situāciju pie tās robežām gan austrumos, gan dienvidos saskaras ar pieaugošiem iekšējā terorisma draudiem un arvien biežākiem reāliem terorisma incidentiem.

Tam papildus 2016. gadā ES piedzīvoja izaicinājumus, kas, lai arī nav pavisam jauni un nezināmi procesi, pašlaik šķiet eskalējušies līdz iepriekš nepieredzētai pakāpei. Proti, runa ir par vairākās Savienības dalībvalstīs (un ne tikai) novērojamo “atpakaļslidēšanu” attiecībā uz ES aizstāvēto demokrātijas pamatprincipu iedzīvināšanu. Šī tendence jāskata kontekstā ar labēji populistisko partiju un politiķu, kas vienlaikus nereti ir eiro skeptiķi attiecībā pret eiointegrācijas ideju, popularitātes pieaugumu daudzās ES valstīs. To visu vainago tas, ka viena no dalībvalstīm – Lielbritānija – nākamā gada pavasarī, visticamāk, uzsāks oficiālu izstāšanās procesu no ES – pirmo Savienības vēsturē. Tādējādi politiski ES ir jārod risinājums, kā apturēt un pārvērst pretējā virzienā ES šķelšanās procesus.

Darbojoties Eiropas idejas politiskā trausluma apstākļos, ir svarīgi, lai valsts definētās intereses ES būtu ar skaidru saturu un pēc iespējas piesaistītas konkrētam mērķim, kā arī lai tās tiktu izstrādātas kā vienota kopuma atsevišķas, bet savstarpējā sasaistē *apzināti* sakārtotas sastāvdaļas. Tikai saturiska skaidrība, kas nav virspusēja, rada iespēju mazai valstij būt proaktīvai, ne tikai reaktīvai savu interešu aizstāvēībā ES.

Tāpat visa minētā kontekstā Latvijai vairāk nekā jebkad ir svarīga arī tās interešu ES publiska skaidrošana gan citiem publiskās pārvaldes aktoriem, gan sabiedrībai kopumā. Latvijas intereses un tās definējošie dokumenti neeksistē tikai “iekšējai lietošanai”. Lai nodrošinātu identificēto nacionālo interešu politisko leģitimitāti, ir svarīgi, ka Latvijas sabiedrība apzinās un izprot valsts pozīciju par ES līmenī pieņemtajiem lēmumiem un to, kā šie lēmumi reālajā dzīvē var ietekmēt jebkuru no mums. Kvalitatīvas informācijas sniegšana par veiksmīgu un arī neveiksmīgu Latvijas darbību ES ir mūsdienu stratēģiskās komunikācijas nepieciešamība. Pretējā gadījumā ziņās dominēs skandaloza, neprecīza un no fabricētiem avotiem veidota informācija. Šādos apstākļos kļūst viegli manipulēt ar kopējo sabiedrības viedokli par Latvijas dalību ES un tās lietderību.

LATVIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ – NĒPĀRLIECINOŠĀ?

Pērnā gada Ziņojumā ES līmeņa izaicinājumu kontekstā norādītas Latvijas pamatintereses Eiropas Savienībā 2016. gadā, pirmkārt, uzsverot nepieciešamību saglabāt ES *vienotību un solidaritāti*, tostarp ES pamatvērtības un Šengenas sistēmu.

Šo pamatinteresu ietvaros tiek izcelti divi jautājumi: *dalībvalstu solidaritāte migrācijas un patvēruma jomā* un *ES un Lielbritānijas attiecību nākotne*. Pirmais jautājums pašreizējās migrācijas politikas krīzes apstākļos ir tieši saistīts ar riskiem Šengenas zonas darbībai. Latvijas intereses šajā aspektā ir definētas plaši – valsts aizstāv “kompleksu risinājumu visaptverošas ES migrācijas politikas veidošanai”³ un šādā nolūkā par prioritārajiem virzieniem uzskata sadarbības stiprināšanu ar trešajām valstīm, ES ārējo robežu stiprināšanu, efektīvu atgriešanas politiku, cīņu ar organizēto noziedzību, jo īpaši nelegālās migrācijas jomā, kā arī esošo lēmumu īstenošanu. Citiem vārdiem sakot, Ziņojumā identificētās valsts pamatintereses sakrīt ar galvenajiem rīcības virzieniem ES migrācijas politikā.⁴ Nedaudz konkrētāk ir definēta nostāja par vēlamu ES pieeju patvēruma meklētāju pārdalei, norādot, ka Latvija šajā ziņā iestājas par brīvprātības modeli. Tajā pat laikā netiek pieminēts tāds darbības virziens kā leģālā migrācijas politika, kas ir identificēts kā atsevišķs elements ES migrācijas politikā. Ziņojumā atspoguļoto nacionālo interešu izvērsums jāvērtē kā nepietiekams, jo viena no pamatproblēmām saistībā ar pašreizējo migrantu krīzi Eiropā ir tā, ka patvēruma meklētāji ir tikai daļa no migrantiem, un pārējie drīzāk atbilst ekonomisko migrantu profilam. Lai pilnvērtīgi risinātu Eiropas migrācijas krīzi, vienlīdz lielā mērā ir jāpievēršas gan patvēruma meklētāju, gan ekonomisko migrantu problēmai. Un tas nozīmē, ka būtu lietderīgi definēt valsts nostāju ne tikai pirmajā, bet arī otrajā no abiem minētajiem jautājumiem.

Attiecībā uz *ES un Lielbritānijas attiecību nākotni*, Ziņojumā ir atzīmēts, ka Latvijas interesēs ir spēcīga Lielbritānija vienotā un spēcīgā ES, norādot, ka “Latvija turpinās uzstāt uz principa “vienoti dažādībā” ievērošanu, kas respektē dalībvalstu atšķirīgās kultūras, vēstures pieredzes un konstitucionālās uzbūves. Latvija turpinās aizstāvēt ES pamatprincipus un ES integrācijas procesā sasniegtos rezultātus, kā arī turpinās atbalstīt solidaritātes principa ievērošanu ES.”⁵ Šādi formulētas valsts pamatintereses ir fundamentālas un ambiciozas. Tomēr to vājš punkts ir nekonkrētība. Iepriekš norādītais citāts vienlīdz labi varētu tikt attiecināts, piemēram, uz Latvijas interesēm attiecībā ar jebkuru citu ES dalībvalsti vai arī uz Latvijas interesēm ES attiecībā ar Lielbritāniju, tikai pirms 10 vai 5 gadiem. Un, ja tā, tad jājauc, kā šādas vispārēji formulētas intereses atspoguļo (to rakstīšanas brīdī aktuālo) ES un Lielbritānijas attiecību dinamiku.

Turklāt nekonkrētība nereti rada risku savstarpēji pretrunīgu interešu identificēšanai. Piemēram, Ziņojumā norādītais, ka Latvija “turpinās aizstāvēt ES pamatprincipus un ES integrācijas procesā sasniegtos rezultātus”⁶, visticamāk, nozīmē arī Iekšējā tirgus četru pamatbrīvību aizstāvēšanu, jo tie ir ES pamatprincipi. Tomēr vienlaikus tiek definēts, ka “mūsu interesēs ir spēcīga Lielbritānija vienotā un spēcīgā ES. Latvija turpinās uzstāt uz principa “vienoti dažādībā” ievērošanu, kas respektē

dalībvalstu atšķirīgās kultūras, vēstures pieredzes un konstitucionālās uzbūves.”⁷ Tas var tikt attiecināts gan uz pašu Latviju, gan kalpot kā norāde par to, ka Latvija respektēs Lielbritānijas vēsturiski un anglosakšu tiesību sistēmas iespaidā izveidojušos skeptisko attieksmi pret ES un publiski pausto vēlmi iegūt īpašas tiesības attiecībā uz brīvas personu kustības ierobežošanu savā teritorijā. Tomēr brīva personu kustība ir viens no ES pamatprincipiem, kuru aizstāvēšanu Latvija vienlaikus arī ir izvirzījusi kā vienu no savām pamatinteresēm. Šādā veidā Ziņojumā ietvertie formulējumi neļauj saprast konkrētu Latvijas pozīciju šajā jautājumā un neļauj pilnvērtīgi izmantot Ziņojumu, lai pēc būtības diskutētu par Latvijas interesēm saistībā ar ES un Lielbritānijas attiecībām. Tas savukārt kavē izpildīt Ziņojuma pamatuzdevumu – proti, nodrošināt iespēju Latvijas parlamentam realizēt uzraudzības funkciju pār izpildvaru un pār vispārējo valsts ārpolitikas kursu.

Iespējams, nepietiekamā konkrētības pakāpe ietekmējusi arī to, ka šī Ziņojuma sadaļa, kas veltīta Latvijas interesēm saistībā ar Lielbritānijas nākotni ES, nemaz nepievēršas jautājumam par (tobrīd vēl gaidāmajām⁸) ES un Lielbritānijas sarunām par nosacījumu pārskatīšanu Lielbritānijas dalībai Savienībā. Minēto sarunu rezultāts bija ES reformu vienošanās, ko 2016. gada februārī Lielbritānijas tā brīža premjerministrs Deivids Kamerons noslēdza ar ES un kas ietekmēja turpmāko notikumu attīstību, proti, 2016. gada vasarā notikušo *Brexit* referendumu un tā rezultātus. Pat neņemot vērā 2016. gada 23. jūnijā notikušo referendumu par Lielbritānijas dalību Eiropas Savienībā, ES reformu vienošanās bija Latvijai (un jebkurai citai ES dalībvalstij) svarīga tādēļ, ka ar to tika pārskatīti Lielbritānijas dalības ES nosacījumi tādās jomās kā dalībvalsts suverenitāte, ekonomiskā pārvaldība, konkurētspēja un imigrantu sociālie pabalsti. Sarunu rezultātā Lielbritānija panāca, ka cita starpā tai tika atļauts nākamajos septiņus gadus noteiktos gadījumos uz četriem gadiem samazināt imigrantu pieeju sociālajiem pabalstiem. Turklāt šī vienošanās noteica, ka valstīm ārpus eirozonas nav jāfinansē eirozonas valsts “glābšanas” pasākumi. Šis aspekts ES ir svarīgs eirozonas attīstības kontekstā neatkarīgi no tā, kāda izvēršas Lielbritānijas nākotne Savienībā. Diemžēl Ziņojums nesniedz iespēju saprast Latvijas nostāju par minētajiem problēmjautājumiem.

Otrs Latvijas pamatinteresu virziens pagājušā gada Ziņojumā pievēršas ekonomikas jautājumiem, norādot, ka Latvijas ekonomiskajai izaugsmei ir nepieciešama ekonomikas atjaunošanās ES. Tādēļ 2016. gadā Latvija apņēmas atbalstīt tādus politiskos un ekonomiskos procesus Eiropā, kas vērsti uz vienotas un solidāras ES attīstību, ekonomisko izaugsmi un globālās konkurētspējas palielināšanu. Tiek atzīmēta nepieciešamība turpināt Latvijas prezidentūras 2015. gada pirmajā pusē uzsāktās iniciatīvas. Ziņojumā attiecībā uz *ES Daudz gadu finanšu ietvara 2014.–2020. vidusposma pārskatu* ir identificēta Latvijas interese, lai netiktu samazināts plānotais finansējums kohēzijai un lauksaimniecībai.

Šī jautājuma kontekstā ir jāatzīmē, ka diskusijas par ES budžeta veidošanas principiem nākamajam Savienības finanšu plānošanas periodam (pēc 2020. gada) ir jau sākušās. Un, ņemot vērā Latvijas ekonomikas augsto atkarības pakāpi no ES struktūrfondu finansējuma, neskaidro situāciju ar Lielbritānijas dalību ES⁹, kā arī jau pastāvošo nevienlīdzīgo pieeju finansējuma piešķiršanā Kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros, atzinīgi vērtējams tas, ka jau 2016. gada beigās ir skaidrs mēģinājums definēt Latvijas prioritātes pēc-2020. budžeta kontekstā, izstrādājot atsevišķu nacionālo pozīciju šajā jautājumā.

Ziņojumā norādīts, ka Latvija aktīvi iesaistīsies diskusijās par *Ekonomikas un monetārās savienības pilnveidi* un ka valsts interesēs ir, lai EMS būtu stabila, noturīga pret satricinājumiem un tās pilnveide veicinātu ekonomisko, sociālo un teritoriālo atšķirību izlīdzināšanu starp dalībvalstīm un to reģioniem. Tāpat Latvija aizstāv to, ka diskusijām ir jānotiek iespējami iekļaujošā veidā, neizslēdzot tās valstis, kas nav eirozonā. Diemžēl, lai arī priekšlikumu saturs Piecu prezidentu ziņojuma formā tika publicēts jau 2015. gada jūnijā un detalizētāk 2015. gada oktobrī, Ziņojumā neparādās konkrētākas norādes par Latvijas interesēm tādos ar EMS pilnveidi saistītos jautājumos kā Banku savienība, saistībā ar kuru Eiropas Komisija 2015. gada novembrī bija publicējusi priekšlikumu par Eiropas noguldījumu apdrošināšanas sistēmu, kā arī Komunikācijas dokumentu par pasākumiem Banku savienības pilnvērtīgai izveidei. Tāpat EMS sadaļā neparādās norādes uz Eiropas Komisijas prezidenta 2015. gada rudenī publiski pausto paziņojumu par Eiropas Sociālo tiesību pīlāra izveidošanu, kuru iecerēts attīstīt uz jau esošā ES sociālā *acquis* pamata.

Līdzīgi deklaratīvi pieminēts ir arī *Eiropas Stratēģiskais investīciju fonds (ESIF)*, par kuru tika panākta vienošanās Latvijas prezidentūras laikā un kas ir viena no galvenajām Eiropas Komisijas pašreizējā prezidenta Žana Kloda Junkera virzītajām reformām ekonomikas izaugsmes atjaunošanai Savienībā. Ziņojumā tiek atzīmēts, ka Latvija atbalsta ātru un efektīvu Eiropas Investīciju plāna ieviešanu.

Taisnīguma labad ir jāsaka, ka šis jautājums pilnvērtīgas aprises ieguva tikai pagājušā gada laikā, kad prezidents Ž. K. Junkers 2016. gada septembrī prezentēja EK priekšlikumu turpināt un pastiprināt ESIF darbību arī nākotnē – proti, uzsākt ESIF 2.0 versiju. Eiropas Komisija savā dokumentā norāda, ka neatkarīgie ziņojumi liecina par ESIF lietderību un tādejādi pamato arī tālāka Investīciju plāna izvērsšanu.¹⁰ Vienlaikus Eiropas Revīzijas palāta, kam ir jāsniedz viens no trijiem neatkarīgajiem ziņojumiem par ESIF, 2016. gada novembrī puda viedokli, ka Eiropas Komisijas plāni izvērst ESIF ir pārāgri un balstīti uz maz pierādījumiem.¹¹ Attiecīgi arī Latvijai nākotnē vajadzētu būt kritiskai, izvērtējot Eiropas Komisijas sniegto informāciju, un skaidrot Latvijas sabiedrībai savu pozīciju, balstoties skaidrā redzējumā par to, kādā veidā piedāvātā Investīciju plāna izvērsšana būs labāka par esošo plāna versiju.

Nedaudz konkrētākas aprises Latvijas pozīcija iegūst attiecībā uz tādu ietilpīgu un būtisku iniciatīvu kā *Eiropas Digitālais vienotais tirgus*, saistībā ar kuru Latvija 2016. gadā apņemas veicināt darbu pie turpmāku barjeru nojaukšanas un standartu pilnveidošanas un atbalstīt ES stratēģisko virzību uz Eiropas mākoņdatošanu un datu apriti. Tāpat nedaudz konkrētāka ir arī sadaļa par *ES Vienoto tirgu*, kā ietvaros Latvijai ir svarīgi, ka tiek uzlabota uzņēmējdarbības vide ES, celta nodarbinātības kvalitāte, stiprināts savstarpējās atzišanas princips, kā arī pilnveidotas uzņēmumu pārrobežu darbības iespējas preču un pakalpojumu sektorā. Šeit papildus tiek norādīta valsts īpašā interese sekmēt pilnvērtīgu un vienmērīgu ES prasību piemērošanu pakalpojumu nozarē visā Savienības teritorijā. Darbaspēka mobilitātes ziņā Latvija atbalsta tādus risinājumus, kas nerada diskriminējošus nosacījumus darba meklētājiem un šķēršļus pakalpojumu sniedzējiem.

Kopumā var secināt, ka Ziņojuma konkrētības trūkums tiek kompensēts, par galveno Latvijas interesi definējot formu, kā attiecīgo jautājumu risināt, nevis saturu jeb to, kas šī jautājuma ietvaros jāpanāk. Tādējādi, piemēram, Eiropas Digitālā vienotā tirgus veidošanā Latvija iestāties par “rūpīgu izvērtētu un pārdomātu pieeju turpmākām reformām”¹², konkrēti nedefinējot, kāds saturiski būtu Latvijai vēlamais reformu saturs. Attiecībā uz Ekonomikas un monetārās savienības (EMS) pilnveidi, Latvija “tajās [diskusijās par EMS pilnveidi] aktīvi iesaistīsies”, nepaskaidrojot konkrētāk, kādus pasākumus mūsu valsts ierosinās un/vai aizstāvēs, lai tiktu panākta vēlamā EMS stabilitāte un kāds vispār ir Latvijas interesēm un ekonomiskajai struktūrai atbilstošākais EMS uzbūves modelis.

Tāpat šajā Ziņojuma sadaļā, kuras tematika cita starpā ir veltīta arī ES globālajai konkurētspējai, netiek apskatītas Latvijas intereses ES tirdzniecības politikas kontekstā. Tiesa, Transatlantiskās tirdzniecības un investīciju partnerības līgums, kas (vismaz 2016. gadā) bija viens no aktuālajiem tirdzniecības līgumiem izstrādes procesā, tiek atsevišķi apskatīts citā Ziņojuma sadaļā.¹³ Tomēr, ņemot vērā, ka tirdzniecības politika ir ES ekskluzīvā kompetence, Latvijas individuālās intereses šajā ziņā var tikt realizētas tikai caur ES prizmu. Viens no iemesliem, kādēļ mazām valstīm ar mazu tirgu ir jēga būt ES dalībvalstīm, ir apstākļi, ka ārējās tirdzniecības sarunās jebkura mazā ES dalībvalsts piedalās nu jau kā reģionāla aktora sastāvdaļa, kas trešajām valstīm piedāvā potenciālu pieeju ne vairs divu, trīs vai sešu miljonu, bet gan 500 miljonu iedzīvotāju lielam tirgum. Tādēļ būtu loģiska arī ārējās tirdzniecības jautājumu iekļaušana tajā Ziņojuma sadaļā, kas plāno gaidāmo Latvijas darbību ES.

Ņemot vērā visu iztīrzi, kopumā rodas iespaids, ka Latvija nav pārliecināta par savām interesēm un galvenajiem argumentiem līdzdalībai ES. Ziņojuma analīze atsedz horizontāla rakstura problēmas saistībā ar Latvijas interešu definēšanu: proti, *neskaidrību un fragmentāciju*. Ja forma jeb procedūra interešu aizstāvībā (proti, veids,

kā intereses tiks aizstāvētas – piemēram, “aktīvi”, “rūpīgi” un “pārdomāti”) dominē pār saturu, tad ir grūti saprast, kāds ir konkrētais sasniedzamais mērķis, uz kā pānākšanu attiecīgā jautājuma sarunās tieksies valsts ierēdņi. Nav iespējams arī izprast potenciāli pretrunīgu interešu savstarpējo hierarhiju – proti, kam dot priekšroku situācijā, kad vēlama būtu vairāku mērķu sasniegšana, bet sarunu realitāte liek piekāpties vienā jautājumā, lai kaut ko iegūtu citā jautājumā. Rezultātā Ziņojums nepilda savus pamatuzdevumus – pirmkārt, neļauj parlamentam pilnvērtīgi realizēt uzraudzības funkciju pār izpildvaru un pār vispārējo valsts ārpolitikas kursu. Otrkārt, tas nesniedz jēgpilnu informāciju plašākām sabiedrības grupām par valsts interesēm un plānoto darbību ES.

Savā būtībā izaicinājums, ko rada Ziņojuma izstrāde, ir politikas plānošanas problēma. Esošajā formā sagatavotais dokuments plašākai sabiedrībai var radīt iespaidu par vienotas kopējās “bildes” trūkumu, jo dokumentā ir skaidrs centiens iekļaut visu vienuviet – gan patiešām svarīgus un attiecīgajam laika periodam aktuālus procesus, gan tādus jautājumus, par kuriem ir skaidrs, ka tie ir prioritāri vienam departamentam kādas ministrijas ietvaros. Rezultātā Ziņojums ir nevis programmatisks un konceptuāls dokuments, bet drīzāk ES pašreiz aktuālo politikas iniciatīvu un stratēģiju uzskaitījums, kam tiek pievienots šis Latvijas viedoklis par attiecīgo aktualitāti.

Tādējādi var ieteikt vairākas lietas nākamo Ziņojumu izstrādei, lai tie pārliecinātāk pildītu savu uzdevumu Latvijas interešu ES definēšanā un skaidrošanā. Pirmkārt, jāatsakās no institucionālās pieejas vai birokrātiskajā aparātā populārās “failu pieejas” valsts interešu definēšanā. Tā vietā darbība ES jāplāno, balstoties uz prioritāriem politikas mērķiem. Pašreizējā pieeja atgādina iestāšanās sarunas ES, kad Latvijai vajadzēja skrupulozi veikt skrīningu 31 *acquis communautaire* sadaļai, lai pēc tam ar Eiropas Komisiju vienotos par to, kas vēl paveicams, lai kļūtu par ES dalībvalsti. Ir laiks atstāt pagātnē mācekļa gadus un domāšanas ievirzi, kas raksturīga pievienošanās sarunu periodam, un kļūt par pilnvērtīgu ES dalībvalsti – tādu, kas neveido savas nacionālās intereses, jau no sākta gala tās pakārtojot un sasaistot ar ES stratēģijām un politikas dokumentiem.

Tā vietā Ziņojumu par Latvijas iecerēto darbību un interesēm ES lietderīgāk būtu sākotnēji strukturēt ap noteiktiem sasniedzamajiem politikas mērķiem, tādā veidā radot savu Latvijas nacionālo naratīvu dalībai ES. Un tikai pēc tam ir īstais brīdis identificēt, ar kurām ES iniciatīvām un stratēģijām šie mērķi ir saistīti un kādus konkrētos institucionālos darbības rezultātus vajadzētu sasniegt, attiecīgās iestādes pārstāvjiem piedaloties attiecīgajās sarunās. Tādā veidā būtu iespējams attīstīt Latvijas proaktīvu līdzdalību ES politiku veidošanā. Visbeidzot, Ziņojumā diemžēl neatbildēts paliek arī pats svarīgākais jautājums – kādā veidā Latvija grasās spēcīnāt pašu ES kā tās dalībvalstu un sabiedrību kopējo projektu?

EIROPAS SAVIENĪBAS IZREDZES 2017. GADĀ UN LATVIJA

Ir sagaidāms, ka ES darbībai 2017. gadā galvenie būs procesi, kas strauji attīstījās 2016. gadā. Šie jautājumi ir īpaši svarīgi tādēļ, ka tie nav lēmumi “tikai” par kārtējo ES politikas virzienu un tā attīstību, bet ir fundamentāli, definējot to, kādā formā Eiropas Savienība pastāvēs nākotnē. Globāli raugoties, Eiropa šķiet esam krustcelēs, kurās ir jāizšķiras par to, vai ES pastāv galvenokārt kā ekonomisks projekts vai tomēr tas ir arī kopēju vērtību projekts.

Pirmais ES nākotnei fundamentālais jautājums 2017. gadā būs *Lielbritānija un Brexīt*. Precīzāk, svarīgi ir tas, kādā formā un cik dziļā integrācijas pakāpē turpināsies turpmākās ES un Lielbritānijas attiecības. Pēc 2016. gada februārī panāktās ES reformu vienošanās toreizējais britu premjerministrs Deivids Kamerons izsludināja referendumu par to, vai Lielbritānijai vajadzētu palikt vai izstāties no ES. Rezultātā 23. jūnijā Lielbritānijā notika tas, par ko daudzi vēl pirms gada nebūtu varējuši iedomāties – referendumā par Lielbritānijas palikšanu ES uzvarēja “atstāt ES” viedoklis. Izsakot referendumā rezultātu skaitļos, 51,9 % jeb 17,4 miljoni balsu tika atdotas par pozīciju “atstāt ES” un 48,1 % jeb 16,1 miljons balsu – par pozīciju “palikt ES”¹⁴, kas norāda uz Lielbritānijas sabiedrības augsto polarizācijas pakāpi šajā jautājumā.¹⁵

Referenduma rezultāti burtiski satricināja gan Lielbritāniju, gan ES institūcijas. Tiesa, tikai pēc paša referenduma iesaistītās puses – atkal gan paši briti, gan ES – uzsāka saturīgas diskusijas par to, ko īsti nozīmē un kādā veidā būtu organizējama dalībvalsts “iziešana” no Savienības. Lai arī oficiāli Lielbritānija vēl nav ES paziņojusi par savu izstāšanos, ir maz ticams, ka pašreizējā britu valdība un Parlaments krasi mainīs uzsākto kursu *Brexīt* virzienā. Tādējādi ir sagaidāms, ka 2017. gada martā Lielbritānija oficiāli “iedarbinās” Līguma par ES 50. pantu. Latvijai *Brexīt* ir svarīgs gan kā individuālai dalībvalstij ar procentuāli lielu diasporu Lielbritānijā, gan *Brexīt* iespējamās iedarbības uz Eiropas integrācijas procesiem nākotnē dēļ.

Pirmkārt, dažādu pētījumu dati liecina, ka Lielbritānijā rezidē apmēram 100 000 no Latvijas izbraukušo.¹⁶ Šo iedzīvotāju grupu tieši skars nākotnē pieņemtie lēmumi par Lielbritānijas teritorijā dzīvojošo ES dalībvalstu pilsoņu tiesībām. Brīvas personu kustības ierobežošana visstriktākajā pakāpē var krasi samazināt Latvijas pilsoņu iespējas strādāt, studēt un veidot uzņēmumus Lielbritānijā. Tāds scenārijs savukārt negatīvi atsauktos uz naudas pārvedumu apjomu, ko emigranti nosūta uz Latviju un kas ir būtisks procentuāls ieguldījums Latvijas IKP. Piemēram, pēc Latvijas Bankas aprēķiniem, 2014. gadā ārzemēs dzīvojošie Latvijas rezidenti uz Latviju bija atsūtījuši apmēram 595 miljonus eiro, kas līdzvērtīgi aptuveni 2,5 % no Latvijas IKP.¹⁷ Savukārt pēc Pasaules Bankas 2015. gada aplēsēm, emigranti uz Latviju atsūtījuši 1,33 miljardus eiro¹⁸, kas līdzvērtīgi aptuveni 5,5 % no Latvijas IKP¹⁹.

Šie aprēķini gan ietver visu ārzemēs dzīvojošo Latvijas rezidentu naudas pārvedumus. No Lielbritānijas sūtīto naudas pārvedumu apjoms attiecīgi ir daudz mazāks (ticamu datu trūkst). Tomēr, ņemot vērā, ka Lielbritānija ir viena no galvenajām Latvijas emigrantu galamērķa valstīm, kopējam no tās uz Latviju sūtītajam naudas apjomam vēl joprojām jābūt skaitliski liels.

Otrkārt, Lielbritānijā notiekošais ir aktivizējis eiroskeptiski noskaņotos politiskos spēkus arī citās ES dalībvalstīs – *Brexit* process un gaidāmās oficiālās Lielbritānijas izstāšanās sarunas 2017. gadā sakrītis ar laiku, kad vairākās ES valstīs notiks kārtējās vēlēšanas, tādējādi palielinot labējo populistisko (parasti tie vienlaikus ir arī eiroskeptiski) spēku iespējas iegūt politisko varu un nākotnē sekmēt tālākus šķelšanās procesus Eiropā. Turklāt starp tām ES dalībvalstīm, kur nākamā gada laikā ir plānotas vēlēšanas, ir arī Francija un Vācija – valstis, kas kopā tiek dēvētas par “ES motoru” – 2017. gada aprīlī prezidenta vēlēšanas notiks Francijā, savukārt 2017. gada augustā–oktobrī federālā parlamenta vēlēšanas notiks Vācijā.²⁰

Minēto apstākļu kontekstā Latvijas galvenā interese, ja tā atbalsta ES kā politisko vērtību projekta turpmāku attīstību, ir nepieļaut, ka *Brexit* rezultātā attīstās vēl papildu modeļi, kas atļauj “dažāda ātruma” un dažādas pakāpes integrāciju. Jau pašreiz integrācija ES ir diferencēta – tā paredz atšķirīgas integrācijas pakāpes gan starp pašas Savienības dalībvalstīm (eirozona, Šengenas zona), gan ar trešajām valstīm. Lielbritānijas galvenā interese *Brexit* sarunās būs saglabāt tās pašreizējo piekļuvi Iekšējam tirgum attiecībā uz brīvu preču un kapitāla kustību, bet ierobežot brīvu personu kustību, vienlaikus saglabājot savu pilsoņu tiesības dzīvot un strādāt Eiropas Savienībā. Pēc būtības tas nozīmē, ka Lielbritānija vēlas “atlasīt” tai piemērotāko integrācijas pakāpi attiecībā uz katru no tirgus brīvībām. Tomēr ilgtermiņā tas Iekšējo tirgu padarītu mazāk efektīvu. Otrkārt, ja ES piekāpjas un kādā atsevišķā elementā (brīva personu kustība) izveido speciālu integrācijas režīmu tieši Lielbritānijai, nākotnē trūks argumentu, lai noraidītu līdzīgas prasības, ko potenciāli varētu izteikt arī citas Savienības dalībvalstis. Un šādas prasības – kas ilgtermiņā var iedragāt Savienības funkcionalitāti un pašu izveidošanas ideju – var kļūt pavisam reālas, ja turpināsies pašreiz novērojamais labējo politisko spēku ietekmes pieaugums Eiropā, kas būs otrs ES nākotnei fundamentālais jautājums 2017. gadā.

Labējo populistisko partiju popularitātes pieaugums un ES dalībvalstu “atpakaļslīdēšana” demokrātisko vērtību dimensijā. 2016. gads ES iezīmējās ar labējo (parasti arī eiroskeptisko) spēku popularitātes pieaugumu. Šīs tendences attīstības kontekstā Polijā tika mainīta procedūra, kas regulē Konstitucionālās tiesas darbību, apdraudot tiesas iestāžu neatkarības principu (līdzīgas darbības iepriekšējos gados bija novērojamas arī Ungārijā, pēc *Fidesz* partijas²¹ nākšanas pie varas 2010. gadā). Tāpat Polija grozīja mediju regulējumu, piešķirot valdībai tiesības apstiprināt publisko TV

un radio vadītājus. Rezultātā Eiropas Komisija brīdināja Polijas valdību par to, ka tās darbība rada draudus tiesiskuma principa īstenošanai Polijā. Savukārt Polija atbildēja Eiropas Komisijai ar pārmetumiem par iejaukšanos tās iekšējās lietās. Šī konflikt-situācija ir atdzīvinājusi diskusiju par iespējām piemērot Līgumu par ES 7. pantu, kas ļauj atņemt ES dalībvalstij balsošanas tiesības, ja tiek konstatēts, ka tā pārkāpj ES pamatvērtības, proti, brīvības, demokrātijas, tiesiskuma, cilvēktiesību principu ievērošanu. Šāda veida sankcijas piemērošana realitātē gan ir ļoti mazticama, jo tam būtu nepieciešama visu ES dalībvalstu piekrišana, un ir skaidrs, ka šādu priekšlikumu neatbalstīs vismaz Ungārija, pret kuru pašu 2015. gada nogalē caur Eiropas Pilsoņu mehānismu jau tika iesniegts priekšlikums par Līguma par ES 7. panta piemērošanu. Papildus šīm demokrātijas “atpakaļslidēšanas” tendencēm Ungārijā un Polijā bažas raisa rakstā iepriekš minētais apstāklis, ka 2017. gada laikā ir plānotas prezidenta vēlēšanas Francijā un federālā parlamenta vēlēšanas Vācijā un ka šajās ES darbībai tik nozīmīgajās valstīs – līdzīgi kā tas jau ir noticis Ungārijā un Polijā – arī pieaug labējo spēku politiskā ietekme.

Latvijai vairāku iemeslu dēļ ir svarīgi pretoties demokrātijas “atpakaļslidēšanas” tendencēm un labējo spēku populismam gan pašai savās mājās, gan ES. Pirmkārt, labējās populistiskās partijas parasti ieņem eiro skeptisku pozīciju Eiropas integrācijas jautājumos, un šī nostāja ir pretēja Latvijas paustajam atbalstam vienotai un spēcīgai ES. Otrkārt, demokrātijas “atpakaļslidēšanas” procesi ir krasā pretrunā ar ES pamatvērtībām un var kļūt par reālu apdraudējumu demokrātijai. Jo īpaši tas jāskata kontekstā ar to, ka labējās populistiskās partijas ES saņem atbalstu, tai skaitā, finansiālu, arī no Krievijas. Tādējādi šis faktiski kļūst arī par Latvijas iekšējās drošības jautājumu. Turklāt kontekstā ar Latvijas prioritāti sekmēt Austrumu partnerības attīstību un demokrātijas un tiesiskuma principu veicināšanu Eiropas kaimiņattiecību politikas valstīs, jāatzīmē, ka šo pašu principu nepiemērošana attiecībā uz pašas ES dalībvalstīm rada risku zaudēt autoritāti šo jautājumu aizstāvībā ārpus ES.

Turcija uz autoritārisma ceļu. Turcija ir vēl viena valsts, ar ko ES vēsturiski ir izveidojušās īpašas attiecības. Iestāšanās sarunas ar Turciju tika uzsāktas jau 2005. gadā, tomēr reāla Turcijas pievienošanās ES tuvākajā nākotnē nav sagaidāma. 2016. gads savstarpējo ES un Turcijas attiecību attīstībai bijis pretrunīgs. Eiropas Savienība – un arī Latvija kā ES dalībvalsts – atrodas neērtā situācijā. Proti, Turcija robežojas ar Sīriju un Irāku un ir tranzītvalsts patvēruma meklētājiem gan no abām minētajām kaimiņvalstīm, gan no Afganistānas. Ģeopolitiskais novietojums padara Turciju stratēģiski svarīgu ES ienākošās migrācijas plūsmas kontrolei²², kā arī cīņā pret terorismu. Un Turcija šo apstākli izmanto sarunās par savstarpējo vīzu režīma liberalizāciju. Vienlaikus Turcija, kas “uz papīra” ir parlamentāra demokrātija, faktiski kļūst par *de facto* prezidentālu sistēmu, kuras pašreizējais prezidents Redžeps

Tajjips Erdogans, jo īpaši pēc 2016. gada jūlijā notikušā militārā apvērsuma mēģinājuma, izrāda autoritāras tendences un nākotnē, visticamāk, mēģinās grozīt konstitūciju, lai palielinātu prezidenta pilnvaras.

Apstākļi, ka Turcija ir ģeopolitiski svarīga migrācijas un terorisma problēmu risināšanā, mazina ES kapacitāti ietekmēt prezidenta R. T. Erdogana aktivitātes varas konsolidēšanai. Savukārt, ignorēt Turcijas sliekšanos autoritārisma virzienā ES arī nedrīkst, pirmkārt, tādēļ, ka demokrātisko vērtību dimensija ir fundamentāls pīlārs pašas Savienības uzbūvē. Otrkārt, tas iezīmētu nevienlīdzīgu attieksmi pret citām valstīm, ar ko ES ir noslēgti asociācijas līgumi, kuru viens no pamatelementiem ir cilvēktiesību un demokrātisko principu ievērošana. Treškārt, tas var kalpot kā papildu arguments eiroskeptiķiem ES iekšienē, tai skaitā tajās ES dalībvalstīs, kur novērojama “atpakaļslīdēšana” attiecībā uz demokrātijas pamatprincipu iedzīvināšanu.

No ES ārējās tirdzniecības viedokļa ir jāatzīmē, ka ES pašlaik turpina sarunas pie divpusējiem tirdzniecības līgumiem ar Japānu, Tunisiju un Filipīnām. Drīzumā ir paredzēts uzsākt sarunas arī ar Meksiku, Indonēziju un *Mercosur*. Īpaši sensitīvs jautājums valsts interešu savstarpējai salāgošanai un fragmentācijas mazināšanai ir ES un *Mercosur* gaidāmās tirdzniecības sarunas. Šajā gadījumā potenciāli konkurējošas savā starpā var būt Latvijas ekonomiskās un vides aizsardzības intereses. Proti, no vienas puses *Mercosur* piedāvā pieeju apjoma ziņā lielam Dienvidamerikas valstu tirgum. No otras puses, šīs valstīm ir vispāratzītas problēmas ar siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisiju, jo īpaši lauksaimniecības sektorā. Savukārt ES, kā arī Latvija nacionālā līmenī atbalsta pāreju uz ekonomiku ar zemu oglekļa emisijas līmeni visās nozarēs. Tā, piemēram, pašreizējā ES fondu plānošanas periodā (2014–2020) Latvija par vienu no ES fondu prioritārajiem virzieniem, kam tiek novirzīts atbalsta finansējums, ir definējusi zema oglekļa emisijas ekonomiku.²³

Tātad nacionālajā ES fondu apgūšanas stratēģijā – ar tās palīdzību cenšoties attīstīt ekonomiku ar zemu oglekļa emisijas līmeni – atspoguļots Latvijas vides aizsardzības politikas mērķis. Savukārt ar ārējās tirdzniecības līguma palīdzību veicinot tādu produktu importu ES, kas ražoti valstīs, kas klasificētas kā augsta oglekļa emisijas ekonomikas²⁴, tiek neitralizētas pūles, kas veltītas, lai savā teritorijā attīstītu zema oglekļa emisijas ekonomiku. Šo savstarpēji pretrunīgo interešu salāgošanai būtu jāvelta uzmanība, plānojot Latvijas darbību ES nākamajos gados.

ES globālās lomas nostiprināšanā Latvijā tradicionāli tiek izcelts jautājums par Eiropas kaimiņattiecību politiku (EKP), apskatītas ES attiecības ar Krieviju, Tuvo Austrumu un Āzijas valstīm, kā arī izteikts atbalsts ES vērtību veicināšanai un ilgtspējīgas attīstības īstenošanai. Latvijas definētajās interesēs ir vienota EKP, kas balstās uz individuālu pieeju un atbilst katras kaimiņvalsts interešu līmenim

sadarboties ar ES. Darbs pie Ukrainas, Gruzijas un Moldovas Asociācijas līgumu ieviešanas tiek atzīmēts kā galvenā prioritāte. Eiropas Komisijas prezidents Junkers ir publiski deklarējis, ka šīs Komisijas sasaukuma laikā tālāka ES paplašināšanās nenotiks. Līdz ar to pastāv pārplūšanas efekta risks, ka vienlīdz zema prioritāte EK interešu hierarhijā tiek piešķirta arī Eiropas kaimiņattiecību politikai. Latvijai, esot vienai no aktīvākajām Austrumu partnerības veicinātājām, ir jāturpina pastiprināti pievērst uzmanību sadarbības uzturēšanai un nostiprināšanai starp ES un Austrumeiropas un Dienvidkaukāza valstīm, jo tas ir Latvijas ģeopolitiskajās interesēs.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Definējot Latvijas intereses ES 2017. gadam, jo īpaši jāatceras, ka *darbība Eiropas Savienībā ir iekšpolitisko interešu paplašinājums*. Bez tam ne tikai Latvijas iekšpolitika, bet arī citu ES dalībvalstu (un ne tikai) iekšpolitika ietekmē ES nākotni. Apstākļos, kad politiskās norises citās valstīs – proti, to attieksme pret demokrātijas un cilvēktiesību principu konsekventu ievērošanu, nacionālo vēlēšanu rezultāti utml. – var kardināli ietekmēt ES kā ekonomiskā vai politiskā projekta tālāku attīstību, Latvijai ir svarīgi pašai iekšpolitiski uzturēt stingru šo principu ievērošanu (tas jāsaprot visplašākajā tvērumā – sākot no patvēruma meklētāju problēmas risinājumiem un beidzot ar pašmāju sabiedrisko mediju neatkarības aspektiem), kā arī pēc iespējas motivēt un atbalstīt pārējās ES dalībvalstis *politisko vērtību* uzturēšanā.

Otrkārt, lai efektīvi nodrošinātu iepriekšminētās sasaistes starp Latvijas iekšpolitisko situāciju un interesēm un valsts iecerēto darbību ES, ir ieteicams pēdējo plānot nošķirti no tradicionālās ārpolitikas aktivitātēm. Citiem vārdiem sakot, nākotnē būtu atbalstāma atsevišķa vienota plānošanas dokumenta izstrāde tikai par Latvijas dalību ES, strukturējot to ap *dažiem*, bet *kritiski svarīgiem un skaidri definētiem politikas mērķiem*. Tādā veidā izpildīta, atsevišķa ziņojuma izstrāde ļaus skaidrāk konceptualizēt, kurp virzās gan Latvija, gan Eiropas Savienība, gala rezultātā nodrošinot tik ļoti nepieciešamo sasaisti starp Latvijas nacionālo rīcībpolitiku un ES politikām.

ATSAUCES

¹ "European Economic Forecast. Autumn 2016," *European Commission* Institutional Paper 038, 11.2016, 1.

² "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," *Ministru kabinets*, 05.01.2016., 11.

³ Turpat.

- ⁴ "A European Agenda on Migration," *European Commission* COM(2015) 240 final, 13.05.2015, 14.
- ⁵ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," *Ministru kabinets*, 05.01.2016., 11.
- ⁶ Turpat.
- ⁷ Turpat.
- ⁸ Lielbritānija savu viedokli par nepieciešamajām reformām saistībā ar savas dalības ES nosacījumiem Eiropadomes priekšsēdētājam Donaldam Tuskam bija darījusi zināmu 2015. gada novembrī. Skatīt: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/475679/Donald_Tusk_letter.pdf
- ⁹ Lielbritānija līdz šim ir bijusi viena no lielākajām ES neto maksātājām (tas nozīmē, ka tās iemaksas ES budžetā pārsniedz maksājumus, ko tā saņem dažādu ES programmu finansējuma veidā).
- ¹⁰ "Strengthening European Investments for jobs and growth: Towards a second phase of the European Fund for Strategic Investments and a new European External Investment Plan," *European Commission* COM(2016) 581 final, 14.09.2016.
- ¹¹ "EFSI: little evidence that increase is justified, say EU Auditors," *Press release of European Court of Auditors*, 11.11.2016.
- ¹² "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," *Ministru kabinets*, 05.01.2016., 12.
- ¹³ Turpat, 21–22.
- ¹⁴ Kopējais referendumā piedalījušos skaits bija 72,2 % vēlētāju. Lielbritānijas kontekstā tā vērtējama kā augsta vēlētāju aktivitāte – piemēram, iepriekšējās 4 vispārējās vēlēšanās Lielbritānijā vēlētāju aktivitāte ir svārstījusies no 59,4 % 2001. gadā līdz 66,1 % 2015. gadā (dati no: *UK Political Info*, www.ukpolitical.info).
- ¹⁵ Polarizāciju papildus pastiprina fakts, ka Skotijas teritorijā 62 % no referendumā dalībniekiem balsoja "palikt ES", un 38 % – "atstāt ES" (kopējais referendumā piedalījušos skaits Skotijā bija 67,2 % vēlētāju). Tātad – atšķirībā no pārējās Lielbritānijas teritorijas – Skotijā absolūts vairākums referendumā balsojošo atbalstīja palikšanu ES.
- ¹⁶ Mārtiņš Kaprāns, "Latviešu emigranti Lielbritānijā: transnacionālā identitāte un attālinātā nacionālisma konteksti," Mieriņa, Inta (ed) *Latvijas emigrantu kopienas: Cerību diaspora* (Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts), 2015, 108.
- ¹⁷ Māris Klūga, "Vairāk nekā puse aizbraukušo sūta naudu Latvijā palikušajiem," *LSM*, 04.03.2015., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/zinju-analize/zinas/vairak-neka-puse-aizbraukuso-suta-naudu-latvija-palikusajiem.a119738/>
- ¹⁸ Šim rādītājam (naudas pārvedumu absolūtā summa) esot augstākam, nekā Lietuvā vai Igaunijā.
- ¹⁹ "Personal remittances, received," *World Bank*, 2015, <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?end=2015&start=2015&view=map>
- ²⁰ Tāpat 2017. gadā ir plānotas parlamenta vēlēšanas arī Nīderlandē.
- ²¹ Tā sevi pozicionē kā nacionāli konservatīvu partiju.
- ²² Tiek lēsts, ka Turcijā pašlaik uzturas apmēram 3 miljoni patvēruma meklētāju, kas ir vairāk nekā patvēruma meklētāju skaits jebkurā citā valstī.
- ²³ "Projektu atlases," *ESfondi*, 2016, <http://www.esfondi.lv/visas-projektu-atlases>
- ²⁴ Protams, ja vien tirdzniecības līgums kaut kādā veidā nenosaka šo aspektu, sasaistot oglekļa emisijas līmeni ar attiecīgās nozares produktu pieejamību.

IMIGRĀCIJA UN BĒGLI EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ

Aldis Austers, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

2016. gada ārlietu ministra ziņojumā par Latvijas paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un ES jautājumos tika atzīmēts, ka Latvija iestājas par kompleksu risinājumu visaptverošas ES migrācijas politikas veidošanai. Ziņojumā norādītie prioritārie darbības virzieni šāda risinājuma ietvaros attiecās uz sadarbības stiprināšanu ar trešajām valstīm, ES ārējo robežu stiprināšanu, efektīvu atgriešanas politiku, cīņu ar organizēto noziedzību, jo īpaši nelegālās migrācijas jomā, kā arī uz jau pieņemto lēmumu īstenošanu. Ziņojumā tika arī uzsvērts, ka Latvija īstēnos starptautisko tiesību jomā un ES ietvaros uzņemtās saistības attiecībā uz personām, kam nepieciešama starptautiska aizsardzība, vienlaikus atzīmējot to, ka Latvija iestājas par brīvprātības modeli ES darbībā patvēruma meklētāju pārdalē.

2016. gadā varēja redzēt, ka Latvijā attieksme pret bēgļu krīzi no valsts interešu viedokļa tika vērtēta attiecībā uz vispārējo Eiropas Savienības attīstību, kur Latvijai bija svarīgi, lai ES ir saliedēta un spēcīga nevis vāja un fragmentēta. Otrkārt, Latvijai ir bijis svarīgi parādīt sevi kā atbildīgu un uz solidaritāti spējīgu partneri, sevišķi krīzes smagāk skartajām dalībvalstīm. Un, visbeidzot, Latvijas pozīcijai bēgļu krīzes kontekstā svarīga interešu argumentācijas daļa bija arī līdzīgu krīžu, kurās jau tiešāk varētu būt iesaistīta Latvija, iespējamās atkārtošanās aspekts.

Šī raksta uzdevums ir izvērtēt, kāda ir situācija teju gadu pēc ārlietu ministra ziņojuma publiskošanas gan ES, gan Latvijā. Vai ir izdevies īstenot izskanējušās apņemšanās, un cik pamatoti ir domāt, ka patvēruma meklētāju uzņemšana ES un situācija Šengenas sistēmā ir normalizējusies? Vai Latvija, nebūdama patvēruma meklētāju krīzes notikumu epicentrā, ir bijusi konstruktīvs partneris krīzes risināšanā, un cik lielā mērā panāktie risinājumi atbilst Latvijas interesēm?

PATVĒRUMA MEKLĒTĀJU IZAICINĀJUMA MĒROGS UN MANTOJUMS PIRMS 2016. GADA

Patvēruma meklētāju skaita pēkšņais lavīnveida vilnis 2015. gadā, lai arī bija paredzams, tomēr pārsteidza ES dalībvalstis nesagatavotas (ja patvēruma pieteikumu skaits 2013. gadā bija 431 tūkstotis un 2014. gadā – 627 tūkstoši, tad 2015. gadā – jau 1,3 miljoni, no kuriem vairāk nekā 1/3 tika iesniegti Vācijā¹). Tas radīja spriedzi starp dalībvalstīm, kas drīz pārvērtās par emocionālu savstarpējas uzticības krīzi, kuras centrā bija tā dēvētās tranzītvalstis (Grieķija, Itālija, Ungārija un Bulgārija) no vienas puses un patvēruma meklētāju mērķa valstis (Vācija, Francija, Lielbritānija, Zviedrija un Austrija) no otras puses. Kā vieni, tā otri cerēja uz pārējo dalībvalstu solidaritāti, taču izpratne par to, kādai šai solidaritātei būtu jābūt, bija atšķirīga – ja pirmie uzstāja uz solidāru neregistrēto bēgļu sadali un reģistrāciju mērķa valstīs, tad otrie tieši pretēji – atgādināja par Dublīnas konvencijas uzlikto pienākumu vispirms reģistrēt un tad pārvietot. Rezultātā izveidojusies situācija 2016. gadā atgādināja slaveno “cietumnieku dilemmu”, turklāt sliktāko no iespējamajiem rīcības scenārijiem.

Atbilstoši patvēruma meklētāju jomā ES darbība 2015. gadā bija tālu no tā, ko varētu uzskatīt par iespējami optimālāko. *Pirmkārt*, kārtējo reizi pierādījās, ka nelaime nenāk nedz “brēkdama”, nedz “viena”. Krīze deva jaunu morālu triecienu dalībvalstu saliedētībai, kas jau bija smagi cietusi ilgstoši saspringtajā ekonomiskajā situācijā, un teju noveda pie viena no nozīmīgākajiem integrācijas sasniegumiem – Šengenas sistēmas par nekontrolētu personu pārvietošanos ES iekšienē – sabrukuma. *Otrkārt*, pateicoties “žogu” celšanas aizrautībai uz ES iekšējām robežām², tūkstošiem bēgļu “iesprūda” tur, kur tie nevēlējās atrasties un kur tos neviens negaidīja, proti, tranzītvalstu teritorijās. Lieki teikt, ka tas radīja neapmierinātību un, izmisumam pieaugot, noveda pie protestiem.³ *Treškārt*, tik masveidīga neregistrētu un slikti apgādātu patvēruma meklētāju atrašanās ES teritorijā apvienojumā ar izpratnes trūkumu par Rietumu kultūru un nesodāmības sajūtu, kļuva par patiesu izaicinājumu sabiedriskajai kārtībai un drošībai, ko izteiksmīgi apliecināja 2016. gada sagaidīšanas notikumi Ķelnē.

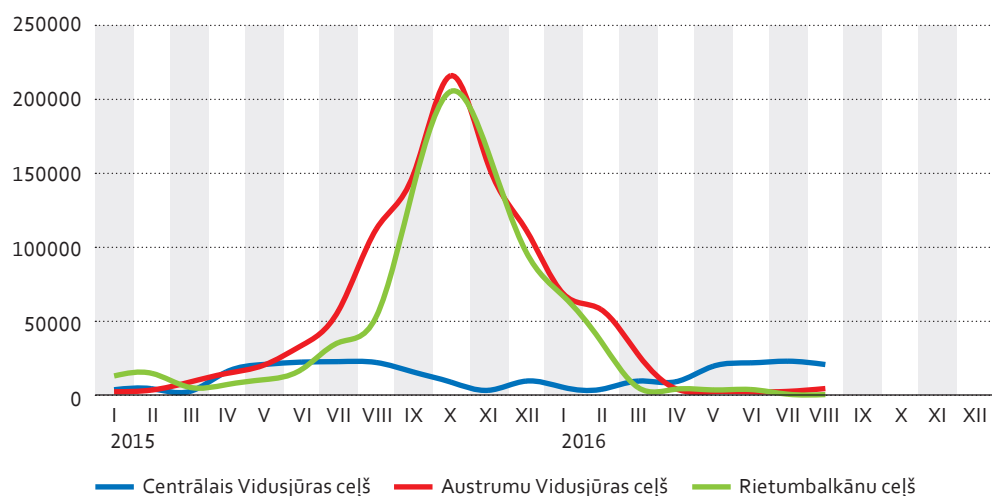
CEĻĀ UZ SITUĀCIJAS NORMALIZĀCIJU 2016. GADĀ

Lai ievadītu dalībvalstu diskusijas pragmatiskākā guļtnē, Eiropas Komisijai 2015. gada nogalē piedāvāja īstenot virkni īstermiņa un ilgtermiņa pasākumu. Uzsvars tika likts uz Grieķijas un Itālijas tūlītēju atslogošanu no patvēruma meklētāju pūļiem, kas ietvēra, no vienas puses, 160 tūkstošu patvēruma meklētāju solidāru

pārdali no Grieķijas un Itālijas uz citām ES dalībvalstīm, no otras puses, vienošanos ar Turciju par stingrāku robežkontroli, cīņu pret cilvēku kontrabandistiem un atraidīto patvēruma meklētāju atgriešanu Turcijā. Savukārt, lai stiprinātu ES spēju turpmāk vadīt šāda mēroga migrantu krīzes, tika ierosināts pilnveidot Eiropas robežu un krasta apsardzes aģentūras *Frontex* darbību un virzīties uz patiesi kopējas Eiropas patvēruma meklētāju politikas izveidi un īstenošanu, tai skaitā paplašinot legālas imigrācijas iespējas uz ES.⁴

Par laimi, rezultāti ir. *Frontex* dati par nelegālo migrāciju mēnešu griezumā liecina, ka, sākot ar 2016. gada pavasari, nelegālajai imigrācijai ir bijusi tendence samazināties. Nelegālo robežšķērsošanas gadījumu skaits visbūtiskāk ir samazinājies Austrumu Vidusjūras maršrutā, respektīvi, virzienā no Turcijas uz Grieķiju. Samazinājums ir konstatēts arī otrajā nozīmīgākajā maršrutā – Rietumbalkānu ceļā. Tajā pašā laikā – ne parāk iepriecinoši – ir vērojams imigrantu pieaugums Centrālās Vidusjūras maršrutā no Ziemeļāfrikas uz Itāliju. Piemēram, ja 2016. gada oktobrī Austrumu Vidusjūras un Rietumbalkānu maršrutā nelegālo imigrantu skaits bija samazinājies attiecīgi līdz 3100 un 1700 personām, kas bija niecīga daļa no 2015. gada oktobra rādītāja, tad Centrālās Vidusjūras maršrutā oktobrī tika konstatēts jauns rekords – 27 500 gadījumu. Nelegālo robežšķērsošanas gadījumu dinamika populārākajos maršrutos attēlota 1. attēlā.

2016. gada rudenī, apkopojot paveikto, Eiropas Komisijas prezidents Žans Klods Junkers bija iepriecināts paziņot, ka 2015. un 2016. gadā ES ir spējusi mobilizēt

1. attēls. Nelegālo robežšķērsošanas gadījumu skaits populārākajos imigrācijas maršrutos 2015. un 2016. gadā. Avots: Frontex dati

15 miljardus eiro gan tūlītēju, gan ilgtermiņa imigrācijas izaicinājumu risināšanai un ka īstenotie pasākumi ir devuši rezultātus.⁵ Liela daļa no šiem resursiem ir novirzīti patvēruma meklētāju apstākļu uzlabošanai Turcijā, Grieķijā un Itālijā, ES bēgļu dienestu kapacitātes stiprināšanai un to dalībvalstu atbalstam, kuras piedalās patvēruma meklētāju pārvietošanā ES iekšienā. Arī Šengenas kontekstā jāuzsver Eiropas Komisijas apņēmība atjaunot kontroli pār sistēmas normālu darbību, no vienas puses, izdarot spiedienu uz Grieķiju tās ārējās robežas efektīvākai aizsardzībai un bēgļu caurlaišanas pieejas pārtraukšanai, un, no otras puses, līdz situācijas normalizācijai atbalstot pagaidu robežkontroļu saglabāšanu uz iekšējām robežām Austrijā, Vācijā, Dānijā, Zviedrijā un Norvēģijā. Komisijas mērķis ir atcelt kontroles uz ES iekšējām robežām vēlākais līdz 2016. gada decembrim, lai Šengenas zona jau gada beigās atsāktu darbību normālā režīmā.⁶

Lai arī jaunu imigrantu pieplūdums ir mazinājies un, domājams, saglabāsies salīdzinoši zemā līmenī arī 2017. gadā, tādējādi dodot brīdi atelpai un Šengenas sistēmas darbības normalizācijai, joprojām ES līmenī pastāv ievērojamas problēmas, kuru savlaicīga nerisināšana draud ātri novest pie jaunas un – ļoti iespējams – dziļākas krīzes. Pastāvošie izaicinājumi ir saistīti, pirmkārt, ar ieradušos patvēruma meklētāju operatīvu reģistrāciju un patvēruma pieprasījumu apstrādi.⁷ Ne mazāk būtiska problēma ir resursu trūkums atbildīgajiem robežu kontroles un imigrācijas dienestiem. Neskatoties uz to, ka ir ticis pieņemts lēmums nostiprināt *Frontex* darbību, dalībvalstis joprojām nav nodrošinājušas ar nepieciešamo ekspertu skaitu nedz Eiropas Patvēruma meklētāju atbalsta dienestu (trūkst 59 ekspertu), nedz *Frontex* (trūkst 194 ekspertu).⁸ Jāatzīmē, ka, neskatoties uz NATO spēku iesaistīšanos jūras patrolēšanā un *Frontex* aktivitātēm, bojā gājušo nelegālo imigrantu skaits Vidusjūrā turpina augt – no 2016. gada 1. janvāra līdz 23. novembrim Vidusjūrā ir gājušas bojā vai bez vēsts pazudušas 4663 personas, daudz vairāk nekā visa 2015. gadā laikā, kad Vidusjūrā pazuda 3770 ceļotāji.⁹

Patvēruma meklētāju pārvietošana no Grieķijas un Itālijas uz citām dalībvalstīm ES solidarās pārvietošanas programmas ietvaros arī nevedas pietiekami raiti. Līdz 2016. gada 18. novembrim no kopējiem pārvietošanai plānotajiem 160 tūkstošiem pārvietoti bija tikai 7534 cilvēki jeb 5 %. Patvēruma pieprasījumu datu salīdzinājums starp dalībvalstīm norāda, ka vairums patvēruma meklētāju joprojām paši saviem spēkiem nokļūst patvēruma mērķa valstī un ka patvēruma meklētāju personīgiem motīviem ir milzīga nozīme, izvēloties mērķa valsti.¹⁰

Sekmīgam bēgļu krīzes noregulējumam traucē attiecību pasliktināšanās ar Turciju pēc valsts apvērsuma mēģinājuma 2016. gada 15. jūlijā. Turcijā ir apmetušies 3,1 miljons patvēruma meklētāju. Nelegālo imigrantu plūsmas apstāšanās uz Eiropu ir noticis, galvenokārt pateicoties aktīvākai Turcijas robežsardzes darbībai saskaņā

ar 2016. gada 18. marta vienošanos starp ES un Turciju.¹¹ Reaģējot uz Eiropas Parlamenta rezolūciju par iestāšanās sarunu pārtraukšana ar Turciju tās valdības īstenoto uzbrukumu opozīcijai dēļ, Turcijas prezidents Redžeps Tajips Erdogans ir piedraudējis atvērt robežas jaunam bēgļu vilnim uz Eiropu.¹²

Visbeidzot, kā nozīmīgs šķērslis ir pieminama nepārdomāta vai pat destruktīva – nereti pat ciniska – rīcība no atsevišķu dalībvalstu puses. Te jāpiemin Vācijas kancleres Angelas Merkeles ne īpaši veiksmīgā komunikācija par to, ka patvēruma meklētāji ir laipni gaidīti Vācijā, kas, lai arī no sirds teikts, praksē izrādījās vien tīra retorika.¹³ Tālāk, ja Vācijai tomēr nevar pārnest patvēruma meklētāju trūkumu, tad viena no ekonomiski spēcīgākajām ES dalībvalstīm – Lielbritānija – līdz šim nav izrādījusi pretimnākšanu kontinentālās Eiropas valstīm bēgļu krīzes risināšanā. Turklāt, pastiprinoties populistiskam noskaņojumam Eiropas valstīs kopumā, bet īpaši Centrālajā Eiropā, tā vietā, lai izvirzītu racionāli pamatotus iebildumus, ES iniciatīvas tiek torpedētas ar klaju politiska rakstura propagandu popularitātes vairošanai vai iekšpolitisku, ar imigrāciju nesaistītu jautājumu risināšanai. Tā vislielāko vilšanos ES instancēm un partneriem pārliecinoši ir sagādājusi Ungārija. Līdzās Čehijai, Slovēnijai un Rumānijai tā ne tikai centās bloķēt vienošanos par patvēruma meklētāju pagaidu pārvietošanu, bet kopā ar Slovēniju iesniedza prasību ES Tiesā par pārvietošanas lēmuma atcelšanu. Turklāt Ungārija noorganizēja tautas referendumu par ES pārvietošanas kvotām, kurš notika 2. oktobrī.¹⁴

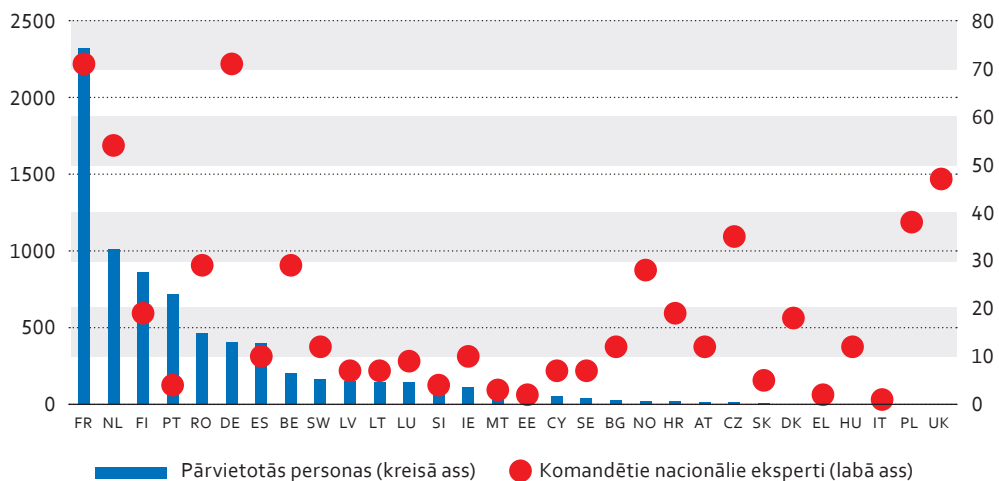
LATVIJA UN PATVĒRUMA MEKLĒTĀJU KRĪZE – VĒTRA ŪDENS GLĀZĒ?

Salīdzinot ar notikumiem ES dienvidos un vidienē, Latvijā situācija ar patvēruma meklētājiem saglabājas salīdzinoši mierīga. Lai arī laikā no 2014. līdz 2015. gadam arī Latvijā būtiski pieauga nelegālo imigrantu skaits – no 265 līdz 745¹⁵, taču tas nav daudz, rēķinot pret Latvijas iedzīvotāju skaitu (0,03 % no Latvijas iedzīvotāju skaita, kamēr Vācijā nelegālo imigrantu skaits ir līdzvērtīgs 0,4 % no šīs valsts iedzīvotāju skaita). Jāatzīmē, ka Latvija ir tranzītvalsts patvēruma meklētājiem, kuri dodas uz Eiropu caur Krieviju. 2014. gadā Latvija saņēma 364, 2015. gadā – 328, savukārt līdz 2016. gada 23. augustam – 180 patvēruma pieteikumus. Patvēruma meklētāju galvenās izcelsmes valstis bija Gruzija, Ukraina, Irāka, Afganistāna un Sīrija. 2014. gadā starptautiskās aizsardzības statuss tika piešķirts 24, 2015. gadā – 29, bet līdz 2016. gada augusta nogalei – jau 68 personām. Kā redzams, līdz ar patvēruma pieteikumu skaita pieaugumu, audzis arī izskatīto pieteikumu apjoms. Ja 2015. gadā

tika izskatīti 170 pieteikumi, tad līdz 2016. gada 1. septembrim – jau 190¹⁶, kamēr rindā uz izskatīšanu gaidīja 195 pieteikumi.¹⁷

Neskatoties uz iekšpolitiskajām cīņām, Latvijas valdība atbalstīja ES Padomes lēmumu par patvēruma meklētāju pārvietošanu, piekrītot vairākos piegājienos uzņemt līdz 776 personām (250 + 281 + potenciāli vēl 245). Tā kā Padomes lēmums uzliek pienākumu pārvietošanu īstenot divu gadu laikā kopš lēmuma pieņemšanas, no plānotā 531 patvēruma meklētāja, kuri Latvijai jāuzņem līdz 2017. gada septembrim, līdz 2016. gada 23. augustam Latvija bija uzņēmusi 63,¹⁸ savukārt līdz 18. novembrim – jau 148 personas¹⁹. Šobrīd no Latvijas darbam ar patvēruma meklētājiem Grieķijā un Itālijā ir komandēti septiņi eksperti.²⁰ 2. attēlā ir atainota pašreizējā situācija ar patvērumu meklētāju pārvietošanu ES programmas ietvaros.

Lēmums par atbalstu ES pārvietošanas programmai Latvijas valdībai nenāca viegli. Jāatgādina, ka pirmais ES Padomes lēmums par pārvietošanu tika pieņemts 2015. gada maijā – vēl Latvijas prezidentūras ES Padomē laikā. Tajā laikā valdošajai proeiropeiskajai partijai “Vienotība” nācās pielikt ievērojamas pūles, lai pārliecinātu konservatīvākos un līdz ar to skeptiskāk noskaņotos koalīcijas partnerus “Zaļo un zemnieku savienību” un “Nacionālo apvienību” atbalstīt šo ES pārvietošanas programmu. Apmaiņā pret atbalstu “Vienotībai” nācās apsolīt, ka Latvija neuzņems vairāk par 776 pārvietotajiem patvēruma meklētājiem, ka pārvietojamo personu atlase notiks pēc noteiktiem kritērijiem, ka tiks samazināts bēgļiem maksājamo uzturēšanas pabalstu apjoms un ka turpmāk papildu bēgļu uzņemšanai valdībai būs nepieciešams Saeimas akcepts.²¹

2. attēls. Pārvietoto patvēruma meklētāju un komandēto nacionālo ekspertu skaits, situācija 18.11.2016. Avots: Eiropas Bēgļu atbalsta dienests

2016. gada 11. februārī Latvijā tika izveidota jauna valdība ar Zaļo un zemnieku savienības premjeru Māri Kučinski priekšgalā. Lai arī jaunās valdības deklarācijā par iecerēto darbību tika pausts atbalsts līdzšinējiem Latvijas valdības lēmumiem par dalību ES solidaritātes mehānisma ietvaros, deklarācijā tika pasvītrots, ka Latvija ir izsmēlusi iespējas uzņemt papildu patvēruma meklētājus, tāpēc atbalstīs tikai tādus pārvietošanas mehānismus ES, kuru pamatā būs brīvprātības princips. Jaunā valdība arī pasvītroja apņēmību izvērtēt ikvienu Latvijā nonākušo patvēruma meklētāju, ņemot vērā valsts drošības, sabiedriskās kārtības un iekļaušanās aspektu.²²

Lai pārvietošanas procesu padarītu vadāmu un kontrolējamu, Latvijas valdība 2015. gada 30. novembrī apstiprināja rīcības plānu patvēruma meklētāju pārvietošanai un uzņemšanai Latvijā. Saskaņā ar šo plānu ir noteikti vairāki pārvietojamo personu atlases kritēriji, piemēram, ģimenes ar bērniem, kurās ir vismaz viens pieaugušais, vēlams ar kādu no Eiropas valodu zināšanām, ar profesionālo izglītību, un šiem cilvēkiem jābūt arī personu apliecinošiem dokumentiem.²³

Te uzreiz 2016. gada kontekstā jāmin, ka sākotnēji patvēruma meklētāju pārvietošana uz Latviju īpaši raiti nevedās. Problēmas bija sastrādāties ar Itālijas un Grieķijas kolēģiem, taču pārmetumi izskanēja arī Latvijas virzienā. Tā Komisija bija spiesta atkārtoti – gan jūnijā, gan jūlijā – aizrādīt, ka Baltijas valstis bez pamatojuma ir noraidījušas pārvietošanas piedāvājumus, kas, Komisijas ieskatā, bija pretrunā ar pārvietošanas programmas garu.²⁴ Sākot ar augustu, situācija normalizējās.²⁵

Valsts budžeta tēriņi saistībā ar patvēruma meklētāju pārvietošanu un uzņemšanu divu gadu periodā tiek lēsti 15 miljonu eiro apmērā, no kuriem 43 % plānots segt no ES struktūrfondu finansējuma. Lielu daļu no šī finansējuma – 5,1 miljonu eiro – plānots tērēt patvēruma meklētāju izmitināšanas centra “Mucenieki” paplašināšanai. Pārējos līdzekļus izmantos: patvēruma meklētāju atvešanai – 2,5 miljonus; ēdināšanai, veselības pārbaudēm un ārstēšanai – vairāk nekā 2,5 miljonus; latviešu valodas apguvei, tulkiem, subsidētajām darba vietām un konsultantu izmaksām – 4,6 miljonus.²⁶ Jāpiezīmē, ka patvēruma meklētāju transportēšanas izdevumus apmaksā Grieķija un Itālija, kam Eiropas Komisija ir piešķīrusi attiecīgu finansējumu (900 eiro par vienu personu). Par katru patvēruma meklētāju Latvija saņem vienreizēju maksājumu 6000 eiro no ES Patvēruma, migrācijas un integrācijas fonda.²⁷

2016. gada rudenī Latvijas sabiedrību pāršalca ziņa, ka, neskatoties uz rūpīgo atlasi un rožainajām reportāžām par dzīvi Latvijā, 21 no 23 pārvietotajiem patvēruma meklētājiem, kuriem Latvija bija jau piešķīrusi starptautisko aizsardzību, tomēr ir pametis Latviju, lai dotos uz Vāciju, pamatojot šo soli ar to, ka bēglim iekārtot dzīvi Latvijā ir teju neiespējami.²⁸ Tā kā bēgļiem Latvijā nav nedz radu, nedz atbalsta kopienu, iekļaušanos apgrūtinā sociālo kontaktu trūkums, savukārt valsts

piedāvātie mentori tiek raksturoti kā neieinteresēti bēgļu problēmu risināšanā. Problēmas ir sagādājuši arī dzīvesvietas atrašana, jo par atvēlētā pabalsta apjomu – 139 eiro – neko piemērotu noīrēt praktiski neesot iespējams, turklāt latviešu valodas vājo prasmju dēļ atrast darbu arī ir ļoti grūti.²⁹ Salīdzinājumam – 2016. gadā minimālā alga Latvijā ir noteikta 370 eiro apmērā, kamēr minimālās pensijas apjoms – 64,03 eiro. Jāatzīmē, ka tieši salīdzinājums ar Latvijā saņemamo pensiju apmēru bija viens no iemesliem, kāpēc valdība 2015. gada 22. decembrī nolēma samazināt bēgļu pabalsta apjomu no agrākajiem 256 eiro uz šā brīža 139 eiro.

LATVIJA UN KOPĒJĀ EIROPAS PATVĒRUMU MEKLĒTĀJU POLITIKA

Analizējot Latvijas politiku un sabiedrības pārstāvju pozicionēšanos attiecībā uz to, kā veidojama Kopējā Eiropas patvēruma meklētāju politika, Latvijas sabiedriskajās diskusijās ir iespējams izdalīt četrus jautājumu blokus:

1. rūpīgāka dalībvalstu interešu sabalansēšana ar ES kopējām interesēm;
2. krasāks nošķīrums starp patvēruma meklētāju politiku, kurā dominē humanitāri-morālie aspekti, un imigrācijas politiku, kura balstīta ekonomiskos un demogrāfiskos apsvērumos;
3. humanitāro pamatvērtību sabalansēšana ar drošības apsvērumiem;
4. humanitāro un morālo aspektu sabalansēšana ar dalībvalstu vēlmi pieļaut pārmaiņas pastāvošajās kultūrvērtībās.³⁰

Eiropas patvēruma meklētāju politikas tiesiskais ietvars tika veidots pirms patvēruma meklētāju krīzes³¹, tāpēc neatspoguļo tos izaicinājumus, ar kuriem šobrīd sastopas ES dalībvalstis. 2016. gada maijā Eiropas Komisija prezentēja pirmo Eiropas patvēruma meklētāju sistēmas reformu paketi.³² Būtisks jaunā priekšlikuma elements ir kopīgs ES pārmitināšanas regulējums, kas veicinātu likumīgas migrācijas iespējas. Proti, saskaņā ar Komisijas vīziju, lai arī dalībvalstis arī turpmāk pašas lemtu par to, cik cilvēku katru gadu pārmitināt, turpmāk tiktu veidoti ikgadēji ES pārmitināšanas plāni, balstīti vispārējās ģeogrāfiskās prioritātēs, uz kuru pamata tiktu veikta pārmitināšana, kā arī maksimālais to personu kopskaits, kuras jāpārmitina nākamajā gadā. Komisijas ieskatā šāda pieeja nodrošinās drošas iespējas nokļūt Eiropā personām, kurām ir vajadzīga starptautiskā aizsardzība.³³

Runājot par rūpīgāku nacionālo interešu sabalansēšanu ar ES kopējām interesēm, Latvijā līdz šim ir dominējis viedoklis, ka ES dalībvalstīm ir korekti jāattiecas

pret savām saistībām ES ietvaros, tajā skaitā arī pret patvēruma meklētāju regulējumu, ar to domājot Grieķijas un Itālijas rīcību. Saskaņā ar pastāvošo sistēmu patvēruma meklētājiem nav tiesību izvēlēties, kurā dalībvalstī tie vēlētos saņemt aizsardzību – patvērums jāsniedz tai dalībvalstij, kurā patvēruma meklētājs ieradies vispirms. Turklāt, ja patvēruma meklētājs ir devies uz citu dalībvalsti, pirmajai ir pienākums šo patvēruma meklētāju uzņemt atpakaļ.

Taču, kā rakstīts, šī sistēma nedarbojas un ir novedusi pie caurlaišanas pieejas, no vienas puses, un robežu slēgšanas, no otras puses. Latvijas politiskā elite saprot, ka, nemeklējot risinājumu bēgļu krīzei vai destruktīvi rīkojoties, tiek apdraudēts kaut kas nozīmīgāks, proti, pati Eiropas vienotības ideja, kas tiek uztverta kā viens no Latvijas drošības stūrakmeņiem. Šī iemesla dēļ, lai arī ar sakostiem zobiem, Latvija atbalstīja priekšlikumu par patvērumu meklētāju pārdales sistēmu un nepievienojās Višegradas grupas opozīcijai. Galu galā, piedāvātas kvotas bija gana taisnīgas, ņemot vērā valsts iedzīvotāju skaitu, sastāvu un turību.

Attiecībā uz nošķirumu starp patvērumu meklētāju politiku, respektīvi – humānajiem apsvērumiem – un imigrācijas politiku, Latvijas sabiedrības un politisko spēku viedoklis ir gana polārs. Eiropēiski domājošās sabiedrības grupas, nevalstiskās organizācijas un it īpaši Latvijas diasporas pasaulē akcentē tieši humānos apsvērumus, balstoties pašas Latvijas vēsturiskajā pieredzē, kad citas valstis deva patvērumu bēgļiem no Latvijas, piemēram, pēc Otrā pasaules kara. Pat ja lielāka daļa no pašreizējiem patvēruma meklētājiem, visticamāk, ir ekonomiskie migranti, no humāno apsvērumu viedokļa visiem bez izņēmuma ir jādod vismaz pagaidu patvērums, jo bez detalizētas katra patvēruma meklētāja personīgās situācijas izpētes nav iespējams konstatēt, vai dzimtenē šī persona ir apdraudēta vai nav. Vienaļcīgi daudzus satrauc Latvijas sabiedrības novecošanās, kā iespaidā veidojas darba roku trūkums. Gados jaunu cilvēkresursu pieplūdums dotu Latvijas ekonomikai nozīmīgu atbalstu. Darba devēji labi izprot demogrāfiskos riskus, tāpēc ir aicinājuši Latvijas valdību nodrošināt, lai patvēruma meklētāji varētu legāli strādāt.³⁴ Taču, kā tas Latvijā nereti notiek, ekonomiskos apsvērumus pārtrumpo politika.

Diskusijas par drošību patvēruma meklētāju krīzes kontekstā sevišķi 2016. gadā nosacīti norit vairākos konceptuālos līmeņos. No vienas puses, runa ir par Latvijas ieinteresētību saliedētā un spēcīgā Eiropā kā efektīvā Latvijas nacionālās drošības garantā. Turklāt patvērumu meklētāju krīzes kontekstā ir aktualizējies jautājums par Latvijas Austrumu robežas nostiprināšanu, jo arī tā ir ES ārējā robeža. Šo aspektu īpaši uzsver Nacionālās apvienības politiķi.³⁵ Nevar izslēgt situāciju, ka destabilizācija uz Austrumiem no Latvijas var novest pie līdzīgām patvēruma meklētāju masām, kuras plūdis cauri Latvijai, tāpēc Latvijai ir būtiski solidarizēties šodien, lai iegūtu solidaritāti rīt.

Otrajā līmenā runa ir par drošības riskiem, kuri saistīti ar teroristu iefiltrēšanos starp patvēruma meklētājiem. Neskatoties uz ciešo sadarbību ar ASV un citām Rietumvalstīm, tām īstenojot militāras operācijas islamticīgo reģionos, Latvija līdz šim nav bijusi teroristu mērķis. Taču, ņemot vērā Islāma valsts mērķi sēt paniku un nesistemātisko (haotisko) vardarbības īstenošanas rokrakstu, Latvija var kļūt par uzbrukuma mērķi. Latvijas valdība ir apņēmusies šiem riskiem pievērst uzmanību un kārtīgi pārbaudīt uz Latviju pārvietoto patvēruma meklētāju alibi. Taču, kā jau tika atzīmēts, ilgstoša uzturēšanās patvēruma meklētāju centros – legālos vai nelegālos – veicina reliģisko radikalizāciju un jaunu teroristu rekrutāciju, tāpēc no drošības viedokļa svarīgāk ir risināt šo problēmu.

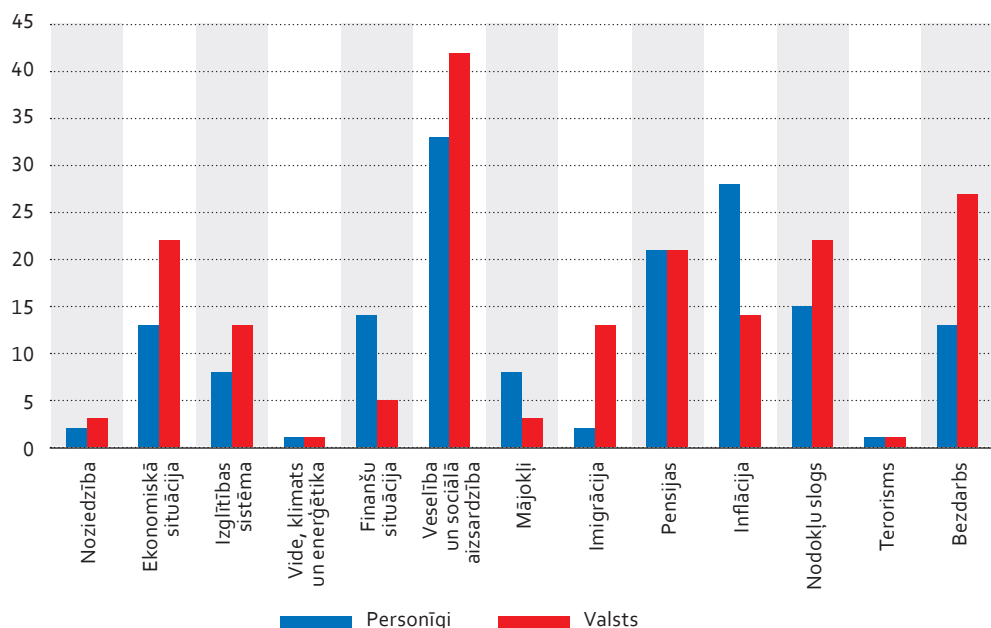
LATVIJA UN PATVĒRUMA MEKLĒTĀJU INTEGRĀCIJA

Īpaši spilgti Latvijas un arī citu postpadomju valstu publiskajā diskursā ir iezīmējies jautājums par spēju uzņemt svešas kultūras cilvēkus. Tiek pausts uzskats, ka, ņemot cittaautbniekus, pārmaiņas pastāvošajās kultūrvērtībās ir nenovēršamas – jautājums ir tikai par to, cik lielā mērā katra sabiedrība vēlas akceptēt šīs pārmaiņas. Lieki teikt, ka šo aspektu visvairāk ekspluatē nacionālie politiskie spēki. Jau pieminētajās 2016. gada Saeimas ārpolitikas debatēs, piemēram, deputāts Edvīns Šnore no Nacionālās apvienības atgādināja kolēģiem, cik jūtīga migrācijas tēma ir Latvijā “pēc tiem migrācijas un kolonizācijas vilņiem, kuri gāzās pāri Latvijai PSRS okupācijas laikā!”³⁶ Visādā ziņā, ja vecajās dalībvalstīs (ES-15), it īpaši ar koloniālu pieredzi, ir uzkrāta ievērojama gan pozitīva, gan negatīva pieredze attiecībā uz arābu musulmaņu integrāciju, tad dažās bijušajās Varšavas pakta valstīs pat ideja vien par kaimiņiem–musulmaņiem spēj izraisīt šausmas un uzkurināt iztēli līdz civilizāciju konfliktam, kā to spilgti apliecina arī Latvijas pieredze.³⁷ Labākais līdzeklis pret šādiem aizspriedumiem ir tiešu sociālo kontaktu veicināšana, kā arī informācijas kampaņas, kas palīdz izprast musulmaņus kā cilvēkus, kurus, piemēram, nodarbina tādas pašas problēmas kā Latvijas iedzīvotājus. Tas ir darbs, kas noteikti būtu jāīsteno 2017. un vēlākajos gados.

Patvēruma meklētāju integrācija Latvijā ir īpaša problēma. Latvija vēstures gaitā ir bijusi gan izsūtošā, gan uzņemošā valsts, tāpēc izpratnei par integrāciju nevajadzētu būt svešai. Taču, kā izrādās, integrācijas politiku salīdzinājumā starp 38 Eiropas valstīm Latvija ierindojas priekšpēdējā, 37. vietā, atstājot aiz sevis vien Turciju, un tiek klasificēta kā nelabvēlīga integrācijai (Lietuva ieņem 34. vietu, bet Igaunija – 22. vietu).³⁸ Tiek norādīts, ka Latvijas pašreizējā pieeja neparedz mērķtiecīgu atbalstu un drīzāk rada šķēršļus nekā iespējas trešo valstu (ārpus-ES) pilsoņiem

integrēties. Īpaši nelabvēlīga situācija ir veselības (38. vieta), naturalizācijas (38. vieta), politiskās līdzdalības (33. vieta) un izglītības (33. vieta) sektoros. Jomas, kurās Latvijai veicas labāk, ir nodarbinātība (28. vieta), ģimeņu apvienošana (28. vieta) un uzturēšanās atļaujas iegūšana (30. vieta). Tam, ka Latvijā nav mērķtiecīgas bēgļu politikas un atbildīgo institūciju rīcības koordinācijas, piekrīt gan pašmāju eksperti, gan politiķi.³⁹ Tā deputāte Solvita Āboltiņa (“Vienotība”) ir aicinājusi aizdomāties, “vai, pārvarējuši savas grūtības, mēs šodien esam gatavi pagriezt muguru saviem partneriem. Vai patiesi būsim tik divkosīgi un kopējā budžeta sadalē ņemsim aktīvu dalību, vienlaikus izliekoties, ka neesam spējīgi sniegt kaut simbolisku atbalsta plecu?”

Patiesi, sabiedriskās aptaujas tiešām uzrāda ļoti augstu neiecietības līmeni Latvijā pret trešo (ārpus-ES) valstu pilsoņu imigrāciju. Saskaņā ar Eurobarometra datiem, 87 % ir negatīvi noskaņoti pret trešo valstu imigrantiem, kas ir augstākais rādītājs ES (otrs augstākais līmenis ir Čehijā – 85 % un trešais Ungārijā – 83 %).⁴⁰ Tajā pašā laikā, aplūkojot respondentu atbildes attiecībā uz viņuprāt nozīmīgākajiem izaicinājumiem personīgajā un valsts dzīvē, tikai pavisam neliela daļa no respondentiem (2 %) ir norādījuši imigrāciju kā personīgu problēmu, kamēr valsts līmenī to kā problēmu uztver 13 % (skatīt 3. attēlu). Tas apliecina, ka anti-imigrantu noskaņojums lielā mērā ir saistīts ar aizspriedumiem un ne tik daudz personīgu pieredzi.

3. attēls. Nozīmīgākie izaicinājumi cilvēku personīgajā un valsts dzīvē saskaņā ar sabiedrisko viedokļu aptauju 2016. gada maijā (%). Avots: Eurobarometers

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Vētra ir pierimusi, taču situācija ES kopumā ir ļoti nestabila un, mainoties “vējiem”, krīze var atjaunoties ar pilnu spēku. Situācijas pagaidu stabilizācija ir panākta, pateicoties pagaidu risinājumiem, tāpēc ES iestādes un dalībvalstis nedrīkst iegrimt pašapmierinātībā – nepieciešams turpināt darbu, lai tiktu radīti pastāvīgi mehānismi situācijas normalizācijai (piemēram, nelegālās imigrācijas ierobežošana, ātra reģistrācija, solidāra pārdale un efektīva atpakaļnosūtīšana) šādu bēgļu krīžu gadījumos.

Runājot par pašreizējo patvēruma meklētāju krīzi, ES tālākai sadarbībai ar Turciju būs ļoti liels iespads. Lai arī Turcija apzinās savu nozīmi un runās ar ES no spēka pozīcijām, Turcija ir un būs atkarīga no ES finansējuma – piedāvātie 6 miljardi četru gadu laikā (2015.–2018. gads) ir gana liela summa, lai motivētu Turciju sadarbīties arī turpmāk.

Visbeidzot, ES ir jāpieliek visas iespējamās pūles, lai stabilizētu situāciju Sīrijā un atjaunotu valsts varas normālu funkcionēšanu arī citās Ziemeļāfrikas valstīs, kuras ir cietušas pilsoņu karos. Tā kā šo mērķi nebūs iespējams sasniegt īstermiņā, ES patvēruma meklētājiem ir jānodrošina plašākas legālas ieceļošanas iespējas, lai samazinātu upuru skaitu Vidusjūrā un ierobežotu cilvēku kontrabandistus.⁴¹ Ne mazāk nozīmīgi ir panākt efektīvāku atraidīto vai izraidīto patvēruma meklētāju atgriešanu trešajās valstīs. Šajā ziņā ES līdz šim nav īpaši labi veicies, jo izraidīšana ir atkarīga no partnervalstu ieinteresētības sadarbīties.

Latvijas valdības lēmums atbalstīt ES pārvietošanas programmu un nepievienoties Višegradas valstu grupai bloķēt šo programmu bija pareizs. No Latvijas interešu viedokļa ir būtiski atbalstīt tādus risinājumus, kuri mazina spriedzi dalībvalstu vidū, turklāt ļauj Latvijai pozicionēt sevi kā uzticamu partneri. Vācija ir uzņēmusi vairāk nekā trešo daļu no visiem patvēruma meklētājiem, tāpēc Latvijai ir būtiski sadarbīties ar Vāciju, veidojot mehānismus krīzes noregulējumam. Jāatzīmē, ka 2017. gada rudenī Vācijā notiks parlamenta vēlēšanas un, ņemot vērā esošās valdības vadītājas līdzšinējo pozitīvo attieksmi pret Baltijas valstīm, ir svarīgi, lai Angelai Merkelei izdotos saglabāt savas pozīcijas arī pēc vēlēšanām. Latvijai ir ārkārtīgi nozīmīgs Vācijas atbalsts tādos jautājumos kā drošība un ekonomiskās izaugsme. Turklāt destabilizācijas apstākļos Austrumos arī Latviju var skart līdzīga mēroga patvēruma meklētāju kataklizma, tāpēc jāiedibina tādi krīzes risinājuma mehānismi, kas novērstu problēmas Latvijas teritorijā.

No Latvijas viedokļa 776 patvēruma meklētāju uzņemšana nav problēma. Patiesībā – pat desmit reizes vairāk patvēruma meklētāju nesagādātu Latvijai nekādas problēmas. Bēgļu aizmukšana ir nostādījusi Latviju ne īpaši glaimojošā situācijā. Tā ir indikācija, ka solidaritāte patvēruma meklētāju uzņemšanā nevar būt tikai formalitāte, ka nepieciešams nopietni domāt par to, kā organizēt bēgļu integrāciju Latvijas

sabiedrībā, mazinot sabiedrības aizspriedumus un atvēlot pietiekami daudz līdzekļu, lai bēgļi spētu sevi nodrošināt līdz pastāvīga iztikas avota atrašanai. Valdībai ir jādomā par to, kā veicināt patvēruma meklētāju nodarbinātību un kā nodrošināt vairāk informācijas par arābu un citu tautību musulmaņu kultūru un tradīcijām.

ATSAUCES

- ¹ "Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex. Annual aggregated data (rounded)," *Eurostat*, [migr_asyappctza].
- ² Saskaņā ar Eiropas Komisijas datiem, izceļoties bēgļu krīzei, kopš 2015. gada septembra robežkontroles pie iekšējām robežām vienpusēji bija atjaunojušas astoņas dalībvalstis. Skatīt: "Atpakaļceļš uz Šengenu: Komisija iepazīstina ar ceļvedi, kā nodrošināt, lai atkal pilnvērtīgi darbotos Šengenas sistēma," *Eiropas Komisija*, 04.03.2016., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-585_lv.pdf
- ³ "Refugees attack EU asylum offices on Lesbos," *EurActiv*, 24.10.2016, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/refugees-attack-eu-asylum-offices-on-lesvos/>
- ⁴ Jean-Claude Juncker, "State of the Union 2015: Time for Honesty, Unity and Solidarity," *European Commission*, 09.09.2015, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5614_en.htm
- ⁵ Jean-Claude Juncker, "State of the Union 2016: Progress on the European Commission's 10 Priorities," *European Commission*, 14.09.2016, https://ec.europa.eu/priorities/state-union-2016_en
- ⁶ "Atpakaļceļš uz Šengenu: Komisija iepazīstina ar ceļvedi, kā nodrošināt, lai atkal pilnvērtīgi darbotos Šengenas sistēma," *Eiropas Komisija*, 04.03.2016., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-585_lv.pdf
- ⁷ 2016. gada septembrī ES valstis bija apstrādājušas vēsturiski vislielāko pieteikumu skaitu – 110 tūkstošus, apliecinot būtisku kapacitātes pieaugumu, taču, šī kapacitāte joprojām nav pietiekama, lai ātri tiktu galā ar arvien pieaugošo pieteikumu apjomu, kā rezultātā līdz septembra beigām neapstrādāto pieteikumu skaits bija sasniedzis vairāk nekā vienu miljonu, no kuriem puse gaidīja izskatīšanu ilgāk par sešiem mēnešiem. Skatīt: "Latest asylum trends - September 2016," *European Asylum Support Office*, 09.2016, <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Latest%20Asylum%20Trends%20September%20-%20final.pdf>
- ⁸ "Third Report on the Progress made in the implementation of the EU-Turkey Statement," *European Commission*, COM (2016) 634 Final, 28.09.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/migration/com_2016_634_fl_other_act_863309.pdf/
- ⁹ Dati no Starptautiskās migrācijas organizācijas: <https://www.iom.int/>
- ¹⁰ Elspeth Guild, Sergio Carrera, "Rethinking asylum distribution in the EU: Shall we start with the facts?" *CEPS Commentary*, 17.06.2016, <https://www.ceps.eu/publications/rethinking-asylum-distribution-eu-shall-we-start-facts>
- ¹¹ Turcija ir apņēmusies pastiprināt cīņu pret cilvēku kontrabandistiem un uzņemt atpakaļ no Grieķijas tajā nelegāli ieradušos patvēruma meklētājus. Apmaiņā par katru atgriezto nelegālo imigrantu ES apsolīja uzņemt vienu Sīrijas patvēruma meklētāju no bēgļu nometnēm Turcijā (pēc principa "viens pret vienu") un atvēlēt ievērojamu, 3 miljardu eiro lielu papildu finansiālo palīdzību dzīves apstākļu uzlabošanai Turcijas bēgļu nometnēs. Skatīt: "Letter from President Juncker to the President and the Members of the European Council on progress in the implementation of the Facility for Refugees in Turkey," *European Commission*, 17.10.2016, http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-3465_en.htm
- ¹² Zia Weise, Peter Foster, "Erdogan threatens to open Turkey's borders to Europe in protest at EU," *The Telegraph News*, 25.11.2016, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/25/erdogan-threatens-open-turkeys-borders-europe-protest-eu/>

- ¹³ Von Frida Thurm, Carsten Luther and Paul Blickle, "Willkommen in Deutschland?" *Zeit Online*, 01.02.2016, <http://www.zeit.de/gesellschaft/fluechtlinge-in-deutschland>
- ¹⁴ Lai gan pārliecinošs vairākums referendumā dalībnieku balsoja pret kvotām, referendumā rezultātam nebija juridiski saistoša spēka pārāk zemā nobalsojušo skaita dēļ. Referenduma neizdošanās gan neliedza autokrātiskajam valsts līderim Viktoram Orbanam pasludināt uzvaru un "izbīdīt" cauri parlamentam pret pārdales kvotām vērstu likumu.
- ¹⁵ "Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded)," *Eurostat*, [migr_eipre].
- ¹⁶ "First instance decisions on applications by citizenship, age and sex. Quarterly data (rounded)," *Eurostat*, [migr_asydcfstq].
- ¹⁷ "Persons subject of asylum applications pending at the end of the month by citizenship, age and sex. Monthly data (rounded)," *Eurostat*, [migr_asyencntzm].
- ¹⁸ "Patvēruma meklētāji," *Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde*, 2016, <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/patveruma-mekletaji.html>
- ¹⁹ "EASO and relocation," *European Asylum Support Office*, 2016, <https://www.easo.europa.eu/relocation-0>
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ "Valdība samazina bēgļu pabalstus līdz 139 eiro," *LSM*, 22.12.2015., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/valdiba-samazina-beglu-pabalstus-lidz-139-eiro.a160836/>
- ²² "Deklarācija par Māra Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību," *Ministru kabinets*, 02.2016., http://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/20160210_mkucinskis_vald_prior_gala_vers_0.pdf
- ²³ Mudīte Luksa, "Pārvietojamās personas: atlase, uzņemšana, izmitināšana, integrācija," *Latvijas Vēstneša portāls "Par likumu un valsti"*, 08.10.2015., <http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi?id=274214>
- ²⁴ Skatīt "Fourth report on relocation and resettlement," *European Commission*, COM(2016) 416 final, 15.06.2016; "Fifth report on relocation and resettlement," *European Commission*, COM(2016) 480 final, 13.07.2016.
- ²⁵ "Sixth report on relocation and resettlement," *European Commission*, COM(2016) 416 final, 28.09.2016.
- ²⁶ Atšķirībā no Igaunijas Latvijas gadījumā no Grieķijas, Itālijas un Turcijas pārvietoto personu patvēruma pieprasījumi tiek izvērtēti, šīm personām jau atrodoties Latvijā, tāpēc tās pēc ierašanās Latvijā kopā ar citiem patvēruma meklētājiem tiek izmitinātas "Muceniekos". Kamēr patvēruma meklētājs mitinās "Muceniekos", tas saņem dienas pabalstu 3 eiro apmērā pārtikas, higiēnas un sabiedriskā transporta izdevumu segšanai (2016. gada 12. jūlijā šis uzturņa apjoms tika palielināts no 2,15 eiro uz 3 eiro). Latviešu valodas nodarbības patvēruma meklētājiem ir pieejamas bez maksas. Kad patvēruma meklētājs ir saņēmis bēgļa vai tā dēvēto alternatīvo statusu, viņam patvēruma meklētāju centrs ir jāpamet un pašam jāatrod sev jauna mājvieta. Par valsts budžeta līdzekļu sadalījumu patvēruma meklētāju uzņemšanai skatīt šeit: "Ar patvēruma meklētāju uzņemšanu saistītās izmaksas vēl tikai pieaugs," *TVNET*, 09.22.2016., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/583303-ar_patveruma_mekletaju_uznemsanu_saistitas_izmaksas_vel_tikai_pieaugs
- ²⁷ Mudīte Luksa, "Pārvietojamās personas: atlase, uzņemšana, izmitināšana, integrācija," *Latvijas Vēstneša portāls "Par likumu un valsti"*, 08.10.2015., <http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi?id=274214>
- ²⁸ "No 23 statusu ieguvušajiem bēgļiem Latvijā palikuši divi; visi pārējie jau ir Vācijā," *LSM*, 05.09.2016., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/no-23-statusu-ieguvusajiem-begliem-latvija-palikusi-divi-visi-parejie-jau-ir-vacija.a199311/>
- ²⁹ Latvijas valsts bēgļiem maksā ikmēneša uzturēšanās pabalstu 12 mēnešus (alternatīvo statusu ieguvušiem – 9 mēnešus). Pabalsta apmērs pilngadīgai personai ir 139 eiro, katram nākamajam

- ģimenes loceklim un nepilngadīgai personai bez pavadības – 97 eiro. Persona ar bēgļa statusu saņem arī visus atbilstoši situācijai pienākošos valsts sociālos pabalstus (piemēram, ģimenes valsts pabalstu).
- ³⁰ Šie uzskaitītie virzieni tika iezīmēti Latvijas Universitātes Ekspertu padomes darba grupas par patvērumu meklētāju tiesībām un politiku Eiropas Savienībā un Latvijā sēdē 2016. gada 14. oktobrī.
- ³¹ Eiropas patvēruma meklētāju politikas pamatā ir seši ES normatīvie akti, kuri atrunā kopējus standartus personu kvalificēšanai par bēgļiem vai personām (direktīva 2011/95/ES), kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, kopējās procedūras starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai (direktīva 2013/32/ES), kopējus standartus pieteikuma iesniedzēju uzņemšanai (direktīva 2013/33/ES), kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts valstspiederīgā pieteikuma izskatīšanu (regula 604/2013) un, visbeidzot, lēmums par pagaidu pasākumiem patvēruma meklētāju pārvietošanai no Itālijas un Grieķijas (lēmums nr. 2015/1601).
- ³² Šī pakete iekļāva priekšlikumus taisnīgākas Dublīnas sistēmas izveidošanai, kuras pamatā būtu patstāvīga patvēruma meklētāju pārvietošanas sistēma starp ES dalībvalstīm, Eiropas daktiloskopijas jeb Eurodac sistēmas pilnveidošanai un īstenošanai Eiropas Patvēruma meklētāju aģentūras izveidei. Saskaņā ar Komisijas ieceri tiks izveidota stabila, saskaņota un integrēta Eiropas patvēruma sistēma ar kopējām procedūrām starptautiskās aizsardzības statusa piešķiršanai, vienotiem standartiem attiecībā uz starptautiskās aizsardzības saņēmēju aizsardzību un tiesībām, tai skaitā piekļuvi darbspēka tirgum. Skatīt: "Pabeidzot kopējās Eiropas patvēruma sistēmas reformu: ceļš uz efektīvu, taisnīgu un humānu patvēruma politiku," *Eiropas Komisija*, 13.07.2016., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2433_lv.htm
- ³³ "Likumīgu migrācijas iespēju uzlabošana – Komisija ierosina izveidot kopīgu ES pārmitināšanas regulējumu," *Eiropas Komisija*, 13.07.2016., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2434_lv.htm
- ³⁴ "Uzņēmēji gatavi nodarbināt bēgļus, taču vajag valsts atbalstu," *LETA/TVNET*, 30.09.2015., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/578031-uznemeji_gatavi_nodarbinat_beglus_tacu_vajag_valsts_atbalstu
- ³⁵ Piemēram, skatīt Nacionālās apvienības pārstāves Ināras Mūrnieces teikto Saeimas 2016. gada ārpolitisko debašu laikā. "Latvijas Republikas 12. Saeimas ziemas sesijas trešās (ārkārtas) sēdes 2016. gada 26. janvārī stenogramma," *Saeima*, 26.01.2016, <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/340>
- ³⁶ "Latvijas Republikas 12. Saeimas ziemas sesijas trešās (ārkārtas) sēdes 2016. gada 26. janvārī stenogramma," *Saeima*, 26.01.2016, <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/340>
- ³⁷ Runa ir par 2016. gada septembrī Jaunajā Rīgas teātrī uzvesto režisora Alvja Hermaņa izrādi "Pakļaušanās". Izrāde ir veidota pēc pretrunīgi vērtētā rakstnieka Mišela Velbeka tāda paša nosaukuma romāna un vēsta par Eiropas civilizācijas virzību uz apokalipsi un gaidāmo pakļaušanos daudz vitālākajai islāma kultūrai. Kā atzīmē režisors, "Rietumu sabiedrība atrodas bedrē un turpina čakli rakt. Mūsu izrāde ir veltījums visiem racējiem" (Izrādes anotācija pieejama: <http://www.jrt.lv/paklausanas>).
- ³⁸ Thomas Huddleston et al., *Migrant Integration Policy Index*, 2015(8) (Barcelona/Brussels: CIDOB nd MPG), 144-147.
- ³⁹ Piemēram, skatīt Seimas deputātes Solvitas Āboltiņas komentārus Saeimas 2016. gada ārpolitisko debašu laikā: "Latvijas Republikas 12. Saeimas ziemas sesijas trešās (ārkārtas) sēdes 2016. gada 26. janvārī stenogramma," *Saeima*, 26.01.2016, <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/340>
- ⁴⁰ "Immigration of people from outside the EU," *Eurobarometer*, 05.2016, <http://ec.europa.eu/COM-MFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/59/groupKy/279>
- ⁴¹ Kontrabandistu ienākumi, pēc atsevišķām ziņām, lēšami teju 5 miljardu eiro apmērā. Skatīt: Joel Lewin, "Europe's people smugglers earned more than \$5bn in 2015," *Financial Times*, 17.05.2016, <http://www.ft.com/content/9b00f2ce-e9d7-30c4-a490-532a59a35c55>

LATVIJAS UN KRIEVIJAS ATTIECĪBAS: VĒSĀ STABILITĀTE

Andis Kudors, Austrumeiropas politikas pētījumu centra
izpilddirektors, Latvijas Universitātes lektors

2016. gada 9. aprīlī Krievijas Ārpolitikas un aizsardzības politikas padomes sapulcē ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs paziņoja, ka Krievijas Ārlietu ministrija pēc Valsts prezidenta uzdevuma strādā pie jaunas ārpolitikas koncepcijas. Darbs tika paveikts, un jaunā koncepcija ar Vladimira Putina rīkojumu tika apstiprināta 30. novembrī. Ņemot vērā Latvijas–Krievijas līdzšinējo attiecību problemātiku, ir svarīgi sekot tām Krievijas ārpolitikas izmaiņām, kuras visvairāk var ietekmēt notikumus un procesus Latvijā. Jaunajā koncepcijā ir vērojama V. Putina valdīšanas laika ārpolitikas pēctecība un, līdzīgi kā divās iepriekšējās, tiek runāts par multipolāru pasauli, kur varas poli atbilst atsevišķu civilizāciju centriem. Civilizāciju tematiku Krievija izmanto savas pret-Rietumu politikas un cilvēktiesību neievērošanas pamatošanai. Jaunā koncepcija vēlreiz atgādina, ka Krievija turpinās ierobežot demokrātiskās brīvības savā valstī, pamatojot to ar Krievijas specifiskajām kultūras un valsts pārvaldes tradīcijām. Daudzpolaritāte starptautiskajās attiecībās oficiālās Krievijas izpratnē nozīmē arī tās tiesības kontrolēt kaimiņvalstu ārpolitiku un iekšpolitiku. Pagaidām nekas neliecina, ka Krievija nākamgad plānotu mainīt šādu nostāju.

Līdzīgi kā 2008. un 2013. gada ārpolitikas koncepcijās, arī jaunajā versijā tiek runāts par Krievijas vēlmi konsolidēt ārvalstīs dzīvojošo tautiešu pasauli, minētais tiešā veidā skar Latviju un nozīmīgu tās iedzīvotāju daļu. Vēl viena ārpolitikas dimensija, kas atstāj lielu ietekmi uz procesiem Latvijā, ir Krievijas mediju izmantošana ārpolitikas mērķu sasniegšanai. 2016. gada Krievijas ārpolitikas koncepcijā formulējumi ir vēl viennozīmīgāki un pārliecinošāki nekā iepriekš. Kā viena no ārpolitikas prioritātēm ir minēta “Krievijas masu informācijas un masu komunikācijas līdzekļu pozīciju nostiprināšana globālajā informācijas telpā un Krievijas skatījuma uz starptautiskajiem notikumiem izplatīšana plašiem starptautiskās sabiedrības slāņiem”¹. No minētā izriet vienkāršs secinājums, proti, Krievija negrasās taisnoties par savām propagandas un dezinformācijas kampaņām, tās tiks turpinātas kā ierasts.

Krievijas mediju negatīvā ietekme uz politiskajiem un sabiedriskajiem procesiem Latvijā bija vērojama arī 2016. gadā, kad, līdzīgi kā iepriekšējo gadus, Krievija ar mediju starpniecību centās attaisnot savu agresīvo rīcību ārpolitikā. Ja 2014. un 2015. gada sākumā galvenā Krievijas medijos apskatītā tēma bija notikumi Ukrainā, tad 2016. gadā dominēja ziņas un komentāri par karu Sīrijā. Sabiedriskās domas aptaujas rāda, ka skatījums uz ārpolitiku un notikumiem starptautiskajā arēnā dažkārt ir būtiski atšķirīgs Latvijā dzīvojošo latviešu un krievu auditorijās. Pat, ja Krievijas televīzijā izplatītā dezinformācija visbiežāk nav tieši saistīta ar Latviju, tad tomēr radikāli atšķirīgi vērtējumi par pieņemamu un nepieņemamu rīcību ārpolitikā kavē Latvijas sabiedrības saliedēšanas procesu.

Latvijas–Krievijas divpusējās attiecībās 2016. gadā nebija ļoti krasu pārvērsienu. Ir mazinājies Latvijas sabiedrības satraukums par drošību, kas būtiski pieauga 2014. gadā pēc Krimas nelikumīgās aneksijas. Ārlietu un Satiksmes ministriju tehniska sadarbība ar nozaru kolēģiem Krievijā ir turpinājusies ierastā režīmā. 2016. gada oktobrī Latvijā viesojās Tatarstānas prezidents Rustams Minnihanovs, robežu demarkācijas komisijas darbs tuvojās noslēgumam. Latvijas–Krievijas savstarpējās tirdzniecības apjomi 2016. gadā ir samazinājušies, liekot Latvijas uzņēmējiem domāt par jaunām iespējām, veidojot attiecības ar citām valstīm, tai skaitā Ķīnu. Latvijas–Krievijas divpusējo attiecību gaisotni 2016. gadā ietekmēja ES sankciju režīms pret Krievijas amatpersonām un politiķiem, kā arī Krievijas paziņojumi par NATO kā draudu Krievijas drošībai. Krievijas agresija pret Ukrainu ietekmē Eiropas Savienības un tātad arī Latvijas attiecības ar Krieviju. Latvijas ārpolitika attiecībā uz Krieviju vairs nav strikti nodalāma no ES kopējās ārpolitikas. Latvija ar savu uzmanīgo attieksmi pret diplomātiju labi iekļaujas Eiropas izpratnē par pieņemamāko praksi starpvalstu attiecībās.

PRAGMATISKA VS. NORMATĪVA ĀRPOLITIKA KRIEVIJAS VIRZIENĀ

Latvijas medijos ik pa laikam aktualizējas diskusijas par to, kāda ārpolitika attiecībās ar Krieviju Latvijai ir vispieņemamākā – pragmatismā vai normatīvismā balstīta? Neizvēršot plašu analīzi par katru no jēdzieniem, vienkāršosim tos, ar pragmatismu saprotot orientāciju uz materiālo, fizisko labumu gūšanu pretstatā normatīvai ārpolitikai, kura balstās noteiktās vērtībās, tiesiskajos principos un to izplatīšanā. Viens no tipiskākajiem normatīvas ārpolitikas piemēriem ir Eiropas Savienības 2004. gadā uzsāktā Kaimiņu politika, kuras mērķi bija (un joprojām ir) demokrātijas, tirgus ekonomikas, tiesiskuma, drošības, labas pārvaldības, fundamentālo brīvību un cilvēktiesību ievērošanas veicināšana ES kaimiņu valstīs dienvidos un austrumos.

Starp citu, šāds mērķis ir uzskatāms arī par pragmatisku, jo pārtikušas, stabilas un drošas valstis vairo Eiropas drošību un pārticību. Tādējādi nošķirums starp normatīvu un pragmatisku ārpolitiku bieži vien ir visai nosacīts. ES normatīvās ārpolitikas rezultāti dažādās valstīs ir visai atšķirīgi, tas liek uzdot jautājumus par tās efektivitāti.

Latvijai ir visai pragmatiski iebilst pret Krievijas agresiju pret Ukrainu, jo ekonomiski un militāri ne tik varenajām valstīm starptautisko tiesību normu ievērošana starptautiskajās attiecībās ir to pastāvēšanas garants. Šeit Latvijas pragmatisms un uzticība vērtībām iet roku rokā un nav pretnostatāmas vienības. Starptautiskās politikas reālisma teorija vairāk dod uzticēšanos spēkam nevis normām. Neoreālisma teorijas zvaigzne Džons Mīršaimers (*John Mearsheimer*) savās lekcijās pēc 2014. gada Krimas aneksijas ir paudis viedokli, ka konflikta eskalācijā Ukrainā ir vajadzīgi Rietumi, kuri nerespektē Krievijas nospraustās sarkanās līnijas. Bet kā ar ukraiņu, moldāvu un gruzīnu tiesībām īstenot tādu ārpolitiku, kura pēc viņu ieskatiem ļaus vairoties valsts drošību un iedzīvotāju labklājību ātrākajā veidā? Vai NATO durvis tiktu atvērtas Latvijai, Lietuvai un Igaunijai, ja 2004. gadā alianses dalībvalstis būtu vadījušās tikai pēc merkantilām interesēm, aizmirstot par vērtībām un solidaritāti ar Baltijas valstīm, kuras cietušas no padomju okupācijas?

Varam droši teikt, ka līdz Krimas aneksijai Latvija Krievijas virzienā ir centusies īstenot drīzāk pragmatisku nekā normatīvu ārpolitiku. Krievijas stabilā augstā pozīcija Latvijas importa un eksporta rādītājos ir viens no pierādījumiem minētajam. Šajā kontekstā ir jājautā, ko nozīmētu dažu Latvijas žurnālistu, ekspertu un politiķu piesauktā “vēl pragmatiskāka” politika attiecībās ar Krieviju? Te ir jāatceras, ka Latvijas “pragmatismam” ir robežas, proti, cenšoties uzlabot attiecības ar Krieviju, mums nav jāatsakās no pašu izvēlēta valsts attīstības modeļa, kas līdztekus izpratnei par Latvijas kā nacionālas valsts attīstību paredz arī uzticību vispārārtītu starptautisko tiesību principiem. Šis raksts apskata galvenās tendences 2016. gadā Latvijas–Krievijas attiecībās, skatot tās plašākā reģionālo un globālo notikumu un procesu kontekstā. Rakstā tiek pievērsta uzmanība arī iespējamai starpvalstu attiecību virzībai 2017. gadā.

VIZĪTES, TIKŠANĀS UN PAŠDARBĪBA

Lai arī Krievijas agresija pret Ukrainu ir sašaurinājusi Latvijas–Krievijas sadarbības jautājumu loku, tomēr ir tikusi turpināta sadarbība dažās praktiskās sfērās. 2016. gadā tika turpināts Latvijas un Krievijas kopīgās demarkācijas komisijas darbs, kas pietuvojies abu valstu robežas iezīmēšanas dabā noslēgumam. Lai gan starpvaldību komisijas darbs ir pārtraukts kopš 2013. gada, notiek tikšanās vienā no tās

apakšsekcijām – Transporta darba grupā. Latvijas satiksmes ministrs un Latvijas–Krievijas Starpvaldību komisijas vadītājs no Latvijas puses Uldis Augulis 2016. gada pavasarī bija vizītē Maskavā, kur tikās ar Krievijas transporta ministru Maksimu Sokolovu. Komunikācija par sadarbību transporta un loģistikas jomā turpinājās Transporta darba grupas sēde Sočos, kurā Latviju pārstāvēja U. Augulis. Latvijas satiksmes ministrs Sočos tikās ar Krievijas transporta ministru M. Sokolovu un kompānijas “Krievijas dzelzceļš” prezidentu Oļegu Belozеровu. Iespējams, ka Starpvaldību komisija atjaunos pilnvērtīgu sadarbību un tiksies sēdē 2017. gadā.

Līdztekus Latvijas Ārlietu ministrijas koordinētajai un vadītajai ārpolitikas īstenošanai ir notikušas arī atsevišķu politiķu pašu iniciētas aktivitātes. Viena no tādām bija neoficiāla ministru tikšanās ar Krievijas vicepremjeru Arkādiju Dvorkoviču 2016. gada 2. augustā. A. Dvorkovičs ieradās Rīgā neoficiālā vizītē un tikās gan ar Rīgas mēru Nilu Ušakovu, gan arī ar trim Zaļo un zemnieku savienības (ZZS) biedriem – finanšu ministri Danu Reiznieci-Ozolu, satiksmes ministru Uldi Auguli un zemkopības ministru Jāni Dūklavu. Ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs pauda viedokli, ka esot zinājis tikai par J. Dūklava paredzēto tikšanos. A. Dvorkovičs ir Dmitrija Medvedeva atbalstīts politiķis, kurš 2012. gadā kļuva par premjera vietnieku. Lai arī formāli šī pozīcija varas hierarhijā ir ļoti augstu, vērtējot pēc neformālajiem – reālajiem Krievijas elites kritērijiem, A. Dvorkovičs neatrodas pašā Krievijas varas Olimpā. Tomēr nevajadzētu arī novērtēt viņu pārāk zemu – A. Dvorkovičs ir premjera D. Medvedeva uzticības persona un simbolizē Krievijas elites jauno paaudzi, kurai kopā ar D. Medvedevu ir jāizskatās modernai, tādai, kura var veicināt Krievijas jauniešu lojalitāti valsts varai un kaut nedaudz dotu cerības par Krievijas nākotni liberāli noskaņotajiem.

Minētā tikšanās iezīmē divas lietas, pirmā – Latvijā turpinās ārpolitikas decentralizācijas mēģinājumi. Lai gan atbilstoši normatīvajiem aktiem Latvijas ārpolitikā koordinējošā loma pieder Ārlietu ministrijai, ir atsevišķi politiķi un politiskie spēki, kuri vēlas īstenot starpvalstu attiecības pēc saviem ieskatiem. Šāda tendence nepastāv tikai Latvijā, arī citās valstīs ar ekonomiku saistītas institūcijas mēģina rīkoties “pa tiešo” ārpus valsts dotā mandāta. Tomēr attiecībās ar Krieviju šāda prakse nav pieņemama. Kopš ES sankciju uzsākšanas pret Krievijas amatpersonām un uzņēmumiem, Latvijas Ārlietu ministrija ir atbildīgā valsts institūcija, kam jāseko, lai Latvijā netiktu pārkāpts sankciju režīms. Slepna “sarunāšana” starpvalstu sakaros, kas tik ļoti tik Krievijas pusei, ir bīstama prakse Latvijai. Tieši attiecību veidošanā ar Krieviju Latvijas pusei ir jācenšas uzturēt caurspīdīgumu, lai šauru biznesa interešu dēļ netiek “sarunāts” kaut kas, kas var kaitēt Latvijas valsts interesēm.

Savu – alternatīvu – pieeju attiecībās ar Krieviju veido arī Nils Ušakovs, kurš jau kopš 2009. gada ir centies veidot ciešas attiecības ar Maskavu. Ja Rīga šādās attiecībās pārstāv tikai sevi (vismaz oficiālā nozīmē), tad Maskava oficiāli ir iesaistīta arī

Krievijas ārvalstīs dzīvojošo tautiešu politikas īstenošanā, kas ir oficiālās valsts ārpolitikas daļa. 2016. gadā N. Ušakovs teica, ka cer uz ES sankciju pret Krieviju atcelšanu. Jau agrāk – 2014. gadā – viņš LNT raidījumam “900 sekundes” teica, ka sankciju ieviešana pret Krieviju, lai apturētu tās agresiju Ukrainā, bija murgaina ideja. N. Ušakovs apgrūtina koordinētas ārpolitikas īstenošanu attiecībā ar Krieviju, kura ir izaicinājusi pastāvošo starptautisko kārtību, 2014. gadā anektējot Krimu.

Otra tendence, ko iezīmēja A. Dvorkoviča viesošanās Rīgā, bija Krievijas mēģinājums atrast tās vaļīgās vietas Eiropas Savienības kopējā ārpolitikā, kas ļautu mainīt sankciju slodzi Krievijai par tās agresiju Ukrainā. Latvija, protams, nenosaka galveno toni ES ārpolitikas lēmumos, tomēr tā spēj ietekmēt kopējo noskaņojumu Briselē tādos jautājumos kā Austrumu partnerība un attiecības ar Krieviju. Ietekmēt baltiešus šajos jautājumos nozīmētu ietekmēt tos, kuri līdz šim visstingrāk ir iestājušies par solidaritāti ar Ukrainu un stingru nostāju pret Krieviju. Ja Krievijai izdotos pārliecināt visas Baltijas valstis vai vismaz Latviju, ka sankcijas ir jāatceļ, tad to varētu izmantot, lai pārliecinātu arī Rietumeiropu – “sak’, ja pat dusmīgie baltieši domā, ka jāatceļ, tad ir jāpārdomā arī Rietumeiropā”. Tas, protams, līdz šim nav izdevies, bet līdzīga “taustišanās” no Krievijas puses notiek arī citur.

TRAMPS, PUTINS UN LATVIJAS DROŠĪBA

ASV un Krievijas attiecības ir svarīgs faktors, kas ietekmē Latvijas drošības situāciju. Pagaidām (2016. gada nogale) vēl nezinām politiķi Donaldu Trampu – līdz šim esam pazinuši tikai odiozu uzņēmēju un prezidenta amata kandidātu, kurš priekšvēlēšanu kampaņā izmantoja populisma metodes un solīja pretrunīgas lietas. Politikis D. Tramps būs vērtējams tikai pēc viņa pirmajiem darbiem, kuri visdrīzāk vairāk būs saistīti ar iekšpolitiku un būs mērenāki nekā izteikumi kampaņas laikā. Vienlaikus jāuzsver, ka starptautiskajā politikā tik nozīmīgai un līdz šim tik aktīvai valstij kā ASV neizdotos tā vienkārši pašizolēties, pat, ja tāds lēmums tiktu pieņemts prezidenta administrācijā. Pirmkārt, tas nav pašu ASV (ekonomiskajās) interesēs, otrkārt, ne visi republikāņu pārstāvji Kongresā domā līdzīgi D. Trampam par ASV lomu starptautiskajā arēnā.

Krievija kā riska faktors Latvijas drošībā pēc D. Trampa ievēlēšanas var pieaugt, sevišķi sākumā, kamēr nav skaidrs, kādu politiku attiecībā ar Krieviju īsteno jaunievēlētais ASV prezidents. Baltijas valstis par stratēģisko partneri drošības sfērā un galveno Krievijas ietekmi līdzsvarojošo faktoru uzskata ASV, tāpēc D. Trampa izteikumi par NATO ir radījuši zināmu nervozitāti. Domājams, ka tie, kuri līdz šim šaubījās par 2 % no IKP novirzīšanu valsts aizsardzības izdevumiem, ir guvuši jaunu pārliecību.

Reģionālā sadarbība drošības stiprināšanā, kurā iesaistās Baltijas valstis, Zviedrija, Somija un Polija, kļūs arvien svarīgāka. Krievijas radīto drošības risku dēļ Latvijas drošības stiprināšanā jāizceļ trīs virzieni: aizsardzības spēju stiprināšana pašu spēkiem; ciešāka reģionālā sadarbība drošības jomā; lobēšana pie sabiedrotajiem Rietumos, sevišķi Vašingtonā.

2016. gadā Krievija turpināja agresiju Ukrainā, neļaujot Ukrainas valdībai kontrolēt savu austrumu robežu. Krievijas iesaiste Sīrijas konfliktā ir būtiski kavējusi tā atrisināšanu. Viens no šādas iesaistes mērķiem ir mēģinājums izbēgt no Rietumu sankcijām un mazināt to izolācijas situāciju, kurā Krievija nonāca agresijas pret Ukrainu dēļ. Baraka Obamas administrācija bija labi sapratusi Krievijas stratēģiskos mērķus un tāpēc Sīrijā ar Maskavu sadarbojās tikai taktiskā līmenī, lai mazinātu savstarpēju incidentu iespējamību karadarbībā Sīrijā. Pagaidām nav skaidrs, vai jaunievēlētais ASV prezidents Donalds Tramps rīkosies līdzīgi.

D. Trampa priekšvēlēšanu komandas dalībnieki, dažādu amatu kandidāti cita starpā 2016. gada nogalē ir izteikušies labvēlīgi par Ukrainu, tomēr viņa paša teiktais par Krimas iedzīvotāju vēlmi būt ar Krieviju neko labu nesola. ASV nav Normandijas sarunu formāta dalībniece, tomēr tās nostāja ietekmē Minskas sarunas par Ukrainu. No otras puses, V. Putinam pašlaik (2016. gada novembris) nevajag asas pārmaiņas Ukrainā, lai neprovocētu jaunievēlēto ASV prezidentu un neizjauktu attiecību uzlabošanas cerības. Ukrainas virzība uz integrāciju ar Rietumiem jau tāpat ir apgrūtināta anektētās Krimas un karojošo reģionu dēļ, šodien V. Putinam ar to pietiek. Vai pietiks 2018. gada Krievijas prezidenta vēlēšanu kontekstā un tuvāko mēnešu sarunās par Sīriju, pagaidām nav zināms. Pirmie D. Trampa izteikumi par Ukrainas nākotni pēc 20. janvāra, jau esot prezidenta amatā, lielā mērā noteiks Krievijas tālākos plānus, jo V. Putins spriež par pasauli ekskluzīvo interešu teritoriju perspektīvā, proti, ja šī vieta (Ukraina) nepieder amerikāņiem, tad pieder viņam.

Ja Vladimiram Putinam izdosies izmantot situāciju un uzlabot Krievijas attiecības ar ASV, tad pret oficiālo Krieviju labvēlīgi noskaņotie politiskie spēki Latvijā visdrīzāk vēl aktīvāk nekā iepriekš aicinās uzlabot Latvijas attiecības ar Krieviju. Praksē tas varētu būt aicinājums samazināt sankciju spiedienu uz Krieviju, cīnīties par tranzīta neaiziešanu uz Krievijas ostām u.tml. Mainīt mūsdienu Latvijas kopējo stratēģisko izvēli (orientācija uz Rietumiem) tā, lai ārpolitikas vektori pagrieztos uz Krieviju, visdrīzāk neizdosies, tomēr attieksme pret Eiropas Savienību Latvijā tuvākajos gados piedzīvos izaicinājumus. Savukārt Latvijas pilsoņu labvēlīgo nostāju pret NATO izaicināt ir grūtāk, jo mūsdienu Krievija ar V. Putinu priekšgalā pati palīdz Baltijas valstīs arvien biežāk domāt par transatlantisko saišu neaizvietojamību.

2015. gada 31. decembrī tika apstiprināta jauna Krievijas Nacionālās drošības stratēģija, kur tika norādīts, ka NATO "bloka valstu militārās darbības aktivizācija, tālāka

alianses paplašināšana, tās infrastruktūras pietuvošanās Krievijas robežām rada nacionālās drošības apdraudējumu”². Ja kaut kas tiek nosaukts par draudu, tad ir jāseko tā novēršanas pasākumiem. 2016. gada novembrī sniegtā intervijā Olivera Stouna filmai “Ukraina uguni” V. Putins pieļāva, ka Krievija varot īstenot raķešu uzbrukumus NATO objektiem gadījumā, ja tie apdraudēs valsts drošību: “Mums ir jāpieņem atbildes pasākumi, citiem vārdiem sakot, likt zem mūsu raķešu sistēmu sitiena tos objektus, kuri pēc mūsu domām sāk mūs apdraudēt. Situācija sasprindzina [*naprjagajet* – krievu val.].”³ Te gan bagātā krievu valoda dod iespēju tulkot V. Putina vārdus “likt zem sitiena” arī kā “notēmēt uz”. Jebkurā gadījumā šo izteikumu mērķis ir brīdināt Rietumus, ka Maskavu nebūs viegli iegrozot, jo tā pati arī centīsies iegrozot ASV un tās sabiedrotos.

EKONOMISKĀS ATTIECĪBAS

ES sankcijas ir ietekmējušas Latvijas un Krievijas ekonomiskās attiecības, bet tās joprojām var tikt uzskatītas par normālām un atsevišķās nozarēs – par labām. 2016. gada pirmajā pusgadā Krievija ar 8,36 % no kopējā tirdzniecības īpatsvara bija ceturtais lielākais Latvijas preču tirdzniecības partneris un trešais lielākais Latvijas preču eksporta partneris.⁴ Jāatzīmē, ka 2016. gada 1. pusgadā kopējais preču tirdzniecības apgrozījums ar Krieviju ir samazinājies par 9,44 % attiecībā pret 2015. gada 1. pusgadu.⁵ Krituma iemesli ir dažādi, līdztekus sankcijām un Krievijas pretpasākumiem Krievijas ekonomikas stagnācija ir uzskatāma par nozīmīgāko savstarpējas tirdzniecības apjuma kritumu ietekmējošu faktoru.

Tuvojoties 2016. gada nogalei, tika vērtēts 2016. gada Krievijas ekonomikas stāvoklis un spriests par scenārijiem 2017. gadā. Krievijas finanšu ministrs Antons Siluanovs, novembrī uzstājoties ar 2017.–2019. gada valsts budžeta projektu Valsts domē, teica, ka nākamā gada “budžets ir stingrs [*žostkij* – krievu val.] un atbilst jaunajām ekonomiskajām reālījām”⁶. Tas ir veidots, pieņemot, ka naftas cena būs ap 40–50 ASV dolāru par barelu. Krievijas valsts domes Budžeta un nodokļu komitejas vadītājs Andrejs Makarovs pieļāva, ka naftas cena 2017. gadā uz īsu brīdi varot nokrist līdz pat 15–20 dolāriem.⁷ Joprojām nav redzami citi būtiski resursi, ar kuru palīdzību bez naftas un gāzes pārdošanas Krievijas ekonomikai varētu dot jaunu stimulu attīstībai. Krievijas Ekonomiskās attīstības ministrija 2016. gadam prognozējusi IKP pieaugumu 0,6 %, bet 2017. gadā – 1,7 % apjomā. Jebkurā gadījumā prioritāras paliks aizsardzības, drošības un kārtības sargāšanas valsts budžeta sadaļas, tomēr aizsardzības izdevumu īpatsvars iekšzemes kopproduktā samazināsies no 4,7 % 2016. gadā līdz 2,8 % 2019. gadā.⁸ Atbilstoši A. Siluanova teiktajam, tas gan neietekmēsot

bruņojuma iegādes apjomus Krievijas armijai.⁹ Valsts tēriņiem tiks izmantots arī Krievijas Rezerves fonds, kura iztukšošana tiek prognozēta jau 2017. gada nogalē.

Krievijas pievilcīgumu ārvalstu investoru acīs samazina ekonomiskās attīstības ministra Alekseja Uļukajeva aizturēšana par kukuļņemšanu 2016. gada novembrī. Lai gan oficiālā versija ir V. Putina karš pret korupciju, Krievijas mediji ziņoja, ka minētais notikums visdrīzāk ir saistīts ar A. Uļukajeva domstarpībām ar V. Putinam pietuvināto “Rosneft” vadītāju Igoru Sečinu par “Bashneft” uzņēmuma pārdošanu. Turbulence, kas saistīta ar posmu pirms prezidenta vēlēšanām 2018. gadā, drīzāk arī nevaros Krievijas pievilcību ārvalstu investoru acīs. Ņemot vērā tagadējo Krievijas ekonomikas stāvokli un perspektīvas tuvākajiem gadiem, varam prognozēt, ka Latvijas–Krievijas tirdzniecības apjomi turpinās kristies arī nākamgad.

Krievijas maģistrālo naftas vadu uzņēmuma “Transneft” vadītājs Nikolajs Tokarevs 2016. gada septembrī, tiekoties ar V. Putinu, paziņoja, ka Krievija līdz 2018. gadam pārtrauks naftas produktu eksportu caur Baltijas valstu ostām. Viņš skaidroja, ka Krievija pārorientē kravu plūsmu no Ventpils un Rīgas ostām uz Ustjlugu, Primorsku un Novorosijsku. Lai gan Latvijā izskanēja idejas, ka minētais neesot jāuztver viennozīmīgi, tomēr ir skaidrs, ka jau laikus jāsāk meklēt iespējas aizstāt potenciālos zaudējumus.

2017. gadā Latvijai beidzot ir jāīsteno pilnīga dabasgāzes tirgus atvēršana, kas aktualizēs darbu pie reģionālā Baltijas un Somijas dabasgāzes tirgus modeļa izstrādes un ieviešanas. Elektroenerģijas jomā būs jāstrādā pie Baltijas valstu elektroenerģijas tīklu sinhronizācijas ar Eiropas tīklu. Lai gan pēdējos gados Krievijas kompānija “Gazprom” aktivizēja lobēšanas darbu, lai Latvijas dabasgāzes tirgus liberalizācija nesāktos vēl pirms 2017. gada, tās rokās nav pārāk daudz instrumentu, lai procesu būtiski ietekmētu 2017. gadā. Cerams, ka sadarbība ar ASV reāla dabasgāzes tirgus izveidē nākamgad turpināsies kā plānots un būs viens no “Gazprom” ietekmi līdzsvarojošiem faktoriem.

KRIEVIJAS MEDIJI, PROPAGANDA UN TAUTIEŠU POLITIKA

Vēstījumi Krievijas vadošajos medijos jau daudzus gadus tiek pieskaņoti Krievijas ārpolitikas mērķiem. Ir vērojami dominējošie naratīvi, kas nemainās, bet Krievijas TV ir pierādījuši, ka vajadzības gadījumā tie var mainīt akcentus burtiski vienas dienas laikā. 2016. gads starptautiskajā politikā bija visai saspringts. Spriedzi radīja daudzi faktori, no kuriem spilgtākie – Lielbritānijas lēmums izstāties no ES, karš Sirijā un bēgļu problēma Eiropā, kā arī Krievijas nepieteiktā agresija Ukrainā. Krievijas

destruktīvajai politikai Ukrainā un Sīrijā bija sava priekšvēsture, kuru vajadzētu atcerēties, lai saprastu, kāda ir Vladimira Putina motivācija globālajā politikas līmenī.

V. Putina trešais prezidentūras termiņš sākās ar uztraukumu par Bolotnajas laukuma protestu mērogu un to jaunā Krievijas vidusslāņa spar, kas nāk no vēlmes desakralizēt varu Krievijā. Arābu pavasaris Ziemeļāfrikā un Tuvajos austrumos arī nebija tie faktori, kas ļautu Krievijas elitei domāt tikai par Krievijas Tālo austrumu reģionu uzplaukumu un Eirāzijas integrāciju (šīs bija V. Putina sākotnēji pasludinātās prioritātes trešajam prezidentūras termiņam). Minētie satraukuma raisītāji, papildus V. Putina popularitātes reitingu kritumam un arvien izteiktākajai ekonomiskajai stagnācijai Krievijā, bija tie faktori, kas motivēja Krievijas prezidentu uzsākt “konservatīvo pagriezienu” un sabiedrības anti-Rietumu mobilizāciju Krievijā 2012. un 2013. gadā. Mērķis bija vienkāršs – saglabāt Krievijas varas elites *status quo*. Gan agresija pret Ukrainu, gan iesaistīšanās Sīrijas konfliktā primāri ir jāskata tieši V. Putina un viņa uzticības personu loka varas saglabāšanas perspektīvā. Arī Krievijas mediju informācijas kampaņas ir jāskata līdzīgi. Rietumu ietekmes līdzsvarošanai Krievijā un tās kaimiņvalstīs bija nepieciešams noskaņot tradicionāli domājošo Krievijas elektorātu Krievijas ārpolitikas soļu atbalstīšanai. Idejai par grēcīgajiem un amorālajiem Rietumiem bija jākalpo par Krievijas atbalsta V. Putinam cementējošo faktoru. Iepriekšminētie jautājumi ir svarīgi, lai Latvija spētu pareizi “nolasīt” Krievijas rīcības mērķus un motivāciju, kas ļautu izstrādāt adekvātu ārpolitiku attiecībā ar Krieviju.

Jaunajiem akcentiem ārpolitikā un drošības politikā bija jāparādās arī Krievijas jaunajos konceptuālajos dokumentos. Latvijas drošībai plašākā nozīmē ir svarīgi ne tikai cietās drošības jautājumi, bet arī viss, kas saistīts ar Krievijas tautiešu politiku un informatīvo ietekmi. 2013. gada februārī pieņemtā Krievijas Ārpolitikas koncepcija jaunumus šajā sfērā neienesa – tika atsvaidzināti jau sen Baltijas valstīs pazīstamie vēstījumi par nepieciešamību aizstāvēt ārvalstīs dzīvojošos krievus. Kā viena no ārpolitikas prioritātēm koncepcijā tiek minēta “vispusīga Krievijas pilsoņu un ārvalstīs dzīvojošo tautiešu tiesību un likumīgo interešu aizstāvība, iestāšanās par Krievijas pieeju (*rossiiskih podhodov* – krievu val.) cilvēktiesību aizstāvībā dažādos starptautiskajos formātos. Krievu valodas izplatīšana un pozīciju stiprināšana pasaulē, Krievijas tautu kultūras sasniegumu popularizācija, krievu diasporas konsolidācija pasaulē”¹⁰. Kas ir koncepcijā minētā “Krievijas pieeja” cilvēktiesību aizstāvībā? Vispirms jau tā ir selektīva pieeja. Kā rāda Krievijas tautiešu politikas īstenošanas prakse Latvijā, tad Krievijas finansiāli atbalstītas organizācijas, kas sevi dēvē par cilvēktiesību aizstāvjiem, nodarbojas tikai ar šauru jautājumu loku, kas saistīts ar nepilsoņu statusa problemātiku un valsts valodas statusa jautājumiem. Selektīvā pieeja izpaužas arī kritizējamo valstu izvēlē – krievu problēmas Centrālās Āzijas valstīs 90. gados Krievijas ārpolitikas īstenotāji izvēlējās neredzēt un nepieminēt.

Krievijas tautiešu politikas kā Latvijas sabiedrības integrāciju kavējošs faktors sevišķi negatīvu ietekmi atstāj uz Latvijas krievu izpratni par Krievijas un Latvijas vēsturi. 9. maijs ne tuvā, ne tālā nākotnē nav iedomājams kā diena, kas apvienotu latviešus un krievus Latvijā. Tomēr tieši šī diena tiek atbalstīta Krievijas publiskās diplomātijas un tautiešu politikas ietvaros. Specifiska vēstures interpretācija ir viens no Krievijas tautiešu politikas elementiem. Latvijas starptautiskā reputācija joprojām cieš no Krievijas informatīvajām kampaņām, kurās Latvija līdztekus Ukrainai un Igaunijai tiek attēlota kā zeme, kur atdzimst fašisms un kur valsts vara aktīvi atbalsta nacisma slavināšanas izpausmes, piemēram 16. marta leģionāru gājiena laikā. Zīmīgi, ka Latvijas apmelošana notiek ar RTR, NTV, TVC u.c. televīzijas kanālu palīdzību, kurus piedāvā ne tikai komerciālo kabeļtelevīziju operatori, bet arī Latvijas valsts (daļējā) īpašumā esošā "Lattelecom" uzņēmuma TV kanālu paketes. Rezultātā Latvija ar vienu roku it kā cīnās pret Krievijas propagandas ietekmi, vienlaicīgi ar otru roku palīdzot to pašu propagandu un dezinformāciju Latvijā izplatīt.

Vladimira Putina valdīšanas laikā mūsdienu Krievijas identitātes konstrukcijā uzvara Lielajā Tēvijas karā tiek izmantota, lai pamatotu krievu tautas sevišķumu. Šo aktivitāšu mērķis Krievijas iekšienē ir saistīts ar nepieciešamību vairogt iedzīvotāju lojalitāti V. Putinam un varai kopumā. Savukārt ārpus Krievijas uzvara pār nacismu tiek izmantota, lai skaidrotu, ka, ja jau Krievija (kā PSRS pēctece) spēj atrisināt Eiropas un pasaules problēmas, tad Maskavu nedrīkst ignorēt starptautiskajā politikā. Klasiskā varoņu sāgā līdztekus "varoņiem" ir nepieciešami "antivaroņi", kuri palīdz izcelt pozitīvā tēla labās īpašības. Krievijas sabiedrības mobilizācijā un apvienošanā ap "nācijas līderi" ir svarīgi veidot konstrukciju – "mēs" un "viņi". Šādā naratīvu konstrukcijā baltieši, kuri atteicās no Maskavas reģionālās integrācijas projektiem, ir visai parocīgi "sliktie puisi".

Krievijas informatīvie uzbrukumi jau ierasti tiek mērķēti gan uz Baltijas valstu auditoriju, gan uz pašas Krievijas auditoriju. Krievijā ziņas par nacismu Latvijā kalpo "ielenktā cietokšņa" stāsta stiprināšanai. V. Putins šajā kontekstā parādās kā PSRS uzvaru pār nacismu turpinātājs, kam jāturpina tēvu lieta. Krievijas TV sižetos dominē: vēlme sasaistīt Baltijas valstu nacionālistus ar nacismu; atsevišķus gadījumus vispārināt ar visu valsti; sasaistīt neoficiālo leģionāru atceres dienu ar valdības atbalstu nacismam kā tādām. Krievijas TV kanālu sižetos nav nopietnas diskusijas par leģionāriem, toties ir noklusēšana, dezinformācija, emociju kultivēšana un meli. Šādos TV sižetos par Latviju un Igauniju kā nacisma zemēm nekad netiek intervēti leģiona veterāni un eksperti, vēsturnieki, kuri paustu līdzsvarotu vēstījumu. Savukārt Krievijas TV kanālu ziņas pozitīvā gaismā parādītas antifašistu organizācijas, kas it kā vienīgās cīnoties pret nacisma atdzimšanu Baltijā.

Sniedzot meistarklasi Maskavas Valsts Universitātes Augstākās ekonomikas skolas studentiem 2007. gada vasarā, bijušais Krievijas Ārlietu ministrijas Otrā Eiropas

departamenta direktora vietnieks Mihails Demurins norādīja, ka ekonomiska rakstura politika attiecībā uz Baltijas valstīm ir jāpapildina ar politiska un informatīva rakstura līdzekļiem. “Un visu šo līdzekļu kompleksam ir jābūt orientētam uz to, lai padarītu Igauniju, Latviju un Lietuvu par galēji neērtiem Eiropas Savienības un NATO partneriem.”¹¹ Šis citāts spilgti iezīmē Krievijas politiku Baltijas valstīs, kuras viens no mērķiem ir diskreditēt baltiešus. Vērtējot Latvijas un Krievijas attiecības, ir būtiski ņemt vērā, ka Krievijas televīzijas kanālu un citu mediju īstenotās informatīvās kampaņas pret Latviju nav mediju pašiniciatīva, bet gan Krievijas ārpolitikas un publiskās diplomātijas sastāvdaļa. Turklāt ir jāatceras, ka ikvienas valsts publiskās diplomātijas aktivitātes nekad nav pašmērķis, tās vienmēr ir pakārtotas valsts ārpolitikas mērķiem.

Latvijas politiku un amatpersonu nopietnāka attieksme pret Krievijas informatīvajiem apdraudējumiem Latvijā bija vērojama, sākot no Krimas aneksijas brīža, kad kļuva skaidrs, ka Krievijas hibrīdkarā pret Ukrainu medijiem un tautiešu politikas aktivitātēm ir liela loma. Tomēr ir būtiski ņemt vērā, ka Krievijas propaganda un sabiedrības dezinformēšana nodara kaitējumu arī miera laikā, izkropļojot politiskos procesus un demokrātiju kopumā. Lai arī Latvijas sabiedrības integrācija galvenokārt gulstas uz Latvijas politiku, amatpersonu un visas sabiedrības pleciem, bez Krievijas mediju ietekmes integrācijas process Latvijā noritētu daudz straujāk.

SECINĀJUMI

Latvijas–Krievijas attiecības 2016. gadā atrodas tādā stāvoklī, kādā tām neizbēgami bija jānonāk, ņemot vērā abu valstu principiāli atšķirīgu attīstības modeļu izvēli pēdējās divās desmitgadēs. Latvijas izvēle par labu straujam demokrātijas tranzītam un integrācijai Rietumu ekonomiskajās un drošības organizācijās bija pretrunā ar Krievijas elites skatījumu uz bijušajām padomju republikām, kurām it kā vajadzētu palikt Maskavas ietekmes zonā. Krievijas identitātes konstruēšanas procesā trūkst godīga PSRS vēstures izvērtējuma, kas mūdienu Krievijas sabiedrībai atvērtu acis uz kaimiņvalstu iedzīvotāju izpratni par Krievijas un Padomju Savienības ietekmi uz kaimiņos dzīvojošo tautu likteņiem. Diemžēl Kremļa vēlme kontrolēt kaimiņvalstis, lai nezaudētu varu pašā Krievijā, nav ļāvusi uzvarēt neitrālam – zinātniskam skatījumam uz Krievijas vēsturi. Maskavas vēlme skatīt bijušās padomju republikas kā ekskluzīvu interešu zonu automātiski noved pie domstarpībām ar tām kaimiņvalstīm, kuras izvēlas īstenot no Maskavas neatkarīgu ārpolitiku. Tā kā Krievijas spēkos nav izmainīt Baltijas valstu stratēģisko izvēli par labu Rietumiem, tad joprojām notiek mēģinājumi diskreditēt baltiešus Rietumu sabiedroto acīs. Šāda politika tika turpināta arī 2016. gadā.

Neskatoties uz Krievijas destruktīvo ietekmi uz starptautiskajām attiecībām Latvijā un valsts reputāciju starptautiskajā arēnā, Latvija ir centusies atrast vidusceļu starp normatīvu un pragmatisku ārpolitiku attiecībās ar revanšisma pārņemto kaimiņvalsti. Drīzāk jau svaru kausi parasti ir sliekušies uz pragmatisma pusi, starpvalstu oficiālajā komunikācijā atstājot kritiku par Krievijas attieksmi pret demokrātiju un cilvēktiesībām starptautisko organizāciju rokās. Latvija vienmēr ir bijusi uzticams ekonomisko attiecību partneris Krievijai, centīgi un laikā maksājot par energoresursu piegādi un nodrošinot labus apstākļus Krievijas preču tranzītam caur Latviju. Latvija vairākkārt ir mēģinājusi uzlabot attiecības ar Krieviju, gan 2007. gadā parakstot robežlīgumu (atsakoties no Abrenes), gan Latvijas prezidentam Valdim Zatleram dodoties oficiālā vizītē uz Maskavu un Sanktpēterburgu 2010. gadā. Diemžēl oficiālā Krievija ir nevis atsaukusies uz Latvijas vēlmi veidot cieņpilnas attiecības, bet gan uzstādījusi prasības mainīt ar pilsonību, valsts valodu un izglītību saistītos normatīvos aktus Latvijā. Zīmīgi, ka pēc V. Zatlera vizītes uzlabotās attiecības strauji atslidēja atpakaļ, kad 2011. gadā Latvijas valdošajā koalīcijā netika uzņemts "Saskaņas centrs", kuru politiski atbalsta Kremlis un Krievijas valdošā partija "Vienotā Krievija". Viss iepriekšminētais norāda uz oficiālās Krievijas nevēlēšanos veidot labas attiecības ar Latviju, ja tā vienpusēji nepieķāpjas nozīmīgos iekšpolitikas jautājumos. 2016. gadā bija vērojami mēģinājumi atrast iespējas, kā mazināt sankciju slogu Krievijai, meklējot plaisas ES kopējā ārpolitikā. Tika testēta arī Latvijas iekšējā vienotība jautājumos par Krieviju, tomēr tā izturēja izaicinājumu.

Krievijas mestais izaicinājums demokrātiskajai pasaulei, anektējot Krimu, ir radījis ne tikai satraukumu, bet arī pretpasākumus drošības risku prevencijai. Latvijas lēmums novirzīt 2 % no IKP valsts aizsardzības izdevumiem jau 2018. gadā ir principiāli svarīgs lēmums gan aizsardzības spēju uzlabošanai, gan iekšējās NATO dalībvalstu savstarpējās vienošanās izpildei. Latvijā un pārējās Baltijas valstīs ir sperti soļi hibridkara apdraudējumu novēršanai, Ukrainas pieredze ir vērtīgs ieguvums Latvijas aizsardzības pilnveidošanai. Kopumā var teikt, ka cietās drošības jomā Latvija rīkojas salīdzinoši ātri un izlēmīgi. Diemžēl to pašu nevar teikt par maigās drošības (*soft security*) sfēru, kur Krievijas ietekme Latvijā ir daudz lielāka.

Latvijā, līdzīgi kā Lietuvā un Igaunijā, ir uzkrāts daudz zināšanu par Krievijas propagandas un dezinformācijas kaitīgo ietekmi uz demokrātiju un drošības situāciju Baltijas valstīs. Diemžēl Latvijā joprojām nopietnu pretpasākumu nav bijis. Ir, protams, sperti soļi, lai vairotu izpratni par Krievijas ietekmi ekspertu, žurnālistu un politiķu vidē. Par panākumu var uzskatīt NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centra izveidi Rīgā, kura kapacitāte strauji pieaug. Tikai jāņem vērā, ka centrs ir NATO kopējā institūcija, kura Latvijas problemātikai var veltīt tikai nelielu daļu uzmanības. Vēl cits panākums ir jaunizveidotais Baltijas Mediju izcilības centrs, kurš

veltīs uzmanību žurnālistu darba kvalitātei un citiem ar mediju darbu saistītiem jautājumiem. Ir veiktas izmaiņas Latvijas Krimināllikumā, atvieglojot Latvijas drošības institūciju darbu, veicot pretizlūkošanas pasākumus. Tāpat ir izdarītas izmaiņas normatīvajos aktos, kas skar NVO finansēšanas caurspīdīgumu. Minētais ir svarīgs solis, jo Krievija ir sevišķi aktīva NVO izmantošanai savu ārpolitikas mērķu sasniegšanai.

Krievijas propaganda dažkārt pie Latvijas auditorijas nonāk arī žurnālistu neprofesionalitātes dēļ. Latvijā pastāv divas žurnālistu profesionālās asociācijas, kas darbojas vairāk kā nozares arodbiedrības, bet ne mediju kvalitātes vairotājas. Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP) dara darbu atbilstoši savām iespējām, tomēr institūcijai trūkst pietiekamas mediju monitoringa kapacitātes. Būtu lietderīgi Latvijā izveidot mediju ombudu, kas cita starpā pildītu arī mediju monitorēšanas funkciju. Krievijas propagandas ietekmes mazināšanā liela nozīme ir izglītības sfērai. Pēc etniskā (valodas) principa segregētā Latvijas izglītības sistēma turpina atražot segregētu pieaugušo sabiedrību. Izglītības sistēmas reformas īstenošanas apstādināšana 2004. gadā ir ļāvusi Latvijā uzturēt labvēlīgu augsni Krievijas propagandas un dezinformācijas izplatīšanai. Turklāt joprojām Latvijas skolās netiek pienācīgi mācīta mediju prasme, bez kuras nav iespējams atšķirt propagandu no informācijas, kā arī ziņas no sabiedrisko attiecību kampaņām. Kā redzams, liela daļa minēto jautājumu nav tiešā Latvijas ārpolitikas institūciju atbildībā, tomēr šie iekšpolitikas soļi ir principiāli svarīgi, lai mazinātu Krievijas destruktīvo ietekmi uz sabiedriskajiem un politiskajiem procesiem Latvijā.

2017. gadā Latvijai ir jāturpina atbalstīt tās ES Austrumu partnerības valstis, kuras aktīvi turpina reformu ceļu un tuvināšanos ar Eiropas Savienību. Jāturpina solidaritātes politika attiecībā ar Moldovu, Gruziju un Ukrainu, atgādinot šīm valstīm par nepieciešamību turpināt demokrātiskās reformas. Krievijas ekskluzīvo interešu teritoriju kontrolēšanas politika nav atbalstāma.

Latvijai attiecībā ar Krieviju 2017. gadā jāturpina līdzdalība ES kopējās ārpolitikas īstenošanā, turpinot sankcijas par Minskas vienošanās neievērošanu. Paredzams, ka 2017. gadā Krievija aktīvi meklēs iespējas vienoties par sankciju atcelšanu, sevišķu uzmanību pievēršot komunikācijai ar jauno ASV prezidenta administrāciju un atsevišķiem politiskajiem spēkiem Eiropā. Tikai būtiski soļi Minskas vienošanās izpildē var būt iemesls sankciju atcelšanai (turklāt sankcijas par Krimas aneksiju ir skatāmas atsevišķi). Nedrīkst piekrist Krievijas puses interpretācijai par Minskas vienošanās pasākumu izpildes secību. Vēlēšanas separātiskajos reģionos nav īstenojamas, pirms tam nedodot Ukrainas valdībai reālas iespējas kontrolēt austrumu robežas ar Krieviju. Bez bruņojuma, munīcijas piegādēm un Krievijas militārpersonu iesaistes konflikts varētu tikt atrisināts salīdzinoši ātri. Latvijai kopā ar pārējām Baltijas valstīm un Poliju jāturpina atgādināt starptautiskajai sabiedrībai par Krievijas

агресiju Ukrainā. Jāturpina neatzīt Krimas pussalas nelikumīgo aneksiju un jāturpina sankcijas pret amatpersonām un politiķiem, kuri ir piedalījušies tās īstenošanā.

Gan ES, gan ASV amatpersonas beidzot ir nonākušas pie izpratnes, ka kompromisu diplomātija viena pati nav labākā metode agresorvalsts apstādīšanai. Savukārt, diplomātija un ierobežojošie pasākumi ir tas instrumentu komplekts, kas jau pierādījis savu efektivitāti attiecībās ar Krieviju. Divpusējo attiecību limenī Latvijai jāturpina zelta vidusceļš starp normatīvu un pragmatisku ārpolitiku, uzturot ekonomisko sadarbību tajās jomās, kur tā no Krievijas puses nav sasaistīta ar politiskajām prasībām Latvijai. Kopumā Latvijai un pārējām Baltijas valstīm attiecībās ar Krieviju tuvākajos gados ir jāapbruņojas ar stratēģisku pacietību un jācenšas nepieļaut, ka Krievija 2017. un 2018. gadā Baltijas valstīs izdrupina plaisu ES kopējās ārpolitikas sienā.

ATSAUCES

- ¹ “Концепция внешней политики Российской Федерации, Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.,” Министерство иностранных дел Российской Федерации, 30.11.2016., http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248
- ² Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 “О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации,” Российская Газета, 31.12.2015., <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>
- ³ “Путин допустил удары по угрожающим России объектам НАТО,” *Novaja gazeta*, 21.11.2016., pieejams <https://www.novayagazeta.ru/news/2016/11/21/126784-putin-dopustil-udary-po-ugrozhayuschim-rossii-ob-ektam-nato>
- ⁴ “Sadarbība ekonomikā,” Ārlietu ministrija, 2016, <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/divpusejas-attiecibas/latvijas-un-krievijas-attiecibas#ekonomika>
- ⁵ Turpat.
- ⁶ “Пояса затягиваем уже вокруг шеи,” *Rosbalt*, 18.11.2016., <http://www.rosbalt.ru/russia/2016/11/18/1568444.html>
- ⁷ Turpat.
- ⁸ Turpat.
- ⁹ “Finance minister: Russia’s 2017-2019 budget to ensure army modernization,” TASS, 18.11.2016, <http://tass.com/economy/913254>
- ¹⁰ “Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 12 февраля 2013 г.), 303-18-02-2013,” Министерство иностранных дел Российской Федерации, 18.02.2013., http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186
- ¹¹ “Мастер-класс М.В. Демурина “Прибалтика и европейская политика России: история вопроса, положение сегодня, взгляд в будущее”, 17-е заседание Клуба мировой политической экономики, ГУ-ВШЭ, 19.06.2007.

EIROPAS SAVIENĪBAS AUSTRUMU PARTNERĪBAS ĢEOPOLITISKIE IZAICINĀJUMI

Gunda Reire, Starptautisko pētījumu centra direktore

*Who rules East Europe commands the Heartland:
Who rules the Heartland commands the World-Island:
Who rules the World-Island commands the World.*
(H. J. Mackinder, Democratic Ideals and Reality, 1919)

Kā ģeogrāfisks reģions ES Austrumu partnerības valstis (Armēnija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, Gruzija, Moldova un Ukraina) jau izsenis ir tikušas identificētas kā sociālpolitiski nestabila teritorija. Lietojot specifiskāku terminoloģiju, Austrumu partnerības valstis var tikt uzlūktas kā gabalos sašķaidīta ģeogrāfiska josla (*shatter-belt*) – reģions, kam trūkst viendabības. Lai arī līdz ar Aukstā kara beigām divu bloku pretim stāvēšanas periods ir beidzies, tomēr Krievija bijušās Padomju Savienības valstis joprojām uzskata par savu ietekmes zonu un jebkādas trešo valstu iniciatīvas to sakarā uzlūko kā iejaukšanos savā nacionālās drošības sfērā. Šis secinājums izriet gan no prakses, gan Krievijas Federācijas Nacionālās drošības koncepciju un Ārpolitikas koncepciju analīzes.¹

Lai arī ES, 2004. gadā nākot klajā ar Austrumu partnerības iniciatīvu, to veidoja kā tuvākas sadarbības piedāvājumu sešām Austrumeiropas valstīm, šo sadarbību balstot uz starptautisko tiesību principiem, Krievija uz šo iniciatīvu ir raudzījiesies un reaģējusi no ģeopolitikas skatu punkta. ES, neņemot šo pieeju vērā vai nevēloties spēlēt pēc Krievijas uzstādītiem, ģeopolitikas principiem atbilstošiem spēles noteikumiem, gadu laikā ir zaudējusi iespējamo ietekmi pār šo reģionu. Lai arī ES Austrumu partnerības samits, kas 2015. gadā notika Rīgā, lielā mērā bija kā atbilde uz Krimas aneksiju un ieilgušo krīzi Ukrainas austrumos, šī reakcija ir vērtējama kā novēlota, jo ģeopolitiskie instrumenti daudzos gadījumos ir izrādījušies iedarbīgāki par iespēju eiropēizēties. Lai arī ar atsevišķām valstīm noslēgtie Asociācijas līgumi un

Dziļās un visaptverošās brīvās tirdzniecības līgumi ir pirmie '*hard law*' jeb stingro tiesību instrumenti (iepretim Darbības plāniem un Asociācijas dienaskārtībām, kam nebija saistošas dabas un kuri tika dēvēti par '*soft law*' jeb maigo tiesību instrumentiem), tie nesniedz ES dalībvalsts perspektīvu, tādēļ ir pamatotas šaubas, cik motivējoši šie līgumi ir Austrumu partnerības valstīm no ģeopolitikas skata punkta.²

Tādējādi Austrumu partnerības valstis, kas var tikt uzskatīta par potenciālu demokrātijas robežu Eiropas austrumos un līdz ar to ES buferzonu, strauji erodē. Angļu valodā izšķir dažādas vārda "robežas" nozīmes – *borders* un *frontiers*. Austrumu partnerības valstu robežas (*borders*), kas 90. gadu sākumā bija zīme valstu suverenitātes nodalījumam, tagad ir kļuvušas par *frontiers*, kas vairāk bija raksturīgs laikmetam, kad šķirtnes starp teritorijām bija daudz vājākas, neformālākas un savstarpēji pārklājošas. Tādējādi jāsecina, ka ES šobrīd nav drošas buferzonas un Baltijas valstis ģeopolitiski atrodas pirmajās rindās pret Krieviju.

Neskatoties uz šādu pesimistisku vērtējumu, jāatzīmē, ka Latvijas ārpolitika attiecībā uz Austrumu partnerības valstīm vienmēr ir bijusi konsekventa un pozitīva. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc viena no Latvijas prezidentūras ES Padomē prioritātēm bija Austrumu partnerības stiprināšana, un šis reģions joprojām ir mūsu valsts ārpolitikas prioritāšu galvgalī. Kā norāda Latvijas Ārlietu ministrija: "Latvija turpina sniegt stingru atbalstu Asociācijas līgumu ieviešanai, ciešāku ekonomisko saišu veidošanai un vīzu liberalizācijas procesiem, tādējādi sekmējot partnervalstu turpmāku tuvināšanos ES standartiem."³

STARPSAMITU PERIODA UZDEVUMI

Pozitīvi jāvērtē pats fakts, ka Austrumu partnerība kā platforma, neskatoties uz dažādiem šķēršļiem un partnerības valstu dažādajām interesēm un attīstības gaitu, joprojām pastāv, darbojas un attīstās. Ņemot vērā, ka tajās valstīs, ar ko ES ir noslēgti brīvās tirdzniecības līgumi⁴, eksporta rādītāji uz ES valstīm pieaug, 2016. gada 13. oktobrī ir parakstīts Mobilitātes partnerības līgums ar Baltkrieviju, ar Gruziju un Moldovu ir ratificēti Asociācijas līgumi, bezvīzu režīms ar Moldovu ir ieviests, bet ar Gruziju, visticamāk, tiks ieviests drīzumā. Var secināt, ka Austrumu partnerība kā ārpolitikas instruments darbojas un uzrāda progresu.

No otras puses, uz sasniegumiem var paskatīties arī citādi. Līdz šim tikai trīs no sešām Austrumu partnerības valstīm ir uzskatījušas par nepieciešamu veidot ciešākas saites ar ES, parakstot Asociācijas līgumus un Dziļās un visaptverošās brīvās

tirdzniecības līgumus, respektīvi, Gruzija, Moldova un Ukraina. Bez tam Ukrainas gadījumā līguma ratifikācija nav notikusi. Baltkrievija pat nav pietuvojusies šiem procesiem, jo ES šai valstij, kas vēl nesen bija pazīstama kā “pēdējā Eiropas diktatūra”, kopš 1997. gada sistemātisko politisko represiju un cilvēktiesību pārkāpumu dēļ ir bloķējusi jebkādas sadarbību padziļinošas iniciatīvas. Armēnijai un Azerbaidžānai ir ticis izteikts piedāvājums parakstīt abus līgumus, taču rezultāts ir pretējs. Armēnija, izkalkulējot ģeopolitiskos ieguvumus, pievienojās Krievijas iniciētajai Eirāzijas Ekonomiskajai savienībai, savukārt Azerbaidžāna lielāku ieguvumu saskata, ja tiešā veidā nepievienojas nevienam no blokiem.

Tādēļ uz 2016. gadu ES Austrumu partnerībā var raudzīties kā uz starpsamitu periodu, ko raksturo 2015. gada Rīgas samita rezultātu ieviešanas laiks un iespēja apkopot rezultātus, kas sasniegti, kā arī noskaidrot, kas šajā sadarbības mehānismā nedarbojas. Latvijas ieguldījums ES Austrumu partnerībā pēdējo gadu griezumā ir bijis ievērojams. Pēdējais samits notika Rīgā, un Austrumu partnerība ir bijusi, ir un būs viena no Latvijas ārpolitikas prioritātēm, jo izriet no valsts nacionālajām interesēm. Latvija ir ieguldījusi milzu darbu, lobējot iespēju Baltkrievijai būt atvērtākai pret Rietumiem, un tas, ka Baltkrievijai ir atceltas sankcijas⁵ un sadarbība ar ES ir ievirzījusies daudz konstruktīvākā gultne, lielā mērā ir Latvijas nopelns.

Tai pat laikā 2016. gadā ir apstājies progress attiecībās ar Ukrainu, kur pēc Nīderlandes referenduma lēmuma pret Asociācijas līguma ratificēšanu jautājuma tālāka virzība šobrīd ir atstāta bez risinājuma. Šobrīd nav skaidra ne tālākā ES rīcība, ne pašas Nīderlandes soļi. Ja Nīderlande nolems oficiāli atsaukt Asociācijas līguma ratifikāciju ar Ukrainu, tas konflikta plosītajai Ukrainai, kas 12 gadus ir gājusi uz šo notikumu un paveikusi savus mājas darbus, būs ārkārtīgi sāpīgs moments. Šīs *limbo* situācijas, ko raksturo augsta līmeņa neskaidrība un neskaidras progresa vai uzlabojuma iespējas, atrisināšana ir viens no galvenajiem Austrumu partnerības politikas uzdevumiem 2017. gadā. Visādā ziņā Nīderlande pagaidām savu ratifikāciju vēl nav atsaukusi, taču situācija ir uzskatāma par iesaldētu, jo arī tālākos iespējamos soļus nav iespējams prognozēt.

Otrs izaicinājums Austrumu partnerībai 2017. gadā ir izteikti diferencētas pieejas izveide katrai Austrumu partnerības dalībvalstij, un par to runā arī Austrumu partnerības Rīgas samita deklarācija.⁶ Proti, Austrumu partnerības valstis nav uzskatāmas par viendabīgu reģionu. Ukraina patlaban cīnās pret Krievijas militāro agresiju un masīvu propagandu, taču vienlaikus ir valsts, kas cieši apņēmusies iet eiropeizācijas ceļu, lai arī Nīderlandes referenduma rezultātā Asociācijas līguma ratifikācija ir apturēta. Moldova un Gruzija ir parakstījušas Asociācijas līgumus un ievieš brīvās tirdzniecības līgumus. Armēnija cenšas sēdēt uz diviem krēsliem uzreiz – tā ir gan iestājusies Eirāzijas Ekonomiskajā savienībā, gan vēlas labas attiecības ar ES un gūt labumu no dalības Austrumu partnerībā. Baltkrievija līdz šim nav vēlējusies lielā

mērā iesaistīties Austrumu partnerībā un ir bijusi visvairāk uz attiecībām ar Krieviju orientētā valsts. Tomēr pēdējais gads uzrāda pozitīvus signālus Baltkrievijas vēlmei konstruktīvi sadarboties ar ES. Azerbaidžāna pastāvīgi ir uzturējusi interesi par stabilām attiecībām ar ES, kas būtu balstītas uz savstarpēji izdevīgiem projektiem enerģētikas un ekonomikas jomās. Tomēr Azerbaidžāna arī sagaida ES ieguldījumu Kalnu Karabahas konflikta risināšanā, bet šādas garantijas ES nevar dot. Šī milzīgā interešu dažādība ir viens no galvenajiem šī brīža Austrumu partnerības izaicinājumiem.

Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs 2016. gada sākumā Saeimas ārpolitikas debatēs ir uzsvēris, ka “Latvijai ir būtiska arī vienota Eiropas kaimiņattiecību politika, kas balstās uz individuālu pieeju un atbilst katras valsts interesēm. Austrumu partnerības Rīgas samits atkārtoti apstiprināja, ka Austrumu partnerība ir stratēģiska un ambicioza Eiropas Savienības politika, kas turpina attīstīties.”⁷ Šie vārdi atkārtoti norāda gan uz nepieciešamību atrast katrai Austrumu partnerības valstij specifiski mērķētu un diferencētu politiku, jo iepriekšējā pieeja raudzīties uz visām sešām valstīm kā vienotu kopumu praksē ir izrādījusies darboties nespējīga, gan uz nepieciešamību turpināt aktīvi attīstīt ES Austrumu partnerības politiku kopumā, jo tas atbilst ES ārējās politikas interesēm.

Vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijas ārpolitikā attiecībā uz Austrumu partnerības politiku 2016. gads ir salīdzinoši mazāk aktīvs par 2015. gadu. Tam ir objektīvs pamats. Pirmkārt, 2015. gada pirmā puse raksturojās ar Latvijas prezidentūru ES Padomē, un no prezidējošās valsts vienmēr tiek sagaidīta aktīvāka loma. Otrkārt, tieši Latvijas prezidentūras laikā norisinājās Austrumu partnerības samits, kas notiek katru otro gadu. Šis samits bija īpašs tādēļ, ka Austrumu partnerība bija viena no Latvijas prezidentūras prioritātēm, un starptautisko dienaskārtību bija satricinājusi Krievijas agresīvā ārpolitika pret Ukrainu. Treškārt, šķietams atslābums Austrumu partnerības politikā ir ārēji vērojams starpsamitu perioda dēļ. Šajā pārtraukumā tiek izvērtēta iepriekšējā politika, ieviesti samita lēmumi un meklēti risinājumi pastāvošajām problēmām.

AUSTRUMU PARTNERĪBAS KLUPŠANAS AKMEŅI

Nenoliedzami – lai Austrumu partnerības politika veidotos veiksmīgi, uz to ir jātiecas arī pašām Austrumu partnerības valstīm. Viens no lielākajiem šķēršļiem šajā ziņā ir valstīs valdošā sistēmiskā korupcija, neattīstītā pilsoniskā sabiedrība un daudzviet problēmas tiesiskuma un cilvēktiesību jomā. Lai arī spekulācijas ar vēstures gaitu nav ļoti produktīva nodarbošanās, jāatzīst, ka Baltijas valstis salīdzinājumā ar pašreizējām Austrumu partnerības valstīm 1990. gadu sākumā uzrādīja

daudz izteiktāku eiropeizācijas vilkmi, un rezultāts ir dalība gan ES, gan NATO. Jāatzīst arī, ka Baltijas valstis un tagadējās Austrumu partnerības valstis nav tieši salīdzināmi lielumi. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, jau Atmodas laikā un 1990. gadu pirmajā pusē Baltijas valstis, tai skaitā Latvijā, darbojās ārkārtīgi spēcīgi proeiropeiskie spēki. Latvijas gadījumā tā bija Tautas Fronte un vēlāk pie varas esošā savienība "Latvijas Ceļš". Tādējādi Baltijā jau pēc Aukstā kara beigām pie varas bija uz Eiropu orientēta valdošā elite, kas vienlaikus arī veidoja sabiedrisko domu. Otrkārt, padomju okupācijas gados Baltijas valstu rusifikācija nebija izdevusies, un visas trīs valstis bija pilnībā saglabājušas savu valodu un nacionālo identitāti. Treškārt, Baltijas valstu kultūras jau izsenis ir bijušas uz Eiropu orientētas. Ceturtkārt, pēc Aukstā kara beigām, kad valstij bija jāizdara ģeopolitiskās orientācijas izvēle, joprojām bija dzīva paaudze, kas starpkaru periodā bija piedzīvojusi neatkarīgu Latvijas valsti. Līdz ar to dzīva bija nācijas vēsturiskā atmiņa par valstiskumu. Piektkārt, jāņem vērā arī fakts, ka Asociācijas līgumos, ko ar ES bija parakstījušas Baltijas valstis, bija iekļauts punkts par pievienošanās ES, kas darbojās kā nepārprotami pozitīvs stimuls politisko un ekonomisko Kopenhāģenas kritēriju, EDSO un citu starptautisko partneru prasību izpildei. Šie faktori kopumā noteica daudz stingrāku un noteiktāku pieeju sadarbībai ar ES.

Turpretī Austrumu partnerības valstīm Asociācijas līgumi punktu par pievienošanos ES neparedz. Drīzāk šī sadarbība ir saskatāma ekonomiskā izdevīguma un eiropeizācijas gaismā – kā "Eiropas Savienības likumu vai vērtību eksports uz šīm Austrumu partnerības valstīm"⁸, kas daudzos gadījumos kā stimuls ir nepietiekams. Bez tam Asociācijas līgumu un Dziļās un visaptverošās brīvās tirdzniecības līgumu ieviešanas gaitai ir gan savas gaišās, gan ēnas puses. Nenoliedzami, piemērojoties ES likumiem un vērtībām, ekonomikas tiek lēnām pārstrukturētas pēc attīstīto valstu ekonomikas līdzības. Tāpat uzlabojas konkurences spējas, ekonomiskā attīstība kļūst sabalansētāka un godīgāka, kā arī ekonomikā palielinās tiesiskuma izpratne un piemērošana. Šie ieguvumi ir sasniedzami ilgtermiņā, un arī to ieguvumi ir mērāmi tikai ilgtermiņā. Turpretī ēnas puses šim procesam ir tūlītējas, un tas ir viens no galvenajiem iemesliem pretestībai. Proti, jebkurš reformu process ir saistāms ar grūtībām, kaut arī tās ir pārējošas. Šis efekts jo sevišķi jūtams sociālajā jomā, un Austrumu partnerības valstu sabiedrības, kuras kopš Aukstā kara beigām ir saskārušās ar nemitīgām krīzēm un satricinājumiem, tam nav iekšēji gatavas. Tāpat sabiedrībā rodas un arī mākslīgi tiek radīts pretējs efekts – antieuropeiskas, antiliberālas, radikālas un ultranacionālistiskas kustības, kā arī politisks konflikts, kas jau tā fragmentētās sabiedrības sašķel vēl vairāk.⁹

Būtiski arī, ka pastāvošajā ģeopolitiskajā kontekstā (piecās no sešām Austrumu partnerības valstīm ir teritoriāli konflikti¹⁰) sadarbība ar ES nesniedz arī nekādas militāras un konfliktus atrisinošas garantijas. ES pieeja ir saprotama, tomēr vienlaikus šis piedāvājums ir vērtējams kā remdens un būtu piepildāms ar Austrumu partnerības

valstis motivējošāku saturu. Uz to 2016. gada maijā notikušajā 7. Austrumu partnerības ārlietu ministru sanāksmē ir norādījis arī Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs: “Austrumu partnerības valstu pilsoņiem ir jāsajūt praktiski ieguvumi no sadarbības ar Eiropas Savienību, tādēļ vienošanās par padziļinātu un visaptverošu brīvās tirdzniecības zonu ieviešanu, vīzu liberalizācija, ciešāka sektorālā sadarbība, ir pareizi un nepieciešami soļi no Eiropas Savienības puses. Aicinu paplašināt un padziļināt sadarbību transporta, enerģētikas, tirdzniecības, veselības un digitālajā jomā. Tāpat ir jāturpina stiprināt partneru noturību ar atbalstu reformu procesam, veicinot sabiedrības iesaisti, starpsavienojumu iespējas un pilnveidojot stratēģiskās komunikācijas spējas.”¹¹

2017. gada uzdevumu lokā ir arī jaunu līgumu izstrāde ar Azerbaidžānu un Armēniju. Abas valstis neizrāda lielu eiropeizācijas degsmi un ir izteikušas vēlmi parakstīt ar ES nevis Asociācijas līgumus, bet gan specifiskus sadarbības partnerības līgumus. Un, lai arī tas ir neliels solis atpakaļ Austrumu partnerības politikas iecerē, kopumā šāda iespēja ir jāvērtē kā pozitīva un izpildāma. Jāatzīmē, ka ES ar Kazahstānu 2015. gadā ir noslēgusi Paplašināto partnerības un sadarbības līgumu¹², tādēļ arī attiecības ar Azerbaidžānu un Armēniju var tikt tiesiski regulētas ar specifisku līgumu palīdzību. Vienlaikus, ņemot vērā Armēnijas, Azerbaidžānas un Baltkrievijas atturīgo pozīciju attiecībās ar ES, starpsamītu periods būtu izmantojams, atrodot un definējot tās jomas, kurās intereses ar katru no šīm valstīm sakrīt, lai sadarbība kļūtu intensīvāka.

2017. gadā ir jātiek atrisinātām arī neskaidrībām, kas saistītas ar Ukrainas Asociācijas līguma ratifikācijas procesu. Tāpat ir labi jādarbojas bezvīzu režīmiem. Ukrainas gadījumā 2016. gada novembris nāca ar sen gaidīto lēmumu par bezvīzu režīma ieviešanu, par ko tika panākta vienošanās Ukrainas un ES līderu tikšanās laikā.¹³ Lēmums tālāk ir jāapstiprina Eiropas Parlamentam, un līgumam ir jātiek parakstītam un iedarbinātam. Savukārt Gruzijas gadījumā bezvīzu režīmam jātiek iedarbinātam pilnā apjomā, jo pagaidām tas ir aizķēries aiz nekontrolētas migrantu plūsmas jautājuma un atsevišķu ES dalībvalstu iekšpolitikas jautājumiem.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Eiropas Savienības interesēs ir atrast gan katrai Austrumu partnerības valstij savu unikālo pieeju, gan visām kopā – kopsaucēju. Ģeogrāfiskie deterministi uzskata, ka ģeogrāfija ir neizbēgama, un līdz ar to tāds ir arī Austrumeiropas liktenis. Ģeopolitikas tēva Halforda Džona Makindera skatījumā, ko viņš ir paudis jau 1919. gadā, Austrumeiropa (Baltkrievija, Ukraina, Gruzija, Armēnija, Azerbaidžāna un Dages-

tāna) ir atslēga uz centrālo daļu – *heartland* (Centrāleiropu), no kuras savu varenību smeļas gan Vācija, gan Krievija.¹⁴ Jau vēlāk Zbignevs Bžežinskis rakstīja ka 1990. gados Krievija uzsāka 19. gadsimta eiroaziātisma doktrīnas augšāmcelšanu kā alternatīvu komunismam, lai atgūtu bijušās Padomju Savienības teritorijas.¹⁵ Austrumu partnerības reģiona valstis joprojām meklē savu piederības atskaites punktu, mēģina atstāt vietu politiskajiem manevriem un kalkulēt potenciālos ekonomiskos un politiskos ieguvumus un riskus. Tādējādi gribot vai negribot ES ar savu Austrumu partnerības politiku ir ierauta ģeopolitiskā cīņā, un otrā pusē ir Krievija un Eirāzijas Ekonomiskā savienība.

Secinājumi par 2016. gadu un rekomendācijas 2017. gadam attiecībā uz Austrumu partnerības politiku ir šādas:

1. Austrumu partnerības politika pēc Krievijas agresijas pret Ukrainu ir ieguvusi jaunu aktualitāti. Lai arī tās īstenošanā vērojams pakāpenisks progress, kopumā 2016. gada rezultāti vērtējami kā vidēji apmierinoši.
2. ES, ilgākā termiņā neņemot vērā Krievijas īstenoto ģeopolitiku Austrumu partnerības valstīs, pār šo reģionu ir zaudējusi to ietekmi, kas tai būtu varējusi būt. Ģeopolitiskie instrumenti daudzos gadījumos ir izrādījušies iedarbīgāki par iespēju eiropeizēties, tādēļ viens no uzdevumiem attiecībā uz Austrumu partnerības spēcīgāšanu ir rast politiskas un stratēģiskas atbildes Krievijas ģeopolitikai šajā reģionā, vienlaikus paliekot uzticīgiem Rietumu vērtībām un tiesiskuma principiem.
3. Pozitīvi vērtējama attīstība Baltkrievijā, kur, lielā mērā pateicoties Latvijas iniciatīvai, ir atcelta daļa sankciju un ir parakstīts Mobilitātes partnerības līgums. Tāpat ar Gruziju un Moldovu ir ratificēti Asociācijas līgumi. Ar Moldovu ir ieviests bezvīzu režīms, bet Gruzijas līguma ieviešana tiek gaidīta drīzumā.
4. Kā negatīvs aspekts jāatzīmē tas, ka līdz šim tikai trīs no sešām Austrumu partnerības valstīm ir uzskatījušas par nepieciešamu veidot ciešākas saites ar ES, parakstot Asociācijas līgumus un Dziļās un visaptverošās brīvās tirdzniecības līgumus. Baltkrievija, Armēnija un Azerbaidžāna savu politisko attīstību tiešā Rietumu virzienā nesaskata, un esošie ES instrumenti ir bijuši nepietiekami, lai Armēniju un Azerbaidžānu ieinteresētu. Lielā Austrumu partnerības valstu interešu dažādība ir viens no galvenajiem šī brīža Austrumu partnerības izaicinājumiem.
5. Negatīvs faktors ir arī tas, ka 2016. gadā ir apstājies progress attiecībās ar Ukrainu, kur pēc Nīderlandes referenduma lēmuma pret Asociācijas līguma ratificēšanu jautājuma tālāka virzība šobrīd atrodas *limbo* stāvoklī.
6. ES būtu jāpārskata sava politika attiecībā uz Asociācijas līgumiem ar Austrumu partnerības valstīm. Ņemot vērā, ka tie nesniedz ES dalības perspektīvu,

ģeopolitiskās cīņas apstākļos to motivācijas un eiroleizācijas potenciāls ir salīdzinoši neliels.

7. ES jāņem vērā, ka Asociācijas līgumu un Dziļās un visaptverošās brīvās tirdzniecības līgumu ieviešanai ir savas negatīvās blaknes. Jebkurš reformu process ir saistāms ar grūtībām, jo sevišķi sociālajā jomā. Tāpat šādas pārmaiņas rada labvēlīgu augsni antieuropeiskām, antilibērālām, radikālām un ultranacionālistiskām kustībām, kas rada risku vēl vairāk sašķelt jau tā fragmentētās sabiedrības.
8. Lai Austrumu partnerības politika būtu efektīva, nepietiek tikai ar ES politiku un labo gribu – uz to ir jātiecas arī pašām Austrumu partnerības valstīm. Arī tajās valstīs, kuras ir izrādījušas eiroleizācijas vēlmi – Gruzija, Moldova un Ukraina – viens no lielākajiem šķēršļiem ir sistēmiskā korupcija, neattīstītā pilsoniskā sabiedrība un problēmas tiesiskuma un cilvēktiesību jomās.
9. 2017. gadā ir jātiek atrisinātām neskaidrībām, kas saistītas ar Ukrainas Asociācijas līguma ratifikācijas procesu.
10. 2017. gadā ir labi jādarbojas bezvīzu režīmiem. Ukrainas gadījumā līgumam ir jātiek parakstītam un iedarbinātam. Savukārt Gruzijas gadījumā bezvīzu režīmam jātiek iedarbinātam pilnā apjomā.
11. 2017. gada Austrumu partnerības uzdevumu lokā ir jaunu līgumu izstrāde ar Azerbaidžānu un Armēniju, kas nebūs Asociācijas līgumi, bet gan specifiski sadarbības līgumi. Starpsamītu periods būtu izmantojams, atrodot un definējot tās jomas, kurās intereses ar katru no šīm valstīm sakrīt, lai sadarbība kļūtu intensīvāka un produktīvāka.

Veidojot Austrumu partnerības iniciatīvu, ES nodomi bija ļoti nopietni – deklarācijas konteksts norāda uz ES stingru un noteiktu apņemšanos saglabāt kontroli pār reģionu: “Eiropas Savienībai rūp tas, kas norisinās Austrumeiropas un Dienvidkaukāza valstīs. Līdz ar Eiropas Savienības paplašināšanos šīs valstīs ir kļuvušas par tuvākajiem kaimiņiem, un to drošība, stabilitāte un labklājība ietekmē Eiropas Savienību ar pieaugošu tendenci. Eiropas Savienības ārējām attiecībām ir ļoti svarīga ciešāka sadarbība starp Eiropas Savienību un tās austrumu Eiropas partneriem – Armēniju, Azerbaidžānu, Baltkrieviju, Gruziju un Moldovu.”¹⁶

Tagad ES dalībvalstīm ir uzdevums šo apņemšanos īstenot, konsekventi un vienoti sekojot ilgtermiņa stratēģijai gan attiecībā uz Austrumu partnerības reģionu, gan politikā pret Krieviju. Šie abi faktori ir ņemami vērā vienlaicīgi, jo Krievijas politika uz tuvāko kaimiņu reģionu un agresīvā ārpolitika pret Ukrainu un tās eiroleizācijas centieniem ir nostādījusi Austrumu partnerības valstīs dilemmas situācijā. Pie tam šī dilemma ir tīri ģeopolitiska: ne Asociācijas līgumi un Brīvās tirdzniecības līgumi ar ES, ne dalība Eirāzijas Ekonomiskajā savienībā nesniedz ne apmierinošu

atrisinājumu politiskajai piederībai un ekonomiskajām problēmām, ne arī skaidras drošības garantijas. Tāpat ES ir jāspēj Austrumu partnerības valstīm sadarbības ietvaros piedāvāt ko vairāk par eiropeizāciju. Labs solis uz priekšu šajā jomā ir brīvās tirdzniecības līgumi un bezvīzu režīmi. Taču, ņemot vērā Krievijas īstenoto agresīvo ārpolitiku, sadarbības perspektīvas būtu jāpaplašina, eventuāli tajās iekļaujot arī iespēju kļūt par ES dalībvalstīm.

Savas prezidentūras ES Padomē laikā Latvija nenogurusi aktualizēja Austrumu partnerības jautājumu un daudz darīja, lai veicinātu izpratni par šī reģiona problemātiku. Latvija "uzsvēra balansētas pieejas nepieciešamību attiecībā uz visu Eiropas kaimiņu reģionu – gan Austrumu, gan Dienvidu virzienā. Prezidentūra aktīvi meklēja kompromisa risinājumu Samita deklarācijas tekstam un mudināja dalībvalstis uz augsta līmeņa līdzdalību Samitā."¹⁷ Prezidentūra Latvijai attiecībā uz Austrumu partnerību ir piešķīrusi krustvecāku lomu, tagad šie pienākumi ir jāturpina pildīt.

ATSAUCES

¹ "Концепция внешней политики Российской Федерации 1993 года," Шаклеина. Т.А.Т.ИУ (ed) *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991 - 2002. Хрестоматия в четырех томах.* Документы (Maskava, 2002), <http://archive.mid.ru/Bl.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>; "Концепция внешней политики Российской Федерации" Президент России, 15.07.2008., <http://kremlin.ru/acts/news/785>; "Об утверждении Концепции национальной безопасности Российской Федерации," Указ Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300; "Стратегия национальной безопасности Российской Федерации в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24," Совет Безопасности Российской Федерации, 10.01.2000, <http://www.scrf.gov.ru/documents/1.html>; "Стратегия национальной безопасности Российской Федерации," Президент России, 13.05.2009., <http://kremlin.ru/supplement/424>; "Стратегия национальной безопасности Российской Федерации," *Российская Газета*, 31.12.2015, <http://m.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>

² Vairāk par šo skatīt: Guillaume Van der Loo, "The Association Agreements and DCFTAs: Appropriate Legal Instruments for Exporting the EU's Values and Internal Market Acquis?" in Aldis Austers, Ilvija Bruģe, Andris Sprūds (eds.), *Dilemmas of Europeanisation: Political Choices and Economic Transformations in the Eastern Partnership Countries* (Rīga: LIIA), 2016, 57-79.

³ "Austrumu partnerība," *Ārlietu ministrija*, 2016, <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/austrumu-partneriba>

⁴ Asociācijas līgumi/Dzīlās un visaptverošās brīvās tirdzniecības līgumi (AA/DCFTAs), pieņemti 2014. gadā, ir tuvinājušas attiecības starp Eiropas Savienību un Gruziju, Moldovu un Ukrainu. Ar pārējām trim Austrumu partnerības valstīm sadarbība tiek veidota specifiskāku līgumu veidā.

⁵ 2016. gada 25. februārī Eiropas Savienības Padome nolēma nepagarināt ierobežojumus attiecībā uz 170 personām un trim uzņēmumiem, pret kuriem sankciju termiņš jau bija beidzies. Tomēr uz gadu tika pagarināti pastāvošie pasākumi, tai skaitā ieroču embargo Baltkrievijai un kontu iesaldēšana, un ceļošanas aizliegums pret četrām personām saistībā ar neatklātu divu opozīcijas politiķu, viena uzņēmēja un viena žurnālista pazušanu. Vairāk skatīt: "Belarus sanctions: EU

- delists 170 people, 3 companies; prolongs arms embargo," *Council of the European Union*, 25.02.2016, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/25-belarus-sanctions/>
- ⁶ "Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21-22 May 2015)," *Ārlietu ministrija*, 21.-22.05.2015., http://www.mfa.gov.lv/images/File/RigaDeclaration_EaP.pdf
- ⁷ "Ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2016. gada 26. janvārī," *Ārlietu ministrija*, 26.01.2016., <http://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/runas-raksti-intervijas-prese/49503-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2016-gada-26-janvari>
- ⁸ Guillaume Van der Loo, "The Association Agreements and DCFTAs: Appropriate Legal Instruments for Exporting the EU's Values and Internal Market Acquis?" in Aldis Austers, Ilvija Bruģe, Andris Sprūds (eds.), *Dilemmas of Europeanisation: Political Choices and Economic Transformations in the Eastern Partnership Countries* (Rīga: LIIA), 2016, 57.
- ⁹ Vairāk par šo skatīt: Aldis Austers, "From the EU's economic presence to successful europeanisation: theoretical insights," in Aldis Austers, Ilvija Bruģe, Andris Sprūds (eds.), *Dilemmas of Europeanisation: Political Choices and Economic Transformations in the Eastern Partnership Countries* (Rīga: LIIA), 2016, 26.
- ¹⁰ Baltkrievija ir vienīgā valsts, kuras teritorijā nav atklāta vai iesaldēta konflikta, tomēr tās teritorijā atrodas Krievijas radaru stacija un jūras komunikāciju centrs. Ukrainā, kopš Krievija 2014. gadā okupēja Krimu, notiek aktīvs militārs konflikts, un valsts austrumu daļu kontrolē pro-Kremliskie separatisti. Starp Azerbaidžānu un Armēniju kopš 1988.–1994. gada kara pastāv neatrisināts konflikts par Kalnu Karabahas teritoriju, un Krievija šajā konfliktā spēlē būtisku lomu. Moldovā neatrisināts ir Piedņestras jautājums. Lai arī ANO atzīst Moldovas suverenitāti pār Piedņestras teritoriju, un starptautiskās organizācijas vairākkārtīgi ir aicinājušas Krieviju izvest savu karaspēku, ko tā 1992. gadā ieveda teritorijā kā miera uzturēšanas spēkus, Krievija šiem aicinājumiem nav sekojusi. Gruzijas teritorijā pastāv divi iesaldēti konflikti – pār Dienvidosetiju un Abhāziju. Kopš 2009. gada (pēc 2008. gada Krievijas – Gruzijas kara) Krievijai ir militārā bāze gan Dienvidosetijā, gan Abhāzijā.
- ¹¹ "Edgars Rinkēvičs aicina Eiropas Savienību aktīvi atbalstīt Austrumu partnerības valstis," *Ārlietu ministrija*, 23.05.2016., <http://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/50878-edgars-rinkevics-aicina-eiropas-savienibu-aktivi-atbalstit-austrumu-partneribas-valstis>
- ¹² Skatīt vairāk: "EU and Kazakhstan sign Enhanced Partnership and Cooperation Agreement," *European Union External Action*, 21.12.2015, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4453/eu-and-kazakhstan-sign-enhanced-partnership-and-cooperation-agreement_en
- ¹³ "Ukraine citizens to get visa-free travel to EU," *BBC*, 24.11.2016, <http://www.bbc.com/news/world-europe-38095930>
- ¹⁴ H. J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, 1919.
- ¹⁵ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books, 1998, 110.
- ¹⁶ Skatīt: "Eastern Partnership," *European Union External Action*, 2016, http://www.eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm
- ¹⁷ Juris Poikāns, "Eastern Partnership – Latvia's Contribution," in Andris Sprūds, Ilvija Bruģe (eds.) *Latvian Foreign and Security Policy Yearbook 2016* (Rīga: LIIA), 2016, 39.

LATVIJA UN CENTRĀLĀZIJA: NO REDZAMĪBAS LĪDZ PRAKTISKAM DARBAM

Gunta Pastore, Saeimas priekšsēdētājas ārlietu padomniece

Latvijas 2016. gada ārpolitikā dominēja rūpes par drošību pašai savā reģionā, kā arī virkne krīžu Eiropā. Vienlaikus Latvija, izmantojot savu Eiropas Savienības (ES) Padomes prezidentūru 2015. gadā un veicinot divpusējos kontaktus, veiksmīgi pastiprināja attiecības ar Centrālāzijas valstīm. Šajā rakstā tiks apskatīts, kā Latvijai izdevies īstenot savas intereses Centrālāzijā, balstoties uz Eiropas Savienības ietvaru un savām divpusējām attiecībām ar piecām Centrālāzijas valstīm. Kā Latvija var saglabāt fokusu uz šo reģionu, ja pēc ES prezidentūras beigām tai ir būtiski samazinājušies finanšu un cilvēku resursi? Nobeigumā ir iekļauti arī ieteikumi Latvijas ārpolitikas veidotājiem 2017. gadā.

Kopumā Latvijas ārpolitikai 2016. gadā attiecībā uz Centrālāzijas valstīm bija raksturīga kontinuitāte. Pēc Latvijas paaugstinātās redzamības tās ES prezidentūras laikā 2016. gads iezīmēja atgriešanos pie “normalitātes”. Kaut arī Centrālāzija nebija īpaši svarīga Latvijas ārpolitikas darba kārtības daļa, Rīga turpināja sevi pozicionēt kā ES ekspertu Centrālāzijas jautājumos. Latvijas diplomāti iesaistījās ES politikas veidošanā un ieņēma vadošo lomu ES programmu ieviešanā Centrālāzijā. Divpusējā līmenī Latvija īstenoja savas ekonomiskās intereses reģionā, sniedzot labumu visām iesaistītajām pusēm.

2017. gadā Latvijas ārpolitikas veidotājiem vajadzētu turpināt veidot pragmatiskas darījumu attiecības ar Centrālāzijas valstīm. Latvijai kā ES dalībvalstij būtu jāturpina celt ekonomiskos un politiskos tiltus starp ES un reģionu. Latvijai būtu jāturpina iestāties par reālāku un pielāgotāku ES pieeju šim reģionam, kā arī, ņemot vērā tās ierobežotos iekšējos resursus, aktīvi jāiesaistās ES palīdzības programmās. Divpusējā līmenī Latvijai būtu jāuzlabo ekonomiskā sadarbība specifiskās jomās, meklējot iespējas “16+1” formāta (Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis un Ķīna) ietvarā, kas potenciāli varētu veicināt sadarbību ar Centrālāziju, vienlaikus nodrošinot sinerģiju ar ES un Ķīnas partnerību.

LATVIJAS INTERESES – TRANZĪTS, TIRDZNIECĪBA UN DROŠĪBA

Latvijas intereses Centrālāzijā, pirmkārt, balstās uz ekonomikas apsvērumiem. Šajā kontekstā ir vērts pieminēt divas īpaši būtiskas jomas: tranzīts un transporta sakari, un tirdzniecības pieaugums. Latvijas pieeja labi iekļaujas plašākā Eiropas vīzijā – attīstīt globālo tirdzniecību un savienojumu koridorus ar Āziju kā galveno prioritāti.

Tranzīta sektorā Centrālāzijai, ņemot vērā tās attiecības ar Ķīnu, ir jāvelta īpaša uzmanība. Latvija saredz potenciālu Ķīnas iniciatīvā “Viena josta, viens ceļš”, kas ir daudzu miljardu eiro programma infrastruktūras savienojumu – dzelzceļu, ceļu un ostu – izveidei starp Ķīnu, Centrālāziju un Eiropu. 2016. gadā Ķīna, pastiprinot savas darbības Kazahstānā, turpināja Centrālāzijā virzīt iniciatīvu “Viena josta, viens ceļš”. Latvija sevi uzskata par neatņemamu šo nākotnes infrastruktūras savienojumu daļu un pozicionē sevi kā potenciālos vārtus uz Ziemeļeiropu.

Līdztekus tranzīta un transporta sektoram eksporta tirgus jautājumi arī ir pelnījuši uzmanību. Kaut arī Centrālāzija atrodas vairāk nekā 3000 km attālumā no Rīgas, šim reģionam ar tā 70 miljoniem iedzīvotāju un augošo ekonomiku ir labs tirdzniecības potenciāls. Latvijai šajā reģionā ir priekšrocības, kas izriet no tās rīcībā esošajām zināšanām par Centrālāziju, kā arī vēsturiskajām padomju periodā izveidotajām saitēm. Jo īpaši 2008. gada Latvijas finanšu krīzes ietekmē tās ārpolitikas veidotāji izjuta ekonomisko spiedienu meklēt jaunas uzņēmējdarbības iespējas. Tolaik daudzsološākais virziens diversifikācijas mērķa sasniegšanai šķita Āzijas tirgi, tostarp Centrālāzija.¹ Kopš šī perioda Latvijas ekonomiskā diplomātija ir veidojusi būtisku ārpolitikas darba kārtības daļu.

Neatkarīgi no nepārprotamajiem potenciālajiem ekonomiskajiem ieguvumiem Centrālāzija ir trausls reģions, kas var viegli ieslīgt politiskajā nestabilitātē, negatīvi ietekmējot Latvijas ekonomiskās intereses. Tādējādi Latvijas interesēs ietilpst reģiona drošības un stabilitātes aizstāvība. Latvija ir arī stiprinājusi sadarbību ar Centrālāzijas valstīm, iesaistoties pretterorisma koalīcijā Afganistānā. Negatīva scenārija attīstība Afganistānā varētu atstāt negatīvu blakusefektu uz kaimiņos esošo Centrālāzijas reģionu. Kopš 2003. gada Latvija piedalās arī NATO vadītajā operācijā Afganistānā. Papildus Latvija stingri atbalsta ES “maigās drošības” pasākumus Centrālāzijā, īstenojot robežu pārvaldības programmas.

2016. gadā Latvija turpināja strādāt minēto prioritāšu nodrošināšanai. Saskaņā ar Latvijas ārlietu ministra ikgadējo ziņojumu (2016. gada janvāris) Latvijas intereses Centrālāzijā ir “reģionālā drošība un stabilitāte, transporta un tranzīta savienojumu attīstīšana, izglītības sektora modernizācija un vides aizsardzības standartu paaugstināšana”.² Pirms pievēršamies Latvijas ārpolitikas sasniegumiem būtu lietderīgi saprast ģeopolitisko vidi, kurā šie sasniegumi ir panākti.

DINAMIKA REĢIONĀ UN AP TO

Pirmkārt, Latvijas intereses tieši ietekmē Centrālāzijas reģiona iekšējā dinamika. Pamatā Latvijas intereses potenciāli apdraud vadības nomaiņas riski, ekonomiskie izaicinājumi un islāma ekstrēmisma draudi. Kaut arī nevar izslēgt cīņu par varu Uzbekistānā pēc Islāma Karimova, aktuālie reģionālie notikumi ļauj domāt, ka jaunie līderi kā prioritāti izvirzījuši nacionālo stabilitāti un lielāku atvērtību pret saviem reģiona kaimiņiem.

Otrkārt, reģiona ekonomiskajiem izaicinājumiem ir potenciāls negatīvi ietekmēt Latvijas ekonomiskās ambīcijas. Reģiona lēnā ekonomikas izaugsme, kā arī grūtības saistībā ar labās pārvaldības praksi un tiesiskumu ekonomiskajā sektorā var apdraudēt sadarbību.

Treškārt, ietekmīgi starptautiskie aktieri Centrālāzijā var izrādīties šķēršļi Latvijas interešu sasniegšanai. Reģions nesen ir mainījis savu trajektoriju, koncentrējoties uz Maskavu un Pekinu.³ Krievijai ir dominējoša loma Centrālāzijas drošības vidē, savukārt Ķīna kļūst par aizvien ietekmīgāku ekonomikas faktoru, izmantojot Šanhajas Sadarbības organizāciju un integrējot reģionu savā “Viena josta, viens ceļš” iniciatīvā. Citas valstis reģiona tuvumā – Irāna un Turcija – arī palielina savu klātbūtni tajā. Centrālāzijas attiecības ar šīm lielvarām var ietekmēt Latvijas intereses.

Ceturtkārt, eiroatlantiskās kopienas klātbūtne reģionā mazinās, kas potenciāli var iespaidot Latvijas intereses. ES uzmanību aizvien vairāk aizņem dažādās iekšējās krīzes, un pastāv risks, ka tā varētu būt spiesta koncentrēt savus finanšu resursus uz iekšējo problēmu, piemēram, bēgļu krīzes, risināšanu. Turklāt arī ASV turpina atvilkt savus militāros spēkus no Afganistānas, tā ASV stratēģiskajos aprēķinos mazinot Centrālāzijas nozīmi kā vārtiem uz Afganistānu.⁴

Šajā ģeopolitiskajā kontekstā Latvijai jāīsteno elastīga politika un jāiesaistās dažādos starptautiskās sadarbības formātos, lai panāktu abpusēji izdevīgu sadarbību. ES ietvarā Latvijai būtu jāuzstāj uz reālāku pieeju Centrālāzijas reģionam, sašaurinot fokusu un koncentrējoties uz jomām, kurās var gūt konkrētus pozitīvus rezultātus.

EIROPAS SAVIENĪBA – LATVIJA KĀ TILTA CĒLĀJA

2016. gadā, pateicoties savai 2015. gada ES prezidentūrai, zināšanām par Centrālāziju, kā arī spējai popularizēt reģiona pozitīvo tēlu, Latvija turpināja aktīvi piedalīties gan ES politikas formulēšanā attiecībā uz Centrālāzijas reģiona jautājumiem, gan tās

istenošanā. No Rīgas skatupunkta ES aktīva iesaistīšanās Centrālāzijas reģionā ir ļoti svarīga. ES kā “maigā vara” pozitīvi ietekmē reģiona stabilitāti. Briselē arī pieaug vienprātība par nepieciešamību pievērst Centrālāzijas reģionam vairāk uzmanības, jo tā stabilitāte ir izšķiroši svarīga Eiropas drošībai. Drošības vides pasliktināšanās Afganistānā var negatīvi iespaidot visa reģiona drošību un palielināt nelegālo migrantu plūsmu uz ES valstīm.

Ir ļoti būtiski analizēt Latvijas politiskos sasniegumus un novērtēt, vai Latvija ir spējusi īstenot savu ambiciozo mērķi par ES Centrālāzijas darba kārtības īstenošanas veicināšanu 2016. gadā. Latvija 2016. gadā turpināja aktīvi piedalīties ES politikas formulēšanā. Jo īpaši jāmin, ka tai veiksmīgi izdevās iekļaut savas rekomendācijas jaunajā ES Globālajā ārpolitikas un drošības politikas stratēģijā, tā turpinot saistībā ar ES Centrālāzijas stratēģiju uzsāktos centienus savas 2015. gada ES prezidentūras laikā. 2015. gadā ES mēģināja aktualizēt savu Centrālāzijas reģiona politiku, jo Krievija un Ķīna savu ietekmi tajā pastiprināja, bet rietumu loma mazinājās. ES Centrālāzijas acīs bija zaudējusi savu spozmi kā pārticības un stabilitātes paraugs un tika uzskatīta par organizāciju, kas koncentrējas uz ideālistisku sevis slavināšanu, atstājot novārtā savu praktisko kapacitāti starptautisko konfliktu risināšanā.⁵ Ņemot vērā tās ierobežotos panākumus, pārveidojot Centrālāzijas valstis par demokrātiskām valstīm, kā arī to, ka joprojām nav gūta piekļuve reģiona ogļūdeņražu krājumiem, ES bija nepieciešama efektīvāka politika. Šajā aspektā pārstrādātā ES Centrālāzijas stratēģija bija liels solis progresa virzienā.

Viens konkrēts jautājums, kurā Latvijas pozīcija atšķīrās no kopējās ES pieejas, bija demokrātijas veicināšana Centrālāzijas reģionā. Latvija līdzīgi kā citas ES dalībvalstis no Centrālās un Austrumeiropas Centrālāzijas reģionu uzskata par sarežģītu vidi rietumu stila demokratizācijas procesiem un attiecīgi īpaši nevēlas veltīt savus ierobežotos politiskos un finanšu resursus šī mērķa veicināšanai.⁶ Latvijas ārpolitikas veidotāji rīkojas saskaņā ar pārliecību, ka diplomātiskās attiecības jāīsteno uz vienlīdzības pamata, tas ir, ES vajadzētu izvairīties no pārkuma izrādīšanas, kā arī cienīt vietējās tradīcijas, vajadzības un intereses. 2015. gadā Latvijas uzstājības rezultātā norisinājās stratēģiska diskusija par ES politiku Centrālāzijas jautājumos un tās rezultātā tika aktualizēta ES Centrālāzijas stratēģija. Latvijas politiskās pozīcijas guva ES dalībvalstu vairākuma atbalstu un tika iekļautas šajā ES politikas dokumentā.⁷

2016. gadā Latvija saglabāja savu vadošo lomu ES Centrālāzijas darba kārtībā. Latvija iesaistījās arī ES Augstās pārstāves Federikas Mogerīni (*Federica Mogherini*) vadītajā jaunās ES Globālās ārpolitikas un drošības politikas stratēģijas izstrādē, kas norisinājās 2016. gada pirmajā pusē. Jo īpaši Latvija uzstāja uz nozīmīgākas lomas piešķiršanu Centrālāzijai šajā jaunajā ES Globālajā stratēģijā. Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs konkretizēja, ka tas nozīmē “ne tikai reģionālās drošības

veicināšanu, bet arī transporta, tranzīta, tirdzniecības un enerģētikas savienojamības sekmēšanu.”⁸

Lai atbalstītu jauno ES Globālo stratēģiju, Latvija organizēja svarīgu pasākumu, kas norisinājās Rīgā 2016. gada aprīlī un kas fokusējās uz stratēģiju un Centrālāzijas jautājumiem. Diskutējot politikas veidotājiem un akadēmiķiem no starptautiskās kopienas, tika panākta plaša vienprātība par nepieciešamību īstenot vairāk uz rezultātu vērstu sadarbību, kas koncentrētos uz reģiona drošību, enerģētiku un transporta savienojumiem. Izskanēja arī aicinājums uz sinerģiju starp ES politiku un Ķīnas iniciatīvām. Latvijas centienus ES Centrālāzijas darba kārtības prioritātēs iekļaut transporta savienojumus atbalstīja arī Kazahstānas pārstāvis, kurš aicināja uz pieprasījumu balstītu sadarbību ar ES un uzsvēra, ka Centrālāzija ir svarīgs centrs ar svarīgiem globālajiem spēlētājiem un projektiem (Ķīnas “Viena josta, viens ceļš” iniciatīva un Eirāzijas Ekonomiskā savienība).⁹ ES Globālās stratēģijas gala dokuments, kas tika pieņemts 2016. gada jūnijā, labi atbilst Latvijas nacionālajām interesēm, kas tika iestrādātas jaunajā ES pieejā. Stratēģijā tiek apstiprinātas ES saistības Centrālāzijā un apsólīts padziļināt sadarbību tādās jomās kā “terorisma apkarošana, cilvēku tirdzniecības novēršana un migrācija, kā arī transporta, tirdzniecības un enerģētikas savienojumu stiprināšana.”¹⁰ Šis ir konkrēts Latvijas sasniegums un apliecinājums, ka Latvija ir turpinājusi veiksmīgi veidot tiltu starp savu nacionālo un ES nostāju.

Drošības sektora kontekstā Latvija turpināja vērst starptautiskās kopienas uzmanību uz Afganistānas un Centrālāzijas valstu drošības jautājumiem, kā arī veikt ieguldījumu šo valstu drošībā. Šā mērķa sasniegšanai maijā Tallinā notikušajā konferencē ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs norādīja, ka *ISIL/Daesh* mēģinājumi ietekmēt reģionu rada problēmu Centrālāzijas valstīm, un aicināja iesaistīties kopīgos pūliņos ar Centrālāzijas valstīm kā partneriem, lai sekmētu drošību Afganistānā. Latvijas nacionālā pozīcija atbilst Briseles pozīcijai, kas atspoguļojas Augstās pārstāves Federikas Mogerīni pragmatiskajā nostājā, 2016. gada oktobrī notikušajā ES un Centrālāzijas valstu ministru sanāksmē paziņojot, ka potenciālā sadarbība “palielina savienojamību vai nu ar investīciju vai tirdzniecības, infrastruktūras vai cilvēku savstarpējo kontaktu palīdzību” un apliecināja ES apņemšanos strādāt kopā, lai vairāk koncentrētos uz ekonomikas stabilitāti un izaugsmi.¹¹

Latvija ir guvusi papildu ietekmi ES politikas veidošanā, izmantojot iespējas, ko sniedz svarīgu funkciju uzņemšanās ES politikas ietvarā. Latvijas ārpolitikas veidotāji guva būtisku atbalstu 2016. gadā, kad tās diplomāts Eduards Stiprais tika iecelts par ES delegācijas vadītāju Uzbekistānā, kas ir ļoti svarīgs ES partneris reģionā. ES delegācijas ir instruments ciešākas saiknes izveidei ar vietējām kopienām, kas ir jo īpaši svarīgi, ņemot vērā Uzbekistānas jauno politisko vadību. Kāds cits Latvijas diplomāts turpināja darbu Eiropas Ārējās darbības dienestā, strādājot ar reģiona

jautājumiem. Nacionālo ekspertu nodarbināšana ES institūcijās Latvijai sniedz svarīgu instrumentu, proti, kā par spīti savam mazajam izmēram palielināt savu ietekmi ES kā tilta veidotājai starp ES un Centrālāziju.

Latvija sniedza arī būtisku pienesumu ES programmu īstenošanā. Tā pirmoreiz uzņēmās vadošo lomu ES programmu īstenošanā Centrālāzijā. Centrālāzijas partneri pozitīvi novērtē Latvijas tiešo pieredzi pārējā no padomju iekārtas. Latvijas valdība ir paudusi apņēmību turpināt darbu pie savas ES prezidentūras laikā uzsāktajām iniciatīvām. Drošības jomā Latvija aktīvi īstenoja ES robežu pārvaldības programmu BOMCA 9 īstenošanas konsorcijs vadītājas uzdevumu. Izglītības jomā Latvija kopā ar Poliju turpināja vadīt ES un Centrālāzijas izglītības platformu. Vides jomā Latvija turpināja darbu pie tīro tehnoloģiju iniciatīvām.¹² Iesaistīšanās ES programmās sniedz priekšrocības; Latvija var labāk piesaistīt starptautiskos resursus, lai pastiprinātu savas aktivitātes reģionā. Turklāt, pildot vadošo lomu ES programmu īstenošanā, Latvijas amatpersonas gūst arī būtisku starptautisko pieredzi. Tas savukārt ļauj Latvijai veiksmīgāk piedalīties ES palīdzības programmās.

Kā iepriekš tika minēts, Latvija bija ES robežu pārvaldības programmu BOMCA 9 īstenošanas konsorcijs vadītāja. Šī trīs gadu programma ir viena no galvenajām ES programmām Centrālāzijā, un tās ietvaros tiek sniegts atbalsts Kazahstānai, Kirgizstānai, Tadžikistānai, Turkmēnistānai un Uzbekistānai, lai tām palīdzētu kontrolēt migrācijas plūsmu, kā arī preču un cilvēku nelikumīgu pārvietošanu. 2016. gadā Latvijas robežsargi aktīvi pārnēsa savu Eiropas pieredzi un stiprināja vietējo robežsardzes dienestu sadarbību. Latvijas aktivitātes, vadot BOMCA 9 īstenošanas konsorcijs, saņēma pozitīvu Centrālāzijas partneru vērtējumu. Latvijas elastīgā pieeja un spēja reaģēt uz vietējām vajadzībām kombinācijā ar veiksmīgu sadarbību ar citiem konsorcijs partneriem (Lietuvu, Portugāli un Eiropas Komisiju) ir vainagojusies ar labiem rezultātiem. Pateicoties šai pozitīvajai pieredzei, Brisele ir norādījusi, ka BOMCA 9 varētu tikt pagarināta pēc tās mandāta beigām 2018. gadā.

Izglītības jomā Latvija kopā ar Poliju turpināja vadīt ES un Centrālāzijas izglītības platformu. Iesaistīšanās šajā jomā aizsākās, Latvijai savas ES prezidentūras laikā organizējot pirmo ES un Centrālāzijas valstu izglītības ministru sanākumi Rīgā 2015. gada jūnijā. Šai sanākumam bija lieli panākumi un tajā tika gūti konkrēti rezultāti.¹³ Attiecīgi tika saņemts liels atbalsts Latvijas kā izglītības platformas vadītājas lomas īstenošanai. Diemžēl izrādījās, ka izglītības platformas vadīšana Latvijas valsts budžetam bez ES resursu atbalsta ir smaga nasta. Latvijas eksperti turpināja sniegt savu pienesumu kā nacionālie eksperti ES, ANO un EDSO īstenotajos projektos Centrālāzijā, jo īpaši izglītības un tiesiskuma jomā. Starptautiskās organizācijas tādejādi atbalsta Latvijas iesaistīšanos reģionā, kas, ņemot vērā Latvijas valsts ierobežotos resursus, ko tā varētu veltīt divpusējai palīdzībai un attīstības sadarbībai, ir vērtīgs ieguvums.

Attiecībā uz ES palīdzības programmām Centrālāzijā Latvija ir uzstājusi uz nepieciešamību saglabāt ES fokusu uz Centrālāzijas reģionu. Piemēram, septembrī notikušajā starptautiskajā konferencē par ES un Centrālāziju Latvijas Ārlietu ministrijas parlamentārā sekretāre Zanda Kalniņa-Lukaševica iestājās par ES attīstības sadarbību ar šo reģionu. Parlamentārā sekretāre, atsaucoties uz Latvijas pozitīvo pieredzi, piedaloties iepriekš minētājās ES programmās, uzsvēra atbalsta nepieciešamību valsts sektora kapacitātes attīstīšanā.

Latvijas ieguldījums attīstības sadarbībā arī ir noderīgs instruments, it sevišķi ņemot vērā ES programmu līdzfinansējumu. Latvijas Attīstības sadarbības pamatnostādnes 2016.–2020. gadam attīstības sadarbības prioritāro reģionu vidū ir iekļautas arī tādas Centrālāzijas valstis kā Uzbekistāna, Kirgizstāna un Tadžikistāna. Papildus Latvija turpināja divpusējo sadarbību ar ASV un citiem starptautiskajiem donoriem, lai nodrošinātu līdzfinansējumu kopīgiem projektiem, kas vērsti uz eksporta kapacitātes celšanu Centrālāzijā. Sadarbojoties Latvijas Ārlietu ministrijai un citiem partneriem, Latvija arī piedāvāja iespēju Centrālāzijas valstu pārstāvjiem apmeklēt apmācību programmu Rīgas Juridiskajā augstskolā. Šī iespēja ir bijusi vērtīgs resurss Centrālāzijas partneriem.

DIVPUSĒJĀ SADARBĪBA

“Attiecības ir ļoti draudzīgas un balstās uz abpusēju cieņu” ir labs Latvijas pozīcijas raksturojums attiecībā uz Centrālāzijas valstīm. Un tā ir tiesa, ka Latvijai gadu gaitā ir izdevies uzbūvēt labus kontaktus visos līmeņos. 2016. gadā Latvija turpināja kā prioritāti izvirzīt attiecības ar Kazahstānu un Uzbekistānu. Šajā kontekstā Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības, kas atrodas abās valstīs, ir ievērojama priekšrocība un palīdz uzturēt labas attiecības ar vietējo sabiedrību.

Latvijas ārpolitikā ļoti būtiska loma, it sevišķi kopš valsts finanšu krīzes 2008. gadā, tiek piešķirta ekonomiskajai diplomātijai. Ārpolitikas veidotāji izjuta spiedienu meklēt jaunas uzņēmējdarbības un ekonomiskās iespējas ārpus valsts robežām. Galvenās sadarbības jomas ir transports, loģistika, tehnoloģiju pārnese, lauksaimniecība, vide un farmācija. Arī Latvijas pārtikas nozare Centrālāzijā ir labi pazīstama. Izglītība ir nozīmīga starptautiskās sadarbības joma, Latvijas universitātēs studējot vairāk nekā 1000 studentiem no Centrālāzijas reģiona.

Lēnā Centrālāzijas valstu ekonomiskā izaugsme 2016. gadā ir atstājusi ietekmi uz Latvijas ekonomisko ekspansiju šajā reģionā. Neskatoties uz šo kavēkli, Latvijas

tirdzniecības apjomi ar reģionu pieaug. Kaut arī tirdzniecības apgrozījums ir salīdzinoši zems, Latvijas eksportam ir vērojama pozitīva tendence. Latvijas tirdzniecības balance ar Centrālāziju ir pozitīva, Latvijas eksportam ievērojami pārsniedzot importu no reģiona. Tranzīta un transporta joma Latvijas attiecībās ar Centrālāziju kļūst īpaši svarīga, it sevišķi attiecībās ar Kazahstānu. Krievijai samazinot tranzītu caur Latvijas teritoriju un Krievijas uzņēmumam “Transneft” plānojot līdz 2018. gadam apturēt naftas produktu transportēšanu caur Baltijas ostām, kas nepieder Krievijai, Latvijai “jārēķinās ar ikgadēju samazinājumu” tranzīta kravu apjomā. Šajos spiedīgajos apstākļos Latvijas Dzelzceļš mēģina aizstāt šīs kravas ar citām. Potenciālie partneri ir Ķīna, Kazahstāna un Baltkrievija.¹⁴

Kazahstāna ir Latvijas svarīgākais tirdzniecības partneris Centrālāzijā, un šī valsts sniedz labākās sadarbības iespējas. Ekonomiskās sadarbības pēdējā laika progress ir vērtējams kā labs. 2015. gadā Kazahstāna ieņēma 15. vietu Latvijas pakalpojumu eksportā un 30. vietu – Latvijas preču eksportā. Kazahstāna atrodas trešajā vietā pēc Krievijas un Baltkrievijas attiecībā uz Latvijas ostās apstrādāto kravu apjomu. Jāatzīmē, ka 2016. gadā Latvijas politiskais dialogs ar Kazahstānu īpaši fokusējās uz transporta un tranzīta jomu. 2016. gadā uz Kazahstānu devās vairāki augsta līmeņa Latvijas parlamentārieši. Maijā Astanu apmeklēja arī Latvijas Saeimas prezidijs, un tā locekļi tikās ar augstākajām Kazahstānas amatpersonām. Latvijas Saeimas deputāti “apliecināja Latvijas interesi transporta, tranzīta un loģistikas jomā sadarbīties ar Kazahstānu kā aktīvu partneri jaunā zīda ceļa attīstībā.”¹⁵ Cita augsta līmeņa Saeimas delegācija apmeklēja Kazahstānu novembrī, šī vizīte vienlaikus bija arī pirmā Saeimas Ārlietu komisijas vizīte Astanā, un tās laikā, cita starpā, tika aicināts uz aktīvāku sadarbību tranzīta un transporta jomā.¹⁶

2016. gadā Kazahstānu vairākas reizes apmeklēja arī Latvijas satiksmes ministrs Uldis Augulis. Maijā notikušajā Astanas Ekonomikas forumā viņš prezentēja Latviju kā loģistikas centru. Viņš foruma dalībniekiem atgādināja, ka Latvija ir labi pozicionēta, lai funkcionētu kā aktīva Eirāzijas piegāžu ķēdes dalībiece, un norādīja, ka Latvija ir iesaistījusies aktīvā dialogā ar Ķīnu “16+1” sadarbības formāta ietvaros.¹⁷ “16+1” sadarbības formāts ir netieši saistīts ar Centrālāziju, jo īpaši Kazahstānu. 2016. gadā Latvijai bija uzticēts organizēt galveno pasākumu – “16+1” samitu, kas notika Rīgā novembrī. Lai izveidotu sinerģiju starp ES un Ķīnu, Latvijas politikas veidotāji veltīja īpašus pūliņus ES pietuvināšanai “16+1” iniciatīvai. Rīgas “16+1” samits bija pirmais, kurā ES piedalījās kā novērotāja. Laiks rādīs, vai šie Latvijas centieni vainagosies ar konkrētiem ieguvumiem.

Latvijas – Kazahstānas Starpvaldību komisijas ekonomiskās sadarbības jautājumos sēde notika oktobrī Astanā un to no Latvijas puses vadīja Latvijas satiksmes ministrs Uldis Augulis. Komisija arī šajā sēdē koncentrējās uz tādām daudzsoļošām

sadarbības jomām kā transports, izglītība (vairāk nekā 300 Kazahstānas studentu studē Latvijā), kā arī preču tirdzniecības un investīciju projektu pieaugums.

Latvija savu ekonomisko diplomātiju fokusē uz vairākiem konkrētiem Kazahstānas apgabaliem. Piemēram, Kostanajas (*Kostanay*) apgabalā atrodas viens no Kazahstānas lielākajiem uzņēmumiem “LAMERC AGRO”, kura darbībā piedalās arī investori no Latvijas. Ir vērojama arī interese par sadarbību lauksaimniecības produktu pārstrādē un farmācijā. Šāda starptautiskā sadarbība ir labs piemērs, kā ārpolitikas veidotāji, analizējot uzņēmējdarbības iespējas un veidojot sākotnējos valsts un privātā sektora kontaktus, palīdz uzņēmējiem.

Vēl viens svarīgs Latvijas partneris Centrālāzijā ir Uzbekistāna. Abas valstis vieno ciešas politiskās saites, tostarp augstākajā līmenī. Kaut arī 2016. gadā Latvija un Uzbekistāna neapmainījās ar augsta līmeņa vizītēm, abas valstis uzturēja labas darba attiecības, izmantojot Latvijas diplomātisko pārstāvniecību Taškentā. Kopš septembra starptautiskā uzmanība ir vērsta uz varas maiņu Uzbekistānā pēc Karimova. Šajā kontekstā ir vērojamas daudzsološas indikācijas, ka Uzbekistānas jaunā politiskā vadība varētu būt atvērta reformām un reģionālo saišu atjaunošanai. Pretēji iepriekšējiem gadiem, kad Taškenta bija kavēklis reģionālajai integrācijai, Uzbekistānas jaunais līderis Šavkats Mirzijasjavs (*Shavkat Mirziyayev*) ir radījis cerību par jaunu laikmetu reģionālajā sadarbībā – attiecību uzlabošanu ar Kazahstānu, Kirgizstānu un Tadžikistānu.¹⁸

Uzbekistāna ir Latvijai svarīgs tirdzniecības partneris. 2015. gadā tā ieņēma 34. vietu Latvijas pakalpojumu eksportā un 26. vietu – preču eksportā. Līdzīgi kā Kazahstānas gadījumā Latvijas ekonomiskā sadarbība ar Uzbekistānu balstās uz transportu, tranzītu un loģistiku. Abas valstis ir izveidojušas veiksmīgu sadarbību aviācijas jomā – aviokompānija “Uzbekistan Airways” izmanto Rīgu kā starppunktu tās lidojumiem uz Ņujorku. 2016. gada novembrī Latvija piedalījās starptautiskajā tirdzniecības izstādē “Trans Uzbekistan 2016”, kurā sevi pozicionēja kā nākotnes loģistikas platformu, kas savienos Uzbekistānu ar Ziemeļeiropu.

Uzbekistāna ir izglītības sektora līdere: 2015./ 2016. akadēmiskajā gadā Latvijas universitātēs studēja 874 studenti no Uzbekistānas, padarot to par otro valsti aiz Vācijas pēc ārvalstu studentu skaita Latvijā. Turpinot paveikto ES 2015. gada prezidentūras laikā saistībā ar ilgtspējīgajiem ekoloģiskās efektivitātes un ūdens pārbaudes risinājumiem, Latvija un Uzbekistāna paplašināja arī savu veiksmīgo sadarbību vides jomā. 2016. gada novembrī uzņēmums “Cleantech Latvia” atvēra savu “Baltic Cleantech Alliance” pārstāvniecību Uzbekistānā.

Latvijas attiecības ar Kirgizstānu, Tadžikistānu un Turkmenistānu arī ir pozitīvas, tomēr Latvija šajās valstīs nav īstenojusi īpaši aktīvu politiku. Trīs minētās

valstis veido ļoti nelielu daļu no Latvijas tirdzniecības bilances: 2015. gadā Kirgizstāna atradās 52. vietā, Tadžikistāna – 93. vietā un Turkmenistāna – 55. vietā. Turklāt Latvijai šajās Centrālāzijas valstīs nav arī pastāvīgas diplomātiskās pārstāvniecības. Vienlaikus Latvija ir iesaistījies šo trīs valstu darbībā, piedaloties ES un Centrālāzijas kopīgajā robežu pārvaldības programmā BOMCA 9, ES un Centrālāzijas izglītības platformā, kā arī Latvijas nacionālajiem ekspertiem piedaloties dažādos starptautiskajos projektos.

Attiecīgi jāsecina, ka Latvija 2016. gadā turpināja savu pragmatisko iesaistīšanos Centrālāzijā divpusējā formātā, kaut arī ne tik intensīvi kā 2015. gadā, kad tā divpusējo ekonomisko prioritāšu veicināšanai veiksmīgi izmantoja savu ES prezidentūru. Latvijas eksporta veicināšanā nozīmīgu lomu ir spēlējuši vairāki faktori: efektīva sadarbība starp Latvijas atbildīgajām iesaistītājām institūcijām – Ārlietu ministrija, Ekonomikas ministrija un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra apvienoja spēkus uzņēmējdarbības misiju organizēšanā. Šo labo praksi vajadzētu īstenot arī turpmāk. Tādējādi šā raksta autore noraida kritiku, ka “šeit ir daudz runāts, ka Latvija varētu kļūt par izcilu uzņēmējdarbības platformu [...] Vienlaikus līdz brīdim, *[sic]* kamēr mēs tikai runājam un atliekam, tā vietā, lai darītu, nekas uz priekšu nevirzīsies.”¹⁹ Ir jāatceras, ka ārpolitikas sasniegumus nevar vērtēt tikai pēc skaitļiem un tirdzniecības apgrozījuma pieauguma. Ieguldītie centieni var atmaksāties arī tikai ilgtermiņā.

IETEIKUMI

Raksta noslēgumā ir uzskaitīti vairāki ieteikumi Latvijas ārpolitikas veidotājiem 2017. gadā.

- Latvijas ārpolitikas veidotājiem būtu jāturpina atbalstīt savu uzņēmēju ieiešanu Centrālāzijas tirgos, izmantojot divpusējo attiecību formātu. Latviju šajā reģionā labi pazīst un ciena. Amatpersonām būtu jārod visefektīvākie Latvijas interešu īstenošanas veidi ar iespējami zemākajām izmaksām.
- Ekonomiskās diplomātijas ietvarā var uzmanīgi izpētīt jaunas uzņēmējdarbības uzsākšanas nosacījumus. Latvijai nepieciešams īstenot elastīgu pieeju jaunu ekonomisko partnerību meklējumos. Uzmanība būtu jākoncentrē uz ierobežotu nišu skaitu un perspektīviem projektiem (arī ņemot vērā Centrālāzijas lēno ekonomisko izaugsmi).
- Attiecībā uz transporta un tranzīta sektoru Latvijas ārpolitikas veidotājiem būs nepārtraukti jāstrādā, jo uzņēmējdarbības spiediens joprojām būs spēcīgs. Vienlaikus ļoti būtiska ir arī Latvijas spēja piedāvāt konkurētspējīgus tranzīta tarifus. Tranzīta jomā Baltijas reģionā valda ievērojama konkurence. Latvijas spēju

- piesaistīt jaunas kravas apdraud Lietuva, Klaipēdas ostai esot īpaši aktīvai konkurentei, kā arī Igaunija.
- Latvijai, kā prioritāti izvirzot sadarbību ar Kazahstānu un Uzbekistānu, būtu jāīsteno sava ilgtermiņa darba kārtība. Varas maiņa Uzbekistānā rada jaunu sadarbības potenciālu un tāpēc būs nepieciešami jauni augsta līmeņa politiskie kontakti. 2017. gadā Kazahstānas galvaspilsētā Astanā norisināsies izstāde “EXPO 2017”, un Latvijas augsta līmeņa delegācijas piedalīšanās ļoti palīdzētu ekonomiskās darba kārtības īstenošanā.
 - Parlamentārā diplomātija veido svarīgu Latvijas ārpolitikas daļu, un tā būtu efektīvi jāizmanto. Saeimas deputāti, piemēram, varētu aizstāvēt ideju par turpmāko NATO Parlamentārās asamblejas sanāksmju norisi Kazahstānā.
 - Latvijai būtu jāturpina aktīvi piedalīties ES politikas formulēšanā. Tai būtu jāturpina iestāties par reālāku ES politiku reģionā, kā arī jāizvirza prioritārie mērķi, kas atbilst visu interesēm. Pārāk ambiciozu mērķu noteikšana var izraisīt partneru neapmierinātību. Latvijai būtu jākoncentrējas uz ekonomiskās situācijas uzlabošanu, nevis demokrātijas veicināšanu.
 - 2017. gadā tiks pārskatīta ES Centrālāzijas stratēģija, kā arī izstrādāti ES Globālās stratēģijas īstenošanas rīcības plāni. Ņemot vērā pieaugošo konvergenci starp Latvijas un ES Centrālāzijas reģiona politiku, Latvijai būtu aktīvi jāuzstāj uz ES pastāvīgu iesaistišanos reģiona lietās.
 - Latvijas dalība ES programmu īstenošanā ir bijusi saprātīga. Centrālāzijas partneri pozitīvi vērtē Latvijas vadošo lomu ES BOMCA 9 programmas īstenošanā, kā arī ES Centrālāzijas izglītības platformas darbībā. Latvija kā maza valsts, pateicoties dialogam ar Centrālāzijas partneriem, gūst lielāku ietekmi, kā arī uzlabo savu profilu ES acīs.
 - Otrā ES – Centrālāzijas izglītības ministru sanāksme notiks 2017. gadā. Ierobežoto resursu dēļ Latvijas spēja uzturēt tikpat augstu iesaistes līmeni izglītības platformas funkcionēšanā pēc šīs sanāksmes norises ir neskaidra. Attiecīgi Briseles institūciju finansiāls atbalsts būtu ļoti noderīgs.
 - Latvijai turpmākajās lēmumu pieņemšanas sesijās, tostarp veicot *ES Daudzguadu finanšu shēmas 2014.–2020. gadam* vidējā termiņa pārskatīšanu, būtu jāiestājas par turpmāku ES palīdzības programmu veiksmīgu īstenošanu. ES palīdzības programmām būtu jāfokussējas uz savstarpēji izdevīgām praktiskām jomām – izglītību, robežu pārvaldību, ekonomikas caurskatāmību un tiesiskumu.

ATSAUCES

- ¹ J. Poikāns, A. Zeltiņš, “Latvian Foreign Policy in 2014-2015: the Greater the Challenges the Greater the Incentive” in Andris Sprūds, Diāna Potjomkina (eds.) *Latvian Foreign and Security Policy Yearbook 2015* (Rīga: LIIA), 2015, <http://liia.lv/en/publications/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2015-429>

- ² "Annual Report by the Minister of Foreign Affairs 2015–2016," *Latvian Ministry of Foreign Affairs*, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/Annual_report_2016_ENG.pdf
- ³ E. Rumer, R. Sokolsky, R. Stronski, "U.S. Policy Toward Central Asia," *Carnegie Endowment*, 01.2016, <http://carnegieendowment.org/2016/01/25/u.s.-policy-toward-central-asia-3.0-pub-62556>
- ⁴ Turpat.
- ⁵ "Conference "Central Asia: The Heart of Eurasia or a Geographic Term?" *Latvian Ministry of Foreign Affairs*, 30.11.2015, <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/48941-edgars-rinkevics-eu-interests-in-central-asia-are-being-pursued-so-as-to-maintain-security-and-stability>
- ⁶ B. Berti, K. Mikulova, N. Popescu, *Democratization in EU Foreign Policy: New member states as drivers of democracy promotion*, Routledge, 2016.
- ⁷ G. Pastore, "Leadership through the European Union Council Presidency: Latvia and Central Asia," *LIIA*, 03.2016, http://www.lai.lv/site/docs/Central_Asia_Gunta_Pastore_1.pdf
- ⁸ "Minister Edgars Rinkēvičs "EU Global Strategy and Central Asia: Vision and Instruments"," *Latvian Ministry of Foreign Affairs*, 01.04.2016, <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/speeches-and-interviews/50251-speech-by-foreign-minister-edgars-rinkevics-at-the-conference-eu-global-strategy-and-central-asia-vision-and-instruments>
- ⁹ "Latvian FM Rinkēvičs and Kazakh Deputy FM Vassilenko Address EU-Central Asian Relations in EU Global Strategy event in Riga," *European Union*, 01.04.2016, <https://europa.eu/globalstrategy/en/latvian-fm-rinkevics-and-kazakh-deputy-fm-vassilenko-address-eu-central-asian-relations-eu-global>
- ¹⁰ "Shared Vision, Common Action, A Stronger Europe, A Global Strategy for The European Union Foreign and Security Policy," *European Union External Action*, 06.2016, https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
- ¹¹ "European Union-Central Asia Ministerial Meeting," 04.10.2016, *European Union External Action*, https://eeas.europa.eu/node/11048_en
- ¹² "Annual Report by the Minister of Foreign Affairs 2015–2016," *Latvian Ministry of Foreign Affairs*, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/Annual_report_2016_ENG.pdf
- ¹³ G. Pastore, "Leadership through the European Union Council Presidency: Latvia and Central Asia," *LIIA*, 03.2016, http://www.lai.lv/site/docs/Central_Asia_Gunta_Pastore_1.pdf
- ¹⁴ "Latvian Railways brace for cut in oil product transit," *LSM*, 13.09.2016, <http://www.lsm.lv/en/article/economics/economy/latvian-railways-brace-for-cut-in-oil-product-transit.a200601/>
- ¹⁵ "Saeima delegation in Astana: cooperation with Central Asia, including Kazakhstan, is high on Latvia's foreign policy agenda," *Saeima*, 30.05.2016, <http://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/24856-saeima-delegation-in-astana-cooperation-with-central-asia-including-kazakhstan-is-high-on-latvia-s-f>
- ¹⁶ "Ojārs Ēriks Kalniņš: Latvijai un Kazahstanai jāpaplašina starpparlamentu dialogs un sadarbība tranzīta un transporta jomā," *Saeima*, 30.11.2016, <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/25378-ojars-eriks-kalnins-latvijai-un-kazahstanai-japaplasina-starpparlamentu-dialogs-un-sadarbiba-tranzit>
- ¹⁷ "Augulis in Astana economic forum presents Latvia as partner in Eurasian supply chains," *The Baltic Course*, 26.05.2016, <http://www.baltic-course.com/eng/transport/?doc=121262>
- ¹⁸ "Uzbekistan: A Suddenly Good Neighbour," *RFERL*, 04.10.2016, <http://www.rferl.org/a/uzbekistan-suddenly-good-neighbor/28031740.html>
- ¹⁹ "Aris Jansons: Latvia's Most important Trading Partner in Central Asia is Kazakhstan," *European Dialogue*, 19.10.2015, <http://www.eurodialogue.eu/ARIS%20JANSONS%3A%20Latvia%E2%80%99s%20most%20important%20trading%20partner%20in%20Central%20Asia%20is%20Kazakhstan>

"16+1" FORMĀTS UN ĶĪNA LATVIJAS ĀRPOLITIKĀ: STARP VĒRTĪBĀM UN INTERESĒM

Māris Andžāns, Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks,
Rīgas Stradiņa universitātes docents

Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, Latvijas Ārpolitikas institūta
pētniece, Rīgas Stradiņa universitātes Konfūcija centra vadītāja

Pateicoties Ķīnas un Centrāleiropas, un Austrumeiropas valstu sadarbībai jeb tā sauktajam "16+1" sadarbības formātam, sadarbība ar Ķīnas Tautas Republiku kļūva par vienu no Latvijas 2016. gada ārpolitikas redzamākajiem notikumiem. Piektā Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu, un Ķīnas valdību vadītāju sanāksme, ar to saistītie pasākumi un darbības ir ļāvušas palielināt Latvijas atpazīstamību Ķīnā un attiecīgi arī Ķīnas atpazīstamību Latvijā. Vienlaikus joprojām ir aktuāli jautājumi un apsvērumi par šo sadarbību, jo īpaši būtu jāatbild uz jautājumiem, kāda cena tiek maksāta par šo attiecību veicināšanu un kādas ir ar tām saistītās izredzes. Šajā rakstā iztīrītie jautājumi nav unikāli tikai Latvijai, bet gan katrai Eiropas Savienības dalībvalstij.

Šīs nodaļas turpinājumā skaidrosim un vērtēsim "16+1" sadarbības formātu, kas Latvijā 2016. gadā guva vispārēju uzmanību. Tai sekos Ķīnas un Latvijas interešu, kā arī šo interešu īstenošanas 2016. gadā analīze. Noslēgumā tiks norādīti secinājumi un ieteikumi 2017. gadam.

ĶĪNA VEIDO JAUNU REĢIONĀLU IETVARU EIROPĀ

Reģionu definīcijas atšķiras, izrietot no apspriesto jautājumu jomas – politikas, ekonomikas, lingvistikas reliģijas vai citām. Tomēr pat gadījumos, kad tiek apspriesti identiski jautājumi, reģionu interpretācijas un definīcijas var būtiski atšķirties. Šīs

atšķirības rodas ne tikai atkarībā no tā, kā noteiktas valstis sevi identificē – kuram reģionam tās sevi uzskata par piederīgu vai nepiederīgu, kuram reģionam tās mēģina pievienoties vai arī pārdefinēt savu vietu viena reģiona vai vairāku reģionālo konstrukciju ietvarā. Tās ir saistītas arī ar citu valstu – tuvu vai tālu – redzējumu vai mēģinājumiem pievienot vai pārkārtot tās reģionālo konstrukciju ietvarā.

Saskaņā ar Ķīnas interpretāciju “Centrālo un Austrumeiropu” veido Albānija, Bosnija un Hercegovina, Bulgārija, Horvātija, Čehijas Republika, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Bijusī Dienvidslāvijas Maķedonijas Republika, Melnkalne, Polija, Rumānija, Serbija, Slovākija un Slovēnija. Tā kā neviens cits šādas reģiona robežas nav nospraudis, tad to var uzskatīt par unikālu – Ķīnas izveidotu – reģionu. Tas ietver valstis ar dažādu politisko piederību, iekļaujot gan Eiropas Savienības (ES), gan Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) dalībnieces, gan arī tās valstis, kas nav šo organizāciju locekles, valstis ar dažādu sociālās un ekonomiskās attīstības pakāpi un valstis ar dažādām identitātēm, kultūrām, nacionalitātēm un reliģisko piederību. Turklāt ne visu attiecīgo valstu starpā tiek īstenotas draudzīgas attiecības.

Šis reģionālais formāts raisa ne tikai virkni vispārēju jautājumu, bet arī vairākus ar Latvijas vērtībām un identitāti saistītus jautājumus. Pirmkārt, Ķīna neatzīst Kosovas neatkarību, attiecīgi tā neuztver šo valsti kā daļu no “Centrālās un Austrumeiropas”. Tas nozīmē, ka pat dažas ar “16+1” formātu saistītas kartes, pat Latvijā, neietver Kosovas robežlīniju (skatīt 1. attēlu). Kaut arī ne tikai Latvija saskaras ar šo dilemmu un kaut arī tas nemaina Latvijas oficiālo nostāju jautājumā par Kosovas atzīšanu, tomēr šī situācija, ja raugāties uz Latvijas principiālo neatzīšanas politiku pret tādām teritorijām kā Krima, Dienvidosetija vai Abhāzija, rada zināmu dubulto

1. attēls. “Centrālās un Austrumeiropas” karte (sešpadsmit “16+1” formāta valstis).

Avots: piektās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu un Ķīnas valdību vadītāju sanāksmes tīmekļa vietne, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, 2016, <http://ceec-china-latvia.org/about>

morāli. Otrkārt, tā kā “Austrumeiropas” jēdziens nereti tiek saistīts ar postpadomju telpu ar visām no tā izrietošajām negatīvajām pieskaņām un asociācijām, varētu rasties jautājums par to, cik produktīvi ir šie mēģinājumi veidot lepnumu par sevi kā daļu no “Centrālās un Austrumeiropas”, Latvijas gadījumā nepārprotami uzsverot pēdējo daļu. Un līdzīgi kā iepriekš šo jautājumu var uzdot ne tikai Latvijai, bet, piemēram, arī Igaunijai kontekstā ar tās centieniem konstruēt un pozicionēt sevi kā ziemeļvalsti. Turklāt ir diezgan skaidrs, ka, Ķīnai esot šī projekta aizsācējai un vadītājai, diskusijas par šī formāta

sastāvu, kā arī par atšķirīgajiem ES un Ķīnas uzskatiem tiesību un brīvības jomā varētu negatīvi atsaukties uz attiecībām ar šo valsti.

“16+1” formātu izveidoja un vada Ķīna; tā mērķis ir paplašināt un padziļināt savstarpējās attiecības ar šajā formātā ietilpstošajām valstīm. Kaut arī nereti tiek pareizi uzsvērts, ka šis ir brīvprātīgs un sadarbībā balstīts “visi ir ieguvēji” pasākums, tomēr šajā kontekstā rodas arī vairāki jautājumi par šī formāta mērķiem. Un tā kā pat šī formāta pamatdokumentā “Ķīnas 12 pasākumi draudzīgas sadarbības veicināšanai ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm”¹ ir iekļauts vārds “draudzīgs”, iespējams, būtu jājautā, kāpēc šis “draudzīgums” būtu tik ļoti jāakcentē. Rūpīgi analizējot, to iespējams skaidrot kā atšķirīgas lingvistiskās uztveres piemēru. Atbilstīgi Ķīnas uztverei vārdam “draudzīgums” nav nedz dubultas nozīmes, nedz negatīvu pieskaņu. Šis vārds tiek izmantots, lai uzsvērtu, ka simpātijas ir svarīgākas par pragmatismu, kopīgas vērtības svarīgākas par ekonomisko ieguvumu, priekšrokas došana svarīgāka par konkurenci, un attiecīgi tas tiek lietots, lai nomierinātu potenciālos partnerus, jo teikt vienkārši “sadarbības veicināšanai” izklausītos pārāk veikālnieciski. Tā lietošana arī ir domāta kā aicinājums uz ne tik oficiālu gaisotni, tādu, kurā ir mazāks uzsvars uz hierarhiju, gluži otrādi – lielāku vienlīdzību. Vienlaikus šie aspekti, visticamāk, paslīdēs garām lielākajai daļai sabiedrības un pat iesaistījām personām, rezultātā radot ironisku pārpratumu. Kaut arī šīs iniciatīvas tika definētas kā “draudzīgas” ar mērķi apliecināt vienlīdzību un abpusējas simpātijas, rietumu izpratnē šis formulējums var likt domāt, ka, iespējams, kāds cits (neskaitot šo rindu autoru) šos pasākumu neuzskata par draudzīgiem, vai arī to mērķi nemaz arī nav draudzīgi.

ĶĪNAS UN LATVIJAS INTERESES

Saskaņā ar Latvijas Ārlietu ministrijas norādīto tā “16+1” iniciatīvā saskata instrumentu, kas papildina divpusējo dialogu ar Ķīnu, kā arī ES un Ķīnas dialogu.² Atbilstoši Latvijas ārlietu ministra ikgadējam ziņojumam (par 2016. gadu) Latvijas aktīvā darbība “16+1” formātā ir atmaksājusies ar iegūtajām tiesībām Rīgā uzņemt piekto Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu un Ķīnas valdību vadītāju sanākumi (samītu), pirmo transporta ministru sanākumi, kā arī koordinēt sadarbību transporta sektorā “16+1” formāta ietvarā. Ziņojumā arī uzsvērts, ka Latvijas vadošā loma “16+1” formātā veicinās ekonomisko sadarbību ar Āziju un ne tikai.³ Ķīna ar savu joprojām pieaugošo ekonomikas apjomu ir ļoti pievilcīgs partneris daudzām pasaules valstīm. Tādējādi ir tikai dabiski, ka Latvija līdzīgi kā daudzas citas valstis dara visu iespējamo, lai no sadarbības ar Ķīnu gūtu ekonomisko labumu. No vienas

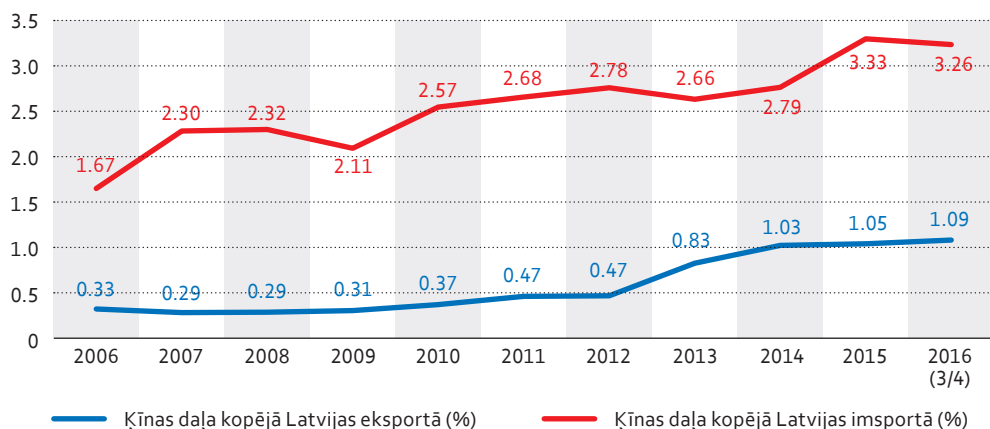
pusēs, Ķīna nepārprotami piedāvā ekonomiskās sadarbības iespējas, vienlaikus tai ir arī pašai savas intereses.

Ekonomiku no politikas pilnībā atdalīt nav iespējams, vismaz lielu un mazu valstu (varu) attiecību gadījumā un jo īpaši, ja šīs valstis ir ar cieši sasaistītu valsts un privāto sektoru. “16+1” sadarbības formāts, vismaz tā sākotnējā posmā, radīja bažas ES institūcijām. Tā kā 11 no formāta dalībvalstīm ir arī ES locekles, tad šis formāts nereti neformālās diskusijās tiek dēvēts par iespējamo Ķīnas “skaldi un valdi” instrumentu, lai apmaiņā pret ciešāku ekonomisko sadarbību nodrošinātos ar lielākām 11 dalībvalstu politiskajām simpātijām – ja ne īstermiņā, tad ilgākā perspektīvā. Tas savukārt varētu panākt pretimnākošāku ES nostāju pret Ķīnu divpusējos un daudzpusējos formātos. Attiecīgi, ja kāds vēlas jautāt, kāpēc globālai lielvarai vajadzētu interesēties par tālām un mazām valstīm (varām), tad to dalība tādās organizācijās kā ES, NATO un Pasaules Tirdzniecības organizācija (PTO) vai arī ģeostratēģiskā nozīmība un līdzīgi faktori varētu veidot daļu no atbildes.

Turklāt sadarbības sekas ietver arī Krieviju. Ņemot vērā savu pašas vēsturi, tostarp diezgan pretrunīgo politisko uzskatu pieņemšanu un iekļaušanu savas 20. gadsimta pieredzes interpretācijā, piemēram, saudzīgi pārvērtējot Mao Dzeduna (*Mao Zedong*) lēmumus, vienlaikus nenodarot kaitējumu viņa tēlam sabiedrības acīs, Ķīnas pārstāvji mēdz norādīt uz Baltijas valstu vienpusējo pozīciju pret sava reģiona padomju vēsturi, kā arī ieteikt, ka būtu vēlams atteikties no noteiktiem principiem, lai pilnībā normalizētu politiskās attiecības ar Krieviju.

Kaut arī sadarbība ar Ķīnu tirdzniecības jomā, kā arī Ķīnas investīcijas pirmajā acu uzmetienā šķiet pievilcīgi aspekti, vienlaikus jāņem vērā jau esošie un potenciālie izaicinājumi. Tirdzniecība starp Ķīnu un citām valstīm reti ir līdzsvarota, un Latvija nav izņēmums (skatīt 1. diagrammu). Ķīnas daļa no kopējā Latvijas eksporta ir trīs reizes mazāka nekā tās daļa no kopējā Latvijas importa. Turklāt, kaut arī tirdzniecība ar Ķīnu pakāpeniski paplašinās, tās daļa ir diezgan neliela, ja raugāties uz vispārējo Latvijas ārējās tirdzniecības statistikas kopainu, it sevišķi, ņemot vērā, ka Ķīnas īpatsvars Latvijas kopējā eksportā ir nedaudz vairāk par 1 %.

Salīdzinot ar ES, Ķīna arī stingrāk kontrolē piekļuvi savam tirgum. Ārvalstu uzņēmumiem nereti ir grūti iekļūt un strādāt Ķīnas tirgū, un Latvijas uzņēmumi nav izņēmums. Tiešsaistes tirdzniecības platformas, piemēram, “Taobao”, kā arī daudzfunkcionālās mobilo sabiedrisko mediju ar integrētu tirdzniecības un maksājumu funkciju platformas, piemēram, “WeChat” mazajiem importētājiem piedāvā vairāk iespēju, kā arī neizdara uz viņiem spiedienu par lieliem apjomiem un neievelk šādu uzņēmumu vadības potenciāli krāpnieciskās shēmās. Tomēr

1. diagramma: Latvijas un Ķīnas savstarpējā tirdzniecība kopš 2006. gada.

Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde⁴

importētajam kļūstot nozīmīgam, tam nāksies saskarties ar sistēmiskām problēmām saistībā ar piekļuvi tirgum, minēt, kurš varētu būt pareizais partneris no Ķīnas puses un, veidojot uzņēmumu, paļauties uz savu labo veiksmi, jo uzvara lietā pret vietējo partneri robežojas ar brīnumu, savukārt starptautisko arbitražas tiesu lēmumi netiek ņemti vērā.

Raugoties uz Ķīnas industriālo investīciju iespējam "16+1" kontekstā, šķiet, ka Ķīnas priekšlikumi Centrālās un Austrumeiropas valstīm ir pārlietu tieši pārcelti no Ķīnas pieredzes citos kontinentos un pasaules daļās. Līdzīgie aspekti ietver, piemēram, koncentrēšanos uz liela mēroga infrastruktūras projektiem, jo īpaši enerģētikas un transporta sektoros, izvēli par labu Ķīnas finansētiem aizdevumiem šo projektu īstenošanā, parasti pieprasot arī garantijas no vietējām institūcijām, kā arī izvēli par labu Ķīnas būvuzņēmējiem un apakšuzņēmējiem un attiecīgi Ķīnas darbaspēkam, tehnoloģijām un materiāliem. Šāda pieeja parasti īsti neatbilst ES likumdošanai un tāpēc ir daudz labāk piemērota tām "16+1" valstīm, kas nav ES dalībvalstis. Tādējādi ir svarīgi atzīmēt, ka Ķīnas investīcijas nav bez nosacījumiem. Minētie aspekti varētu sniegt arī daļēju skaidrojumu Ķīnas diezgan pieticīgajām investīcijām Latvijā, proti, līdz šim brīdim tās veido 74,6 miljonus eiro jeb 0,56 % no visām ārvalstu tiešajām investīcijām Latvijā.⁵

Turklāt dāsns Ķīnas finansējums ir pieejams arī institūcijām, kas veic darbības saistībā ar cilvēku mijiedarbību un tiklošanu. Vienlaikus problēmu rada šo fondu pieejamība – izskatās, ka tikai noteikta daļa noteiktu Ķīnas sadarbības partneru ir iesaistīta šo līdzekļu sadalē. Aktuālie spēles noteikumi neļauj ārvalstu institūcijām pretendēt uz šo finansējumu, un partnerus iespējams izvēlēties tikai no noteiktām

sadales aprindām. Tas, protams, uzlabo pārskatāmību Ķīnas pusē, no otras puses, tas liedz piekļuvi aktīvām organizācijām no citām “16+1” formāta valstīm, kas varētu likt tām pamest projektu un iesaistīties pasākumos ar augstāku pievienoto vērtību. Jāatzīst gan, ka šī sadales sistēma noteiktās jomās ir pierādījusi savu efektivitāti – Ķīnas stipendiju pieejamības pieaugums pilnībā izriet no šiem fondiem.

LATVIJA UN ĶĪNA 2016. GADĀ

Sadarbības galvenais notikums 2016. gadā viennozīmīgi bija “16+1” Rīgas samits, kas norisinājās novembrī un ko apmeklēja arī Ķīnas premjers Li Kecjans (*Li Keqiang*). Šo labi apmeklēto samitu papildināja arī novembrī notikušais biznesa forums, domnicu forums un sinologu konference, oktobrī notikusī nacionālo koordinatoru sanāksme, kā arī maijā notikusī transporta ministru sanāksme, kad Latvijas Satiksmes ministrijā tika izveidots Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu un Ķīnas loģistikas sadarbības sekretariāts. Gan “Rīgas deklarācija”⁶, gan “Rīgas vadlīnijas”⁷ nes Rīgas vārdu un turpinās to darīt arī nākotnē, veidojot daļu no “16+1” sadarbības formāta.

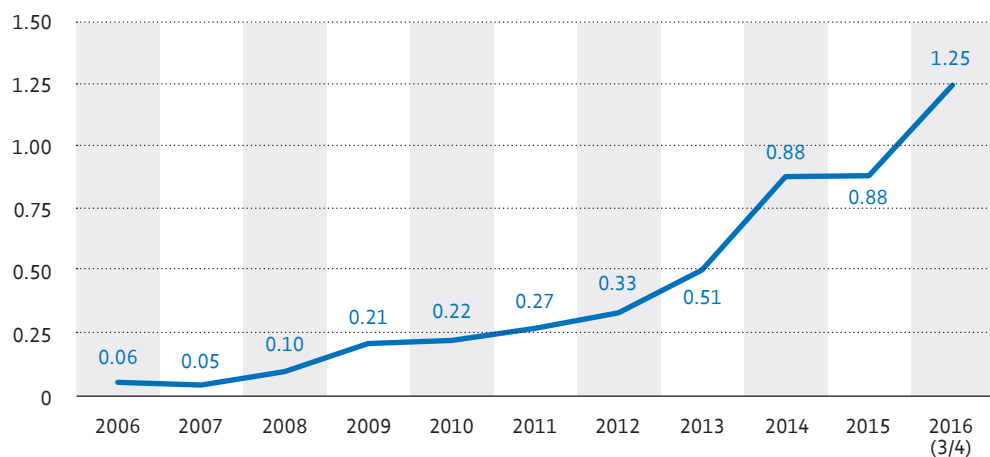
Raugoties no savas atpazīstamības veicināšanas perspektīvas, Latvija 2016. gadā, iespējams, pat paveica vairāk nekā gaidīts un nodrošināja plašāku Ķīnas un “16+1” formāta atpazīstamību Latvijā, kā arī Latvijas atpazīstamību 16 formāta Eiropas valstīs, kā arī Ķīnā. Piemēram, dažus mēnešus pirms “16+1” pasākumu norises Latvijā šo formātu zināja tikai retais Latvijas iedzīvotājs, izņemot dažas attiecībās ar Ķīnu iesaistītas valsts institūcijas, uzņēmējus un ekspertus. 2016. gada oktobrī Latvijas politikas zinātnes studentu aptauja atklāja, ka studentiem ir ierobežotas zināšanas gan par Ķīnu, gan par “16+1” formātu: vairāk nekā puse studentu iepriekš nebija dzirdējuši par “16+1” sadarbības formātu, savukārt vairāk nekā divas trešdaļas studentu nezināja, ka samits norisināsies Latvijā.⁸ Kaut arī situācijai pēc samita būtu jāvelta atsevišķa izpēte, jāatzīst, ka Latvijā īstenoto publicitātes pasākumu rezultātā formāta atpazīstamības līmenis, kā arī informētība par Ķīnu ir noteikti paaugstinājusies.

Vienlaikus pasākumi un aktivitātes ir tikai platforma tālākai attīstībai un konkrētu rezultātu sasniegšanai. No praktiskās perspektīvas fakts, ka vairāki Latvijas pārtikas produkti ir ieguvuši Ķīnas sertifikātus, ir pozitīvs signāls. Turklāt septembrī Pekinā tika rīkotas oficiālās Latvijas dienas “Taste Latvia”, sniedzot Latvijas pārtikas un dzīves stila produktu ražotājiem iespēju tikties gan ar gala patērētājiem, gan sadarbībā ieinteresētiem Ķīnas uzņēmējiem. Šajos pasākumos vairākiem Latvijas

produktiem izdevās piesaistīt Ķīnas mazumtirgotāju interesi, un tiek sagaidīts, ka tie nokļūs Ķīnas veikalu plauktos un tiešsaistes platformās. 2017. gads parādīs, vai šis darbības vainagosies ar būtisku Latvijas eksporta pieaugumu uz Ķīnu.

Līdztekus izredzēm palielināt savu klātbūtni Ķīnas tirgū viens no Latvijas galvenajiem mērķiem ir Ķīnas kravu transportēšana, izmantojot Latvijas infrastruktūru. Samita laikā 2016. gada novembrī Rīgā ieradās testa vilciens no Ķīnas pilsētas Jivu (*Yiwu*). Šajā kontekstā atkal ir atsākušās runas par perspektīvu, ka Ķīnas kravas ziņāmā mērā varētu līdzsvarot pašreizējo un turpmāk prognozēto Krievijas tranzītkravu apmēra mazināšanos. Vienlaikus arī šajā jomā tikai laiks rādīs, vai šim testa vilcienam sekos citi, vai arī šim vilcienam būs tāds pats liktenis kā tā priekštecim 2008. gadā, jo šī perspektīva saskaras ar vairākiem šķēršļiem, piemēram, ievērojami lētāko jūras tranzītu, citas jau eksistējošās Ķīnas – Eiropas kravas dzelzceļu līnijas uz dienvidiem no Latvijas, neizlīdzināto satiksmi (no Ķīnas uz Eiropu), kā arī kopumā ierobežoto kravu apjomu, ko varētu virzīt pa sauszemi.

Vērtējot visus sadarbības elementus, iespējams, ka tieši tūrismam ir vislielākais potenciāls gūt lielākos panākumus. Kaut arī Ķīnu un Latviju nesavieno tiešie lidojumi, pēdējo gadu laikā Ķīnas tūristu skaits Latvijā ir ievērojami pieaudzis – no 457 cilvēkiem 2006. gadā līdz 15 667 cilvēkiem 2016. gada pirmajos trijos ceturkšņos⁹ (plašākai informācijai skatīt 2. diagrammu). “16+1” aktivitāšu rezultātā gūtā atpazīstamība Ķīnā, kā arī virkne citu saistīto faktoru, piemēram, iespēja no 2016. gada pieteikties Latvijas vīzai dažādos Ķīnas reģionos izvietotos vīzu centros, palielina izredzes, ka šie skaitļi turpinās pieaugt.

2. diagramma. Viesi no Ķīnas Latvijā kā daļa (%) no kopējā ārvalstu viesu skaita kopš 2006. gada. Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde¹⁰

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI 2017. GADAM

Sadarbība ar Ķīnu un “16+1” formāts ir bijis viens no spilgtākajiem notikumiem Latvijas 2016. gada ārpolitikā. 2016. gada 5. novembrī notikušais samits un ar to saistītie pasākumi un aktivitātes ir neapšaubāmi palielinājuši Ķīnas atpazīstamību Latvijā un otrādi. Latvijas loma “16+1” formātā ļāva dažādās jomās pastiprināt sadarbību ar Ķīnu. Tās rezultātā vairākās jomās, tādās kā tirdzniecība, transports un tūrisms, ir paplašinājusies arī ekonomiskā sadarbība.

Tomēr 2017. gadā Latvija vairs nebūs “16+1” formāta centrā. Attiecīgi laiks rādīs, vai līdz šim paveiktais darbs spēs nodrošināt pietiekamu pamatu ekonomisko saišu attīstīšanai ar Ķīnu. Kaut arī “16+1” sadarbības formāts ietver vairāk elementu nekā tikai ekonomisko mijiedarbību, tas joprojām ir galvenais fokuss lielākajai daļai Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu, kas šo formātu uzskata par dzīvotspējīgu. Latvijai kā mazai valstij un mazai varai lielie un šķietami neierobežotie tirgi var likties kā “nebeidzams sapnis” savas ekonomikas attīstīšanai. Vienlaikus jāatceras, ka iespējas atrodas līdztekus riskiem – ekonomiku nevar atdalīt no politikas, un ekonomiskā mijiedarbība nav vienvirziena iela, kur labumu gūst tikai viena no pusēm. Attiecīgi arī cerības par sadarbību nevajadzētu veidot pārlietu rožainas.

2017. gadā Latvijas institūcijām vajadzētu izmantot iepriekšējā gadā ieliktos stabilos pamatus. Pirmkārt, tām vajadzētu arī turpmāk censties izlīdzināt pašlaik nevienmērīgo ekonomiskās sadarbības bilanci starp abām valstīm, jo īpaši, veicinot Latvijas uzņēmumu piekļuvi Ķīnas tirgum. Otrkārt, vairāk uzmanības būtu jāvelta savstarpējai sadarbībai cilvēku līmenī, jo ekonomiskā sadarbība var būt ilgstoša un patiesi veiksmīga, ja abu pušu atšķirīgie uzskati ir labi izprasti un tiek cienīti. Visbeidzot, bet ne mazāk svarīgi, nedrīkstētu pārlietu atteikties no vērtībām par labu interesēm, jo ne visu var mērīt vienīgi finanšu izteiksmē.

ATSAUCES

¹ “China’s Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries,” *Ministry of Foreign Affairs, the People’s Republic of China*, 26.04.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wjbspag_665714/t928567.shtml

² “Noslēgusies 16+1 valdību vadītāju sanāksme,” *Latvijas Republikas Ārlietu ministrija*, 08.11.2016, <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/daudzpusijas-attiecibas/centraleiropas-un-austrumeiropas-valstu-un-kinas-sadarbiba>

³ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” *Latvijas Republikas Ārlietu ministrija*, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf, 18.

⁴ Balstoties uz šeit pieejamajiem datiem līdz 2015. gadam: “ATG02. Exports and Imports by Countries and Territories (thsd EUR),” *Central Statistical Bureau of Latvia*, 2016, <http://data.csb.gov>.

- lv/pxweb/en/atirdz/atirdz__ikgad__atirdz/AT0020_euro.px/table/tableViewLayout1/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0; par 2016. gada pirmajiem trim ceturkšņiem: "AT05. Exports and imports by combined nomenclature sections and countries by quarter (euro)," *Central Statistical Bureau of Latvia*, 2016, http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/atirdz/atirdz__istterm__atirdz/AT0050c_euro.px/table/tableViewLayout2/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0
- ⁵ "01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās)," *Latvijas Banka*, 2016, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=128>
- ⁶ "The meeting of Heads of Government of Central and Eastern European countries and China: Riga Declaration," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia*, 07.11.2016, <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/55300-the-meeting-of-heads-of-government-of-central-and-eastern-european-countries-and-china-riga-declaration>
- ⁷ "The Riga Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia*, 07.11.2016, <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/55299-the-riga-guidelines-for-cooperation-between-china-and-central-and-eastern-european-countries>
- ⁸ MārisAndžāns, Liu Zuokui, "Relationship Between China and Latvia – Perspective of Latvian Political Science Students," in *Forum Introduction. International Forum of China and Central and Eastern European Countries. Enhanced Connectivity for Common Advancement*. Riga, Latvia. 4 November 2016, LIIA 2016, http://liia.lv/en/publications/introductory-reading-think-tank-international-forum-of-china-and-central-and-eastern-european-countries-552?get_file=1, 9-10.
- ⁹ "TU04. International visitors: nights spent in hotels and other accommodation establishments," *Central Statistical Bureau of Latvia*, 2016, http://data.csb.gov.lv/pxweb/en/transp/transp__istterm__turisms/TU0040c.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0
- ¹⁰ Turpat.

LATVIJAS ĀRĒJĀS EKONOMISKĀS POLITIKAS PAMATI UN IZAICINĀJUMI

Pēteris Strautiņš, DNB bankas ekonomikas eksperts

Jebkuras valsts ārējās politikas galvenie mērķi ir drošība un labklājība. Virzība uz šo mērķu sasniegšanu kopš valsts neatkarības atgūšanas ir bijusi kopumā sekmīga. Taču tālākais ceļš gan Latvijas vēstures, gan ģeopolitiskās situācijas un arī aizvadītajos gados pieļauto kļūdu dēļ ir saistīts ar lieliem izaicinājumiem. Aizvadīto 25 gadu sasniegumi ir nozīmīgi. Latvijas vidējie ienākumi uz iedzīvotāju par 59 % pārsniedz pasaules vidējo līmeni¹ un kopš 1990. gadu vidus ir auguši straujāk nekā pasaulē kopumā. Latvija ir dalībniece pasaules spēcīgākajā militārajā organizācijā NATO. No otras puses, arī izaicinājumi ir nopietni. Nav pamata kategoriski apgalvot, ka Donalda Trampa ievēlēšana par ASV prezidentu krasi pasliktinājusi mūsu drošības situāciju, taču iespējamo nākotnes scenāriju spektrs noteikti ir paplašinājies.

Ar nopietniem izaicinājumiem saistīts arī Latvijas turpmākais ceļš uz lielāku labklājību. Mūsu valstī cilvēki dzīvo labāk nekā caurmēra pasaules iedzīvotājs, taču esam daļa no vienotā ES tirgus, kurā vidējais labklājības līmenis ir vēl ievērojami augstāks. Tā kā šajā zonā strādā ne tikai preču un pakalpojumu, kapitāla, bet arī cilvēku pārvietošanās brīvības princips, tas jau ir novedis pie ievērojamas emigrācijas kopš pievienošanās ES 2004. gadā, kas līdzinās apmēram 1/10 daļai valsts iedzīvotāju. Neviens nevar garantēt, ka šī migrācija neturpināsies. Ir pamatotas cerības, ka ES fondu ieplūdes kāpuma un kreditēšanas pieauguma radīta straujāka izaugsme atlikušajos šīs dekādes gados spēs pavērst migrācijas plūsmu pozitīvā virzienā. Taču pagaidām tas vēl, visdrīzāk, nav noticis, kaut arī nevar izslēgt varbūtību, ka šī brīža neto migrācijas statistiku pasliktina iepriekš notikušās emigrācijas uzskaitīšana šobrīd, šādas pazīmes bija vērojamas pirms pāris gadiem.²

LATVIJAS ĀRĒJĀ EKONOMISKĀ POLITIKA

Runājot par ārējo ekonomisko politiku ļoti augstā vispārinātības līmenī, ir jālūkojas uz to kā uz iespēju atbrīvoties no, šķiet, latviešiem visai raksturīgas instinktīvās pieejas saskarsmē ar pasauli – nevis rūpēties par to, lai notiktu kaut kas labs, bet – lai nenotiktu kaut kas slikts. Šādas attieksmes rašanās ir likumsakarīga. Tauta ilgstoši ir dzīvojusi neatkarīgi no tās gribas veidotās politiskās un ekonomiskās sistēmās, kurās dominēja negatīvās motivācijas princips. Tirgus ekonomika ir sistēma, kuru virza pozitīva motivācija – iespēja vairāk nopelnīt, padarīt savu dzīvi labāku. Latviju pārvaldošā padomju sistēma un tālākā pagātnē feodālā pasaules kārtība balstījās uz negatīvo motivāciju. Sabiedriskā iekārta var mainīties dažos mēnešos vai gados, cilvēku intuitīvā pasaules uztvere var saglabāties paaudzēm. Taču pārmaiņas notiek, tās virza ikdienas pieredze, ko veido jaunā ekonomisko stimulu sistēma. Iespējas nopelnīt, padarīt savu dzīvi labāku, ko cilvēki izbauda vai nu kā darba devēji vai darbinieki arvien gudrāk strādājošās organizācijās, maina arī gaidas un prasības attiecībā uz norisēm sabiedrībā kopumā.

Drošības politikā pieejai “novērst kaut ko sliktu” nenoliedzami ir ļoti svarīga loma. Latvija ir neatkarīga valsts, kas kontrolē savu teritoriju, un šajā ziņā ir jānotur jau sasniegtais. Skaidrs, ka drošību veido arī ar citām valstīm austo attiecību tīkli, kas var kļūt arvien stiprāki, taču, kā rāda 2016. gada pieredze, ārpus mūsu kontroles esošu notikumu dēļ agrāk šķietami neatgriezeniski diplomātiski panākumi var atkal tikt apšaubīti, vismaz teorētiski.

Turpretim ekonomiskajā politikā uzsvars pamatā ir jāliek uz pozitīvo dienaskārtību. Politikas veidošanas līmenī tā ir, pirmkārt, ekonomiskās attiecības regulējošo līgumattiecību veidošana, gan piedaloties šajā procesā caur ES institūcijām, gan slēdzot divpusējos līgumus. Vēl svarīgāks ārējā ekonomiskajā politikā var būt praktiskais politikas īstenošanas līmenis, palīdzot Latvijas uzņēmumiem atrast jaunus eksporta tirgus, piesaistot investīcijas. Tā ir arī joma, kurai ir vērts veltīt visvairāk finansālo resursu, ar ko visvairāk saskaras uzņēmumi, kas veido priekšstatu par valsts ārējo ekonomisko politiku vispār.

Par Latvijas ārpolitiku kopumā var teikt, ka tajā ilgstoši ir dominējuši tā sauktās “augstās” politikas mērķi jeb drošības politika, jo īpaši pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā 2014. gada sākumā. To spilgti ilustrē attieksme pret sankciju noteikšanu Krievijai. Lai arī Latvija un pārējās Baltijas valstis no šīm sankcijām varēja ciest un arī ir cietušas vairāk nekā vidusmēra ES valsts, tomēr esam bijuši drīzāk šo sankciju atbalstītāju pusē. Protams, arī Latvijas nostājā ielavījās “reālpolitikas” elementi, piemēram, nostājoties pret personisko sankciju noteikšanu Krievijas dzelzceļu sistēmas vadībai. Taču kopumā esam parādījuši spēju upurēt ekonomiskās intereses par labu drošībai. Šāda izvēle ir saprotama valstij ar Latvijas pieredzi un ģeopolitisko situāciju.

Taču tas nenozīmē, ka par ekonomiskajiem mērķiem ir jāaizmirst. Tik skaudras dilemmas starp ekonomiskajiem un drošības mērķiem, par laimi, nerodas bieži. Turklāt vāja ekonomikas izaugsme pati par sevi var būt nozīmīgs drošības risks, gan samazinot spēju pietiekami tērēt valsts aizsardzībai, gan tālāk samazinot demogrāfisko ilgtspēju.

LATVIJAS EKONOMISKĀS ĀRPOLITIKAS DAUDZPUSĒJIE ASPEKTI UZ 2016. GADU

Dalība ES vienotajā tirgū

Galvenais Latvijas ārpolitikas ietvars ir dalība Eiropas Savienībā, kurai ir milzīga nozīme gan no drošības politikas, gan ekonomikas skatu punkta. Varētu teikt, ka vienotais tirgus daudzas norises ārpus Latvijas robežām zināmā mērā pārceļ prom no ārpolitikas lauciņa. Līdzīgā vai dažās jomās pat identiskā regulējuma dēļ citas ES dalībvalstis ir daudz mazāk “ārzemiskas”, nekā tās būtu citādi. Jo īpaši tas attiecas uz pārējām Baltijas valstīm. Pārdošanu tajās daudzi uzņēmumi neaplūko kā eksportu, runājot, piemēram, par visu Baltiju kā par mājas tirgu. Jo īpaši šāds skatījums ir raksturīgs pārtikas ražotājiem, kuru preces Baltijā caur savām struktūrām izplata lielie tirdzniecības tīkli. Tie darbojas visās trīs valstīs, atbrīvojot pašus ražotājus no jebkādas piepūles eksporta administrēšanā. Dalībai vienotajā tirgū uzņēmējiem visbiežāk nav nepieciešams liels atbalsts no valsts institūciju puses. Varbūt arī tāpēc starp Latvijas diplomātiem, kuri strādā ES valstu galvaspilsētās, nav neviena, kuram ekonomika būtu vienīgā atbildības joma. Tas, protams, neattiecas uz Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) pārstāvjiem, kuri vairākumā gadījumu strādā vēstniecībās un ir padoti gan LIAA, gan vēstniekam.

Ir daži vispārīgi ieteikumi, kurus šajā saistībā varētu sniegt par Latvijas kā ES dalībvalsts stratēģiskajām politiskajām pozīcijām. Viens no tiem ir – reālistiski izvērtēt to, kāds ir dažādu ES finansējuma veidu devums valsts attīstībā. Līdz šim sarunās par ES budžetiem mūsu valsts pārstāvji ir ļoti emocionāli runājuši par atšķirīgo atbalsta līmeni dažādās ES valstīs Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) ietvaros. Tas ir tiešām emocionāli uzrunājošs jautājums. Bažas par to, vai mūs Eiropā novērtē kā līdzvērtīgus, ir ļoti dziļas, un šajā gadījumā šķietamai vai reālai diskriminācijai var pielikt precīzu koeficientu – starpību starp vidējiem platībmaksājumiem Latvijā un ES vidēji.

Tas tiešām ir aizskaroši, taču ar vēsu prātu ir jāizvērtē, kāda ir šo maksājumu ilglaicīgā ietekme uz labklājības pieaugumu. No vienas puses, jebkurš papildinājums Latvijas iedzīvotāju ienākumiem ir apsveicams. No otras puses, šai naudas plūsmai ir

arī negatīvi efekti. Vides aizsardzības speciālistiem ir labi zināms, ka KLP daudzviet veicina īpaši intensīvu un videi nedraudzīgu saimniekošanu. Platībmaksājumi ceļ lauksaimniecības zemes cenu, padarot bagātākus tās īpašniekus, taču tas nav ieguvums sabiedrībai kopumā. Saimniekošanai piemērotākajās vietās platībmaksājumi nenosaka, vai tur notiks vai nenotiks saimnieciskā darbība – tā notiktu jebkurā gadījumā, tikai zemes rente būtu zemāka.

Mazāk piemērotās vietās KLP padara lauksaimniecisko darbību iespējamu tur, kur tā citādi nebūtu izdevīga. Tas noteikti ir ieguvums šobrīd, kad bez šāda atbalsta daļa šo cilvēku, iespējams, aizbrauktu uz ārzemēm. Taču, augot pilsētu ekonomikai, šie cilvēki tālākā nākotnē būs nepieciešami ar dabas resursiem nesaistītu nozaru attīstībā. Skaidrs, ka lauksaimniecībai vēl ir iespējas palielināt pievienoto vērtību, taču tās ir relatīvi ierobežotas uz “pilsētu” nozaru fona. Šo nozaru attīstību savukārt var veicināt gan lielie infrastruktūras projekti, kurus finansē kohēzijas fonds, gan Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības fonda programmas investīciju pieejas veicināšanai, cilvēkresursu attīstībai un citas. Tieši uz resursu pieejamību kohēzijas politikai būtu jāliek īpaši liels uzsvars, mazāk diplomātiskās enerģijas tērējot KLP jautājumiem.

Tāpat būtu vērts aktualizēt patiešām vienota pakalpojumu tirgus izveidi. Saistībā ar iespējamo *Brexit* risinājumu Lielbritānijai tiek it kā ļoti principiāli norādīts, ka tā sauktās četras brīvības, kas ietver darbaspēka kustību, ir nedalāmas, un tā nevar izvēlēties sev tīkamākos elementus. Taču šajā ES institūciju un vairāku kontinentālās Eiropas dalībvalstu nostājā ir diezgan daudz liekulības. Kad 2004. gadā Iekšējā tirgus komisārs Frīcs Bolkešteins piedāvāja pieņemt tā saukto Pakalpojumu direktīvu³, tā tika stipri vājināta, faktiski padarot 2006. gadā pieņemtajā gala versijā vieno-to tirgu šajā jomā stipri nosacītu. Valstis, kuru konkurētspēja pakalpojumos ir salīdzinoši laba, respektīvi, Lielbritānija un arī jaunās dalībvalstis, šajā situācijā bijušas zaudētājas. Tā nu ir sanācis, ka attiecībā uz precēm, kuru tirdzniecībā salīdzinoši spēcīga ir Vācija, vienotais tirgus darbojas daudz labāk. Brīvāks pakalpojumu tirgus varētu radīt vairāk iespēju Latvijas iedzīvotājiem darbā uz citām dalībvalstīm doties īslaicīgi, tur nepārceļoties pastāvīgi.

Latvija un ES ārējās tirdzniecības politika

Kā Vienotā tirgus dalībniecei Latvijai nevar būt savas neatkarīgas tirdzniecības politikas attiecībā pret trešajā valstīm. Ar Pasaules Tirdzniecības organizāciju Latvijas vārdā runā Eiropas Komisija. Tā ir maksa par pieeju kopīgajam tirgum, kā arī relatīvu pasargātību no trešo valstu specifiskas vēršanās pret Latviju politisku iemeslu dēļ. Vēl var piebilst, ka Latvijas ārējā tirdzniecība ir izteikti reģionāla – mēs galvenokārt tirgojamies ar Eiropas ekonomiskās zonas valstīm, kā arī bijušās PSRS valstīm, to

starpā galvenokārt ar Krieviju, Baltkrieviju un Ukrainu. Runājot par preču eksportu, daļa, kas tiek nosūtīta uz citām valstīm, ir diezgan zema – 15,4 % 2015. gadā – kaut arī šīs valstis veido trīs ceturtdaļas no pasaules ekonomikas. Tas ir izskaidrojams ar Latvijas ekonomikas pašreizējo tehnoloģisko attīstības līmeni – mēs gluži vienkārši ražojam salīdzinoši maz preču, kas būtu pietiekami specifiskas, lai būtu vērts tās pārvadāt lielos attālumos. Situācija uzlabojas, eksotisko tirgu daļa aug, taču tas ir ilgstošs process.

Tāpēc pagaidām Latvijas ieinteresētība tajā, kā tiek veidotas tirdzniecības attiecības ar trešajām valstīm, atskaitot bijušo PSRS, ir samērā neliela un arī ietekme šajā procesā neizbēgami ir visai ierobežota – esam tikai viena no 28 dalībvalstīm, salīdzinoši maza, mūsu pārstāvju pieredze šādu tirdzniecības sarunu procesā vēl tikai tiek uzkrāta. Taču tajā noteikti ir jāiesaistās. Nav tā, ka šo procesu vispār nevaram ietekmēt, ir arī pozitīvi piemēri. Nesenā pagātnē vienas no svarīgākajām ES ārējās tirdzniecības sarunām bija ES un Kanādas tirdzniecības līgums jeb CETA. Kā norādījis Ārlietu Ministrijas Ārējās tirdzniecības un ārējo ekonomisko sakaru veicināšanas departamenta direktors Mārtiņš Kreitus, sarunās par CETA Latvija ietekmēja lēmumus par mūs interesējošiem tehniskajiem standartiem, piemēram, noteikumus par alkohola pudeļu tilpumu, panākot, ka ražotājiem nebūtu jāveic izmaiņas pildīšanas līnijās. Līgumā ir atzīmēts, ka uz Latvijas nepilsoņu pasu turētājiem attieksies CETA līgumā paredzētās tiesības, tāpat tiks saglabāti ierobežojumi lauksaimniecības zemes iegādē. Visbeidzot, pat, ja tas nesaistās ar kādām “merkantilām” interesēm, šajos procesos ir svarīgi iesaistīties kaut vai tāpēc, lai parādītu sevi kā atbildīgu Eiropas valstu kopienas dalībnieci un gūtu pieredzi. Tiešā ietekme uz mūsu ekonomikas izaugsmi tuvākajā laikā ne vienmēr ir pats svarīgākais jautājums.

Veidojot Latvijas pozīcijas par tirdzniecības līgumiem, nereti parādās domstarpības starp dažādām interešu grupām un to pārstāvjiem valsts pārvaldē. Piemēram, Zemkopības ministrija ir vairāk protekcioniska, savukārt Ārlietu ministrija ir vērsta uz lielāku atvērtību. Šajā globalizācijai kritiskajā brīdī Latvijai kā mazai valstij īpaši svarīgi ir nodrošināt pēc iespējas lielu atvērtību. Ir valstis, kuru iedzīvotāji var ļoti labi dzīvot, lietojot tikai šajā valstī ražotus produktus, piemēram, Vācijā vai ASV. Mazo valstu ekonomikas ir mazāk pašpietiekamas, tām ir vairāk jāeksportē, lai importētu produktus, kuru ražošanai pašu mājās trūkst nepieciešamā mēroga, zināšanu vai dabas resursu.

Latvijas dalība starptautiskajās finanšu institūcijās

Viens no pēckara globālās ekonomiskās kārtības pamatiem ir tā sauktās Bretonvudzas institūcijas – Starptautiskais Valūtas fonds (SVF) un Pasaules Banka (PB), kas abas ir bāzētas Vašingtonā, ASV. Tās abas ir daļa no ANO struktūras, bet tā vairāk ir formalitāte, jo SVF un PB ietekmi, pirmkārt, nosaka valstu ekonomiskais svars,

un to darbības mērķi ir pietiekami specifiski. Vēl šajā sadaļā jāpiemin arī Eirosistēma jeb Eiropas Centrālā banka (ECB) un eirozonas valstu centrālās bankas, tai skaitā arī Latvijas Banka. Mazāka nozīme ir dalībai Starptautiskajā Norēķinu bankā.

Par to, cik nozīmīgs var būt SVF, Latvija pilnībā pārliecinājās 2008.–2009. gada finanšu krīzes laikā, kad valsts saskārās ar defolta un finanšu sistēmas kraha riskiem. No valstij piešķirtā starptautiskā aizdevuma (7,5 miljardi eiro, no kuriem tika izmantota nedaudz vairāk nekā puse), SVF piešķīra salīdzinoši nelielu daļu, bet tam tomēr bija izšķiroša loma, pateicoties tehniskajai kompetencei krīžu risināšanā. Latviju noteikti var uzskatīt par vienu no visu laiku veiksmīgākajām Fonda programmām, vismaz salīdzinājumā ar sākotnējām gaidām. Tās paredzēja gan daudz lielāku valsts parāda pieaugumu, līdz apmēram 90 % no IKP (faktiski – līdz ~40 %) un lēnāku atkopšanos pēc krīzes.

Šobrīd fonda aizdotā nauda jau sen ir pārfinansēta finanšu tirgos, taču droši vien nevienam Latvijā vairs nav šaubu, cik šī institūcija var būt nozīmīga. Stabīlā izaugsme, samērā zemais valsts parāds un daudz labākā privātā sektora ārējā pozīcija liecina, ka atkārtotu SVF palīdzību mums diez vai drīzumā vajadzēs. Arī dalība eirozonā šajā ziņā ir kopumā pozitīvs faktors, par spīti riskiem pašai vienotajai valūtai. Latvija SVF ir pārstāvēta caur Ziemeļvalstu un Baltijas grupu, kura izvirza vienu no 24 direktoriem – Padomes locekļiem. Šī situācija dod mūsu valstij ietekmi, kas ir liela proporcionāli mūsu ekonomikas lielumam un iedzīvotāju skaitam. Šai valstu grupai tāpat ir ~4,2 % balsu padomē, kaut arī tajās dzīvo vien ap 0,5 % no pasaules kopējā iedzīvotāju skaita. Turklāt šī grupa ir uzskatāma par visnotaļ “demokrātisku”. Tajā nav vienas dominējošās valsts. Šo valstu kultūra ir līdzīga mūsējai, uz partneru līdztiesību orientēta, to politiskā kultūra ir atvērta, liberāla. Ja runā par ekonomiskās politikas filozofiju, tad tā, savukārt, Ziemeļvalstīs un Baltijā ir stipri atšķirīga. Taču, ja Latvijas viedoklis kādā jautājumā netiek ņemts vērā, tad vismaz tiek pamatots, kāpēc. Tāpat, pat ja grupas kopējo viedokli neizdodas mainīt, pārstāvošais direktors Padomes sēdē atzīmē, ka Latvijai attiecīgajā jautājumā ir atšķirīgs viedoklis. SVF Latviju pārstāv Latvijas Banka.

Šobrīd SVF dienaskārtībā ir vairāki jautājumi, kas var interesēt arī Latviju. Viens no tiem ir resursu nodrošināšana iespējamai nākamajai finanšu krīzei, cenšoties panākt lielāku reģionu ieguldījumu šajā procesā. Tāpat uzmanības lokā ir tā sauktie makroprudenciālie jautājumi jeb sistēmiska pieeja finanšu sektora stabilitātei. Esam valsts, kas ir piedzīvojusi nekustamo īpašumu un kredītu bumu ar sekojošu krīzi, un neviens nevar garantēt, ka kaut kas līdzīgs neatkārtosies arī nākotnē. Sagaidāms, ka procentu likmes eirozonā vēl vairākus gadus saglabāsies ļoti zemā līmenī, izaugsmei tajā kopumā saglabājoties diezgan vājai un daļai valstu ciešot no pārāk augsta bezdarba un lielas parādu nastas.

Latvijas potenciālais pieauguma temps ir virs vidējā, bet privātā sektora parādu līmenis ir zems – tas rada iespēju, ka nākotnē varam iet cauri vēl vienam spēcīgam kreditēšanas un nekustamo īpašumu investīciju kāpuma un krituma ciklam. Tas notiks apstākļos, kad ECB monetārā politika visdrīzāk neatbildīs mūsu vajadzībām, tāpēc sabalansēta izaugsme būs jācenšas panākt ar finanšu sektora regulēšanas, kā arī fiskālās politikas instrumentiem. SVF uzmanība šobrīd ir pievērsta arī *fintech* nozarei un tās ietekmei uz finanšu sektoru. Šī nozare mūsu valstī ir visai attīstīta un kļūst par nozīmīgu eksporta produktu.

SVF “māsas” organizācijas Pasaules Bankas galvenais uzdevums ir attīstības projektu finansēšana un tehniskā palīdzība pasaules nabadzīgākajām valstīm. Pēc neatkarības atgūšanas Latvija saņēma PB aizdevumus, taču tagad šīs organizācijas klasifikācijā ir kļuvusi par augstu ienākumu valsti, kurai šāds atbalsts vairs nepienākas. Pakāpeniski mūsu valsts pati kļūst par donorvalsti, piemēram, 2015. gadā iemaksas PB Starptautiskās Attīstības asociācijas budžetā pirmo reizi pārsniedza miljonu eiro gadā, bet 2017. gadā sasniegs 1,24 miljonus. Šobrīd PB izstrādā “*Forward Look*” stratēģiju laikposmam līdz 2030. gadam, lai nodrošinātu divus galvenos mērķus – samazināt galēju nabadzību pasaulē līdz 3 % un uzlabot visnabadzīgāko iedzīvotāju labklājību katrā valstī.

PB vārds Latvijā šobrīd visbiežāk tiek locīts saistībā ar konsultācijām reformu īstenošanā, piemēram, nodokļu politikas un veselības aprūpes jomā. Kā liecina šajā procesā iesaistīto dažādu Latvijas pārstāvju viedokļi, PB eksperti šajā procesā visbiežāk nespēj nākt klajā ar risinājumiem, kas, tā teikt, atklātu jaunu Ameriku, taču viņu ieteiktās izvēles var palīdzēt nonākt pie konkrētiem lēmumiem. Dažādu vietējo interešu grupu pārstāvji var ilgstoši diskutēt par tādu vai citu risinājumu priekšrocībām, bet PB šajā procesā var kalpot kā miertiesnesis – ja nespējam vienoties paši, lai kāds cits izlemj mūsu vietā.

Nesenā pagātnē pasaulē ir dibināta vēl viena starptautiska finanšu institūcija, kurai it kā ir reģionāls fokuss, bet kurā ir iestājušās arī daudzas valstis no pārējiem pasaules reģioniem. Tā ir Āzijas attīstības banka, kuras iniciatore ir Ķīna. Iespējams, ka Latvija tai nepievienojās tāpēc, ka mūsu joprojām stratēģiskajam partnerim ASV bija visai negatīva nostāja pret to. Taču Kārlis Šmits, Pasaules Bankas eksperts Ķīnā, balstoties uz sev pieejamiem informācijas avotiem, ir kritiski noskaņots pret šo izvēli, norādot, ka tā varētu būt atstājusi negatīvu nospiedumu uz Latvijas attiecībām ar valsti, kura strauji kļūst par pasaules lielāko ekonomiku. Iespējams, šis lēmums būtu jāpārskata.

Arī Latvijas Bankas (LB) dalība Eirosistēmā ir uzskatāma par daļu no ārējās ekonomiskās politikas. Saskaņā ar ECB darbinieku teikto, Latvija kopā ar pārējām Baltijas valstīm ECB padomē līdz šim ir ieņēmusi visai savrupu pozīciju, iestājoties pret

ekonomikas stimulēšanas pasākumiem vēl izteiktāk nekā Vācijā. No vienas puses šī nostāja ir saprotama, izņemot situācijas, kad ekonomiku ietekmē īpaši apstākļi, kā ES fondu plūsmas pārrāvuma samazinātas valsts investīcijas šogad vai Krievijas ekonomiskās problēmas iepriekšējos divos gados. Latvijai ir salīdzinoši augsts izaugsmes temps, un bezdarbs ir drīzāk strukturāla (precīzāk, ģeogrāfiska) rakstura. Mūsu situācija krasi atšķiras no eirozonas kopējās ainas. No otras puses, stimulējoša ECB politika ir absolūti nepieciešama Latvijai citu iemeslu dēļ. Latvija Otrā pasaules kara sākumā zaudēja neatkarību lielā mērā zelta standarta politikas rezultātā. Mūsdienās vienotās valūtas radītie ierobežojumi valstu rīcības brīvībai, to makroekonomiskie efekti un politiskās sekas sāk stipri atgādināt situāciju starpkaru periodā, kam sekoja labēji radikālās politikas uzplaiksnijums. Nav šaubu, ka šajā gadījumā pozīcijas formulēšanu ietekmē atbildīgo Latvijas amatpersonu personiskā pārliecība, kas, jāatzīst, ievērojami atšķiras no *mainstream* jeb dominējošajām atziņām ekonomikas profesijā.

OECD

2016. gadā Latvija pievienojās Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācijai jeb OECD. Tas bija notikums, kas ārpolitiskajai darbībai pievērsa, iespējams, vislielāko sabiedrības uzmanību. Šīs organizācijas ietekme uz ikdienas dzīvi Latvijā vai attīstības finanšu resursu pieejamību nekad nebūs tāda kā iepriekš minētajām organizācijām. Taču pievienošanās OECD neapšaubāmi ir svarīgs panākums kā papildu apliecinājums institūciju kvalitātei un kā valsts reputāciju paaugstinošs faktors. OECD visupirms ir liela pētniecības organizācija, kas nozīmē, ka ar laiku kļūs pieejams ievērojams papildu informācijas un analīzes apjoms par mūsu ekonomiku un sabiedrību kopumā. Augs valsts atpazīstamība, tai tiekot pieminētai, piemēram, dažādos biznesa medijos publicētos grafikos un tabulās tikai tāpēc, ka OECD to ir iekļāvusi kādā pētījumā vai datu bāzē.

LATVIJAS ĀRĒJĀS TIRDZNIECĪBAS POLITIKA – DIVPUSĒJIE ASPEKTI

Politikas konteksts Latvijas ekonomikas struktūra un attīstības mērķi

Sadarbība ar citām valstīm un to uzņēmumiem ir joma, kurai ir vistiešākā ietekme uz labklājības pieaugumu Latvijā. Tāpēc šeit ir vieta pavisam nelielam mūsu ekonomikas struktūras portretam, lai sniegtu priekšstatu par mērķiem, kuri politikas veidotājiem ir jāpalīdz sasniegt.

Latvija ir valsts, kura samērā nesen ir pilnvērtīgi iekļāvusies starptautiskajā preču un pakalpojumu aprītē. Līdz 1991. gadam tirdzniecība galvenokārt noritēja ar PSRS teritoriju, kas veidoja vien dažus procentus pasaules ekonomikas un kurā tehnoloģiskās attīstības līmenis bija samērā zems uz Rietumeiropas, Ziemeļamerikas un Japānas fona. Šajā laikā ekonomiskā politika Latvijā turklāt tika veidota no ārpuses uzspiestas politiskās sistēmas ietvaros. Lai arī PSRS periodā Latvijas teritorijā notika nozīmīgs tehnoloģiskais progress un daudzkrāšņās rūpniecības izlaide, šajā procesā lielā mērā tika ignorētas valsts iedzīvotāju ekonomiskās intereses. Turklāt šādi izveidota ražošanas sistēma nebija gatava dalībai globālajā preču un pakalpojumu aprītē. Pēc tam kad, daļēji pateicoties pašas Latvijas un pārējo Baltijas valstu iedzīvotāju politiskajai iniciatīvai, PSRS sabruka, viņiem pašiem nācās rāpties ārā no sabrukušās padomju ekonomikas drupām.

Pēc tam kad līdz deviņdesmito gadu vidum tika pārvarētas sabiedriskās iekārtas maiņas radītā haosa ļaunākās izpausmes, ekonomika sāka strauji attīstīties, kopš tā laika IKP reālā izteiksmē pieaugot ~2,22 reizes⁴. Tas noticis, gan veidojoties jaunām nozarēm un uzņēmumiem, gan padomju laikā un vēl pirms tam radītām kompetencēm un ražošanas aktīviem atrodot pielietojumu jaunajos apstākļos. Latvijas eksporta struktūra šajā laikā ir krasi mainījusies, sarūkot vienkāršas kokapstrādes un tranzīta nozīmei, augot pārtikas pārstrādes, specializētu koksnes produktu, elektronikas, farmācijas un augstas pievienotās vērtības pakalpojumu nozīmei.

Mainīgā ekonomikas struktūra rada jaunas prasības ārējai ekonomiskajai politikai. Piemēram, tirgus ekonomikas veidošanas sākumposmā ārējā tirdzniecība bija izteikti reģionāla – bijušās PSRS valstis, Ziemeļvalstis, Vācija. Mūsu produkti nebija tik specializēti, lai būtu jēga tos tālu pārvadāt. Šobrīd strauji aug ģeogrāfiski tālāko Eiropas valstu, kā arī “eksotisko” tirgu nozīme, kaut arī reģiona tirgi joprojām ir svarīgākie. Interesanti, ka pārējo Baltijas valstu īpatsvars ir pat strauji pieaudzis. Daļēji tā ir “optiska ilūzija” – Baltijā darbojošies preču izplatīšanas tīkli rada ievērojamu reeksporta apjomu. Taču arī reālais gala pieprasījums Lietuvā un Igaunijā strauji audzis. Lielā mērā tas saistīts ar vienota pārtikas produktu tirgus izveidošanos pēc pievienošanās ES, daļēji ar *intra-industry trade* jeb ražošanas procesu dalīšanu starp valstīm.

Lielākā iespēja un izaicinājums Latvijas ekonomikas attīstības stāstā šobrīd ir apstākļi, ka laiks mums vienlaikus strādā par labu un par sliktu. No vienas puses, strauji attīstās mūsu valsts uzņēmumi un to eksporta produktu portfelis. Daudzās nozarēs tiek gūti apbrīnojami panākumi. Piemēram, nominālā izteiksmē reķinot, kopš 2000. gada IT pakalpojumu eksports audzis 20,2 reizes, tūrisma eksports 15,9 reizes, biznesa pakalpojumu eksports 10,9 reizes (salīdzināts ar 2016. gada prognozējamo apjomu, balstoties uz 1. pusgada rezultātiem). Līdz ar to ārējās ekonomiskās politikas īstenotāji darbojas vidē, kas ir labvēlīga panākumu gūšanai. Uzņēmumi ļoti veikli izmanto iespējas, kas tiem paveras pasaules tirgū.

No otras puses, kamēr ienākumu starpība starp LV un bagātākajām ES valstīm saglabājas tik liela, ir risks zaudēt vēl daļu no iedzīvotājiem. Ārējās ekonomiskās politikas veidotājiem ir jāapzinās, ka katrs mirklis šajā sacensībā ar laiku ir no svara. Pastāv risks arī nākotnē zaudēt vēl daļu no attīstībai nepieciešamās kritiskās masas – esošo un potenciālo darbinieku skaita un daudzveidības. Negatīvais migrācijas saldo ir ievērojami sarucis, salīdzinot ar krīzes gadiem un gaidāmais IKP pieauguma paātrinājums no 2017. gada varētu “pārvilkt” šo bilanci plusu zonā. Taču ir bažas, ka pat šādā gadījumā varētu turpināt aizbraukt daļa iedzīvotāju ar īpaši augsta līmeņa, tirgū pieprasītām iemaņām. Situācija nav bezcerīga, jau šobrīd galvaspilsētā un tās reģionā IKP uz vienu iedzīvotāju ir tuvu ES vidējam līmenim. Rīga ir pilsēta ar īpaši izsmalcinātu arhitektūru, attīstītu kultūras dzīvi un iespaidīgu brīvā laika pavadīšanas iespēju klāstu tās apkārtnē. Viens no darbaspēka problēmas risinājumiem ir darbs ar strauji augošo ārvalstu studentu kopu, mudinot viņus palikt Latvijā.

Diplomātiskie jautājumi

Dalība vienotajā tirgū nenozīmē, ka Latvijai nevar būt nekādas līgumiskas attiecības ar trešajām valstīm ekonomikas jautājumos. Ar šīm valstīm varam slēgt ekonomiskās sadarbības līgumus, kas neskar tirdzniecības politiku. Tāpat ar tām var slēgt līgumus par investīciju aizsardzību – ja vien nav kopēja līguma starp ES un šo valsti. Tāpat Latvijas diplomāti trešajās valstīs iesaistās ar ekonomiku saistītu tehnisko jautājumu risināšanā. Tipisks piemērs ir eksportējamo pārtikas produktu sertifikācija, kurā var būt vairāki līmeņi – var tikt sertificēta Latvija kā izcelsmes valsts kopumā, tāpat arī uzņēmumi vai pat atsevišķi to produkti. Piemēram, pēdējā gada laikā šādi sertifikāti ir iegūti Ķīnā, Apvienotajos Arābu Emirātos, Melnkalnē un Austrālijā. Šajā procesā Ārlietu ministrija strādā kopā ar Zemkopības ministriju, Pārtikas un veterināro dienestu. Diplomātu uzdevums šajā procesā ir galvenokārt nodrošināt dokumentu apriti.

Eksporta veicināšana un investīciju piesaiste

Dalība kopējā tirgū nekādi neierobežo ārpolitikas mērķu izpildītāju darbu, veicinot Latvijas preču un pakalpojumu noietu gan citās ES valstīs, gan ārpus tām. Tajā ir iesaistītas vairākas valsts institūcijas, kuru sadarbība kopumā šķiet pieņemama, taču vēl noteikti varētu tikt uzlabota.

Ir pašsaprotami, ka eksporta veicināšanas un investīciju piesaistes darbā ir jāiesaistās arī Latvijas diplomātiem. Visās vēstniecībās ārvalstīs ir vismaz viens darbinieks, kuram ekonomiskie jautājumi ir pienākumu klāsta daļa. Vienlaikus visā vēstniecību tīklā šobrīd ir tikai viens cilvēks, kurš var nodarboties tikai ar ekonomikas

jautājumiem – Maskavā. Taču arī vēstniecībās, kurās kopā ir tikai divi darbinieki, vienam no viņiem ekonomiskie sakari ir pienākumu sarakstā. Tā kā vēstniecību tīkls ir diezgan plašs, tas ir nozīmīgs resurss. Tā kā ārējās tirdzniecības nozīme mūsu ekonomikā ir tiešām milzīga, varētu rasties jautājums, vai diplomātu korpusā nevajadzētu vairāk cilvēku, kuri specializējas tieši eksporta veicināšanā un investīciju piesaistē. Iespējams, ka tas palīdzētu šo mērķu sasniegšanai, taču valsts pārvaldē valdošais noskaņojums rada iespaidu, ka tas nav steidzamākais uzdevums.

Viens no apsvērumiem – pat tirgos, kuri ir galamērķis nozīmīgai daļai Latvijas kopējā eksporta, uzņēmēju pieprasījums pēc diplomātu pakalpojumiem var būt neliels. Kā jau norādīts, pārdošana citās ES valstīs no procesa viedokļa ir kaut kas starp “klasisku” eksportu un darbu iekšējā tirgū. Ārlietu dienesta ikdienas saskarsme ar uzņēmumiem parāda, ka šajās valstīs diplomātu iesaiste rutīnas situācijās uzņēmējiem parasti nav nepieciešama. Diplomātiskais resurss var noderēt tur, kur ir nepieciešams politiskais lobijs, pievēršot kādam jautājumam citu zemju valsts institūciju uzmanību. Taču tieši ES valstīs ar to sakārtoto biznesa vidi šādas situācijas nerodas ļoti bieži. Savukārt citās zemēs diplomātu palīdzība ir lūgta, piemēram, kad valsts institūcijas nav samaksājušas Latvijas uzņēmumam par paveikto.

Šādos brīžos vēstnieka amata statusam var būt nozīme. Latvijas diplomātu darbam līdz šim nav bijusi raksturīga iesaiste publisko iepirkumu procesā. Varbūt ar laiku pieprasījums no Latvijas uzņēmumu puses pēc šāda veida atbalsta palielināsies, augot viņu spējai radīt sarežģītus, kompleksus risinājumus infrastruktūras un citiem liela mēroga projektiem. Šādai iespējai katrā ziņā būtu jāgatavojas. Jāatzīmē, ka ārvalstu vēstniecībām Latvijā šādas aktivitātes ir bijušas raksturīgas. Piemēram, Francija aktīvi un neslēpti centās ietekmēt *airBaltic* izvēli par labu *Airbus* lidmašīnām, galu galā gan nesekmīgi, kā zināms. Kā norāda mūsu ārlietu dienesta pārstāvji, šādā darbā vienmēr ir rūpīgi jāizvērtē, kādā valstī un ar kādām metodēm tas tiek darīts. Iespējams, ka Zviedrijā ar tās politisko un biznesa kultūru šāda rīcība varētu tikt uztverta negatīvi.

Cits apstāklis, kas ietekmē diplomātu aktivitātes līmeni “praktiskajos” jautājumos – eksporta veicināšana un investīciju piesaiste ir viena no Ekonomikas ministrijas pārraudzībā esošās Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) pamatfunkcijām. Šīs institūcijas resursi ir ļoti ievērojami, un kopumā tajā ir ap 200 darbinieku. Te var minēt gan informētības līmeni par ekonomikā notiekošo, gan administratīvo kapacitāti tieši eksporta veicināšanā un investīciju piesaistē. Piemēram, LIAA strādā eksperti, kuri specializējas, piemēram, metālapstrādes un mašīnbūves nozarē, tādu nav pat Ekonomikas ministrijas štatā. LIAA ir savs pārstāvju tīkls ārzemēs, un viņu “pieraksta vieta” gandrīz visur ir vēstniecības, izņemot Kazahstānu, kur LIAA pārstāvis ir valsts kādreizējā galvaspilsētā Alma-Atā, kas joprojām ir biznesa aktivitātes centrs. LIAA pārstāvjiem ir dubulta pakļautība – LIAA vadībai un Latvijas vēstniekam attiecīgajā valstī.

Tātad LIAA ārējo ekonomisko sakaru veidošanā var nodrošināt gan to, ko sauc par *front-office* jeb tiešās pārdošanas darbu, gan *back-office* jeb atbalsta un analītisko darbu. Teorētiski būtu iespējams visu ar ārējo ekonomiskās politikas “praktisko” pusi saistīto darbu koncentrēt vienā institūcijā. Idejas par darbinieku un kompetenču pārdali starp ministrijām laiku pa laikam izskan un dažkārt arī tiek īstenotas. Teorētiski būtu iespējama visas LIAA pārcelšana Ārlietu ministrijas pakļautībā, kas droši vien uzlabotu sadarbību starp LIAA un diplomātisko dienestu. Taču nekad nebūs iespējama situācija, kad visas institūcijas, kurām ir jāsadarbojas svarīgu jautājumu risināšanā, tiek apvienotas vienā hierarhiskā struktūrā. Dažādu valsts institūciju kompetences vienmēr saskarsies, bet šī ģeometrija būs mainīga un arī sarežģīta. Piemēram, ir arī argumenti, kāpēc LIAA vajadzētu palikt Ekonomikas ministrijas pakļautībā. Tomēr neviena no šīm pieejām neatbrīvos no nepieciešamības attīstīt horizontālo sadarbību.

Par LIAA darbu 2016. gadā ir izskanējuši kritiski vārdi saistībā ar tās piesaistīto ārvalstu tiešo investīciju apjomu. Neiedziļinoties detaļās, tā nesenā pagātnē tiešām ir veidojusi diezgan nelielu daļu no kopējās ārējo tiešo investīciju (ĀTI) plūsmas. Iespējams, ka tas ir saistīts ar kādiem trūkumiem LIAA darbā, bet te ir arī pretargumenti. LIAA pirms vairākiem gadiem par prioritāti pasludināja investīciju piesaisti biznesa pakalpojumu eksporta nozarē. Šīs investīcijas rada daudz darbavietu, turklāt jomās, kurās Latvijā it kā draud speciālistu pārprodukcija, saskaņā ar Ekonomikas ministrijas vērtējumu – sociālajās un humanitārajās zinātnēs. Tas noteikti ir veicinājis strauju biznesa pakalpojumu eksportu šajā laikā. Taču tīri finansiālā izteiksmē investētās summas šajā procesā var būt nelielas, jo nav vajadzīgas dārgas iekārtas, darba telpas, īre utt.

Zināmā mērā investīcijas piesaistošo institūciju darba kvalitātes rādītājs ir ĀTI apjoms kā daļa no IKP. Saskaņā ar OECD datiem šis koeficients 2015. gadā Latvijā bija 58,1 %, pārspējot ES vidējo rādītāju, kas bija 48,1 %, bet OECD valstīs – 38,5 %.⁵ Igaunijā tas bija krietni augstāks – 83,8 %, bet Polijā zemāks – 38,7 %. Saskaņā ar *Eurostat* datiem par 2013. gadu, tad Lietuvā tas bija 35,8 %.

2016. GADA TENDENCES UN PRIEKŠLIKUMI POLITIKAS VEIDOTĀJIEM 2017. GADĀ

Kā jau rakstā atklājās, 2016. gadā Latvija turpināja līdzšinējo stratēģisko ārpolitikas kursu, kuru tā ir īstenojusi jau vairāk nekā 20 gadus un kas ir bijis patiešām sekmīgs. Ciešāka integrācija Rietumu pasaules ekonomiskajās un politiskajās struktūrās ir jāturpina. Taču 2017. gads būs saistīts ar lieliem izaicinājumiem. Lai gan šie vārdi skan diezgan banāli, realitāte ir ļoti skarba – pēckara pasaules kārtība ir apdraudēta.

Lielā mērā te vainojamas politisko elišu pieļautās kļūdas, piemēram, neapdomīgi sākti kari, nepietiekams atbalsts ārējās tirdzniecības liberalizācijas upuriem ASV gadījumā un vienotās valūtas izveidošana Eiropas gadījumā.

Ir jāturpina līdzšinējais ārpolitikas kurss, bet ir jābūt scenārijiem, kuros Latvijas drošībai un labklājībai svarīgās struktūras kļūst vājākas, ļaunākajā gadījumā pat zaudē daļu to dalībnieku. Lai gan Marinas Lepēnas uzvara Francijas prezidenta vēlēšanās šķiet maz ticama, un arī pat tas vēl nenozīmētu šīs valsts aiziešanu no ES un NATO, ir jābūt vismaz skaidrībai, ko šādā situācijā darīt. Pilnībā gan novērst sekas nebūtu iespējams ne ar kādiem pūliņiem.

Tāpēc, piedaloties daudzpusējās organizācijās, pirmkārt ES un NATO, ir jādarīja viss iespējams, lai apliecinātu savu lojalitāti šīm struktūrām un to galvenajām dalībvalstīm, palielinot paš aizsardzības spējas, atbalstot bēgļu problēmas risināšanu. Ir jābūt gataviem parādīt, ka esam gatavi upurēties un varam būt noderīgi citiem, tādējādi ietekmējot arī citu valstu vēlēšanu priekšstatus. Runājot par ekonomiskās ārpolitikas elementiem daudzpusējo attiecību lauciņā, nav daudz iespēju īsā laika posmā būtiski ietekmēt notikumu gaitu. Lai mazinātu politisko krīžu risku taupības pasākumu skartajās eirozonas dalībvalstīs, Latvijas pārstāvjiem vajadzētu ar lielāku izpratni izturēties pret to vajadzībām, mudinot īstenot fiskālo un monetāro politiku, kas vairāk stimulē izaugsmi jau tuvākajā nākotnē. Atsaukties uz strukturālām reformām kā teorētiski perfektu risinājumu – tas šobrīd daudz nepalīdzēs.

Runājot par ekonomiskās ārpolitikas “praktiskajiem” aspektiem, iespēju ir daudz vairāk, un situācija ir krietni cerīgāka. Ar katru gadu Latvijas ekonomika sasniedz augstāku tehnoloģiskās attīstības līmeni, eksporta potenciāls un investīciju piesaistes iespējas aug. Piemēram, 2016. gadā sadarbībā ar nozares asociāciju tika veikts vēl nepublicēts Latvijas metālapstrādes un mašīnbūves nozares pētījums, kas izceļ investīciju piesaistes iespējas specializēto iekārtu (lauksaimniecības, kalnrūpniecības mašīnas u. tml.) un to detaļu ražošanā.⁶ Šī nozare kopš pievienošanās ES ir ļoti strauji attīstījusies, jo Latvijas ražošanas faktori tai ir piemēroti. Latvijas salīdzinošās priekšrocības vislabāk izpaužas, ražojot vidēja līmeņa tehnoloģiju iekārtas, kas top sērijveida, bet ne masveida ražošanā, tātad tā nav viegli automatizējama, kas dzēstu mūsu kvalificētā darbaspēka izmaksu priekšrocības. Tieši šāda veida investīciju piesaistei LIAA un citām atbildīgajām institūcijām vajadzētu veltīt īpašu uzmanību. Tāpat noteikti ir jāturpina līdz šim veiksmīgais darbs biznesa pakalpojumu uzņēmumu piesaistē.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Latvijas ārējā ekonomiskā politika visumā labi kalpo mūsu valsts izaugsmes mērķu sasniegšanai. Pārlūkojot Latvijas pozīcijas ekonomikas jomā strādājošajās starptautiskajās organizācijās, tās šķiet visumā atbilstošas mūsu stratēģiskajām interesēm ar piebildi, ka nepieciešams lielāks atbalsts eirozonas ekonomikas stimulēšanas pasākumiem jau tuvākajā nākotnē. Tikai skatoties uz visai iespaidīgo eksporta un ārvalstu tiešo investīciju pieaugumu kopš neatkarības atgūšanas, ir neiespējami izvērtēt, tieši kāds nopelns šajā procesā bijis ārpolitikas veidotājiem un izpildītājiem, kāds – valsts institūcijām, kuras atbild par biznesa vides veidošanu “uz vietas”, kāds – uzņēmējiem, izglītības iestādēm un citiem spēlētājiem, kas attīsta ražošanas faktorus. Epizodiski iespaidi par ārpolitikas veidotāju un izpildītāju darbu ir visumā pozitīvi, un to vadītāju stratēģiskais skatījums šķiet loģisks.

Vienlaicīgi noteikti varētu vēlēties lielāku resursu piešķiršanu šai jomai, ievērojot ārējo sakaru lomu mūsu ekonomikā. Piemēram, preču un pakalpojumu eksporta summa līdzinās ap 58 % no Latvijas IKP (prognose par 2016. gadu). Tomēr šeit radītā eksportētā pievienotā vērtība varētu būt ap pusi no šīs summas. Taču tas vēl neatklāj eksporta kopējo nozīmi – bez tā mūsdienīga ekonomika Latvijā vispār nebūtu iespējama, jo tā nevar darboties bez importētām komponentēm. Skatoties LIAA pārstāvniecību izvietojumu pasaules kartē, ir skaidrs, ka ir valstis un reģioni, kur to izveidošana vēl varētu būt pamatota. Lai arī citu nozaru pārstāvjiem noteikti būtu argumenti par to, kāpēc vairāk naudas vajag tieši viņiem, papildu ieguldījumi investīciju piesaistē un eksporta veicināšanā var dot atdevi jau tuvākajā laikā, līdz ar to radītā papildu slodze budžetam ir visai nosacīta.

ATSAUCES

- ¹ Starptautiskā Valūtas fonda vērtējums par 2015.gadu, salīdzinot pēc pirktspējas paritātes
- ² “Pēteris Strautiņš: Statistika, liela statistika un informācijas karš,” *Delfi*, 11.08.2014., www.delfi.lv/news/comment/comment/peteris-strautins-statistika-liela-statistika-un-informacijas-kars.d?id=44826596
- ³ *Services in the Internal Market Directive 2006/123/EC*, saukta arī “Bolkestein Directive”
- ⁴ 2015. gadā salīdzinājumā ar 1995. Gadu.
- ⁵ “FDI stocks. Outward/Inward, % of GDP,” *OECD*, 2015, <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart>
- ⁶ Minēto pētījumu veicis šī raksta autors.

LATVIJAS IESTĀŠANĀS OECD: KO GAIDĪT?

Mortens Hansens, Ekonomikas katedras vadītājs,
Rīgas Ekonomikas augstskola

2016. gada 1. jūlijā Latvija pievienojās Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijai jeb OECD un kļuva par tās 35. dalībvalsti. Šī iestāšanās noslēdza 25 gadus ilgušo ceļojumu no neatkarības atgūšanas līdz kļūšanai par pilntiesīgu tirgus ekonomiku, kas ir labi integrējusies Eiropā un pasaulē. Tā kā Latvija jau kādu laiku ir pievienojusies tādām starptautiskajām organizācijām kā Starptautiskais Valūtas fonds, Pasaules Banka, Pasaules Tirdzniecības organizācija, NATO, Eiropas Savienība, kā arī eirozonai jeb Ekonomikas un monetārajai savienībai, tad dalība OECD no Latvijas skatupunkta ir nesenākais (un pēdējais?) šīs integrācijas formāts. Kāpēc bija nepieciešams kļūt par OECD dalībvalsti un ko Latvija var iegūt no šīs dalības?

OECD ĪSUMĀ: VĒSTURE UN MISIJA

OECD tika dibināta 1961. gada 30. septembrī, kad tā aizstāja 1948. gadā Māršala plāna administrēšanai izveidoto OEEC (Eiropas Ekonomiskās sadarbības organizācija). Pirmās 20 valstis, kas norādītas 1. tabulā (līdz Itālijai un to ieskaitot), ir OECD dibinātājas, un šobrīd organizāciju kopā ar Latviju veido 35 valstis. OECD galvenā mītne atrodas Parīzē un tai ir aptuveni 320 miljonu eiro liels ikgadējais budžets. Nākamās valstis, kas gaida rindā uz uzņemšanu, ir Kolumbija, Kostarika un Lietuva. Kā redzams 1. tabulā, sākotnēji šo organizāciju veidoja ASV un Kanāda, Māršala palīdzības plāna finansētājas, kopā ar palīdzības saņēmējām – Rietumeiropas valstīm. Dalībvalstu skaits palielinājās lēnām, un 20 gadu laikā, no 1973. gada līdz 1994. gadam, kad tika uzņemta Meksika¹, organizācija nepaplašinājās vispār. Kopš tā brīža organizācijai ir pievienojušās gan bijušās komunistiskās valstis no Austrumeiropas, gan valstis no Āzijas un Dienvidamerikas. Eiropas paplašināšanās 20. gadsimta

deviņdesmitajos gados ir interesanta lokālā kontekstā. OECD paplašinājās periodā no 1995. – 1996. gadam, kad tai pievienojās Čehijas Republika, Polija un Ungārija; tās bija valstis, kuras tolaik pārsvarā tika uzskatītas par ekonomiski spējīgākajām Austrumeiropas valstīm un kuras kļuva arī par daļu no Luksemburgas sešinieka (kopā ar Kipru, Igauniju un Slovēniju) – pirmās valstis, kas 1999. gadā tika aicinātas uzsākt sarunas par iestāšanos ES jeb pirmo ES paplašināšanos, ietverot arī valstis no bijušā padomju bloka.²

OECD uzdevums īsumā ir ekonomiskās izaugsmes un tirdzniecības veicināšana, izmantojot “labāko praksi”. To bieži dēvē par “bagāto valstu klubu”, kas, no vienas puses, norāda uz snobisma iezīmēm, bet, no otras puses, skaidri demonstrē tās fokusu, proti, tā ir organizācija, kura koncentrējas uz ekonomiskās izaugsmes turpināšanai būtiskiem jautājumiem attiecībā uz jau turīgām valstīm. Tā tiek radīts precīzs fokuss, nevis organizācija, kam prioritārs ir “viss”.

Īsumā OECD darbu varētu raksturot kā balstīšanos uz plašas, no visām dalībvalstīm gūtās informācijas apkopošanu. Šī informācija veido augsta līmeņa analīzes, diskusijas un lēmumu pieņemšanas pamatu. Ceturtajā sadaļā ir aprakstīts šī OECD darba būtisks piemērs, tas ir, ekonomikas pārskati.

Dalība sniedz arī acīmredzamus ieguvumus zinātniekiem un citiem, kuri interesējas par OECD un tās dalībvalstīm, OECD plašo pieejamo datu klāstu³ un daudzajām publikācijām – regulārajām, piemēram, *OECD Economic Outlook*, *OECD Factbook*, *OECD Economic Surveys* (skatīt 4. sadaļu), kā arī tām, kas specifiskāk koncentrējas uz tādām noteiktām jomām⁴ kā izglītība, migrācija, enerģētika, transports un daudzas citas. Turklāt pieejami ir vēl vairāk dati un publikācijas – aptuveni 250 gadā – dalība OECD ļauj Latvijas zinātniekiem vai Latvijas ekonomikā ieinteresētiem ārvalstu pētniekiem iegūt daudz augstāku salīdzināmības līmeni.

OECD vada tās ģenerālsēkretārs, un šobrīd tas ir Hosē Anhels Guria (*Jose Angel Gurría*) no Meksikas. Viņš vada OECD sekretariātu, kas sastāv no aptuveni 2500 darbiniekiem. Par lēmumu pieņemšanu atbild padome, kurā ietilpst pa vienam katras dalībvalsts pārstāvim, kā arī viens Eiropas Komisijas pārstāvis. Sekretariāts īsteno padomes uzliktos uzdevumus un pieņemtos lēmumus. OECD paspārnē strādā kādas 250 komitejas, darba grupas un ekspertu grupas, kurās piedalās tūkstošiem dalībvalstu iestāžu pārstāvju un kuras ir iesaistītas dažādās politikas jomās, lai sniegtu ieguldījumu OECD darbakārtības izpildē.

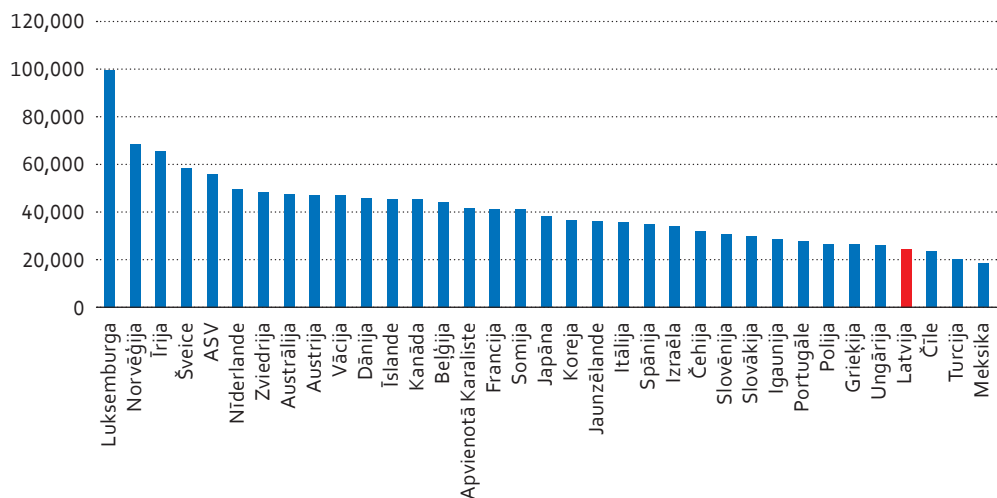
LATVIJAS CEĻŠ UZ OECD UN IESTĀŠANĀS MOTĪVI

Kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā Latvija no Padomju Savienībā ietilpstošas plānveida ekonomikas ir transformējusies par pilntiesīgu tirgus ekonomiku un to paveikusi, izmantojot ļoti apzinātu stratēģiju par integrāciju starptautiskajās organizācijās, kas iestājas par brīvu tirgu, brīvu tirdzniecību un demokrātiju. Jau 1992. gadā Latvija iestājās Starptautiskajā Valūtas fondā un Pasaules Bankā, pievienošanās Pasaules Tirdzniecības organizācijai notika 1999. gada februārī, Eiropas Savienībai 2004. gada 1. maijā, savukārt eiro zonai – 2014. gada 1. janvārī. Un kopš 2016. gada 1. jūlija Latvija ir arī OECD dalībvalsts. Ja šajā sarakstā iekļaujam arī NATO, kurā Latvija iestājās 2004. gada 1. aprīlī, tad jāsecina, ka tikai vēl 12 citas valstis ir sasniegušas tikpat dziļu integrācijas līmeni.⁵

Kā jau iepriekš tika minēts, Latvija ir īstenojusi ļoti apzinātu stratēģiju ar mērķi kļūt par daļu no kopienas, ko joprojām bieži dēvē par “rietumiem” un vienlaikus attālināties no savas padomju pieredzes un Krievijas Federācijas radītās ēnas. Šai “noenkurošanas” pieejai ir gan stiprās, gan vājās puses: no vienas puses, tā ir ļoti skaidra ilgtermiņa stratēģija, no otras puses, tā, iespējams, nozīmē, ka Latvijas pieeja ir drīzāk reaģējoša, nekā aktīva, tas ir, Latvija mēģina pārņemt labo praksi, nevis to ierosināt. Latvija ir drīzāk skolēns nekā skolotājs, ja drīkst izteikt šo nedaudz noniecinošo vērtējumu.

Latvijas ceļš uz dalību OECD sākās 2013. gadā, kad 29. maijā tika atklātas pievienošanās sarunas.⁶ Tā paša gada oktobrī tika apstiprināta Latvijas pievienošanās OECD Konvencijai sarunu “ceļa karte” (skatīt OECD 2013). Šajā ceļa kartē tika iekļauts detalizēts saraksts, uzskaitot tehniskos pārskatus, kas sadarībā ar Latvijas kolēģiem jāsagatavo OECD (21 OECD komiteja par tādiem jautājumiem, citu starpā, kā konkurence, vide, publiskā pārvalde, veselības aprūpe). Šo ietvaru, iespējams, vislabāk var salīdzināt ar nodaļu kopu, kas bija jāizpilda ceļā uz dalību ES periodā no 1995. – 2003. gadam. OECD pirmā misija Latvijā notika 2013. gada decembrī, un divus gadus – no 2014. gada marta līdz 2016. gada aprīlim – 21 OECD komiteja veica Latvijas izpēti. Nākamajā mēnesī, 2016. gada 11. maijā, OECD oficiāli uzaicināja Latviju kļūt par tās dalībvalsti; pievienošanās nosacījumi tika parakstīti 2. jūnijā, savukārt Latvijas parlaments (Saeima) tos ratificēja 16. jūnijā, valstij par pilntiesīgu OECD dalībnieci kļūstot 1. jūlijā. Kādā pozīcijā, salīdzinot ar citām OECD dalībvalstīm, atrodas Latvija? Pirmais salīdzināmais rādītājs varētu būt IKP uz vienu iedzīvotāju, skatīt 1. diagrammu.

Latvija ir viena no OECD nabadzīgākajām dalībvalstīm un nabadzīgākā no Eiropas dalībvalstīm, ja Eiropai nepieskaitām Turciju. Tas, protams, nav pārsteigums, jo OECD dalībvalstis atrodas pasaules bagātāko valstu starpā, un tas, ka Latvija ir salīdzinoši nabadzīga dalībniece, ir daļa no stratēģijas, lai šo dalību izmantotu ar

1. diagramma: IKP uz vienu iedzīvotāju (2015), USD pēc pirktspējas standarta (PPS), OECD dalībvalstis. Avots: SVF.

mērķi veicināt zināmu ekonomiskā līmeņa konvergenci, līdzīgi kā tas ir Eiropas Savienības gadījumā. Iespējams, ka uz dalību OECD var raudzīties kā uz izteiktāku un tiešāku mērķi panākt ienākumu konvergenci, savukārt uz dalību ES kā ietvaru, kas piedāvā netiešākas konverģences iespējas, izmantojot četras brīvības un ne tik detali-zētās vai saistošās rekomendācijas, piemēram, ES 2020.

Otrais un zināmā mērā dziļāks salīdzinājums ir atspoguļots 1. tabulā, kurā visas 35 dalībvalstis ir salīdzinātas saskaņā ar to pozīciju atbilstoši to vērtējumam Pasau-les Bankas *Ease of Doing Business* indeksā, Pasaules Ekonomikas foruma Globālajā konkurētspējas indeksā, *Transparency International* Korupcijas uztveres indeksā, kā arī pasaules valstu uzskaitījumam pēc IKP uz vienu iedzīvotāju.⁷

Izmantojot šos datus, ir jāievēro ļoti liela piesardzība, jo a) tie ir uztveres rādītāji (izņemot IKP uz vienu iedzīvotāju) un b) to ietekmi – neatkarīgi no tā, vai rādītāji ir labi, vai slikti – ir grūti kvantificēt, lai novērtētu to ietekmi uz izaugsmi un pārticību. Tomēr apskatot datus, var redzēt, ka Latvijai ir labāki rezultāti, nekā to varētu gai-dīt, spriežot pēc tās pozīcijas attiecībā uz IKP uz vienu iedzīvotāju (Latvijai ir ievē-rojami labāki rezultāti nekā, piemēram, Grieķijai, Ungārijai vai Itālijai, kaut arī šīs valstis joprojām ir turīgākas par Latviju), kas savukārt norāda, ka ir notikušas pama-totas strukturālās pārmaiņas, kas varētu diezgan labi ietekmēt nākotnes ekonomisko izaugsmi. Vienlaikus jāatzīst, ka Latvijas rādītāji nav pārlietu iespaidīgi, tomēr tieši tāpēc arī dalība OECD ir tik nepieciešama – Latvija var to izmantot, lai pārņemtu “labo praksi” ar mērķi īstenot reformas, pamatojoties uz citu OECD valstu pieredzi.

1. tabula: OECD dalībvalstis pievienošanās secībā un to pozīcija saskaņā ar Pasaules Bankas Ease of Doing Business indeksu (PB), Pasaules Ekonomikas foruma Konkurētspējas indeksu (PEF), Transparency International Korupcijas uztveres indeksu (TI), kā arī SVF sniegtajiem datiem par IKP uz vienu iedzīvotāju, 2015. gads.

Valsts	Pievienošanās datums	PB	PEF	TI	IKP uz vienu iedzīvotāju
Kanāda	1961. gada 10. aprīlis	22	15	9	24
ASV	1961. gada 12. aprīlis	8	3	16	13
Apvienotā Karaliste	1961. gada 2. maijs	7	7	10	28
Dānija	1961. gada 30. maijs	3	12	1	22
Īslande	1961. gada 5. jūnijs	20	27	13	23
Norvēģija	1961. gada 4. jūlijs	6	11	5	7
Turcija	1961. gada 2. augusts	69	55	66	64
Spānija	1961. gada 3. augusts	32	32	36	37
Portugāle	1961. gada 4. augusts	25	46	28	46
Francija	1961. gada 7. augusts	29	21	23	29
Īrija	1961. gada 17. augusts	18	23	18	9
Beļģija	1961. gada 13. septembris	42	17	15	25
Vācija	1961. gada 27. septembris	17	5	10	20
Grieķija	1961. gada 27. septembris	61	86	58	49
Zviedrija	1961. gada 28. septembris	9	6	3	17
Šveice	1961. gada 28. septembris	31	1	7	11
Austrija	1961. gada 29. septembris	19	19	16	19
Nīderlande	1961. gada 13. novembris	28	4	5	15
Luksemburga	1961. gada 7. decembris	59	20	10	3
Itālija	1962. gada 29. marts	50	44	61	36
Japāna	1964. gada 28. aprīlis	34	8	18	31
Somija	1969. gada 28. janvāris	13	10	2	30
Austrālija	1971. gada 7. jūnijs	15	22	13	18
Jaunzēlande	1973. gada 29. maijs	1	13	4	34
Meksika	1994. gada 18. maijs	47	51	95	68

Valsts	Pievienošanās datums	PB	PEF	TI	IKP uz vienu iedzīvotāju
Čehijas Republika	1995. gada 21. decembris	27	31	37	41
Ungārija	1996. gada 7. maijs	41	69	50	50
Polija	1996. gada 22. novembris	24	36	30	48
Koreja	1996. gada 12. decembris	5	26	37	33
Slovākijas Republika	2000. gada 14. decembris	33	65	50	43
Čīle	2010. gada 7. maijs	57	33	23	58
Slovēnija	2010. gada 21. jūlijs	30	56	35	42
Izraēla	2010. gada 7. septembris	52	24	32	38
Igaunija	2010. gada 9. decembris	12	30	23	44
Latvija	2016. gada 1. jūlijs	14	49	40	54

OECD EKONOMIKAS PĀRSKATI – DALĪBAS OECD SNIEGTO IEGUVUMU PIEMĒRS

Labs OECD veiktā darba piemērs ir tā saucamie OECD ekonomikas pārskati (*OECD Economic Surveys*). Šādu pārskatu ik pēc diviem gadiem gatavo par katru dalībvalsti (kā arī vairākām lielajām valstīm, kas nav dalībnieces, piemēram, Ķīnu, Krieviju un Brazīliju). Pirmais Latvijas pārskats tika prezentēts 2015. gada februārī (skatīt: OECD 2015), savukārt otrais pārskats balstīsies uz OECD misijām Latvijā 2017. gada maijā.

Ekonomikas pārskatā tiek aplūkoti ekonomikas jautājumi, kas varētu būt tieši svarīgi Latvijai. Tādas pamatlīnijas kā nepietiekams uzturs vai tīra ūdens pieejamība, protams, Latvijai kā attīstītai valstij nav aktuālas; tās varētu būt problēmas, kas atrodas atsevišķu, piemēram, Pasaules Bankas uzdevumu kompetencē, savukārt OECD koncentrējas tieši uz jautājumiem, kas ir aktuāli valstīm ar augstiem ieņēmumiem, proti, jautājumiem, kas var ietekmēt valsts ilgtermiņa izaugsmi, un tas ir ļoti svarīgi Latvijai ar tās salīdzinoši zemo IKP uz vienu iedzīvotāju, salīdzinot ar citām OECD dalībvalstīm. Ilgtermiņa izaugsmes potenciāla uzlabošana ir izšķiroši svarīga Latvijas ekonomikas nākotnei. Attiecīgi – ja valsts rīcībā būtu šīs izaugsmes virzītājspēku analīze, neatkarīgi no tā, vai tie rodami cilvēku kapitāla veidošanas, darba tirgus, inovāciju, konkurences un konkurētspējas, finanšu tirgus attīstības, sociālās

politikas, nodokļu politikas vai veselības aprūpes sistēmas jomā, tad šī valsts varētu strādāt pie pareizo sektoru uzlabošanas, vismaz pastāv tāda cerība.

Ekonomikas pārskatā izklāsta un nosaka valsts galvenos ekonomikas izaicinājumus, norāda vērtējumus un rekomendācijas, turklāt, kas ir vēl būtiskāk, šīs rekomendācijas veido daļu no Ekonomikas un attīstības analīzes komitejas (EDRC) gatavotā ekspertu vērtējuma (*peer review*). EDRC komiteja sastāv no 35 OECD dalībvalstu pārstāvjiem kā arī viena Eiropas Komisijas pārstāvja. Šo procedūru var uzskatīt par draudzīgu, bet neatlaidīgu spiedienu jeb mehānismu, kādā, cerams, varētu nodrošināt vismaz kādu politikas rekomendāciju īstenošanas un atbildības uzņemšanās līmeni. Tā varētu atgādināt SVF konstanto klātbūtni Latvijā periodā pēc finanšu krīzes, kad SVF pastāvīgi iesaistījās SVF, ES un vietējo institūciju kopīgi veidotās programmas vietējā līmeņa izpildē, lai nodrošinātu tās veiksmīgu īstenošanu.

Šis aspekts kļūst pat vēl būtiskāks, ja skatāmies uz Latvijas ekonomiski politisko institūciju galveno trūkumu, proti, nespēju nodrošināt pienācīgu īstenošanu. Labs piemērs šajā kontekstā ir Latvijas Valsts kancelejas pasūtītais Latvijas Konkurētspējas ziņojums 2013⁸. Šajā ziņojumā tika iekļautas vairākas svarīgas rekomendācijas, bet acīmredzamu iemeslu dēļ tajā nebija iekļautas īstenošanas procedūras, un attiecīgi šo rekomendāciju ieviešanas faktiskais progress ir bijis pieticīgs. Tādējādi pastāv cerība, kaut arī, iespējams, ne pārāk liela, ka draudzīgs ekspertu un vienlaikus kolēģu spiediens varētu radīt lielāku panākumu varbūtību.

Neatkarīgi no iepriekš minētā kritiski būtu jāraugās arī uz pašā ekonomikas pārskatā iekļauto secinājumu novitāti, kā arī jāvērtē, vai līdzīgu ziņojumu būtu bijis iespējams izstrādāt arī vietējā līmenī. Apskatot galvenās rekomendācijas, kā piemēru var citēt šādu formulējumu: “Stiprināt centienus cīņā pret krāpšanos ar nodokļu maksāšanu, kā arī uzlabot nodokļu iekasēšanu”.⁹ Tā, saudzīgi izsakoties, diez vai ir jauna ideja, bet mēs, protams, varētu jautāt, kāpēc tas nav paveikts jau daudz agrāk. Vēl kāds citāts labi akcentē vienu no Latvijas ekonomiski politiskās sistēmas galvenajiem trūkumiem: “Iegūt papildu ieņēmumus, palielinot ar īpašumu un vidi saistītos nodokļus”. Arī ideja par īpašuma nodokļu palielināšanu Latvijai nav jaunums, turklāt šai idejai pauduši atbalstu arī vairāki vietējie ekonomisti, tomēr Latvijas politiskā vadība to atkārtoti ir noraidījusi. Ir vērts pieminēt arī trešo rekomendāciju: “Panākt valstij piederošo uzņēmumu pārvaldības lielāku atbilstību OECD vadlīnijām valstij piederošu uzņēmumu korporatīvai pārvaldībai”. Šī pēdējā rekomendācija ir piemērs jaunu politikas ieteikumu iekļaušanai ekonomiski politiskajā vidē, un tas ir pozitīvi vērtējams. Šajā kontekstā būtu jāmin arī OECD neatlaidīgi paustais viedoklis par stingrāku likumdošanu noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas jomā, kas arī ir ļoti labs ieteikums.

Valsts izpētes praktisko īstenošanu veido faktu vākšanas misiju došanās uz attiecīgo valsti, kur tās tiekas ar atbilstīgajām iesaistītājām personām, piemēram, dažādiem valsts ierēdņiem, centrālās bankas darbiniekiem, sociālajiem partneriem, akadēmisko aprindu pārstāvjiem utt.

Raugoties uz 2015. gada Latvijas Ekonomikas pārskatu, varētu jautāt, vai to būtu bijis iespējams sagatavot vietējā līmenī, neiesaistot OECD. Es teiktu, ka nē. Pirmkārt, gandrīz vienmēr ir labāk piesaistīt jaunas acis un jaunus prātus, lai palielinātu novatoriskas pieejas iespējamību. Otrkārt, un kaut arī kāds varētu norādīt, ka Latvijai ir pietiekama analītiskā kapacitāte tik daudzos ekonomikas sektoros – un autoram nav nekādu problēmu ar šo argumentu – ir ļoti mazticams, ka šie cilvēki jebkad sanāktu kopā, lai šādu analīzi veiktu. Kāpēc? Ļoti vienkārši – 25 gadu pieredze parāda, ka tas nav noticis. Latvijā dažādu sektoru sadarbības rezultātā izstrādātas analīzes nav īpaši izplatītas, tāpēc šis jaunais analīzes veids varētu būt noderīgs, un draudzīgais ekspertu spiediens, cerams, sniegs rezultātus, kaut arī, visticamāk, ņemot vērā agrāko ziņojumu, nacionālo attīstības plānus utt. rezultātus, prātīgākais būtu saglabāt mērenu optimismu.

Vienlaikus ir vērts pievērst uzmanību arī pēdējam komentāram. Vai šajā kontekstā varētu notikt pārklāšanās un rasties situācija “par daudz pavāru vienā virtuvē”? Eiropas Komisija izstrādā pati savus ziņojumus par valstīm (skatīt *EU Commission*, 2016); aktuālākais ziņojums par Latviju, tas ir, 2016. gada ziņojums par valsti – Latvija, ir datēts ar 2016. gada februāri. Tajā ir apskatīti daudzi tie paši jautājumi, kas iekļauti arī OECD ekonomikas pārskatā, piemēram, dažādi fiskālās politikas aspekti, darba tirgus, veselības aprūpe, izglītība, vide un pārvaldība. Vai tā ir optimāla pieeja? Visticamāk, ka nē. Vai būtu iespējams radīt kaut kādu kopīgu formātu vai vismaz izmantot atšķirīgākas pieejas? Attiecībā uz pirmo – visticamāk, ka nē, savukārt uz otro – laiks rādīs.

KĀ NOVĒRTĒT IEGUVUMUS, KO SNIEDZ DALĪBA OECD?

Citējot OECD tīmekļa vietni: “ASV nacionālā pārticība piecās desmitgadēs kopš OECD izveides ir gandrīz trīskāršojusies, ja rēķinām iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju. Citas OECD valstis ir piedzīvojušas līdzīgu un atsevišķos gadījumos pat ievērojamāku progresu”.¹⁰ Šie ir patiesībai atbilstoši, kaut arī diezgan sevi slavināši vārdi. Jautājums gan, protams, ir par to, cik ļoti šo progresu ietekmēja dalība OECD un cik liela ekonomikas izaugsme būtu notikusi jebkurā gadījumā. Uz šo jautājumu nav atbildes, jo nav iespējams izveidot pretēju scenāriju, tas ir, situāciju, kurā,

piemēram, Meksika nebūtu pievienojusies OECD. Tādējādi dalības sniegto ieguvumu novērtēšanai ir nepieciešams izvēlēties citu pieeju.

Pirms pievērsties iespējamajai pieejai šī jautājuma risināšanai, ir vērts brīdināt tos, kuri uzskata, ka dalība OECD radīs strauju ekonomikas izaugsmi, jo tas ir diezgan mazticams scenārijs vismaz četrus iemeslus dēļ, proti:

1. OECD dalībnieces saskaņā ar pasaules standartiem jau ir turīgas valstis, tāpēc pat Latvijas gadījumā ar tās relatīvi zemo IKP uz vienu iedzīvotāju, ja salīdzinām to ar pārējām OECD valstīm, ekonomikas konverģence kopš neatkarības atgūšanas 1991. gadā lielā mērā jau ir notikusi, savukārt atlikušo konverģenci panākt ir grūtāk un attiecīgi arī izaugsmes ātruma rādītāji ir zemāki – tas atbilst klasiskai nosacītās konverģences teorijas premisai.
2. “Apgrieztā cēlonība” – valstis tiek uzņemtas OECD, jo tās jau ir piedzīvojušas ātru izaugsmi un tāpēc ir kļuvušas par veiksmīgām ekonomikām, attiecīgi ir pilnīgi normāli, ka izaugsmes rādītāji dalības dēļ nepalielinās.
3. Daudz kas būs atkarīgs no vietējiem politikas veidotājiem un atbildes uz diezgan retorisku jautājumu – vai ir redzams vienpusējs un stingrs atbalsts OECD izdarītajiem atklājumiem un sniegtajām rekomendācijām.
4. Brīdinājuma zīmes no citām dalībvalstīm.

Pēdējais iemesls ir pelnījis nedaudz izvērstāku aprakstu. Kā jau norādīts otrajā sadaļā, pirmās Austrumeiropas valstis, kas tika uzņemtas OECD, bija Čehijas Republika, Polija un Ungārija. Tās bija valstis, kas 20. gadsimta deviņdesmito gadu sākumā tika vispārīgi uzskatītas par bijušā padomju bloka ievērojami turīgākajām, progresīvākajām un reformām gatavākajām valstīm. Vai 20 dalības gados šīs valstis no ekonomikas skatupunkta ir proporcionāli pārvirzījušās vēl tālāk? Čehijas Republika joprojām ir bagātākā Austrumeiropas valsts ES, tai seko Slovēnija un Polija, kura, kaut arī ir nabadzīgāka par Igauniju un Lietuvu, tiek cildināta par izvairīšanos no recesijas 2008.–2010. gada finanšu krīzes laikā. Vienlaikus ir grūti apgalvot, ka Ungārija ir bijusi veiksmes stāsts. Ja salīdzinām IKP uz vienu iedzīvotāju, tad Latvija šobrīd no Ungārijas atpaliek tikai par sprīdi, proti, Latvija līdz pagājušajam gadam ir būtiski samazinājusi šo atstarpi. Ungārijai pievienojoties OECD 1996. gadā Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju bija par 44 % zemāks, savukārt 2015. gadā – jau tikai par 6 %. Ātri apskatot 1. tabulā norādītos strukturālos rādītājus, arī redzam valsti, kas nešķiet pilnībā izmantojusi dalības sniegtās iespējas. To pašu, iespējams, varētu apgalvot arī par, piemēram, Itāliju un Grieķiju. Lai cik tas arī izklausītos apnicīgi vai kaitinoši, Latvijas panākumi būs galvenokārt atkarīgi no Latvijas.

Tādējādi Latvijai nav vērts gaidīt izaugsmes brīnumu tikai tāpēc, ka tā ir pievienojusies OECD, vienlaikus tās dalība ir ļoti būtisks faktors, lai sasniegtu lielāku un

ilgstošāku ekonomisko konvergenci un, kas ir ļoti svarīgi, izvairītos no potenciālā vidēju ienākumu slazda scenārija. Ja no dalības OECD izrietošo ekonomikas izaugsmi nav iespējams kvantificēt, kāds varētu būt otrs labākais risinājums? Kvantitatīvās pieejas vietā varētu izmantot kvalitatīvo pieeju. Latvija varētu noteikt pamatotus politikas mērķus visās iespējamo strukturālo pārmaiņu jomās – darba tirgi, izglītība, konkurētspēja utt. Jo šie mērķi būtu detalizētāki, jo labāk. Un progresu attiecīgi varētu vērtēt, pamatojoties uz šo mērķu izpildes pakāpi. Tas varētu nedaudz līdzināties vērtējumam par ES Lisabonas stratēģijas noteikto mērķu izpildi, tomēr tās joprojām varētu būt noderīgas pūles.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

Pievienojoties OECD 2016. gada 1. jūlijā, Latvijai ir izdevies pakāpties par vēl vienu līmeni un dziļāk integrēties ekskluzīvajā pārticīgo, demokrātisko un brīvajā tirgū ietilpstošo valstu grupā, un tas ir apsveikuma vērts, jo tā ir grupa, kurai Latvija ir piederīga. OECD ir būtisks instruments Latvijas turpmākās izaugsmes un ekonomiskās konverģences panākšanai, daļēji tāpēc, ka šī organizācija fokusējas uz jautājumiem, kas ir būtiski valstīm ar augstu ienākumu līmeni, un daļēji tāpēc, ka tā piedāvā formātu, kurā līdzīgais var izdarīt spiedienu uz līdzīgo – cerams, ka šis pēdējais aspekts atstās būtisku ietekmi uz Latviju, un Latvijai tas būtu pienācīgi jānovērtē.

Jomas, kurās dalība OECD varētu un, cerams, arī nesīs progresu jau 2017. gadā, varētu būt:

1. darba tirgus: nodokļu un labklājības struktūra ir neproporcionāli labvēlīga augstu ienākumu saņēmējiem un rada augstu nabadzības risku, kas ir nelabvēlīgs faktors darba tirgus pieejamības kontekstā – un to Latvija ar savu zemu demogrāfijas pieauguma līmeni un migrāciju diez vai var atļauties. Būtu jāveicina mūžizglītības izmantošana, lai mazinātu strukturālo bezdarbu, kas Latvijā vienmēr bijis augsts, un arī tas ir aspekts, ko valsts ar zemu demogrāfisko pieaugumu nevar atļauties.
2. Nodokļu administrēšana: nodokļu iekasēšana ir jāuzlabo. Gadiem ilgi, faktiski, katru gadu kopš neatkarības atgūšanas ir runāts par pelēko ekonomiku, tomēr tās mazināšanā nekāds būtisks progress nav noticis. Mazāks ēnu ekonomikas apjoms nozīmē lielāku labumu valsts budžetam, godīgumu pret tiem uzņēmumiem, kas nodokļus jau maksā, turklāt ļauj piesaistīt vairāk šādu nodokļus maksājošo uzņēmumu.

3. Mazāka atkarība no ekonomikas sektoriem, kurus ietekmē ģeopolitiskās norises un kuri attiecīgi ir pakļauti nestabilitātei: Latvijai ir salīdzinošas priekšrocības saistībā ar nerezidentu banku pakalpojumu sektoru un tai būtu jāveicina šīs nozares attīstība, vienīgi īstenojot stingrāku regulējumu – tas ar OECD palīdzību jau notiek un ir ļoti nepieciešams. Arī tranzīta jomā Latvijai ir salīdzinošas priekšrocības, bet nākotnē, ja Krievija izlems novirzīt vairāk kravu uz saviem ceļiem un dzelzceļiem, tas tā var arī nebūt – OECD var palīdzēt Latvijai ekonomikas diversifikācijā.
4. Izglītība kopumā: ekonomikai, kuras IKP uz vienu iedzīvotāju veido tikai divas trešdaļas no ES līmeņa, noteikti ir trūkumi izglītības sistēmā. Jācer, ka dalība OECD atjaunos īstu diskusiju par to, kā veikt atbilstīgas reformas. Un šis saraksts pat neiekļauj visus aspektus.

Tomēr kopumā ieguvumi, ko sniedz dalība OECD, galvenokārt, būs atkarīgi no tā, kā Latvija attiecas pret savu dalību organizācijā, nevis no tā, kā OECD attiecas pret Latviju. Tādējādi jācer, ka Latvija īstenos ciešu sadarbību, izvirzot reālus un tālredzīgus mērķus, ko vieglāk sasniegt OECD dalībnieces statusā. Balstoties uz pagātnes pieredzi, jo īpaši saistībā ar dalību ES, piemēram, Lisabonas stratēģijas un ES 2020 noteikumu izpildes kontekstā, kā arī attiecībā uz izaugsmes rādītājiem salīdzinājumā ar mūsu Baltijas kaimiņiem, var teikt, ka ir pamats optimismam, bet ne svinībām, visticamāk.

ATSAUCES

- ¹ Kura tikai dažus mēnešus agrāk bija kļuvusi par *NAFTA* dalībvalsti.
- ² Latvija kopā ar Bulgāriju, Lietuvu, Maltu, Slovākiju un Rumāniju kļuva par “Helsinku sešinieku” – valstīm, kuras uz iestāšanās sarunām tika uzaicinātas 2001. gadā.
- ³ Skatīt: data.oecd.org
- ⁴ Plašākai informācijai skatīt: oecd-ilibrary.org
- ⁵ Proti, Beļģija, Igaunija, Francija, Vācija, Grieķija, Itālija, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Slovākija, Slovēnija un Spānija.
- ⁶ Detalizētāku informāciju skatīt OECD – Latvija tīmekļa vietnē: <https://www.oecd.org/latvia/latvia-accession-to-the-oecd.htm>
- ⁷ Izmantoti dati no sekojošiem avotiem: “Country Report Latvia 2016,” *EU Commission*, 2016; *International Monetary Fund*, <http://www.imf.org>; “Roadmap for the Accession of Latvia to the OECD Convention,” OECD, 2013, www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=c%282013%29122/final&doclanguage=en; “OECD Economic Surveys: Latvia 2015,” OECD, 2015; *Transparency International*, 2015, <http://www.transparency.org/cpi2015#results-table>; “Ease of Doing Business rankings,” *World Bank*, <http://www.doingbusiness.org/rankings>; *World Economic Forum*, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1/>
- ⁸ “Latvia Competitiveness Report,” *SSE Riga*, 2011, <http://www.sseriga.edu/en/research/lcr/>
- ⁹ “OECD Economic Surveys: Latvia 2015,” OECD, 2015, 11.
- ¹⁰ Skatīt: oecd.org/about/history/

LATVIJAS TRANZĪTA UN LOGISTIKAS NOZARES AKTUALITĀTES

Andris Maldups, Latvijas Republikas Satiksmes ministrijas
Tranzīta politikas departamenta direktors

Starptautiskie procesi Eiropā un pasaulē tieši ietekmē arī Latvijas transporta, tranzīta un loģistikas jomas attīstību. Latvija kā maza valsts pie Baltijas jūras apkalpo dažādas kravu plūsmas un nodrošina izdevīgu savienojumu uz jūras ceļiem, īpaši no mūsu kaimiņvalstīm Krievijas un Baltkrievijas, kuras nodrošina lielāko tranzīta kravu plūsmu caur Latviju. Mūsu tautsaimniecībā tranzīta kravu apkalpošana dod papildu ienākumus tuvu miljardam eiro gadā. Līdz ar to šī ir stratēģiski svarīga pakalpojumu eksporta nozare un nepieciešams nodrošināt iespējami labākos nosacījumus tās attīstībai. Pēdējo gadu laikā starptautiskie procesi ienes arvien jaunus pavērsienus un diemžēl negatīvi ietekmē Latvijas tranzīta nozari. Vienlaicīgi šis ir izaicinājumu laiks, kad gan valdība, gan business cenšas stiprināt nozari, diversificēt to un meklēt jaunas iespējas. Latvijai šajā laikā jāparāda vislielākā aktivitāte starptautiskajā arēnā, jādemonstrē vēlme un spēja mainīties un piedāvāt arvien jaunus pakalpojumus jauniem sadarbības partneriem. Vienlaicīgi arī biznesa līmeni jācenšas veidot pēc iespējas kreatīvākus pakalpojumus ar iespējami augstāku pievienoto vērtību.

SITUĀCIJA TRANZĪTA JOMĀ

Kopumā 2015. gadā Latvijas ostās tika pārkrauts 69,6 miljoni tonnu kravu. Tas bija par 6,2 % mazāk nekā iepriekšējā 2014. gadā. Rekordapjomi Latvijas ostām bija 2013. gadā. Toreiz tās kopā pārkrāva 75,2 miljonus tonnu kravu. Atšķirībā no lielākā vairuma citu ES dalībvalstu Latvijā lielākie kravu pārvadājumi notiek pa dzelzceļu. Dzelzceļa pārvadājumos situācija un tendences ir līdzīga kā ostās. 2015. gads tika noslēgts, pārvadājot 55,7 miljonus tonnu kravu, kas bija par 2,4 % mazāk nekā

2014. gadā. 2016. gads uzrāda kravu apjomu samazināšanos vēl lielākā apmērā. Kopējais kravu apjoms ostās 2016. gada 10 mēnešos samazinājies par 11,5 % kopumā, pārkraujot 57,7 miljonus tonnu kravu. Lielākie kravu samazinājumi ir ogļu un naftas produktu kravu segmentos. Galvenie samazinājuma iemesli šajās kravu grupās saistīti gan ar situāciju enerģijas tirgū pasaulē, gan ar Krievijas centieniem savas stratēģiski nozīmīgās kravas virzīt caur savām ostām. Piemēram Ustjlugas osta 10 mēnešos pārkrāvusi 76 miljonus tonnu kravu, kaut arī tā darbu uzsāka tikai 2009. gadā. Arī Tallinā apjomi turpina samazināties – šogad 10 mēnešu laikā par 11 % – kopumā pārkraujot vairs tikai 17 miljonus tonnu kravu. Klaipēdas ostas rādītāji ir salīdzinoši labāki, jo tā ļoti maz strādā ar Krievijas kravām – tikai 2–3 % ir Krievijas kravas. Vienlaicīgi svarīgi ieskatīties arī senākā pagātnē. Piemēram, palūkojoties laikā pirms divdesmit gadiem, redzam, ka toreiz pārvadātie 35,3 miljoni tonnu kravu ir par divdesmit miljoniem tonnu mazāk nekā šobrīd. Kopš tā laika nozarē ir veiktas lielas pārmaiņas, veiktas nozīmīgas investīcijas infrastruktūrā, attīstīts bizness, piesaistīti arvien vairāk privātā sektora partneru no tranzīta sfērā nozīmīgām ārvalstīm, radīti jauni pakalpojumi. Ilgtermiņā Latvijas tranzīta nozare spēj pielāgoties starptautiskajiem procesiem un reaģēt uz tirgus pieprasījumu.

Globālā mērogā kravu pārvadājumi ir saistīti ar tendencēm starptautiskajā ekonomikā un notikumiem starptautiskajā tirdzniecībā. Svarīgi atsaukt atmiņā nozīmīgākos starptautiskos procesus, kas pēdējo gadu laikā atstājuši lielāko ietekmi uz transporta un loģistikas industriju:

1. Globālā finanšu krīze;
2. Ekonomiskās sankcijas;
3. Energoresursu cenu svārstības;
4. Eirāzijas Zīda ceļa attīstība.

Globālā finanšu krīze

2007. gadā sākās globālā finanšu krīze, kas turpinājās arī 2009. gadā un pārauga Eirozonas valstu parādu krīzē 2010. un 2011. gadā. Viens no krīzes cēloņiem bija mājokļu tirdzniecības spekulatīvie burbuļi, kas izraisīja līdzīgus ekonomiskus procesus ļoti daudzās valstīs pasaulē un izpaudās kā finansiālas neveiksmes un globālas kredīta problēmas. Krīze ietekmēja transporta nozari, bet Latvijai to izdevās pārvarēt ar salīdzinoši labiem rezultātiem. Globāli šīs krīzes ietekme vēl arvien jūtama, un pasaules flotes izmantošana ir krietni zem 90 % no pieejamās kapacitātes praktiski visās kuģu kategorijās, izņemot sašķidrinātās gāzes (LNG) tankerus. Konteinerpārvadājumos uz jūras konteinerkuģu jauda joprojām būtiski pārsniedz tirgus pieprasījumu, un lielās starptautiskās konteinerpārvadājumu kompānijas

turpina pasūtīt arvien lielāku konteinerkuģu būvi. Tas var atstāt negatīvu ietekmi uz jūras pārvadājumiem arī ilgtermiņā. Jūras kuģu flotei pievienosies jauni “*Ultra large*” konteinerkuģi. Šādā situācijā mazākiem konteineru pārvadātājiem izdzīvot būs vēl sarežģītāk. Lielie konteinerkuģi ar kravnesību 18 800 TEU izdala līdz pat 60 % mazāk CO₂, salīdzinot ar kuģiem, kuri būvēti vēl nesenā pagātnē. Līdz ar to šādi konteinerkuģi spēs pildīt augstākas vides aizsardzības prasības. Lielās konteinerkuģu kompānijas apvienojas un veido alianses, bet mazāki novecojoši kuģi tiek nodoti metāllūžņos.

Notiek pārmaiņas arī kuģu ceļu izvēlē. Kravas kuģi, kas pārvadā kravas starp Eiropu un Āziju, aizvien biežāk izvēlas kuģu ceļus apkārt Labās Cerības ragam, nevis īsākos ceļus caur Panamas un Suecas kanāliem. Abi kanāli ir piedzīvojuši nopietnas problēmas pašreizējo zemo degvielas cenu dēļ, jo, kuģojot pa garāko maršrutu, pārvadājumi izmaksā lētāk, nekā maksājot kanāla maksu, un tiek zaudēta tikai nedēļa no tranzīta laika. Tranzīta laiks ir vienīgais arguments, kas runā par labu kanāla izvēlei. Panamas kanālu pēc rekonstrukcijas atvēra šī gada 1. jūlijā, un tagad ar jauno 16 slūžu sistēmu tas var apkalpot lielos *Post* un *Neo Panamax* tipa kuģus.

Finanšu krīze kopš 2009. gada ietekmējusi arī daudzas ražotnes, kas savulaik bija pārceltas no ASV uz Ķīnu vai citām Āzijas valstīm. Tās pamazām atgriežas Eiropā. Turklāt tiek uzskatīts, ka pavisam tuva ir nākotne, kad preces arvien biežāk tiks izgatavotas, izmantojot 3D printerus, un šīs ražotnes atradīsies pavisam tuvu gala patērētājiem. Līdz ar to vajadzība pēc liela preču daudzuma pārvadāšanas pa okeāniem var mazināties. Mazākas ietilpības konteinerkuģiem jāorientējas uz maršrutu diversifikāciju, meklējot nišas tiešākai satiksmei starp reģioniem un ekonomējot uz konteineru savākšanas/sadales izdevumiem un tam patērēto laiku. Par vienu no šādiem reģionālajiem centriem Baltijas jūrā varētu kļūt Gdaņskas osta, kas izveidojusi okeāna konteinerkuģu apkalpošanai piemērotu dziļūdens terminālu. Tomēr tā veiksmīgai darbībai jānodrošina arī ātra kravu transportēšana uz iekšzemi – labi dzelzceļa savienojumi.

Ekonomiskās sankcijas

Tautsaimniecības izaugsmi Baltijas reģionā ietekmē arī geopolitisks konflikts starp Krieviju un Ukrainu, ES un Krievijas attiecības un abpusējās ekonomiskās sankcijas, kas negatīvi ietekmē Latvijas pārtikas preču eksportu uz Krieviju. No tranzīta nozares viedokļa visnegatīvākais ir tas, ka ir liegta arī pārtikas preču pārvadāšana caur Krieviju tranzītā uz Centrālāzijas valstīm, kur Latvijas tranzīta koridors spēj nodrošināt ļoti izdevīgus pārvadājumus.

Lai vērstos pret Krievijas agresiju Ukrainā, Eiropas Savienība 2014. gada martā noteica virkni ierobežojumu gan attiecībā pret personām, gan uzņēmumiem. Vēlāk Krievijas Federācija nāca klajā ar prezidenta 2014. gada 7. augusta rīkojumu Nr. 560, kurā Krievija ievieša pilnīgu embargo lauksaimniecības produktiem, izejvielām un pārtikas precēm (liellopu gaļai, cūkgaļai, augļiem, dārzeņiem, mājputniem, zivīm, sieram, pienam un piena produktiem) no ES, ASV, Austrālijas, Kanādas un Norvēģijas uz vienu gadu. Krievijas muitas dienesti šo prezidenta rīkojumu attiecina uz jebkuru kravu ieviešanu pāri Krievijas Federācijas robežai, tātad arī uz kravu tranzīta pārvadājumiem caur Krievijas Federācijas teritoriju uz citām NVS valstīm, piemēram, Turkmēnistānu u.c. 2014. gada 11. septembrī stājās spēkā Eiropas Savienības papildu sankcijas pret Krieviju, pret naftas un aizsardzības uzņēmumiem, kā arī pret valstij piederošajām bankām, liedzot tām piekļuvi Eiropas finanšu tirgiem. Starp tiem bija arī "Uralvagonzavod", kas cita starpā ražo tankus. Tas atstāja nopietnu negatīvu ietekmi uz Ventpils brīvostas ogļu kravu apjomiem, jo viens no galvenajiem Ventpils ostas akmeņogļu piegādātājiem bija šahta "Zarečnaja", kas pieder "Uralvagonzavod". Ekonomiskās sankcijas pret Krieviju, tās īstenotie pretpasākumi un valūtas kursa vērtības kritums vēl vairāk pasliktina Krievijas patērētāju pieprasījumu pēc importa precēm. Tas savukārt negatīvi ietekmē eksportējošos Eiropas uzņēmumus, kas orientējas uz Krievijas tirgu.

Ar šī gada 1. jūliju Krievija ir noteikusi papildu ierobežojumus Ukrainas izcelsmes preču tranzītam caur Krievijas teritoriju, un tie var nozīmēt pilnīgu šī tranzīta apturēšanu caur Krieviju. Jau pastāvošie ierobežojumi preču tranzītam uz Kazahstānu ir attiecināti arī uz tranzītu uz Kirgizstānu.

Ģeopolitiskās situācijas turpmāka pasliktināšanās un jaunu sankciju noteikšana starp ES un Krieviju ir viens no būtiskākajiem riskiem ekonomikas izaugsmei. Šādā gadījumā izaugsme mazinātos ne tikai Latvijā, bet visā Austrumeiropas un Centrāleiropas reģionā kopumā. Krievijas noteikto sankciju netiešie efekti var izrādīties lielāki nekā sākotnēji prognozēts. No sankciju ieviešanas izrietoša patērētāju, uzņēmēju un investoru noskaņojuma pasliktināšanās, kā arī ārējā pieprasījuma samazināšanās no citām sankciju skartajām valstīm vēl vairāk bremzē iekšējo patēriņu un jaunas investīcijas. Vienlaicīgi Krievija turpina realizēt savu transporta politiku, pārorientējot kravas uz savām ostām Baltijas jūrā. Papildus tam tranzītu negatīvi ietekmē Krievijas iekšējās ekonomiskās situācijas pasliktināšanās un naftas cenu kritums pasaules tirgos, kas ir būtiski mazinājis Krievijas eksporta ieņēmumus. Šī situācija Krievijā kavē arī jaunu infrastruktūras projektu realizāciju.

Energoresursu cenu svārstības

Kravu pārvadājumu kritums Latvijā lielā mērā saistīts arī ar ogļu pieprasījuma samazināšanos un Ķīnas akciju tirgus krišanos. Vairāk nekā 10 gadus Ķīnas ekonomika strauji auga un veicināja pieprasījumu pēc izejvielu piegādes. Pieaugošais pieprasījums un ieguves izmaksas ietekmē naftas cenu līmeni un svārstības. Transporta nozare patērē gandrīz 90 % no prognozētā naftas produktu izmantošanas pieauguma, un Ķīna viena pati veido pusi no pasaules naftas produktu izmantošanas pieauguma transporta nozarē. Eiropas Savienībā ir augsta transporta atkarība no naftas un naftas produktiem. Krievijas ogļu eksporta apjomi 2016. gada pirmajā pusgadā pieauga par 13,3 %. Tas liecina, ka ir atrasti citi tranzīta koridori, jo Latvijas ostās un dzelzceļā ir vērojams ogļu kravu apjomu kritums. Līdzīga situācija ir ar Krievijas naftu un naftas produktiem – šī gada pirmajā pusgadā Krievijas naftas eksporta apjomi pieauga par 1,5 % un veidoja 127,8 miljonus tonnu. Arī šajā kravu segmentā Latvijas tranzītā vērojams kravu samazinājums. Turklāt šī gada jūnijā Krievija paziņoja, ka tuvākajā laikā ap 20 miljoniem tonnu naftas produktu paredzēts novirzīt pa cauruļvadiem uz Krievijas ostām.

Latvijai kā naftas produktus importējošai valstij tiešā veidā zemās naftas cenas draudus nerada. Tas ļauj mazināt ražošanas izmaksas. Tomēr kopumā tā nav tik viennozīmīgi pozitīva tendence. Būtiski uzsvērt, ka zemas naftas cenas negatīvi ietekmē Krievijas ekonomiku un mazinās tās patēriņu, līdz ar to būs ierobežotas iespējas kompensēt krīzes un sankciju negatīvo ietekmi uz ekonomiku. Vienlaikus zemākas naftas cenas vēl vairāk mazina jau tā zemo inflāciju eirozonā un palielina deflācijas riskus.

Pēdējos gados būtiski kritusies Krievijas rubļa vērtība, un arvien tiek mazinātas Krievijas izaugsmes prognozes. Rubļa kursam saglabājoties tik zemā līmenī un Krievijai nonākot recesijā, vēl vairāk mazināsies Latvijas eksports uz Krieviju, tādējādi bremzējot kopējo ekonomisko aktivitāti. Krievijas izaugsmes rādītāju pasliktināšanās un rubļa vērtības samazināšanās attiecībā pret eiro mazina Latvijas preču konkurētspēju. Krievijas ekonomikas perspektīvas sarežģī kapitāla aizplūšana, rubļa vērtība turpina kristies, pārtikas preču cenas pieaug. Rubļa kursu negatīvi ietekmē vairāki faktori – rietumvalstu pret Krieviju noteiktās sankcijas, ASV dolāra nostiprināšanās un naftas cenu kritums. Krievijas pārmērīgā atkarība no energoresursu eksporta var nozīmēt to, ka energoresursu cenu krituma turpināšanās noved Krievijas ekonomiku recesijā.

Eirāzijas Zīda ceļa attīstība

Kā pozitīva tendence uzsverama tā sauktā jaunā “Zīda ceļa” attīstība. Runa ir par pārvadājumiem starp Āziju un Eiropu pa sauszemi. Līdz šim absolūtais kravu vairākums tika pārvadāts pa jūru. Tomēr arvien lielāks uzsvars tiek likts uz kontinentu efektīvāku savienošanu pa sauszemi. To akcentē gan Ķīnā, gan Eiropā, gan virknē tranzīta valstu, tai skaitā Krievijā, Kazahstānā un Baltkrievijā. Lielākais uzsvars tiek likts uz Ķīnas kravu piesaisti. Ķīnai raksturīgi, ka līdz šim tās kravas tika radītas pēc iespējas tuvāk tās austrumu piekrastei, tuvāk tās ostām. Patlaban tiek attīstīti arī Ķīnas ziemeļu un ziemeļrietumu reģioni, un tādejādi kravu komplektēšanas vietas virzās vairāk iekšzemē un tuvāk Ķīnas robežām ar Kazahstānu un Krieviju. Tādējādi sauszemes pārvadājumi gūst jaunas konkurētspējas priekšrocības.

2016. gadā jau sasniegti labāki rezultāti. Piemēram, jau šobrīd kursē vairāki specializēti konteineru vilcieni no vairākām Ķīnas pilsētām – Čuncinas, Čendu, Žengžou, Šenjanas, Jivu – uz vairākām Eiropas pilsētām: Duisburgu, Lodzu, Hamburgu, Leipcigu, pat Madridi. Tā jau ir realitāte, un šie sauszemes pārvadājumi Ķīnā gūst arvien lielāku popularitāti, un apjomi noteikti pieaugs.

Pazīstamākie konteineru maršruti starp Ķīnu un Eiropu ir:

- Čuncina–Duisburga (*Chongqing–Duisburg*) krava: datortehnika; tranzīta laiks 17 dienas;
- Čendu–Lodza (*Chengdu–Lodz*) krava: elektronika, datortehnika; tranzīta laiks 14 dienas;
- Žengžou–Hamburga (*Zhengzhou–Hamburg*) krava: autokomponenti, elektronika; tranzīta laiks 15 dienas;
- Leipciga–Šenjana (*Leipzig–Shenyang*) krava: BMW komponenti; tranzīta laiks 23 dienas;
- Madride–Jivu (*Madrid–Yiwu*) krava: pārtika (vīni, olīveļļa, soda); tranzīta laiks 21–24 dienas.

Visi šie konteineru maršruti ienāk Centrālās un Rietumu Eiropas tirgos caur Baltkrieviju, Poliju un Vāciju. Savukārt Latvija piedāvā Ķīnai izeju uz Ziemeļeiropu – Baltijas valstīm un Skandināvijas valstīm. Latvija ir visizdevīgākajā vietā Baltijā preču distribūcijas pakalpojumu sniegšanai Baltijas un Skandināvijas tirgum. No Latvijas noliktavām 24 stundās kravas iespējams nogādāt jebkurā veikalā Baltijā un pat līdz Stokholmai vai Helsinkiem, 48 stundās kravas nonāk jebkurā vietā Ziemeļeiropā.

LATVIJAS INTEGRĀCIJA STARPTAUTISKAJOS TRANSPORTA KORIDOROS

TEN-T

Kā ES dalībvalsts Latvijas transporta infrastruktūra ir integrēta Trans-Eiropas Transporta tīklā TEN-T. ES pievērš lielu uzmanību infrastruktūras attīstībai. Ar 2013. gada 11. decembra Regulu nr. 1315/2013 Par Savienības pamatnostādnēm Eiropas transporta tīkla attīstībai, ar ko atceļ Lēmumu nr. 661/2010/ES, Eiropas Savienībā ir definēts transporta infrastruktūras tīkls, tā kritēriji un attīstības prioritātes. Tīkls veidots divās pakāpēs: visaptverošais tīkls un pamattīkls. Prioritāri attīstāms ir pamattīkls, kura atbilstība regulas prasībām jānodrošina līdz 2030. gadam. Savukārt visaptverošā tīkla atbilstība kritērijiem jānodrošina līdz 2050. gadam. Latvija aktīvi piedalījās regulas izstrādes procesā. Tika veikta infrastruktūras analīze un attīstības prognozes. Tādējādi galvenie Latvijas transporta sistēmas elementi ir ietverti TEN-T tīklā. Pamattīklā iekļautas Rīgas un Ventspils ostas, autoceļu un dzelzceļu savienojumi no tām līdz pat austrumu kaimiņiem Krievijai un Baltkrievijai, kā arī autoceļi un dzelzceļi ziemeļu–dienvidu virzienos un starptautiskā lidosta “Rīga”. Visaptverošajā tīklā iekļauta arī Liepājas osta, Liepājas, Ventspils un Daugavpils lidostas un vēl vairāki autoceļu un dzelzceļu posmi. Visas TEN-T tīklā iekļautās infrastruktūras apraksti publicēti speciāli tam izveidotā TEN-Tec datu bāzē. Tur pieejama detalizēta informācija par infrastruktūras tehniskajiem parametriem, veiktajām investīcijām un plānotajiem attīstības projektiem. 2016. gadā saskaņā ar regulas prasībām uzsākta pārskata gatavošana par iespējamām izmaiņām TEN-T tīklā. Pārskatā tiek apkopota pēdējā laika aktuālākā informācija par kravu un pasažieru apjomiem, veiktajām investīcijām, plānotajiem projektiem un tīkla atbilstību kritērijiem. Balstoties uz šo pārskatu, tiks veiktas izmaiņas tīklā, papildinot to ar jauniem elementiem vai kādus izslēdzot.

Praktiski vienlaicīgi ar TEN-T Regulu tika izstrādāta Eiropas Parlamenta un Padomes Regula nr. 1316/2013, ar ko izveido Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumentu, groza Regulu nr. 913/2010 un atceļ Regulu nr. 680/2007 un Regulu nr. 67/2010. Viens no svarīgākajiem jaunievedumiem šīs Regulas kontekstā bija tas, ka ar to tika definēti 9 prioritārie Pamattīkla koridori ES. Latviju šķērso Ziemeļjūras–Baltijas koridors. Tas stiepjas no Helsinkiem caur Igauniju, Latviju, Lietuvu, Poliju, Vāciju, Dāniju līdz Nīderlandes un Beļģijas ostām. Latvijas teritorijā tam ir atzars arī uz Ventspils ostu. Koridors Polijas teritorijā krustojas ar Adrijas–Baltijas koridoru un nodrošina savienojumus līdz pat Adrijas jūras ostām. Tas ir perspektīvs reģions, ņemot vērā Ķīnas iniciatīvas padarīt taisnākus un efektīvākus jūras ceļus uz Eiropu. Tādējādi Ķīna attīsta ostu infrastruktūru Eiropas dienvidos un

taisnākus iekšzemes savienojumus ar Eiropas Centrālo daļu. Latvija šajos koridoros cieši integrēsies, realizējot vienu no Eiropas lielākajiem pārrobežu projektiem – Eiropas standarta dzelzceļa infrastruktūras izveidi caur Baltijas valstīm *Rail Baltica*. Projekta realizācijai Baltijas valstis izveidojušas kopuzņēmumu akciju sabiedrību *RB Rail* un praktiski panākušas vienošanos gan par jaunās dzelzceļa līnijas novietojuma trasi, gan lielāko daļu projekta ieviešanas jautājumu un kompetenču sadali. Plānots, ka projekts tiks realizēts līdz 2022. gadam. 2016. gadā tika izsludināti jaunie projektu pieteikšanās uzsaukumi. Gan ikgadējā programmā, gan daudzgadu programmā projekti jāiesniedz un tiks apkopoti līdz 2017. gada 7. februārim.

Savienojumi ar kaimiņvalstīm

Eiropas Savienība pievērš lielu uzmanību TEN-T tīkla savienojumībai ar kaimiņvalstīm. Īstenojot kaimiņpolitikas instrumentus, tiek sniegts arī finansiāls atbalsts pārrobežu projektu realizācijai ar trešajām valstīm. Latvijas gadījumā svarīga ir ES sadarbība ar Krieviju un Baltkrieviju. Tā ES līmenī tiek īstenota caur Ziemeļu dimensijas Transporta un loģistikas partnerību un Austrumu partnerību.

2009. gadā Neapolē 11 Baltijas un ziemeļu valstu par transportu atbildīgie ministri un Eiropas Komisija parakstīja saprašanās memorandu par Ziemeļu dimensijas Transporta un loģistikas partnerības izveidi. Tajā piedalās Latvija, Lietuva, Igaunija, Somija, Norvēģija, Krievija, Polija, Vācija, Zviedrija, Dānija, Baltkrievija un Eiropas Komisija. Tās galvenie mērķi ir saistīti ar sadarbības stiprināšanu transporta jomā, vides situācijas uzlabošanu reģionā, vajadzību apmierināšanu pēc kvalitatīviem un efektīviem transporta savienojumiem un pakalpojumiem, administratīvu barjeru mazināšanu, loģistikas un piegāžu ķēžu veicināšanu un informācijas apmaiņu kopīgu interešu realizācijai. Partnerība izveidoja Vadības komiteju, Infrastruktūras un loģistikas ekspertu grupas, veica detalizētu transporta sistēmas analīzi un definēja Ziemeļu dimensijas transporta tīklu. Atbilstoši TEN-T Regulai, ja ir panākta augsta līmeņa vienošanās ar kaimiņvalstīm par transporta tīklu savienojumiem, tos var atspoguļot ES līmeņa tiesību aktos. Līdz ar to arī Ziemeļu dimensijas ietvaros panāktās vienošanās par savienojumiem ar kaimiņvalstīm Krieviju un Baltkrieviju ir ietvertas TEN-T Regulas pielikumos. Šie transporta tīkli – gan autoceļi, gan dzelzceļi – faktiski definēti līdz pat Urālu kalniem Krievijas vidienē. Tas ir ļoti nozīmīgs sasniegums. Tā ir vienošanās starp ES un Krieviju par transporta savienojumiem un atspoguļo kopīgas intereses Eirāzijas telpā. Krievija arī pieliek lielas pūles savas infrastruktūras attīstībā gan pa Transsibīrijas maģistrāli, gan citiem maršrutiem, savienojot Eiropu ar Āziju. 2016. gadā Ziemeļu dimensijas Transporta un loģistikas partnerība turpina darbu gan attiecībā uz horizontālu jautājumu risināšanu, gan

konkrētu investīciju projektu realizāciju. Partnerības fonds atbalsta projektus, piešķirot pat līdz 50 % līdzfinansējuma. Lai arī fonds ir jauns un līdzekļu apjomi tajā nav lieli, un tie balstās uz dalībvalstu iemaksām, uz finansējumu pretendējuši 30 projekti. 2016. gadā iesniegti divi:

- Baltkrievijas projekts “*Belarus – ITS on the Road M1/E30*” (ITS ieviešana autoceļā Bresta–Minska–Maskava);
- Krievijas projekts “*Russia – Logistics Centre for the Bronka Port*” (termināļa un loģistikas kompleksa izveide Bronkas ostā).

Papildus tam arī Austrumu partnerības ietvaros tiek stimulēta sadarbība ar Baltkrieviju, Ukrainu, Moldovu, Gruziju, Azerbaidžānu un Armēniju un veikts transporta infrastruktūras analīzes process, un panāktas vienošanās par galvenajiem savienojumiem ar Austrumu partnerības valstīm. Latvijas gadījumā tie ir savienojumi ar Baltkrieviju un Ukrainu. Vienlaicīgi šie savienojumi nodrošina prognozējamu attīstību tālāk pāri Melnajai jūrai caur Gruziju un Azerbaidžānu līdz pat Kaspijai. Šie savienojumi pēdējā laikā gūst arvien lielāku nozīmi, īpaši aktualizējoties tranzīta maršrutiem, apejot Krieviju, savienojoties Eiropas dienvidu daļām ar Ķīnu pa TRA-CECA koridoriem pāri Kaspijas jūrai caur Centrālāzijas valstīm līdz pat Ķīnai.

Sadarbība ar Centrālāziju kļūst arvien aktuālāka, jo Centrālāzija ir nozīmīgs elements Eirāzijas savienojumos ar Ķīnu. Latvija savas prezidentūras laikā Eiropas Savienības Padomē 2015. gadā sadarbībai ar Centrālāziju pievērsa īpašu uzmanību. Tā tika pacelta ES politiskajā dienas kārtībā. Latvija aktīvi strādāja un atbalstīja ES–Centrālāzijas stratēģijas izvērtēšanu, un tās rezultāti tika atspoguļoti 2015. gada Ārlietu padomē un tās secinājumos. Pavisam konkrēti nepieciešams turpināt darbu un attīstīt sadarbību ar Centrālāzijas valstīm transporta jomas stiprināšanā. Labs pamats tam var būt līdz šim jau aktīvi virzītais TRACECA sadarbības formāts un tā ietveros identificētās attīstības prioritātes.

ĶĪNAS REDZĒJUMS SAVIENOJUMIEM AR EIROPU

Ķīna pievērš arvien lielāku uzmanību tirdzniecībai ar Eiropu un cenšas aktivizēt sadarbību gan valsts, gan biznesa līmenī. Ķīnas piedāvātā Jaunā Zīda ceļa iniciatīva – *One Belt, One Road* (OBOR) vērsta uz savienojamības un sadarbības attīstību Eirāzijas kontinentā. Stratēģija sastāv no 2 galvenajiem komponentiem – sauszemes *Silk Road Economic Belt* un jūras *Maritime Silk Road*. Stratēģija pasvīturo Ķīnas vēlmi iegūt lielāku lomu globālā pasaulē un nepieciešamību palielināt Ķīnas eksporta kapacitāti.

2013. gadā Ķīnas prezidents *Xi Jinping* prezentēja Ķīnas iniciatīvu kopīgi veidot *Silk Road Economic Belt* un *21st-Century Maritime Silk Road*. Šī iniciatīva ir vērsta uz Eirāzijas ekonomisko integrāciju caur infrastruktūras veidošanu, kultūras apmaiņu un tirdzniecības sakaru paplašināšanu. 2015. gada martā Ķīna piedāvāja jaunu visaptverošu dokumentu iepriekš minētās iniciatīvas realizācijai, kas paredz veicināt sadarbību starp Eiropas, Āzijas, un Āfrikas valstīm visdažādākās jomās – *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. Tajā aprakstīts iniciatīvas izveidošanas pamats, struktūra, sadarbības prioritātes un mehānismi, kā arī Ķīnas un tās reģionu loma iniciatīvas realizācijā un kopīgā nākotnes vīzija.

The Silk Road Economic Belt koncentrējas uz integrāciju starp Ķīnu, Centrālo Āziju, Krieviju un Eiropu (Baltijas valstīm), veidojot t.s. Jauno Eirāzijas sauszemes tiltu – *New Eurasian Land Bridge* un attīstot Ķīnas–Mongolijas–Krievijas, Ķīnas–Centrālās un Rietumu Āzijas un Ķīnas–Indoķīnas pussalas ekonomiskos koridorus un izmantojot starptautisko transporta maršrutu priekšrocības, kas iet caur lielām pilsētām, kurās atrodas rūpniecības un loģistikas parki. *The 21st-Century Maritime Silk Road* ir izveidots, lai savienotu Ķīnas austrumu krastu ar Eiropu caur Dienvidķīnas jūru un Indijas okeānu, kā arī lai savienotu Ķīnu ar Klusā okeāna dienvidu daļu. Jūras transportā iniciatīva fokusēsies uz drošu un efektīvu transporta savienojumu izveidošanu, savienojot svarīgākās jūras ostas.

Attiecībā uz transporta jomu iniciatīvā ir uzsvērtā nepieciešamība veidot savienojumus starp dažādiem ceļu maršrutiem, likvidēt šaurās vietas transporta infrastruktūrā, uzlabot drošību, veidot vienotus mehānismus multimodālā transportēšanas procesā, tai skaitā muitas procedūrās, transporta noteikumos un standartos, attīstot ostu un aviācijas infrastruktūru, kā arī paplašinot IT tehnoloģiju izmantošanu loģistikas procesos. Tirdzniecības jomā uzsvērtā nepieciešamība samazināt atvērto izmaksas ostās, veidojot “vienotā loga” principu, kā arī samazināt tirdzniecības ne-tarifu barjeras un novērst dubulto nodokļu aplikšanu. Finanšu integrācijas jomā ir uzvērta nepieciešamība izveidot Āzijas Infrastruktūras investīciju banku un BRICS Jauno attīstības banku, turpināt sarunas par Šanhajas Sadarbības organizācijas (ŠSO) finanšu institūcijas izveidošanu un uzsākt Zīda ceļa fonda darbību pēc iespējas drīzāk, kā arī stiprināt praktisko sadarbību starp Ķīnas–ASEAN banku asociāciju un ŠSO banku asociāciju.

Iniciatīvas sadarbības mehānisma ietvaros ir paredzēts stiprināt divpusējo sadarbību, veidojot kopīgo plānošanu un attīstīt pilota projektus. Kopīgi projekti ir jārealizē caur dažādām starpvaldību komisijām, kā piemēram, *joint committee, mixed committee, coordinating committee*. Iniciatīvā ir uzsvērts Ķīnas reģionālais aspekts un konkrēto reģionu ģeogrāfiskās priekšrocības, kā piemēram, Ķīnas Ziemeļrietumu

Sjindzanas provinces savienojums ar Rietumiem, Centrālo un Dienvidāziju, attīstot provinci kā loģistikas centru. Ir uzsvērtas arī Ķīnas provinču priekšrocības, kas robežojas ar Krieviju un Mongoliju – *Inner Mongolia, Heilongjiang, Jilin, Liaoning*, attīstot dzelzceļa savienojumus starp Ķīnu un Krieviju, tai skaitā ar Krievijas Tālo Austrumu reģionu pa jūru, izmantojot multimodālo transportu. Ir uzsvērtas ātrgaitas dzelzceļa projekta Maskava–Pekina priekšrocības, veidojot Āzijas izeju uz Ziemeļiem. Tāpat ir uzsvērtā nepieciešamība izveidot koordinācijas mehānismu attiecībā uz dzelzceļa transportu un atmuitošanas procedūrām ostās transporta koridorā starp Ķīnu un Eiropu, veidojot Ķīnas–Eiropas konteinervilcienu zīmolu. Ķīnas centrālajiem reģioniem, kur koncentrējas ražošana, ir būtiska nozīme transporta savienojumu attīstībā starp Ķīnu un Eiropu.

Sadarbības mehānisma realizācijai būtu jāizstrādā konkrēti plāni un laika grafiki, iesaistot visas valstis, kuras skar šī iniciatīva, kā arī starptautiskās un reģionālās organizācijas. Tā kā viens no iniciatīvas mērķiem ir veicināt Eirāzijas sauszemes transporta savienojumu attīstību starp Ķīnu, Centrālāziju, Krieviju un Eiropu (Baltiju), tā stimulēs transporta attīstību starp Eiropas un Āzijas kontinentiem. Latvijai paveras jaunas iespējas aktīvi piedalīties stratēģijas īstenošanā, izmantot savas tranzīta koridora priekšrocības un nostiprināt savas pozīcijas loģistikas jomā. Īpaši svarīgi nodrošināt efektīvu Ķīnas preču distribūcijas biznesu Baltijas jūras reģionā.

Eiropas Savienības un Ķīnas sadarbība transporta jomā

2015. gada jūnijā Eiropas Savienības un Ķīnas Tautas Republikas samītā līderi vienojās, ka nepieciešams uzlabot infrastruktūras savienojumus starp Ķīnu un Eiropu. Praktiskam darbam nolēma izveidot Savienojamības platformu (*EU-China Connectivity Platform*). 2016. gada 20.–22. janvārī notika pirmā Savienojamības platformas sanāksme, ES pārstāvēja DG MOVE un Ķīnas pusi Ķīnas Nacionālā attīstības un reformu komiteja (*National Development and Reform Committee – NDRC*). Platformas darbs pirmajā sanāksmē bija veltīts politiku saskaņošanai. Tika apspriestas “Viena josta viens ceļš” (OBOR) un TEN-T transporta politika un to savienojumi ar kaimiņvalstīm. Starp būtiskākajiem tēmām sanāksmes darba kārtībā minamas: transporta koridoru identificēšana un atzīmēšana uz kartēm, projektu un prioritāro aktivitāšu sarakstu izveide, finansēšanas iespēju izvērtēšana, pieredzes apmaiņa, kravu un pasažieru satiksmes attīstība visos transporta veidos, īpaši konteinerpārvadājumos pa dzelzceļu, muitas formalitātes, savstarpēja standartu harmonizācija, inovatīvu loģistikas risinājumu ieviešana un citu jautājumu risināšana.

2016. gada 29. jūnijā Pekinā notika Savienojamības platformas līdzpriekšsēdētāju tikšanās, kur Eiropas Savienību pārstāvēja transporta komisāre Violeta Bulka (*Violeta Bulc*), bet Ķīnas pusi NDRC priekšsēdētājs *Xu Shaoshi*. Viņi atbalstīja nepieciešamību veicināt caurspīdīgumu un godīgu konkurenci starptautisku projektu realizācijā. Līdzpriekšsēdētāji vienojās izveidot ekspertu grupu finanšu jautājumos, kurai jāizvērtē iespējas veidot jaunus finanšu mehānismus. Atzīmēja pirmo projektu sarakstu un nepieciešamību uzlabot savienojamību, pilnveidojot muitas un robežšķērssošanas procedūras un loģistiku. Šobrīd Eiropas Savienība ir apkopojusi savu projektu sarakstu. Latvija projektu sarakstā iekļaujas caur Ziemeļu jūras un Baltijas koridora projektiem. Viss koridors no Eiropas puses iekļauts kā projekts. Praktiski tas nozīmē, ka visi 53 Latvijas projekti uz koridora automātiski tiek atzīti par kopīgu interešu projektiem.

2016. gada 24.–25. novembrī Pekinā notika pirmā Ekspertu grupas sanāksme, kurā projektu saraksts tika apspriests un tika analizētas finansēšanas iespējas. Bez minētajiem projektiem uz koridora Latvija Ķīnai piedāvā arī citus projektus, kas īstenojami ar privātām investīcijām. Tas arī tika pausts sanāksmes laikā, un Ķīnas pusei Latvijas projekti ir zināmi.

Ķīnas un Centrālās un Austrumeiropas valstu sadarbības formāts “16+1”

2012. gadā Ķīna nāca klajā ar tā saukto 12 punktu iniciatīvu sadarbības veicināšanai ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm. Iniciatīvas ietvaros definētas 12 sadarbības prioritātes, tai skaitā – transports. Balstoties uz minēto iniciatīvu, tika izveidots *Ķīnas un Centrālās un Austrumeiropas valstu sadarbības formāts* (“16+1”), kas paredz veicināt Ķīnas Tautas Republikas sadarbību ar 16 Eiropas valstīm dažādās jomās, tai skaitā transportā. Iniciatīvas formātā piedalās 11 ES dalībvalstis (Čehija, Igaunija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Bulgārija, Horvātija, Polija) un 5 Balkānu valstis (ārpus ES: Maķedonija, Melnkalne, Serbija, Albānija, Bosnija un Hercegovina). Paredzēts investīciju fonds kā kredītlīnija 10 miljardu ASV dolāru apjomā. Sekretariāts atrodas Ķīnas Ārlietu ministrijā.

Formāta “16+1” ietvaros dalībvalstis valdību vadītāju samitu ietvaros parasti gada nogalē pauž iniciatīvu uzņemties atbildību par kādas konkrētas sadarbības jomas koordinēšanu. Latvija šo formātu uzskata par labu iespēju sadarbības stiprināšanai ar Ķīnu un uzņēmās iniciatīvu, un veica virkni priekšdarbu, līdz 2015. gada valdību vadītāju samitā Sudžo (Ķīnā) Latvijai tika uzticēts formāta ietvaros koordinēt loģistikas jomu.

Koordinējošās valsts statuss Latvijai gan uzliek jaunus pienākumus, gan dod jaunas iespējas. Pildot koordinējošās valsts lomu, ir izveidots koordinācijas sekretariāts Satiksmes ministrijā. Tā atbildībā ir virkne aktivitāšu:

- plānot praktiskās sadarbības pasākumus;
- gatavot informāciju par sadarbību un progresu transporta un loģistikas jomā;
- sniegt nepieciešamo informāciju publiskiem un privātiem partneriem no “16+1” formāta valstīm;
- sekot līdzi un piedalīties dažādos formāta pasākumos;
- atbalstīt ikgadējo transporta ministru sanāksmju rīkošanu;
- izveidot un uzturēt interneta mājas lapu ar informāciju par “16+1” dalībvalstīm, formāta izveides dokumentiem, pasākumiem un to ietvaros sniegtajiem ziņojumiem, par piedāvātajām iespējām sadarbībai ar Ķīnu transporta un loģistikas jomā.

Latvija godam pilda šos pienākumus, un jau 2016. gada 16–17. maijā Rīgā rīkoja pirmo transporta ministru sanāksmi un augsta līmeņa biznesa konferenci. Šie pasākumi pulcēja 194 dalībniekus (14 oficiālās delegācijas un 133 biznesa pārstāvjus). Tika pieņemta “Rīgas deklarācija”. Tās mērķis ir sekmēt efektīvu Eirāzijas piegādes ķēžu attīstību. Tajā ministri vienojās stiprināt divpusēju un daudzpusēju sadarbību koridoru attīstībā un atvieglotā preču transportēšanā, akcentēja nepieciešamību definēt transporta koridorus un iezīmēt tos uz kartes, sasaistot TEN-T tīklu ar *One Belt One Road*, uzsvēra konteinerkravu plūsmu potenciālu starp Ķīnu un Eiropu, investīciju nepieciešamību un infrastruktūras projektu īstenošanu, administratīvo procedūru mazināšanu, dokumentu, muitas un robežšķērsosanas procedūru vienkāršošanu, akadēmiskā potenciāla efektīvāku iesaisti un izmantošanu, plānošanu un informācijas apmaiņu. Loģistikas jomas koordinācijai un aktīvai dalībnieku iesaistei ir izveidots speciāls interneta portāls www.ceec-china-logistics.org.

2016. gada 4.–5. novembrī Latvija organizēja valdību vadītāju samitu un augsta līmeņa biznesa forumu. Forums pulcēja vairāk nekā 750 augsta līmeņa valsts un uzņēmējdarbības pārstāvjus no 17 valstīm. Zīmīgi, ka šoreiz bez oficiālajām formāta dalībvalstīm novērotāja statusā piedalījās arī Baltkrievija. Samita laikā tika pieņemtas Rīgas vadlīnijas un Deklarācija par trīs jūru iniciatīvu. Tika parakstīti vairāki Latvijas un Ķīnas divpusēji sadarbības dokumenti un nostiprināti sadarbības pamati turpmākam darbam praktiskā līmenī. Starp nozīmīgākajiem dokumentiem transporta nozarei minami Saprašanās memorands ar Ķīnas Tautas Republikas Nacionālās attīstības un reformu komisiju par sadarbību transporta un loģistikas jomā un Saprašanās memorands ar Ķīnas Transporta ministriju, kas vērsts uz ciešāku TEN-T tīkla integrāciju ar *One Belt One Road*. Papildus šiem Satiksmes ministrija parakstīja sadarbības dokumentus arī ar *Shandong Hi-Speed Group Co.Ltd* un *China Railway Rolling Stock Corporation*. VAS “Latvijas dzelzceļš” parakstīja sadarbības dokumentus ar *China Merchants China-Belarus Commercial&Logistics Cooperation, CJSC*, un “LDz Loģistika” – sadarbības dokumentu ar *Transcontainer* par kravu pārvadājumiem no Ķīnas uz Eiropu.

Saprašanās memorands starp Latvijas Republikas Satiksmes ministriju un Ķīnas Tautas Republikas Transporta ministriju iezīmē konkrētus turpmākās abu valstu sadarbības virzienus transporta un loģistikas nozarē, tostarp ciešāku sadarbību Latvijas kā tranzīta valsts nostiprināšanā Ķīnas “Viena josla viens ceļš” iniciatīvas savienojumos ar Ziemeļeiropas valstīm, Ķīnas preču piegādes veicināšanu Ziemeļeiropas reģioniem caur Latvijas ostām, sadarbību ES–Ķīnas platformā u.c. Memorands ir spēkā piecus gadu no tā parakstīšanas brīža, un veiksmīgas sadarbības gadījumā tiks pagarināts.

Saprašanās memorands starp Latvijas Republikas Satiksmes ministriju un Ķīnas Tautas Republikas Nacionālās attīstības un reformu komisiju paredz abu pušu sadarbību transporta un loģistikas jomā, precīzāk – ostu, dzelzceļa un autoceļu attīstībā un modernizācijā, piesaistot jaunus investorus. Puses apņēmas identificēt prioritāros sadarbības projektus un tos atbalstīt, veicinot abu valstu sadarbību un investīciju piesaisti.

Saprašanās memorands starp Latvijas Republikas Satiksmes ministriju un Ķīnas Dzelzceļa ritošā sastāva korporāciju (China Railway Rolling Stock Corporation – CRRC) iezīmē abu pušu interesi sadarboties dzelzceļa sektorā, īpaši uzverot tieši Ķīnas uzņēmuma CRRC interesi iesaistīties un piedalīties Latvijas dzelzceļa transporta jomā, ieguldot darbu un investīcijas. Saskaņā ar memorandu turpmākās darbības ietvers sadarbības padziļināšanu un paplašināšanu, apmaiņšanos ar informāciju, kā arī vizīšu un konsultāciju organizēšanu, lai identificētu iespējas uzņēmumam CRRC piedalīties Latvijas dzelzceļa tirgus attīstībā.

Saprašanās memorands starp Latvijas Republikas Satiksmes ministriju un Ķīnas transporta uzņēmumu Shandong Hi-Speed Group Co. Ltd veicina sadarbību dzelzceļa, autoceļa un loģistikas jomā, attīstot jaunus transporta savienojumus un loģistikas centrus. Pagaidām abas puses vienojās par aktīvu sadarbību ekspertu līmenī, lai apzinātu potenciālos sadarbības projektus.

Saprašanās memorands starp VAS “Latvijas dzelzceļš” un China Merchants China-Belarus Commercial & Logistics Cooperation stiprinās LDz sadarbību, palielinās pārvadāto kravu apjomus starp Latviju un Baltkrieviju, iesaistot Latvijas konteinervilcienus *Baltika Tranzit* un *Zubr*, kā arī jaunā industriālā parka “Lielais Akmens” potenciāla izmantošanu, un piedāvās Latvijas un Baltkrievijas transporta un tranzīta piedāvājumus sadarbībā ar Baltkrievijas kravu īpašniekiem.

Saprašanās memorands starp SIA “LDz Loģistika” un uzņēmumu “Transcontainer” stiprinās sadarbību konteinervilcienu attīstīšanā Ķīnas–Eiropas koridorā.

Samita laikā 5. novembrī tika svinīgi sagaidīts testa vilciens Jīvu–Rīga, notika atsevišķas tikšanās ar Ķīnas transporta nozares pārstāvjiem, Jīvu pilsētas prezentācijas

pasākums un “Latvijas Dzelzceļš” rīkotā apaļā galda diskusija ar trešo valstu pārstāvjiem par konteinervilcienu organizāciju starp Ķīnu un Eiropu. Ķīnas puse izrāda lielu interesi iesaistīties investīciju projektos Latvijā. Transporta un loģistikas jomā ar Ķīnas Attīstības un reformu komiteju notiek sarunas par Ķīnas investīciju ienākšanu piecos nozīmīgākajos investīciju projektos:

- Rīgas brīvostā Spilves loģistikas centra projektā;
- Ventspils brīvostas Ziemeļu ostā;
- *Rail Baltica* intermodālajā loģistikas centrā pie Salaspils;
- Rīgas lidostas loģistikas centrā;
- Nacionālajā aviokompānijā *Air Baltic Corporation*.

Bez šiem investīciju piedāvājumiem Latvijas transporta un loģistikas nozarē ir apkopoti vairāki mazāka mēroga privātie investīciju projekti. Satiksmes ministrija ir iekļāvusi šos projektus kopīgajā piedāvājumā, un informācija par tiem pieejama “16+1” loģistikas sekretariāta mājas lapā un pastāvīgi tiek aktualizēta. Šī gada samits devis Latvijai nenovērtējamu iespēju. Tas pacēlis Latvijas vārdu starptautiskos medijos, īpaši Ķīnā. Gan valdības vadītājs, gan vairāki ministri pauduši viedokli, ka šī samita rezultātā Latvijas atpazīstamība ievērojami palielinājusies, izveidoti jauni kontakti, veidojas jaunas sadarbības iespējas, un ir īstais brīdis ļoti intensīvi meklēt jebkuru iespēju aktivizēt sadarbību pavisam praktiskā plāksnē, gan veicinot tirdzniecību starp Latviju un Ķīnu, gan attīstot transporta un loģistikas pakalpojumus.

KONTEINERVILCIENU ORGANIZĀCIJA

Sadarbība ar Ķīnu un Baltkrieviju

Latvijai ir svarīgi diversificēt savu tranzīta un loģistikas sektoru. Konteinerkravu tranzīts no un uz Ķīnu ir perspektīvākais tirgus. 2016. gada 17. maijā Ministru kabinets atbalstīja izmaiņas VAS “Latvijas dzelzceļš” koncerna struktūrā, ar kurām tika mainītas SIA “LDz Loģistika” pakļautība un funkcijas. “LDz Loģistika” tika nozīmēta par galveno uzņēmumu, kas izstrādā un aktīvi virza Latvijas tranzīta koridora vienotos piedāvājumus starptautiski. Šīs izmaiņas ļāva uzņēmumam aktīvāk uzsākt darbu pie loģistikas stratēģijas un vienotā piedāvājuma izstrādes visas tranzīta nozares interesēs. “LDz Loģistika” aktīvi strādā ar Krievijas, Baltkrievijas un Kazahstānas dzelzceļu kopuzņēmumu *OTLK*, Baltkrievijas dzelzceļa loģistikas uzņēmumu *Belintertrans*, Krievijas kompāniju *TransContainer*. Notiek darbs arī ar jūras

pāravadātājiem, lai nodrošinātu Ķīnas preču tālāko distribūciju Skandināvijā. Šobrīd jau ir izstrādāts vienotais tarifu piedāvājums dzelzceļa kravu pāravadājumiem no Ķīnas robežas līdz Rīgas, Ventspils un Liepājas ostām, kā arī kopā ar Latvijas tranzīta nozares uzņēmumiem ir izstrādāts vienotais pāravadājums tarifu pāravadājumiem arī uz Skandināvijas valstīm.

Nozīmīgs elements loģistikas plūsmu organizēšanā, kas var atstāt samērā nopietnu ietekmi, ir Baltkrievijā veidojamais Ķīnas industriālais parks “Lielais akmens”. *China Merchants Group* ir galvenais atbildīgais no Ķīnas puses. Latvija ir uzsākusi sadarbību. Satiksmes ministra vizīte Baltkrievijā notika jau 2015. gada oktobrī, un tai sekoja *China Merchants Group* vizīte Latvijā 2015. gada decembrī. Ķīnas un Baltkrievijas kolēģi ir iepazīstināti ar Latvijas iespējām, dzelzceļa pāravadājumu piedāvājumiem, ostu un termināļu iespējām Rīgas, Ventspils un Liepājas ostās. Izeja no “Lielā akmens” uz Baltijas jūru šobrīd ir ļoti aktuāls jautājums. *China Merchants Group* vērtē iespējas gan Lietuvas, gan Latvijas ostās, līdz ar to nepieciešams nodrošināt visizdevīgākos nosacījumus. Latvijā ir vairāk iespēju nekā Lietuvā – Latvijas ostās ir brīvas plašas teritorijas gan jaunu termināļu veidošanai, gan loģistikas centru būvniecībai. Ķīnas partneri ir pauduši interesi veidot jaunu dziļūdens konteineru termināli, un īpaši svarīgu nozīmi viņi piešķir nodokļu jautājumiem un iespējām attīstīt pievienotās vērtības pakalpojumus, preču komplektāciju, ja nodokļu režīms stimulē Ķīnas preču konkurētspēju Eiropas Savienības tirgū. Tas pilnībā atbilst Latvijas interesēm gan kravu plūsmas piesaistē, gan jaunu darba vietu un pievienotās vērtības radīšanā.

Pāravadājumi uz Duisburgu

2016. gada laikā aktīva sadarbība notikusi ar vienu no nozīmīgākajiem līderiem konteinerpāravadājumu jomā Eiropā – Duisburgas ostu. Vairāku tikšanos rezultātā ir veikti priekšdarbi, lai sadarbībā ar Duisburgas ostu veicinātu konteinerpāravadājumus no Ķīnas uz Latviju Skandināvijas tirgus apgādei. Šobrīd uz Duisburgu no Ķīnas kursē ap divdesmit konteinervilcieniem nedēļā. Tā ir samērā nozīmīga kravu plūsma. Daļa no tās tālāk tiek virzīta ziemeļu virzienā uz Skandināviju. Skaidrs, ka Skandināvijas tirgus apgādi ir izdevīgāk veikt caur Latviju. Tādēļ arī Duisburgas ostas vadība ir izrādījusi interesi par to un uzsākusi sadarbību gan ar Latvijas Satiksmes ministriju, gan “LDz Loģistika”. Duisburgas ostas prezidenta Ērika Stākes vizītes laikā Rīgā 2016. gada 7. septembrī notika tikšanās pie Ministru prezidenta Māra Kučinska, kā arī atsevišķas sanāksmes VAS “Latvijas Dzelzceļš” un vizīte Rīgas brīvostā. Tika parakstīts Saprašanās memorands starp Satiksmes ministriju un Duisburgas ostu, kurš cita starpā paredz izveidot darba grupu.

Memorands balstīts uz Duisburgas ostas pieredzi, organizējot Eiropas un Centrālās Āzijas kravu pārvadājumus un “Latvijas dzelzceļš” uzkrāto pieredzi tranzīta pārvadājumos. Memoranda ietvaros pausta abpusēja interese loģistikas un konteineru tranzīta pārvadājumos, kā arī paredzēts izstrādāt priekšlikumus stratēģisko plānu izstrādē. Šo mērķu sasniegšanai paredzēta virkne konkrētu jautājumu. Tie saistīti ar konteinervilcienu *Zubr* un *Baltika Transit* iespēju izmantošanu; jaunu tranzīta maršrutu izstrādi starp Ķīnu, Latviju un Skandināviju ar mērķi izveidot regulārus konteinerpārvadājumus; Rīgas kā loģistikas centra attīstību Skandināvijas reģionam; informācijas apmaiņu par kravu apjomiem, kravu struktūru un maršrutu kritērijiem un konkurētspējīgu piedāvājumu izstrādi jaunu maršrutu izveidei un virzieniem Centrālāzijas, Tālo austrumu un Ķīnas virzienos.

Pilotvilciens Jīvu–Rīga

Satiksmes ministra Ulda Auguļa vizītes laikā Ķīnā 2016. gada 20. oktobrī no Jīvu pilsētas tika palaists pilotvilciens uz Latviju. Šo vilcienu organizēja “LDz Loģistika” sadarbībā ar Satiksmes ministrijas atašeju Ķīnā, Ķīnas dzelzceļu, Jīvu pašvaldību un Krievijas dzelzceļa kompāniju *Transcontainer*. Vilciens no Jīvu devās caur robežpārēju ar Krieviju Zabaikālskā, kur tas tika pārkrauts uz 1520 mm dzelzceļa platformām un tālāk līdz Latvijai bez aizķeršanās. Vilciens Latvijā ieradās jau 3. novembrī, ceļā veicot 11 066 km un Latviju sasniedzot rekordīsā laikā – 13 dienās, un veicot pat 1200 km diennaktī. Kravā bija tekstilizstrādājumi, santehnika un sadzīves preces. Šis pilotvilciens kārtējo reizi demonstrēja Latvijas koridora priekšrocības un aplicināja “LDz Loģistika” spējas šādu vilcienu satiksmi organizēt. Tālāk darbs tiek turpināts gan kravu piesaistē maršrutam Jīvu–Rīga, gan arī jaunu maršrutu izveidē. Jaunas iespējas parādījušās no vienas no Ķīnas vislielākajām pilsētām Šenzenas. Šobrīd “LDz Loģistika” intensīvi cenšas piesaistīt kravas arī atpakaļceļam no Latvijas un Skandināvijas uz Ķīnu. Tas ir ļoti būtisks faktors, lai nodrošinātu satiksmi abos virzienos un mazinātu pārvadājumu izmaksas.

NOBEIGUMS: IZAICINĀJUMI 2017. GADĀ

2016. gads Latvijai bijis ļoti aktīvs Āzijas virzienā. Tas devis lielus panākumus, bet šos panākumus nevajadzētu uzskatīt par padarītu darbu. Tie jāuztver kā ļoti svarīgs un veiksmīgs sākums Eirāzijas pārvadājumiem caur Latviju. Viennozīmīgi Ķīnas tēma Latvijas transporta un loģistikas jomā būs priekšplānā arī 2017. gadā.

Satiksmes ministrija jau sākusi Transporta pamatnostādņu vidēja termiņa izvērtējumu. Nākamajā gadā jāveic pamatnostādņu aktualizācija un nozarē būs jāveic līdzšinējā darba izvērtējums, jāizdara secinājumi, jāizanalizē tendences nozarē, jāvienojas par prognozēm un prioritātēm. Tomēr jau šobrīd skaidrs, ka jāturpina darbs pie kravu plūsmas diversifikācijas, augstākas pievienotās vērtības kravu piesaistes un jaunu tirgu apguves un jaunu klientu meklēšanas.

Lielākais uzsvars tiks likts uz Ķīnu, uz kravu piesaisti no un uz Ķīnu, konteineru vilcienu organizēšanu uz Ķīnu, kā arī sadarbību ar Ķīnu un Baltkrieviju industriālā parka “Lielais akmens” apgādē. Praktiskā biznesa līmenī uz “LDz Loģistika” likta liela atbildība Latvijas kopīgo piedāvājumu izstrādē komercilīmenī. 2017. gadā tai jāstrādā gan koridoru izveidē uz Ķīnu, gan kravu piesaistē no Ķīnas. Aktīvi jāstrādā Skandināvijas tirgū, jāpopularizē iespējas izmantot konteinerpārvadājumus gan uz Ķīnu, gan no Ķīnas un īpaši organizēt distribūciju Skandināvijas valstu tirgū no Latvijas noliktavām.

Protams, sadarbība jāturpina arī ar citām Centrālāzijas valstīm un Melnās jūras reģiona valstīm. Aktīvi jāstrādā pie investīciju piesaistes gan ostās, gan aviācijā, gan sauszemes loģistikas centros. Nepieciešams konsolidēt dažādu nozaru spēkus un veidot pēc iespējas plašākus integrētus piedāvājumus ar mērķi stimulēt plašu pievienotās vērtības pakalpojumu attīstību, distribūcijas pakalpojumus, preču importa, uzglabāšanas, pakošanas, komplektēšanas un pat ražošanas pakalpojumus. Šajā jomā nepieciešama ciešāka sadarbība starp Ekonomikas ministriju, Satiksmes ministriju, Finanšu ministriju, ostām, dzelzceļa pārvadātājiem un privāto sektoru. Lielu uzmanību šiem jautājumiem pievērš arī Ministru prezidents M. Kučinskis kungs un Latvijas Ostu, tranzīta un loģistikas padome. 2017. gads nozarē būs izaicinājumu pilns. Būs jāstrādā ļoti sīvas konkurences apstākļos.

LATVIJAS ENERĢIJAS APGĀDES DROŠĪBA TEHNOLÓGIJU IZMAIŅU APSTĀKĻOS

Juris Ozoliņš, enerģētikas eksperts

Diskusijas par enerģijas resursu plūsmām ilgtspējīgās sistēmās ir ļoti daudzu un dažādu līmeņu lēmumu pieņēmēju interešu lokā. Bet svarīgāki par visu ir sasniegtie kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji. Runa nav tikai par enerģētikas uzņēmumu pārstāvjiem vai atbildīgās ministrijas amatpersonām, bet arī par politiķiem un diplomātiem, kuri esošajos un mainīgajos ģeopolitiskajos apstākļos var daudz darīt resursu pieejamības valsts ekonomikai un iedzīvotājiem nodrošināšanai. Šis aspekts ir atgādināts arī Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos.

2016. gada sākumā izplatītajā ziņojumā bija uzsvērtā virkne aktualitāšu attiecībā uz Latvijas drošību un dziļāku integrāciju ES veicamajiem pasākumiem, tostarp, ES Trešās enerģētikas paketes pilnvērtīga ieviešana Latvijā, Baltijas enerģētikas tirgus starpsavienojumu plāna īstenošana, sevišķi izceļot Klaipēdas termināļa darbību, elektrības starpsavienojuma veidošana un kopējais Eiropas Enerģētikas savienības projekts.¹ Šī raksta ietvaros tiks aplūkoti gan 2016. gada ziņojumā iekļautie aspekti, gan arī trūkstošie, ar uzsvaru uz pēdējiem.

Proti, Latvijas ģeopolitiskajā situācijā ir vairākas tendences, kuras nav pilnvērtīgi ņemtas vērā un kurām vairāk jāpievēršas ne tikai nozaru ministrijām, bet arī Ārlietu dienestam kā durvju sargam uz procesiem starptautiskajā telpā. Lai izdarītu pareizas izvēles 2017. gadā, ir jāņem vērā ne tikai klasiskie mainīgie – attīstības tendences starptautiskajos naftas un dabasgāzes tirgos, Latvijas iespējas to kontekstā, un elektrības tirgu konverģence. Centrā izvirzās klimata pārmaiņu politika² un tehniskā revolūcija ar sekojošām grauļošām izmaiņām attiecībā pret tradicionāliem biznesa un tehnoloģiju modeļiem³. Tās ir lietas, kas Latvijai kā enerģijas resursu importētājai var nākt tikai par labu – tas ļautu paaugstināt ekonomiskās un enerģijas drošību un galu galā nostiprināt kopējo valsts iekšējo aun ārējo drošību.⁴ Latvijas enerģijas

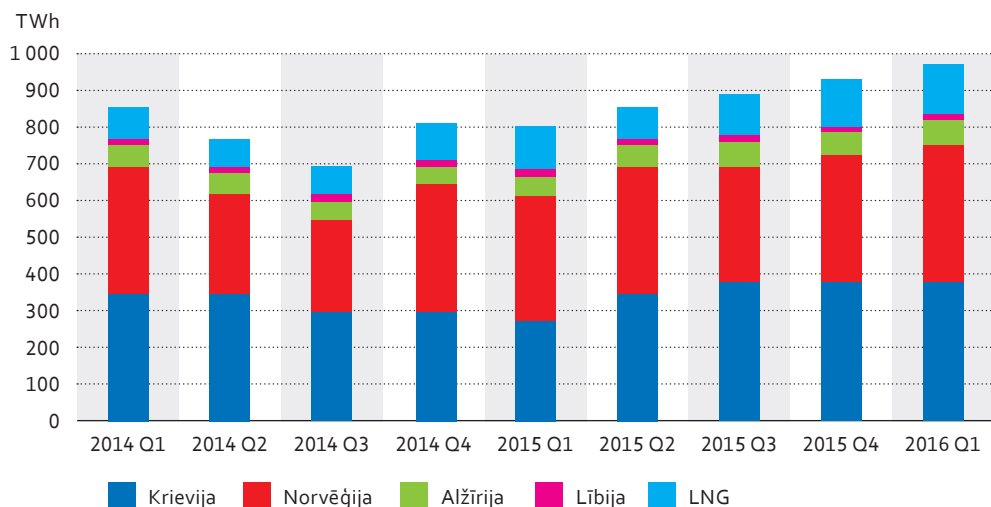
balance mainās par labu vietējo resursu izmantošanai⁵, bet iespējas un izaicinājumi paliek atklāts jautājums, kurā arī Ārlietu dienestam ir svarīga loma. Tas sevišķi attiecas uz tehnoloģiju pārneses un tā sauktajām *know-how* sfērām.

LATVIJAI AKTUĀLĀS IZMAIŅAS STARPTAUTISKAJOS DABAS GĀZES TIRGOS

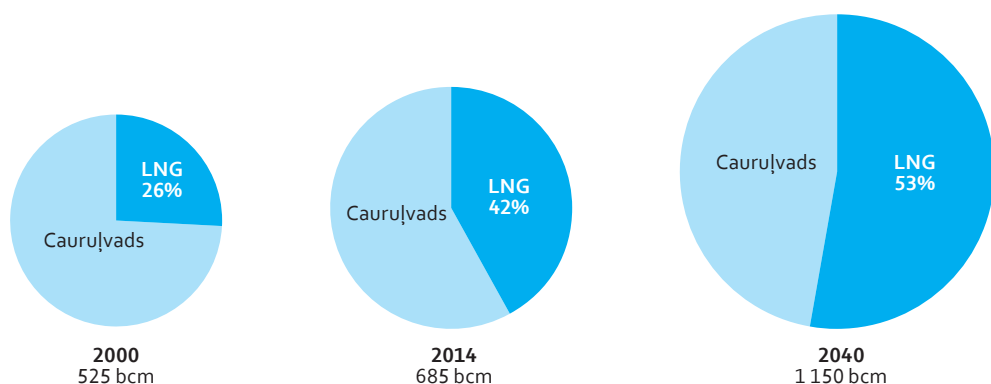
Lai arī kā ārpolitiskais un drošības sasniegums vispirms ir jāmin 2016. gada pašā nogalē parakstītā deklarācija par reģionāla gāzes tirgus izveidi starp trim Baltijas valstīm līdz 2020. gadam⁶, tirgu priekšrocību izmantošanā mēs atrodamies iedzinēju pozīcijā. Tas uzliek papildu spriedzi industrijas uzņēmumiem un valsts pārvaldes institūcijām, bet situācija ir labojama. Jāatceras, ka vēl 2015. gada beigās Latvija bija pārliecinoši pēdējā ES valsts, kura nebija izpildījusi savu pienākumu ES iekšējā gāzes tirgus strukturālā izveidošanā un patērētāju tiesību nodrošināšanā jaunajos tehnoloģiju un infrastruktūras iespēju apstākļos.

Latvijas un Baltijas enerģētiskās drošības politikas atslēgas aspekts ir sašķidrinātās dabasgāzes (LNG) tehnoloģiskais uzvaras gājiens pasaules enerģijas tirgos. Ārkārtīgi lielas investīcijas ir veiktas gāzes transformācijās, eksporta, transporta flotē un importa pieņemšanas iekārtās. Ir globāla konkurence starp LNG piegādātājiem un piegādes vietās – LNG pieņemšanas termināļos. Starptautiskajos dabasgāzes tirgos 2016. gadā turpinājās 2014. gada beigās uzsākusies cenu krišana.⁷ Lai gan cenas Eiropā joprojām ir krietni virs cenām ASV, piemaksas prēmija, lai gāze nokļūtu Eiropas tirgos, ievērojami samazinājās. Āzijas prēmija LNG cenai virs Eiropas tirdzniecības punktiem (*hubs*) jau 2016. gada martā praktiski tuvojās nullei. Eiropas cenas nokritās līdz zemākajām cenām pēc 2009. gada.

Visai bieži tiek uzsvērta ASV uzņēmumu priekšrocība globālajā konkurencē zemāku dabasgāzes, naftas produktu un elektrības cenu rezultātā.⁸ Taisnība, ka ASV ir izsaukusi būtiskas izmaiņas naftas un tagad arī dabasgāzes tirgos. Ja nafta jau trīsdesmit un vairāk gadu ir globāli tirgota prece, tad tagad par tādu sāk veidoties sašķidrinātā gāze (LNG). LNG cenas izdara spiedienu uz dabasgāzes cenām uz robežām visur, kur vien ir importa termināļi. Bet LNG ražošanas un eksporta potenciāls pēc visām prognozēm pieaugs ļoti strauji. ASV zemo cenu priekšrocība pārliecinoši samazinās, un Eiropas gāzes cenas kļūst konkurētspējīgākas. Tā, piemēram, Krievijas piegādes sastāda 40 %, Norvēģijas – 37 %, Alžīras – 7 % un Lībijas – 2 % no kopējās piegādes. Atlikušie 13 % sasniedz ES LNG formā (1. un 2. attēls).

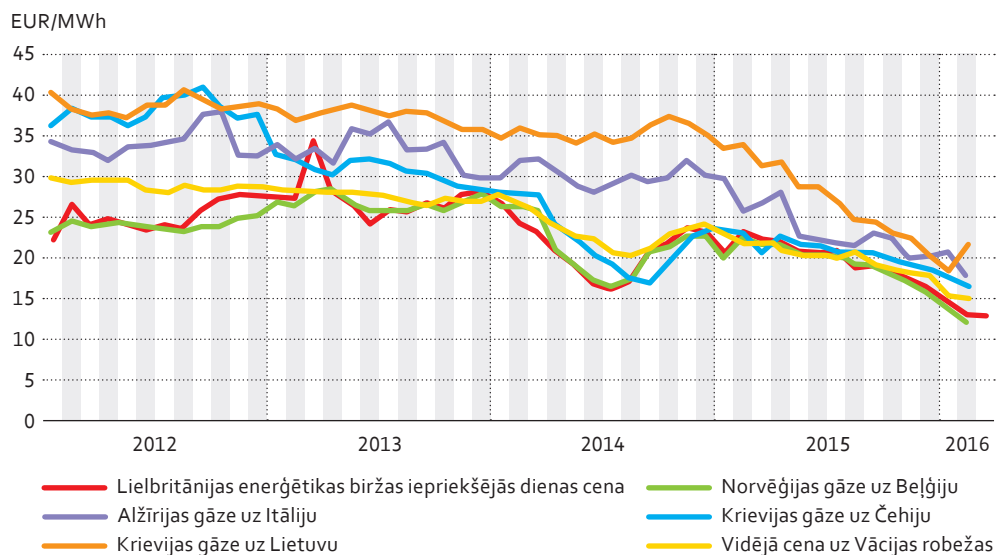
1. attēls. ES ārējie dabas gāzes piegādātāji TWh. Avots: Eiropas Komisija.

2. attēls. LNG daļa starptautiskajā tālās distancēs tirdzniecībā. Avots: World Energy Outlook 2016.

Tāpat 2016. gadā varēja novērot, ka gan ES strukturālo reformu, gan ārējo apstākļu un tehnoloģiju attīstības rezultātā notiek gāzes tirdzniecības cenu konverģence un vienlaicīga pazemināšanās (3. attēls).

Cita starpā 2017. gadā arī Starptautiskā Enerģētikas aģentūra paredz arvien pieaugošu LNG lomu starptautiskajā gāzes tirdzniecībā. Tas nozīmē, ka LNG būs galvenā loma dabasgāzes cenas veidošanās procesā un tuvinās dabasgāzi globālas preces statusam. Šo tendenci kontekstā Lietuvas valdība, piemēram, negaidot strīda par ES finansējumu LNG terminālim kādā no Baltijas valstīm gala iznākumu, līdz 2014. gada beigām realizēja privātās–publiskās partnerības projektu Klaipēdā – LNG termināli, kurš

3. attēls. Cenu konverģence Eiropas valstīs €/MWh. Avots: Eiropas Komisija.

4. attēls. Baltijas dabas gāzes apgādes sistēma. Avots: ENTSO-G.

savu komerciālo darbību uzsāka 2015. gadā. Ir pabeigta cauruļvadu būvniecība Latvijā un Lietuvā, lai termināļa jaudu varētu izmantot Baltijas valstu apgādei.⁹ Termināļa tehniskās iespējas ir nodrošināt vismaz 85 % no pašreizējā Baltijas dabasgāzes tirgus, kur sava loma varētu būt arī Inčukalna dabasgāzes krātuvei (4. attēls).

Laika posmā no 2016. gada 1. janvāra līdz 2016. gada 5. novembrim caur Klaipēdas LNG tika piegādāts 87 %¹⁰ no Lietuvas iekšējā patēriņa ar papildinājumu 13 % no Gazprom caur Baltkrieviju. 1 % no termināļa piegādes apjomiem tika izmantots

piegādēm Igaunijas patērētājiem. Bet jau septembrī 30 % no Igaunijas iekšējā patēriņa nodrošināja caur Klaipēdas LNG.¹¹

No apskatītā perioda 301 dienas piegādes caur Klaipēdas LNG nenotika tikai 20 dienas. Tā ir pazīme, ka LNG terminālis ir nopietns konkurents pazemes gāzes krātuvei piegādes elastības nodrošināšanai un daudzos gadījumos tirdzniecības darījumu izmaksu optimizācijai. Jāatzīmē, ka noslēgumam tuvojās tikai otrais gads, kopš terminālis ir uzsācis komerciālu darbību. Varētu gaidīt jaunas aktivitātes un piegādātāju pastiprinātu interesi saistībā ar jaunu LNG eksporta jaudu ienākšanu piegādes ķēdēs – izrādās, ka importa termināļu (saņēmējvalstu) jaudas ir mazākas par eksporta iespējām.

Tādējādi mūsu reģionā patērētājiem iespējama pilnīgi jauna situācija, kad piedāvājami sagaidāmi ne tikai no *Statol Melkøya*¹² temināla Barenca jūras *Snøhvit* gāzes lauka, bet no citām ieguves vietām. Interesanti, ka, ja situācija un risinājumi būtu vienkārši, tad nenotiktu izmisīga cīņa ap *Nordstream 2* projektu, kas ir visai svarīgs izdzīvošanas jautājums *Gazprom* ar tradicionālo industrijas un tirgus struktūru. Šajā gadījumā ģeopolitikas areāls ievērojami paplašinās. To paplašina un akcentus tam uzliek tehnoloģijas, inovācijas un ekonomiskās iespējas.

Visbeidzot ir jāatzīmē arī notiekošā iespēju noliegšana Latvijas iekšējā gāzes tirgū. Proti, ES iekšējie elektrības un gāzes tirgi ir radīti tikai viena iemesla dēļ – lai patērētājiem būtu tiesības un iespējas pašiem runāt ar piegādātājiem par tirdzniecības nosacījumiem. Juridiskā sistēma par patērētāju un tirgotāju tiesībām izmantot transporta infrastruktūru neatkarīgi no tās īpašuma attiecībām ES sāka būvēt 1990. gadu sākumā. Savā būtībā pēdējā gāzes Direktīva 2009. gadā koncentrējas tikai uz galveno jautājumu – patērētāju piekļuvei gāzes sistēmām komerciālos darījumos un ieteikumiem gāzes industrijas institucionālai organizācijai. Latvija bija panākusi tiesības nepielietot gāzes operatora veidošanu ar īpašuma nodalīšanu integrētajā uzņēmumā (AS “Latvijas Gāze”) līdz brīdim, kad radīsies faktiskās alternatīvās gāzes piegādes iespējas. Bet nekādu atkāpju no direktīvas principiem nebija par galveno jautājumu – patērētāju piekļuves tiesībām un gāzes operatoru pienākumiem. Esošajam monopolistam – “Latvijas Gāzei” 2014. gada aprīlī izdevās nobloķēt esošajā normatīvajā aktā minēto tiesību piešķiršanu Latvijas patērētājiem ar atsauci uz neesošiem argumentiem privatizācijas 1997. gada pirkšanas–pārdošanas līgumos.¹³

Rezultātā 2016. gada 8. martā stājās spēkā kārtējie labojumi Enerģētikas likumā, ar kuriem vismaz ceturto reizi attālinājās Latvijas patērētāju tiesības izmantot esošo gāzes infrastruktūru savos darījumos ar piegādātājiem. Juridiski tas nozīmē, ka ārējā piegādātāja *Gazprom* monopolstāvoklis tiek pagarināts vismaz līdz 2017. gada aprīlim. Šķiet, ka galvenais apstāklis šāda, patērētājiem neizdevīga stāvokļa radīšanā Latvijā, bija nepamatoti atliktais reformas sākums 2011.–2012. gadā ar klaju ES

gāzes direktīvas nosacījumu neievērošanu un sekojošais pārspilēti ambiciozais lēmums sākt reformu ar aktīvu sadalīšanas modeli, ne pakāpenisku tirgus atvēršanu sākot ar lielākiem industriālajiem patērētājiem. Pieņemums, ka tirgu vajag un var atvērt “uzreiz”, nav pragmatisks un nav ne gāzes industrijas, ne patērētāju interesēs.

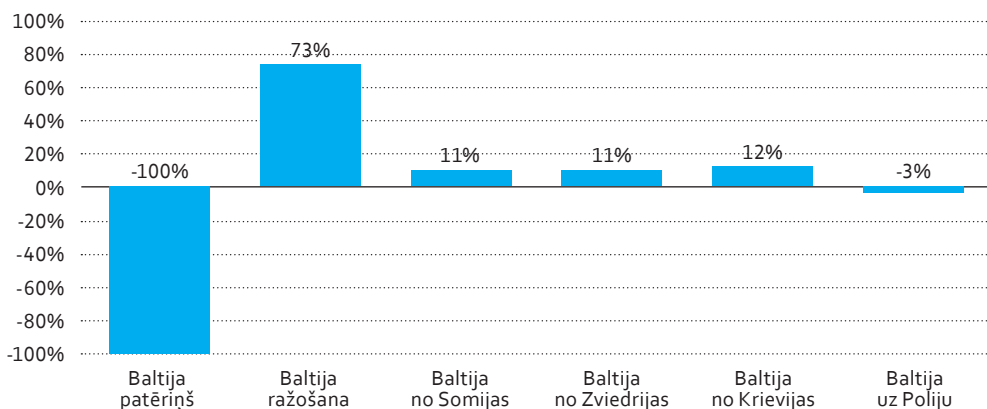
Tomēr no šī izriet, ka “Latvijas Gāzes” pārstrukturizācijai¹⁴ vajadzētu noņemt šķēršļus Baltijas valstu dabas gāzes tirgus darbības uzsākšanai 2017.–2018. gadā. Ja lēmumu par monopolstāvokļa saglabāšanu Latvijas iekšējā tirgū varētu uzskatīt par nacionāla mēroga jautājumu, tad praktiskā darbība Baltijas tirgū ir saistīta ar Latvijas ģeopolitisko situāciju. Valsts, kas iespiesta starp abām pārējām, kavē starptautisku tirgus darbību. Pašlaik svarīgāka par visu ir “Latvijas Gāzes” nodalītā pārvades aktīvu turētāja *Conexus Baltic Grid* kā pilnvērtīga pārvades sistēmas operatora darbības uzsākšana un patērētāju pieejas tiesību praktiska nodrošināšana.¹⁵

BALTIJAS ELEKTRĪBAS TIRGUS INTEGRĀCIJA

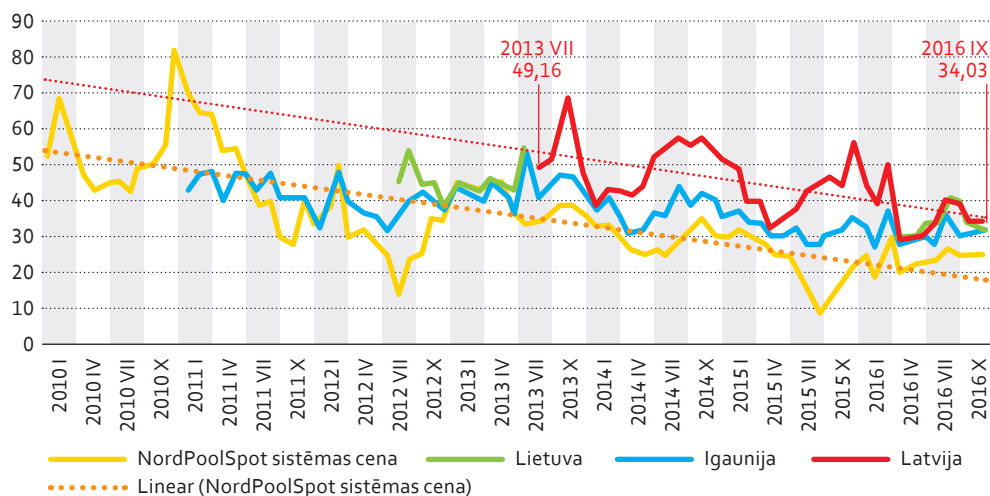
Pateicoties līdzšinējiem arī Latvijas ekonomikas un enerģētikas diplomātu centieniem, Baltijas valstu elektrības tirgi uz 2017. gada sākumu ir veiksmīgi integrēti Ziemeļvalstu tirdzniecības sistēmā, savienoti ar Poliju un saglabā tirdzniecības attiecības ar Krieviju (5. attēls). Ir saglabājies ciešs savienojums ar apvienoto Krievijas elektrības sistēmu, un Baltijas valstis Krievijai nodrošina piekļuvi Kaļiņingradas enerģijas salai (tas attiecas arī uz dabasgāzi), kas rada īpašu diplomātisko argumentu arī Baltijas drošības sarunās. Baltijas tīkli atļauj Krievijas sistēmas izsaukto plūsmu tranzītu uz savstarpējās vienošanās pamata. Tomēr tas arī rada ierobežojumus Baltijas iekšējā tirgus darbībai ar negatīvām finansiālām sekām. Šīs finansiālās sekas ir racionālais pamatojums desinhronizācijai no Krievijas sistēmas un varianta izvēlei par Baltijas sinhronizēšanu ar Skandināvijas vai Centrāleiropas sistēmām.

Latvijas integrācijai kopējā elektrības tirgū ir pozitīvs ieguvums, sevišķi jau Latvijas patērētājiem. Lai gan Latvija vēlāk nekā Igaunija (2011. gada 1. janvāris) un Lietuva (2012. gada 1. jūlijs) pievienojās *NordPoolSpot* tirdzniecības sistēmai (2013. gada 1. jūlijs), ir notikusi vairumtirdzniecības cenu konverģence Baltijas valstīs. Vēl vairāk – cenu konverģence notiek arī ar Zviedrijas un Somijas cenu apgabaliem (6. attēls). Objektīvi ir jāatzīst, ka Igaunijas un Lietuvas pārvades operatori izdarīja visu Latvijas patērētāju interesēs – pagaidām Latvija nav veikusi nekādas investīcijas starpsavienojumu attīstībā.

Tajā pat laikā Latvijas industriālie patērētāji aktīvi izsaka neapmierinātību par augstajiem maksājumiem par piegādāto enerģiju. Tam ir zināms pamats, lai arī objektīvi pašas elektrības kā preces cena tirgū ir ievērojami samazinājusies. Kopējie

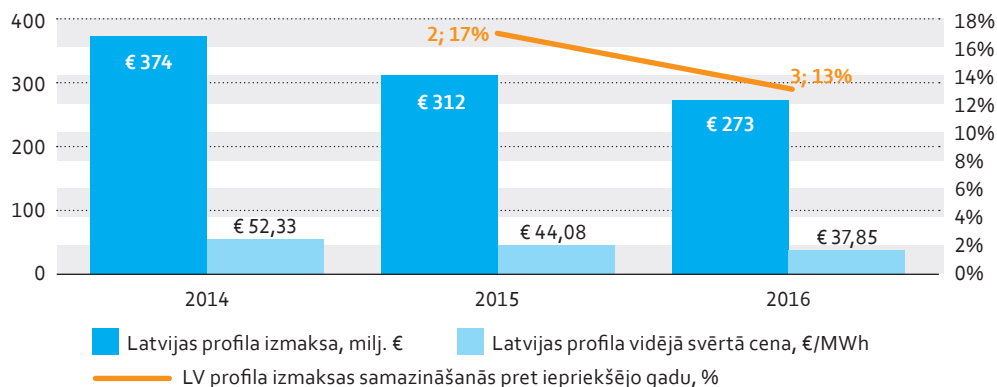
5. attēls. Baltijas valstu komerciālā darbība elektrības tirgū
(% no patēriņa 2016.01.01.–11.17.). Avots: NordPool.

6. attēls. Cenu konverģence Baltijas un Ziemeļvalstu tirgos (ELSPOT cenu apgabalu vidējās mēnešu cenas (EUR/MWh)). Avots: NordPool.

Latvijas ekonomikas maksājumi par tirgū piegādāto enerģiju ir kritušies pēdējos divus gadus – par apmēram 100 miljoniem eiro (7. attēls).

Tādējādi, no enerģijas drošības viedokļa raugoties, elektrības tirdzniecība Baltijas valstu elektrības apgādē 2016. gadā noritēja ar tirdzniecības partneriem četrās kaimiņvalstīs. Visa pārrobežu tirdzniecība notiek caur biržas mehānismiem, kas paaugstina konkurenci, procesa pārskatāmību un naudas plūsmu drošību. Līdz šim 2016. gada 11 mēnešos kopējā Baltijas valstu elektrības tirdzniecības balance ir bijusi negatīva. Pozitīvās balances līderis ir Igaunija ar spēju saražot 126 % no nepieciešamā patēriņa daudzuma.

7. attēls. Latvijas elektrības patērētāju vairumtirdzniecības izmaksu mazināšanās.

Avots: NordPool.

Latvija to varēja veikt 83 % apmērā, Lietuva – 25 %. Tas gan nenozīmē, ka Baltijas valstīs nebūtu ražošanas potenciāla. Visu izšķir pieejamās primārās enerģijas cenas un tehnoloģija. Igaunija izmanto vietējo degakmeni, kas gan skaitās “netīrs” kurināmais. Pašreiz zemās emisiju cenas Eiropas emisiju sistēmā atļauj veiksmīgi izmantot veiktos tehnoloģiskos uzlabojumus un būt pelnītājam tirgū. Visbeidzot, lai arī Krievijas piegādes caur *NordPoolSpot* sastāda ievērojamu daļu – 31 % no patēriņa, tas nav obligāts fizisks nosacījums, bet tikai tirdzniecības rezultāts. To nevar saukt par atkarību no Krievijas piegādēm. Tas gandrīz katrā laikā ir aizstājams ar pašas Lietuvas ražošanas palielināšanu vai piegādēm no Igaunijas, Latvijas vai Zviedrijas.

Runājot par Baltijas un, tostarp, Latvijas, drošību un ārpolitisko diskusiju objektiem, tostarp, 2017. gadam, nevar nepieskarties arī Baltkrievijas jaunās *Astravec* atomelektrostacijas projektēšanas, būvniecības un tālākās ekspluatācijas drošības jautājumiem, kuri stāv pāri jebkuriem ekonomiskiem, finansiālajiem vai starpresoru interešu jautājumiem. Šajā jautājumā Latvijas un Lietuvas sabiedrības drošības jautājumi ne ar ko neatšķiras – attālums no būvlaukuma līdz Latvijas robežai (100 km) nav daudz atšķirīgs kā līdz Viļņai – 45 km. Baltijas valstīm ir jāizmanto visi diplomātiskie ieroči, lai panāktu starptautisko kontroli pār procesu.

Liela kļūda būtu uzskatīt, ka *Astravecas* AES varētu dot pozitīvu ieguldījumu Eiropas iekšējā tirgū un apgādes drošībā. Kopējā tirdzniecībā ar *NorPoolSpot* mehānismu šai stacijai arī ar pilnu jaudu nebūtu lielas nozīmes cenas veidošanas procesā. Bez tam Baltijas valstīm un ES iekšējam tirgum galīgi nav vajadzīga konkurence no trešajām valstīm savas apgādes drošības interesēs. Baltijas valstīs ir veiktas investīcijas ģenerēšanas jaudās, kuras ekonomiski jāatgūst, un vēl jāveic investīcijas ģenerācijas adekvātuma nodrošināšanai. Izskatot jautājumu par Baltijas valstu energosistēmu atvienošanu no Krievijas un sinhronizāciju caur Somiju vai Poliju, *Astravecas* AES efekts ir nenozīmīgs.

KLIMATA PĀRMAIŅAS UN ENERĢIJA

Papildus jau izrunātajām Latvijai tradicionālajām enerģētiskās drošības un ārpolitikas aktualitātēm gāzes un elektrības tirgos un piegādēs, ir jāpievēršas fundamentāliem notikumiem 2016. gada beigās, kas nevar palikt bez ievēribas Latvijas lēmumu pieņēmējiem ne 2017., ne turpmākajos gados. Proti, 2016. gada 5. oktobrī tika pārkāpts sliekšnis, lai jau šī paša gada 4. novembrī stātos spēkā Parīzes vienošanās. Lai gan ASV prezidenta vēlēšanu iznākums ļoti ietekmēja iesaistīto pušu noskaņojumu, tomēr visas dalībvalstis ir palikušas uzticīgas Parīzes līguma principiem, un ir sācies pirmais rīcības izvērtēšanas gads. Līdz ar to ES un Latvija ir jaunā fāzē jautājumos par klimatu, vidi, enerģētiku, transportu, lauksaimniecību un citām ekonomikas nozarēm. Varam gaidīt nopietnu un jaunu attīstību zinātnē, izglītībā un tehnoloģiskajos atklājumos.

Lai gan, visticamāk, klimata pārmaiņu skeptiķi turpinās meklēt pierādījumus, un noliedzēji paliks noliedzēji, valstu diplomātiem tiks prasīti un tie attiecīgi meklēs argumentus, kas atbilstu Parīzes nolīguma garam. Enerģētikas sektorā pasaulē šobrīd noris būtiskas pārmaiņas, kuras nosaka gan pieprasījuma, gan piedāvājuma puse. Pieprasījumu nozīmīgi maina vēlme ierobežot klimata pārmaiņas, kā arī būtiskas izmaiņas ekonomikas struktūrā. 2015. gada 12. decembrī Parīzes klimata samitā panāktais globālais nolīgums paredz noturēt pasaules vidējās temperatūras pieaugumu būtiski zem 2 °C robežām, salīdzinot ar pirms industriālo līmeni, un censties ierobežot temperatūras pieaugumu 1,5 °C robežās. Lai to panāktu, nepieciešams būtiski ierobežot CO₂ emisiju apjoma pieaugumu.

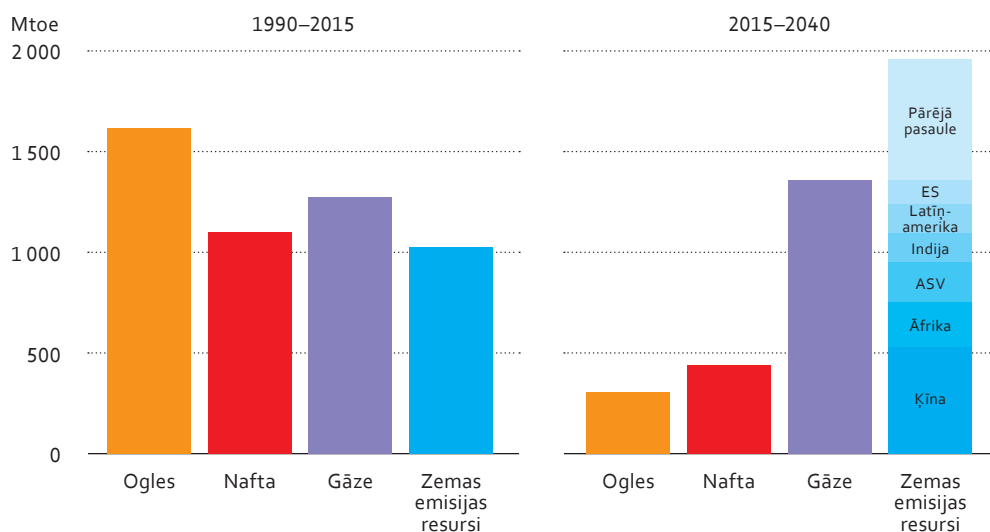
Lai kāda arī nebūtu nākamās ASV administrācijas rīcība pēc 2017. gada 20. janvāra¹⁶, ekonomikas un sevišķi rūpniecības un finanšu industrijas kustība pārejai uz jaunām tehnoloģijām un tirgus attiecībām ir uzņēmusi tempu. Pasaules lielākās ekonomikas, arī ASV, globālās korporācijas uzsākušas tehnoloģisko pārorientāciju. Kustība notiek gan jau vēsturiski veco enerģijas veidu aktivizācijā, gan enerģijas efektivitātes uzlabošanā un veselu industriju pārvešanā uz citiem darbības principiem. Automobiļu industrija gatavojas jau līdz 2020. gadam radikāli mainīt piedziņas veidu, pārejot uz elektromobiļiem. Lai arī prognozes dažreiz var nepiepildīties gan termiņos, gan apjomos, elektrības ienākšana sadzīvē un sevišķi transportā tiks aktivizēta arī, vadoties no veselības un transporta drošības apsvērumiem. Līdz ar to elektrību lietos vairāk, bet tās iegūšanas un piegādes metodes piedzīvos ievērojamas izmaiņas. To ietekme pret iepriekšējo periodu būs vērtējama jau 2017. gadā.

Līdz šim Latvijā klimata pārmaiņu ierobežošana un piemērošanās tām tika uztverta kā drauds ekonomikai un nevajadzīgi pienākumi. Tomēr 2016. gadā beidzot ieskaņējās viedokļi, ka tās ir arī iespējas Latvijas ekonomikai. Patiesi, valsts ar tik nelielu apdzīvotības blīvumu, mežu un ūdens pietiekamību nevar būt zaudētāja tiro tehnoloģiju

izaugsmes laikmetā. Ir izaugsmes iespējas lauksaimniecības, mežrūpniecības, aparāt-
būves un atjaunojamās enerģijas resursu nozarēs. Latvijai ir iespējas popularizēt zaļās
valsts reputāciju ne tikai vārdos, bet arī praksē. Šo iespēju jāsāk izmantot jau 2017. gadā.

UNIVERSĀLI PIEEJAMIE ENERĢIJAS AVOTI – SAULES UN VĒJA EKONOMIKA

Klimata pārmaiņu ierobežošana un piemērošanās tām nav vienīgie iemesli ekono-
miskās attīstības perspektīvu maiņai. Apdraudējumi naftas un gāzes ieguves rajonos,
kā arī transporta ceļiem liek atkal pievērsies enerģijas formām, kuras bija par pamatu
ekonomiskajai dzīvei pirms divām fosilo enerģiju simtgadēm. Runa ir par enerģijām,
kuras atrodas rokas stiepiena attālumā – sauli, vēju u.c. Eiropu motivē fosilo vietējo
resursu izsīkšana, Ķīnu – augošais pieprasījums un milzīgās apkārtējās vides prob-
lēmas, izmantojot ogles un tradicionālo transporta degvielu. ASV ir divējādā pozi-
cijā – tehnoloģiju progress un finansiālās intereses aicina to būt tiro tehnoloģiju li-
derim un Parīzes vienošanās entuziastei, bet plašās iespējas apgūt jaunus naftas un
gāzes resursus savā teritorijā daļai industrijas liek būt skeptiskai par uzņemto kursu
uz jauno ekonomiskās attīstības bāzi. Tomēr Starptautiskā Enerģētikas aģentūra pa-
redz ievērojamas izmaiņas enerģijas pieprasījuma pieaugumā nākamajos 15 gados¹⁷,
kas neapšaubāmi atstās iespaidu uz starptautisko tirdzniecību un radīs jaunu akcen-
tu sarunās par tradicionāliem enerģijas veidiem – naftu un gāzi (8. attēls).

8. attēls. Pieprasījuma pieauguma struktūras izmaiņas. Avots: IEA WEO 2016.

ES relatīvi nelielais pieaugums skaidrojams ar ES konsekvento enerģijas efektivitātes politiku. ES likumdošanas mērķis ir panākt pēc iespējas mazāku enerģijas apjomu izmantošanu, neierobežojot ekonomisko izaugsmi un dzīves kvalitāti. Ir vairāki kvalitatīvi lēcieni jaunās ekonomikas nišās – elektrotransports mobilitātē, mājokļu pāreja uz energo-pasīvām vai pat aktīvām formām, dalīšanās ekonomika u. c. Jāatzīmē, ka Vācijā, piemēram, vēja enerģija 2015. gadā nodrošināja 9,7 %, saule – attiecīgi 6,2 % no elektrības patēriņa. Tā ir ievērojama ražošanas daļa, bet tā dominējoši balstīta uz privātiem ieguldījumiem mājāsaimniecībās, industriālos un komerciālos uzņēmumos un patērētāju kooperatīvos. Tādēļ transformācijas process Vācijā zināmā mērā kalpo par praktisko ideju pārbaudes vietu visas ES enerģijas sistēmas reformai 2020.–2030. gadiem.

Pēc iestāšanās Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD) Latvijai ir noformulējies jauns uzdevums 2017. gadam – uzlabot ekonomiskās informācijas kvalitāti un interpretācijas skaidrību. Tāpat kā nevar sekmīgi vadīt biznesu bez labas grāmatvedības, tā valsts politiku nevar sekmīgi prognozēt bez labas statistikas. Lai gan iegūt dalību OECD domnīcā – Starptautiskajā Enerģētikas aģentūrā ir visai grūts un intelektuāli ietilpīgs uzdevums, to jāsāk plānot jau 2017. gadā. Līdzdalība aģentūrā palīdz vairāk uzzināt ne tikai par citiem globālajos tirgos, bet arī par pašiem savu valsti. Tas pamatojams ar labāku informācijas apgūšanu un izmantošanu, plānojot ekonomikas politiku un likumdošanu.

Elektrības pielietojums un izmantošana turpinās pieaugt, un tuvojas brīdis, kad fosilās enerģijas (nafta, gāze, ogles) izmantošanas pieaugums sasniegs savu maksimumu (plato). Jau ap 2027. gadu daudzās vietās būvēt saules un vēja elektrostacijas būs lētāk¹⁸, nekā pielietojot tradicionālo fosilo enerģiju. Vēja ģeneratoru un fotopaneļu (fotovoltāžas) ražošanas un uzstādīšanas izmaksas kritas ļoti strauji. Iemesls ir izgudrotāju, ražotāju globālā konkurence un apjoma ekonomiskā efekta ietekme. Globāli uzstādītās vēja ģeneratoru jaudas pieaugums par divām reizēm ģenerēšanas cenas pazemina par 19 %. Līdzīgā progresā saules tehnoloģiju izmaksu samazinājums ir 26 %. Šī parādība, ko sauc par “mācību kursu” (*learning curve*), ir uzņēmusi pagriezienus. Tehnoloģijas ir ar graužošu pazīmi (*disruptive*) tradicionālajam tirgus modelim un ražošanas veidiem. Fosilā enerģija vēl ilgi saglabās savu nozīmi kā izejviela un enerģijas avots, bet tai būs jāsadzīvo ar ilgtspējīgām enerģijas formām un jāsatilpst enerģijas bilancē. Parīzes vienošanās ir izpildāma, atrodot ekonomiski un politiski pieņemamāko simbiozes modeli gan nacionālās jurisdikcijas, gan reģionu robežās.

Politiskā retorika ar iebildumiem Latvijas līdzdalībai cīņā pret klimata pārmaiņām ir loģiska tik tālu, cik tā atduras pret zināšanu barjeru. Iebildumi un skepses pret drošām un ekonomiski izdevīgām enerģijas formām ir salīdzināma ar skepsi aizsardzības izdevumu jautājumos. Tos grūti vai pat neiespējami pārbaudīt šodien. Šodien tie ir tikai stratēģiski apsvērumi, par kuriem atbildība jāuzņemas politiskai elitei.

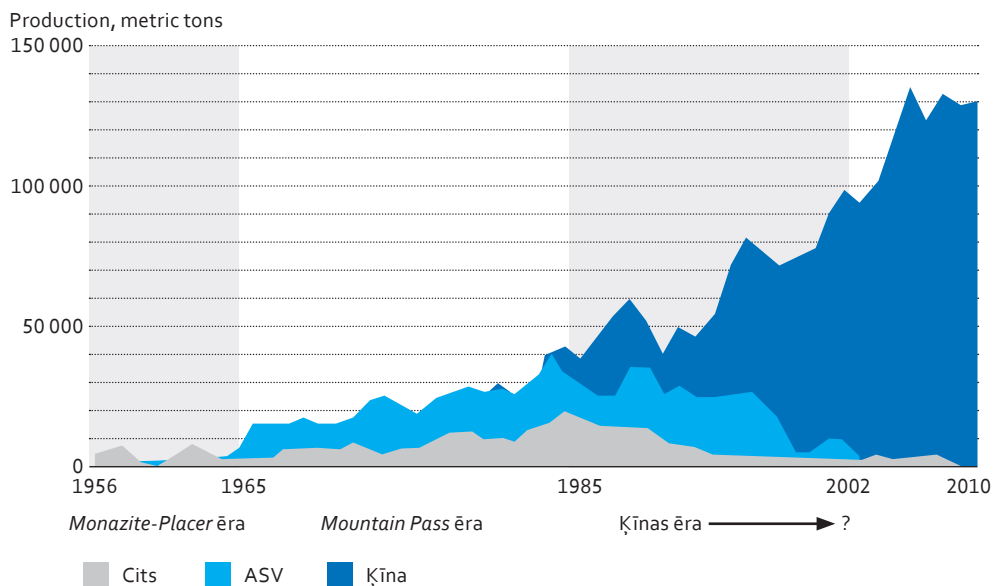
ENERĢIJAS TIRGU JAUNIE IZAICINĀJUMI UN IZMAIŅAS

Visbeidzot, lai pilnībā izprastu topošo jauno starptautisko enerģētikas arēnu, ir vēl virkne aspektu, kuri Latvijas lēmumu pieņēmējiem nedrīkst pāriet secen. Respektīvi, pretruna starp tradicionālās enerģijas ražotājiem un jaunajām enerģijas formām izpaužas dramatiskā elektrības cenu kritumā reģionālajos tirgos. Elektrības cenas kritušās tik dramatiski, ka ekonomiski nevar attaisnot izdevumus pat dažu esošo elektrostaciju modernizācijai, nemaz nerunājot par jaunu celtniecību. Sauciens pēc valsts vai publiskās palīdzības un iejaukšanās ir skaļš un uzstājīgs. Baltijas un Ziemeļvalstu elektrības tirgi ir pilnīgi integrēti, un ciešie starpsavienojumi nodrošina cenu konvergenci. Vienlaicīgi, no apgādes drošības viedokļa par drošiem uzskatītie atjaunojamie resursi gan nevarētu ienākt tirgū bez atbalsta vienā vai otrā formā. ES nav nevienas valsts, kura būtu jauno tehnoloģiju attīstību atstājusi tikai tirgus ziņā.

ES pašlaik ir jauna elektrības tirgus modeļa meklējumos un formulēšanā. Tam ir divi galvenie uzdevumi – panākt elektrostaciju, kuras izmanto fosilos enerģijas resursus, ienākšanu tirgū, kad tas nepieciešams apgādes drošības dēļ, un veicināt atjaunojamo, kas vienlaicīgi ir arī vietējie resursi, integrāciju kopējā tirgū. Jaunais modelis paredz sevišķu lomu patērētājiem un vienlaicīgi arī atjaunojamās enerģijas ražotājiem. Industriālajiem un māsaimniecību patērētājiem ir iespēja izmantot savas teritorijas enerģijas ražošanai, tajā pašā laikā nespecializējoties uz to kā pamatdarbību. Izmantojot savā teritorijā iegūto, piemēram, vēja vai saules enerģiju, patērētāji var izslēgt izmaksas no tīkla un ražošanas pārpalikuma brīžos to nodot kopējā tīklā. Tas nozīmē gan dalīšanas ekonomikas praktisku pielietojumu, gan kopējo valsts energoefektivitātes un drošības paaugstināšanu.

Tāpat, ja līdz šim ģeopolitikas jautājumam uzmanību piesaistīja starptautiskā enerģijas tirdzniecība, resursu izvietojums, transports un tranzīts caur noteiktām teritorijām, tad tagad parādās jauns aspekts – stratēģisko izejvielu un materiālu izvietojums, pieejamība un tirdzniecība. Proti, saules paneļu (fotoelementu), vēja ģeneratoru magnētu, tīklu un elektromobiļu akumulatoru un dzinēju ražošanai nepieciešami retzemju un citi materiāli. To izplatība uz zemeslodes ir plaša, bet komerciāli iegūstamā veidā koncentrēta atsevišķās vietās. Kā parādīts 9. attēlā, Ķīna ir viena no šīm retzemju metālu koncentrācijas vietām.

Ķīnas dominance ir izskaidrojama arī ar to, ka retzemju materiālu nodalīšana no rūdām ekoloģiski ir augstākā mērā bīstama darbība. Ne velti pasaules lielākā retzemju materiālu rūpnīca Ķīnas iekšējā Mongolijā tiek uzskatīta par pasaules piesārņotāko vietu. Līdz ar to parādīties jauns stratēģiskais mērķis – tehnoloģiskiem līdzekļiem pārvarēt piesārņojumu problēmu ražošanas procesā un likvidēt Ķīnas dominanci. Tāpat starp stratēģiskiem materiāliem ierindojami arī citi elementi, kuri

9. attēls. Retzemju metālu ieguve. Avots: US Geological Survey¹⁹

izmantojami elektrotehniskajā un citās rūpniecībās. Kā piemēru var minēt litiju, bet tā izvietojums ir labvēlīgs demokrātiskajai pasaulei – resursi ir atrodami Čīlē, Argentīnā, Austrālijā. Tādējādi enerģijas industrijas transformācijas process virzās uz neatkarību primārās enerģijas piegādē, bet parādās jaunas atkarības: materiāli, tehnoloģijas un iemaņas.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Ņemot vērā globālās enerģētikas jomas tehnoloģiskās un ekonomiskās aktualitātes 2016. gadā, ir virkne lietu, kuras gan ES, gan Latvijas specifiskajā situācijā ir vērts ņemt vērā. 2017. gads būs turpinājums jau esošajām pārmaiņām globālajā enerģijas tirgū un attiecīgi valstu attiecībām. Tādēļ arī no Latvijas ārējās un drošības politikas viedokļa ir fundamentāli svarīgi, ka gan ārpolitikas eksperti, gan diplomāti rūpīgi uzrauga attīstības tendences un norāda lēmumu pieņemējiem uz izaicinājumiem un nepieciešamajām rīcībām. Ir skaidri redzami vairāki vispārīgi secinājumi:

- Sarunās par tirdzniecību nedrīkst aizmirst jaunajām tehnoloģijām nepieciešamo izejvielu un pakalpojumu plūsmu drošību.
- Nacionālajā ekonomikā ir jāsabalansē iespējas ar nepieciešamību panākt ekonomikas nodrošināšanu no ilgtspējīgiem enerģijas avotiem.

- Atjaunojamā enerģija nav pakļauta nekādām finanšu, ekonomiskām vai enerģijas krīzēm. Atjaunojamo resursu izmantošanas pieaugums atšķirībā no naftas vai gāzes nepaaugstina resursa cenu. Tieši pretēji – tehnoloģijas kļūst lētākas. Saulei, vējam un ūdenim kā izejvielām pašizmaksa ir tuva nullei. Turklāt atjaunojamās enerģijas integrācija tirgū rada pieprasījumu pēc izglītota un kvalificēta darba spēka – vajadzīgas gan “baltās”, gan “zilās apkaklītes”, tādējādi radot darba vietas un sekmējot ekonomisko izaugsmi.
- Integrācija enerģijas tirgos, tai skaitā rakstā minētajos, var paaugstināt resursu izmantošanas efektivitāti, un ir ieguvumus drošībai.
- Jārūpējas, lai Lielbritānijas process par izstāšanos no ES vai citi reintegrācijas procesi nemainītu Elektribas sistēmu operatoru tīklu (ENTSO-E un ENTSO-G) un iekšējā tirgus darbību. Enerģijas plūsmas pār robežām, izmantojot tīklus, nav saistītas ar darbaspēka fizisku kustību un muitas procedūrām.
- No tā atvasināta nākamā lielu sistēmu dilemma – kiberdrošība. Tirgiem un sistēmām ir liels mērogs, tādēļ sekmīgs kiberuzbrukums var novest pie katastrofiskām sekām – pie ekonomiskās darbības pārrāvuma un pat iedzīvotāju dzīvībai bīstamām situācijām.
- No šī apsvēruma izriet šāds risinājums – patērētāju kļūšana vienlaicīgi arī par ražotājiem (*prosumers*) nodrošina lielāku pretošanās spēju un izturību sistēmisku traucējumu gadījumos.

Izaicinājumi enerģētikā ir izaicinājumi arī no ģeoekonomiskā un ģeopolitiskā viedokļa. Tomēr, ja agrāk enerģijas resursu nodrošināšana, sevišķi mazām valstīm, bija atkarīga no spējas rast politiski uzticamus partnerus, ar kuriem neveidotos asimetriskas attiecības, tad pie mūsdienu tehnoloģijām kombinācijā ar pieejamajiem resursiem, pašpietiekamība un pašnodrošināšanās kļūst iespējama arī tradicionāli ar enerģijas izejvielām apdalītām valstīm. Tehnoloģiju pārcelšana no izveidotajiem, tradicionālajiem veidiem uz jauniem ir ietilpīgs un sarežģīts process, bet tas politiski un ekonomiski atmaksājas vidējā un ilgākā termiņā. Attiecīgi, no šī izriet arī tālāk minētās konkrētas rekomendācijas Latvijas institūcijām 2017. gadam:

- Ministru kabinetam jāizveido platforma ministru atbildībai un sadarbībai pēc Eiropas Komisijas²⁰ formāta parauga Eiropas Enerģijas savienības principu realizācijai.
- Ārlietu dienestam ir jāsekmē Eiropas Parlamenta un Padomes vienošanos par starpvaldību līgumiem par enerģijas piegādēm no trešajām valstīm²¹ īstenošana.
- Tā sauktās Eiropas Komisijas “Ziemas paketes 2016”²² apspriešana pirms kļūšanas par Eiropas normatīvajiem aktiem pieprasa labu, koordinētu sadarbību starp gandrīz visām valsts institūcijām, dialogus ar industrijas un iedzīvotāju grupām. Ietekme būs uz laika periodu pēc 2020. gada, bet jau 2017. gadā jābūt gataviem vairākiem nacionālajiem plāniem.

- Ārlietu ministrijai ir jābūt līdera lomā nākamās barjeras pārvarēšanai tuvākā vai tālākā nākotnē OECD ietvaros – jāvirza Latvijas iestāšanās Starptautiskajā Enerģētikas aģentūrā (IEA)²³.
- Absolūti svarīgs uzdevums ir realizēt dzīvē enerģijas datu un informācijas atklātību un interpretāciju industrijai un iedzīvotājiem saprotamā veidā. Tas prasīts gan “Ziemas paketē”, gan Eiropas Regulatoru koordinācijas aģentūras (ACER) ziņojumā.²⁴ Šis ir ārkārtīgi svarīgi arī ārlietu dienesta darbiniekiem, pildot diplomātiskās misijas gan ES, gan ārpus tās. Dienesta darbiniekiem ir jābūt labam saturiskajam atbalstam, tostarp, izmantojot ES, Latvijas un OECD datu bāzes.
- Lai gan Baltijas gāzes tirgus veidošana par 90 % atkarīga no industrijas (gāzes sistēmu operatoru) sadarbības ar tirgus dalībniekiem ES likumdošanas²⁵ organizatoriskā un likumdošanas rāmī, valsts institūcijām ir rūpīgi jāuzrauga notiekošais, tostarp, ciešā sadarbībā ar mūsu reģionālajiem partneriem, izmantojot to zināšanas.
- Visbeidzot, Ārlietu ministrijai ir jāizmanto vēstniecība ASV, lai pēc iespējas operatīvāk iegūtu informāciju par aktivitātēm naftas, dabasgāzes un tīro tehnoloģiju sektoros. ASV pozīcija klimata politikas jautājumos atstās izšķirošu ietekmi uz pasaules enerģētikas tirgu un attiecībām ar ES.

ATSAUCES

- ¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” *Latvijas Republikas Ārlietu ministrija*, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf, 20-21.
- ² “Paris Agreement,” *Climate Action*, 2015, http://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en
- ³ Sherisse Pham, “Why Apple is investing in wind turbines in China,” *CNN Tech*, 09.12.2016, <http://money.cnn.com/2016/12/09/technology/apple-wind-turbine-china-investment/index.html>
- ⁴ “Latvijas enerģētiskās drošības stiprināšanai nepieciešama plašāka vietējo enerģijas resursu izmantošana,” *Latvijas Valsts prezidents*, 29.11.2016., http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=603&art_id=24638
- ⁵ “Komisijas ekspertu ziņojums par līdzšinējo Latvijas enerģētikas politikas ietvaru un rekomendācijas procesa uzlabošanai,” *Enerģētikas drošības komisija*, 29.11.2016, http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/2016_Energetikas_drosibas_komisijas_zinojums.pdf
- ⁶ “Baltijas valstu premjeri parakstījuši vienošanos par vienota gāzes tirgus attīstīšanu,” *Delfi*, 09.12.2016., http://www.delfi.lv/bizness/biznesa_vidē/baltijas-valstu-premjeri-parakstijusi-vienosanos-par-vienota-gazes-tirgus-attistisanu.d?id=48283331
- ⁷ “European Spot Gas Markets,” *ICIS*, 2016, <http://www.icis.com/energy/gas/europe/european-spot-gas-markets/>
- ⁸ “Natural Gas Spot and Futures Prices (NYMEX),” *EIA*, 2016, http://www.eia.gov/dnav/ng/NG_PRI_FUT_S1_D.htm

- ⁹ "Lietuvas enerģētikas ministrs: Klaipēdas terminālim un Inčukalna krātuvei būtu jāstrādā koordinēti," *LSM*, 18.04.2016., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/ekonomika/zinas/lietuvas-energetikas-ministrs-klaipedas-terminalim-un-incukalna-kratuvei-butu-jastrada-koordineti.a178621/>
- ¹⁰ "Capacity and gas flow data," *Amber Grid*, 2016, <https://www.ambergrid.lt/en/transportation-services/capacity-information/capacity-and-gas-flow-data>
- ¹¹ Turpat.
- ¹² "Arctic gas for customers," *Statoil*, 2016, <http://www.statoil.com/en/ouoperations/gas/pages/arcticgas.aspx>
- ¹³ Lai gan publikā telpā bieži tika lietoti līgumu konfidencialitātes nosacījumi, tie nebija nekādi noslēpumi trešajām pusēm un līdz ar to saskaņā ar pašu līgumu nosacījumiem bija kļuvuši publiski.
- ¹⁴ "AS "Conexus Baltic Grid" dibināšanas sapulce," *Latvijas Gāze*, 12.2016., <http://www.lg.lv/?id=3408&lang=lat>
- ¹⁵ "Rokasgrāmata dabasgāzes tirgotājiem Latvijā," *Conexus Baltic Grid*, 2016, <http://www.lg.lv/conexus/>
- ¹⁶ "Trump team memo on climate change alarms Energy Department staff," *Reuters*, 09.12.2016, <http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-climate-idUSKBN13Y2R6>
- ¹⁷ "World Energy Outlook 2016," *International Energy Agency*, 2016, <https://www.iea.org/newsroom/news/2016/november/world-energy-outlook-2016.html>
- ¹⁸ "New Energy Outlook 2016. Powering a Changing World," *Bloomberg*, 2016, <https://Www.Bloomberg.Com/Company/New-Energy-Outlook/>
- ¹⁹ "Rare Earth Elements," *Texas Mineral Resources Corp.*, 2016, http://tmrcorp.com/mobile/rare_earth_elements/
- ²⁰ "Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council," *European Commission*, COM(2016) 759 final, 30.11.2016, http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_en_act_part1_v9_759.pdf
- ²¹ "Commission welcomes agreement to ensure compliance of Intergovernmental Agreements in energy with EU law," *European Commission*, 08.12.2016, <http://ec.europa.eu/energy/en/news/commission-welcomes-agreement-ensure-compliance-intergovernmental-agreements-energy-eu-law>
- ²² "Commission proposes new rules for consumer centred clean energy transition," *European Commission*, 30.11.2016, <http://ec.europa.eu/energy/en/news/commission-proposes-new-rules-consumer-centred-clean-energy-transition>
- ²³ *International Energy Agency*, <https://www.iea.org/>
- ²⁴ "ACER Market Monitoring Report 2015 – Consumer Protection and Empowerment," *ACER*, 09.11.2016, http://www.acer.europa.eu/Official_documents/Acts_of_the_Agency/Publication/ACER%20Market%20Monitoring%20Report%202015%20-%20CONSUMER%20PROTECTION%20AND%20EMPOWERMENT.pdf
- ²⁵ "Joint Functionality Process," *ENTSOG*, 2016, <http://www.entsog.eu/publications/joint-functionality-process>

LATVIJAS DIASPORAS LOMA LATVIJAS ĀRPOLITISKĀS RĪCĪBPOLITIKAS IETVARĀ

Ilze Garoza, Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības ģenerālsekretāre

Nemot vērā pieaugošo Latvijas valstspiederīgo skaitu pasaulē, sadarbība ar diasporu pēdējos gados ir kļuvusi par nozīmīgu Latvijas ārpolitiskās rīcībpolitikas sastāvdaļu, kuras plānošanā un īstenošanā ir iesaistīta gan Latvijas Ārlietu ministrija, gan savas kompetences ietvaros arī Kultūras, Izglītības un zinātnes, kā arī Ekonomikas ministrija un to padotības iestādes. Pēc Ārlietu ministrijas aplēsēm ārvalstīs dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo skaits ir sasniedzis 370 000, kuru lielākā daļa mājo Lielbritānijā, ASV, Īrijā, Vācijā, Zviedrijā, Kanādā, Austrālijā un Krievijā.

Šī raksta ietvaros, atskatoties uz Latvijas sadarbību ar diasporu 2016. gadā, Latvijas diaspora tiks apskatīta kā Latvijas ārpolitiskās rīcībpolitikas sastāvdaļa un vienlaikus kā Latvijas nacionālās saliedētības un integrācijas politikas subjekts, kam izstrādāti un caur Latvijas ārlietu resoru un diasporas organizācijām nodrošināti dažādi atbalsta mehānismi. Šī raksta ietvaros aizvadītā gada norises sadarbībā ar diasporu tiks analizētas, pirmkārt, caur 2016. gada janvārī Latvijas ārlietu ministra prezentētā ikgadējā ārpolitikas ziņojuma prizmu¹, otrkārt, par pamatu izvērtējumam izmantojot Ārlietu ministrijas izstrādātajā Rīcības plānā sadarbībai ar diasporu iezīmētos darbības virzienus.

DIASPORA KĀ LATVIJAS ĀRPOLITISKO MĒRĶU ĪSTENOŠANAS ATBALSTA MEHĀNISMS

Latvijas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča 2016. gada janvārī prezentētais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos iezīmēja Latvijas ārpolitiskās prioritātes 2016. gadam, par galveno mērķi izvirzot – gādāt par Latvijas drošību un ekonomiskajām interesēm.²

Latvijas drošības stiprināšana ir bijis arī viens no Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) un tās dalīborganizāciju pamatmērķiem kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas. Īpaši nozīmīga loma transatlantiskās drošības un sadarbības stiprināšanā kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas pirmās dienas ir bijusi latviešu kopienām ASV un Kanādā, kuras jau no Aukstā kara laikiem bija guvušas pieredzi komunikācijā ar savu mītnes zemju valdībām, iestājoties par Latvijas okupācijas neatzišanu brīvajā pasaulē. Atbalsta sniegšana Latvijas drošībai vispirms tika īstenota caur plašu un finansiāli ietilpīgu lobēšanas kampaņu, lai panāktu Latvijas uzņemšanu NATO, bet kopš Krievijas iesaistīšanās Ukrainas konfliktā un Krimas pretlikumīgās aneksijas, – lai pievērstu starptautiskās sabiedrības uzmanību Austrumeiropas drošībai un nodrošinātu NATO aktīvu iesaisti Baltijas valstu aizsardzībā.

2016. gadā iekšpolitiskās norises ASV, tajā skaitā saspringtā un ASV sabiedrību polarizējošā priekšvēlēšanu kampaņa pirms novembrī notikušajām ASV prezidenta vēlēšanām aktualizēja virkni ar transatlantisko sadarbību un drošību saistītu jautājumu. Šajās diskusijās vistiešākā veidā bija ierauta arī Amerikas latviešu kopiena, kuru Latvijas amatpersonas tiešā un aizklātā veidā centās uzrunāt, aicinot to savā demokrātiskajā izvēlē, par ko balsot, paturēt prātā Latvijas drošības intereses. Kā īpaši uztraucošs signāls baltiešiem ASV priekšvēlēšanu kampaņā izskanēja republikāņu partijas izvirzītā prezidenta amata kandidāta Donalda Trampa izteikumi laikrakstam *New York Times*, ka situācijā, ja Krievija nolemtu šķērsot Igaunijas, Latvijas vai Lietuvas robežu, viņš vēl izvērtētu, vai aizstāvēt tās NATO dalībvalstis, kuras nav izpildījušas savas saistības par aizsardzības budžeta tēriņiem. Situāciju vēl vairāk saasināja Donalda Trampa padomnieka, bijušā ASV Pārštāvju palātas spīkera Ņūta Gingriča drīz pēc tam sekojošie izteikumi, kas Igauniju pielīdzināja Sanktpēterburgas piepilsētai, kuras dēļ ASV nebūtu vērts riskēt iesaistīties kodolkarā ar Krieviju.

2016. gada 23. jūlijā Amerikas latviešu apvienības (ALA) valde, reaģējot uz Trampa izteikumiem attiecībā uz NATO kolektīvās drošības pamatprincipiem, izplatīja publisku paziņojumu, nosodot šādus “beztbildīgus” izteikumus, kas ir pret-runā ar ASV ārpolitisko doktrīnu vairāk nekā pusgadsimta garumā. Vienlaikus ALA savā paziņojumā “kategoriski iestājās par transatlantisko saišu saglabāšanu un veicināšanu starp ASV un Eiropas Savienību, NATO vienotības un aizsardzības spēju stiprināšanu”³. Tajā pat laikā ALA attiecībā uz ASV prezidenta amata kandidātiem lēma ieturēt neitrālu nostāju, uzsverot, ka tā kā sabiedriska bezpeļņas organizācija vienmēr ir ievērojusi politisko neitralitāti, atspoguļojot ALA biedru un ASV latviešu politiskās izvēles brīvību. Tāpat ALA savā pozīcijā skaidroja, ka savos 65 darbības gados ALA ir sadarbojusies ar daudziem prezidentiem un ASV administrācijām gan demokrātu, gan republikāņu partijas vadībā.

“Arī šī rudens vēlēšanās mēs kā sabiedriska organizācija ievērosim partejisku neitralitāti un nepaudisim atbalstu kādam konkrētam kandidātam, bet strādāsim, lai izglītotu un informētu nākamo ASV prezidentu par Latvijas un Baltijas valstu centieniem, bažām un tiekšanās pēc starptautiskās drošības un miera Eiropā,” vēstīja ALA priekšsēža Pētera Blumberga parakstītais paziņojums.

Nemot vērā politisko uzskatu atšķirības gan Amerikas latviešu apvienības biedru vidū, gan Apvienotajā Baltiešu komitejā (*Joint Baltic American National Committee – JBANC*) pārstāvēto latviešu, lietuviešu un igauņu organizāciju starpā, JBANC, līdzīgi kā ALA, nolēma ieturēt neitralitātes pozīciju attiecībā uz ASV prezidenta amata kandidātiem, bet pievienojās Centrāleiropas un Austrumeiropas koalīcijas kopīgi izplatītajiem paziņojumiem un vienlaikus caur saviem komunikācijas kanāliem izplatīja informāciju par dažādu kandidātu nostāju jautājumos, kas skar transatlantisko drošību un sadarbību.

Tikmēr ASV Rietumkrastā bāzētās Amerikas Baltiešu brīvības ligas prezidents, kādreizējais jūras kājnieks un Vjetnamas kara veterāns Valdis Pavlovskis, reaģējot uz Donalda Trampa izteikumiem, nosūtīja republikāņu partijas virzītajam ASV prezidenta amata kandidātam atklātu vēstuli, asi nosodot Trampa izteikto gatavību atkāpties no NATO vienošanās, kas palīdzējusi nodrošināt mieru Eiropā vairāk nekā 70 gadu garumā, un aicinot viņu apliecināt un apsolīt nepamest Baltijas valstis iepretim Putina centieniem atjaunot Padomju laika impēriju.

Runājot par NATO militārā atbalsta paplašināšanu Baltijas reģionam, PBLA priekšsēdis Jānis Kukainis, kura vadībā 2000. gadu sākumā tika īstenota lobija kampaņa par labu Latvijas uzņemšanai NATO, atkārtoti un konsekventi ir atgādinājis Latvijas valdībai nodrošināt aizsardzības budžeta palielinājumu līdz 2 %, uzsverot šī soļa lielo politisko nozīmi, cenšoties aizstāvēt Latvijas drošības intereses ASV un Kanādā. Šāds aicinājums tika atkārtoti izteikts PBLA gadskārtējā valdes sēdē 2016. gada oktobrī: “Mēs atkārtoti vēršamies pie Latvijas valdības ar aicinājumu apliecināt savas rūpes par Latvijas drošību un izpildīt NATO saistības, nekavējoties atvēlot valsts aizsardzībai vismaz 2 % no IKP. Vienlaikus mēs aicinām savu mītnes zemju valdības stingri iestāties par NATO kolektīvās aizsardzības principiem un Baltijas valstu aizsardzību apdraudējuma gadījumā.” PBLA valde aicināja arī savas biedru organizācijas – ALA un LNAK – darīt iespējamo, lai panāktu ASV un Kanādas līdzdalību NATO Stratēģisko komunikāciju izcilības centra darbā Latvijā, uz ko PBLA valdes sēdē 2016. gada oktobrī aicināja NATO Stratēģisko komunikāciju izcilības centra direktors Jānis Sārts.

Lai veicinātu informācijas apmaiņu un koordinētu savstarpējās aktivitātes, ik ceturksni Vašingtonā, D. C., Apvienotās baltiešu komitejas sasaukumā notiek baltiešu

organizāciju pārstāvju tikšanās ar trīs Baltijas valstu vēstniekiem un diplomātiem. Šo tikšanos laikā tiek pārrunātas abu pušu prioritātes, kā arī rīcības plāns tuvākajiem mēnešiem.

Nemot vērā pieaugošo satraukumu par transatlantisko attiecību nākotni, ALA un JBANC Vašingtonā, D. C., kā arī BAFL Kalifornijā 2016. gadā turpināja īstenot aktīvu Latvijas drošības interešu aizstāvību saziņā ar ASV Valsts departamentu, ASV Kongresu un Vašingtonā un Kalifornijā bāzētajām domnīcām. Šajā saistībā ALA saziņā ar dažādu institūciju un organizāciju vadītājiem centās pievērst uzmanību Krievijas hibrīdkara draudiem Austrumeiropā, tajā skaitā Krievijas izvērstajai propagandai un dezinformācijas kampaņai pasaulē. Šim jautājumam ALA pievērsa pastiprinātu uzmanību gan martā Čikāgā notikušā informatīvā seminārā, gan maijā Losandželosā notikušajā Amerikas latviešu apvienības 60. kongresā, kurā par Krievijas propagandas un dezinformācijas metodēm Eiropā bija aicinātas runāt filmas "Māsterplāns" veidotājas Inga Sprinģe un Sanita Jemberga. Savukārt 2016. gada septembrī Vašingtonā, D. C., notika ALA rīkota paneldiskusija, kuras fokusā bija ASV prezidenta amata kandidātu ārpolitiskā programma, jo īpaši attiecībā uz Baltijas valstīm.

Kā centrālie jautājumi 2016. gadā notikušajās diskusijās ar ASV amatpersonām, bija transatlantisko saišu un drošības stiprināšana, konkrēti, – atbalsts ASV valdības proponētajai Eiropas Iedrošināšanas iniciatīvai, kam 2017. gadā bija paredzēts piešķirt 3,4 miljardus ASV dolāru. Sarunās ar ASV amatpersonām ALA atkārtoti arī aicinājusi, lai šie līdzekļi tiktu tērēti maksimāli tuvu NATO Austrumu robežai, ar to signalizējot aicinājumu šos līdzekļus novirzīt drošības stiprināšanas projektiem Baltijas reģionā. Vienlaikus ALA pārstāvji sarunās ar ASV Valsts Departamenta amatpersonām iestājās par Krievijai noteikto ekonomisko sankciju turpināšanu līdz brīdim, kad Krievija pilnībā izpildīs Minskas vienošanās attiecībā uz Ukrainu. Lai pievērstu uzmanību Krievijas dezinformācijas kampaņām un Baltijas valstu atbildēi, ALA kopā ar PBLA 2016. gadā vasarā Vašingtonā rīkoja apaļā galda diskusiju ar Vašingtonā atrodošos baltiešu mediju un Radio Brīvā Eiropa/Radio Brīvība, kā arī Austrumeiropas politikas analīzes centra pārstāvju līdzdalību. Tam sekoja Centrāleiropas un Austrumeiropas koalīcijas rīkota noklausīšanās ASV kongresā, kuras fokusā bija Krievijas izvērstā dezinformācijas kampaņa Rietumu pasaulē. Lai veicinātu ne tikai Rietumu politiķu, bet arī plašākas sabiedrības informētību un izpratni par Padomju Krievijas noziegumiem pret latviešu tautu, ALA 2016. gadā finansēja mākslas filmas "Melānijas hronikas" tulkošanu un titrēšanu angļu valodā.

KANĀDAS LATVIEŠU DEVUMS LATVIJAS DROŠĪBAS STIPRINĀŠANĀ

Savu lomu transatlantisko attiecību stiprināšanā uzņēmusies arī Latviešu Nacionālā apvienība Kanādā (LNAK). Līdzīgi kā ALA, LNAK par vienu no galvenajiem darba uzdevumiem ir izvirzījusi atbalsta sniegšanu Latvijas nacionālās drošības un transatlantisko saišu stiprināšanai. Līdzīgi kā ALA un JBANC ASV, tā arī LNAK Kanādā rīko regulāras tikšanās ar parlamentāriešiem, valdības pārstāvjiem, kā arī ar vietējām domnīcām. Īsi pēc Kanādas premjerministra Džastina Trudo (*Justin Trudeau*) stāšanās amatā LNAK nosūtījusi Trudo adresētu vēstuli, sveicot viņu jaunajā amatā un vienlaikus atgādinot par komunistiskā terora noziegumiem pret Baltijas valstīm un “Tribute to Liberty” centieniem Kanādas galvaspilsētā celt pieminekli komunistiskā režīma upuriem. Kā to ziņo LNAK priekšsēdis Andris Ķesteris, kurš pildīja arī Baltiešu federācijas priekšsēža pienākumus, LNAK 2016. gadā turpināja sniegt atbalstu Ukrainai, atbalsta jaundibināto filmu festivālu “*Legacy of the Cold War*”, kā arī ukraiņu kopienas informatīvo autobusu, kas ceļo pa Kanādu un stāsta par genocīdu pret ukraiņu tautu. LNAK tiešā veidā ir arī iesaistīta 14. jūnija deportāciju un Melnās lentes dienas atceres rīkošanā, atgādinot Kanādas sabiedrībai par Padomju Savienības noziegumiem pret Baltijas valstīm. Tāpat LNAK prioritāšu lokā ietilpst Magnitska likumprojekta lobēšana Kanādas parlamentā, kas paredz sankcijas Krievijas amatpersonām, kuras iesaistītas korupcijas shēmās un cilvēktiesību pārkāpumos un uzskatāmas par līdzatbildīgām ieslodzījumā mirušā advokāta Sergeja Magnitska lietā.

LATVIJAS DIASPORA EIROPAS IEKŠPOLITISKO NORIŠU DEGPUNKTĀ

Reaģējot uz dažādiem drošības satricinājumiem Eiropā, savu pienesumu diskusijās par Eiropas Savienības iekšējās drošības jautājumiem izteikusi arī Eiropas latviešu apvienība (ELA). 2016. gada jūlijā, reaģējot uz teroraktu Nicā, kas prasīja 84 cilvēku dzīvību. ELA izplatīja paziņojumu, kurā tā pauda dziļu nožēlu par “necilvēcīgajiem uzbrukumiem Nicas iedzīvotājiem un viesiem dienā, kad Francija svin savas un visas Eiropas pamatvērtības – brīvību, vienlīdzību un brālību”. Savā paziņojumā ELA norādīja, ka terora aktu augošais skaits Eiropā vieš nedrošības sajūtu ikvienā, kurš vēlas brīvi ceļot, studēt vai strādāt aiz Latvijas robežām, aicinot atbalstīt aktīvu Latvijas un Eiropas Savienības politiku terorisma un radikalizācijas apkarošanā, vienlaikus sargājot Eiropas brīvības, vienlīdzības un brālības telpu.

Pēc šī gada jūnijā Lielbritānijā notikušā referenduma par izstāšanos no Eiropas Savienības, latviešu diasporas organizācijas – PBLA, ELA un Latviešu Nacionālā padome Lielbritānijā (LNPL) – tikās ar Lielbritānijas vēstniecības diplomātiem, aktualizējot Latvijai un latviešu kopienai svarīgus jautājumus. Šajā sarunā PBLA izteica bažas par Lielbritānijas tālāko lomu transatlantisko attiecību modelī un starptautiskajā drošības sistēmas ietvarā, Eiropas latviešu apvienība aktualizēja jautājumu par Lielbritānijā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo statusu un iegūtā sociālā nodrošinājuma kontinuitāti, savukārt LNPL izteica raizes par neiecietības izpausmēm pret iebrāucējiem, tajā skaitā no Latvijas, un uzsvēra iecietīgas sabiedrības veidošanas nozīmi.

Kā to 2016. gada oktobra sākumā Rīgā notikušā PBLA 60. gadskārtai veltītā konferencē skaidroja PBLA dalīborganizāciju priekšsēži, katras latviešu mītnes zemes iekšpolitiskā situācija, ekonomiskais stāvoklis un politiskās kultūras tradīcijas lielā mērā diktē šo dalīborganizāciju darbības fokusu un metodes. ALA priekšsēdis Pēteris Blumbergs skaidroja, ka ASV politiskā kultūra veicinājusi politiski aktīvas latviešu kopienas izveidi ASV, kas aktīvi iestājusies par ciešām transatlantiskām attiecībām un atbalstu Latvijas drošības stiprināšanai. Ne mazāk svarīga esot ASV loma kā brīvās pasaules līderim, kam var būt nozīmīga loma Latvijas drošības stiprināšanas labā.

Nemot vērā atšķirīgos apstākļus, kādos veidojusies latviešu kopiena Eiropā, ko veido lielākoties nesenās emigrācijas pārstāvji, ELA fokuss 2016. gadā ir bijis vērsts uz iekšējās sadarbības un pilsoniskās līdzdalības veicināšanu Eiropas latviešu kopienā. Pēc ELA aplēsēm, balstoties uz dažādu valstu statistikas datiem, šobrīd dažādās Eiropas valstīs ārpus Latvijas dzīvo 240 000 Latvijas valstspiederīgo. Eiropas latviešu diaspora K. Graša skaidrojumā ir “ļoti strauji pieaugošs organisms”, kas pieredzējis lielu pieaugumu pēdējo 15, bet jo īpaši pēdējo desmit gadu periodā.

Apzinoties nesenās emigrācijas straujos asimilācijas tempus, kā to uzrāda arī Latvijas Universitātes pētnieku veiktie pētījumi⁴, ELA uzsver, ka šī brīža prioritārais uzdevums ir sasniegt šos cilvēkus, pirms tie pilnībā asimilējas savās mītnes zemēs. Līdz ar to, kā skaidro Kristaps Grasis, ELA fokuss šobrīd ir diasporas interešu pārstāvēšana, nevis Latvijas intereses mītnes zemēs, jo līdz tam šai jaunajai sabiedrībai vēl ir jānobriest. To apliecina arī pēc ELA pasūtījuma 2016. gadā veiktais pētījums par Eiropā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pilsonisko līdzdalību. Atbildot uz jautājumu par līdzdalību aktivitātēs, kas vērstas uz sabiedrisko un politisko procesu ietekmēšanu Latvijā un ārpus tās, tikai 5,4 % respondentu uzrādīja, ka tie sazinājušies ar mītnes zemes deputātiem vai citām valsts amatpersonām.⁵ Tā vietā daudz vairāk respondentu (31,8 %) bija piedalījušies Latvijas e-demokrātijas procesos, parakstot iniciatīvas portālā www.manabalss.lv. “Tikai vienojot un veicinot to pilsonisko

līdzdalību, pastāv iespēja, ka Eiropas latviešu kopiena varētu izveidoties par vienotu politisko balsi,” skaidro ELA priekšsēdis.

2016. gadā ELA pārstāvēja 22 dalīborganizācijas 18 valstīs. Tās aizvadītā gada prioritārais uzdevums bijis sasniegt stāvokli, ka ELA dalīborganizācijas neeksis-tē tikai uz papīra, bet aiz tām stāvētu reāli cilvēki. Šādā nolūkā ar Latvijas valdības piešķirtu finansiālo atbalstu izdevies realizēt vairākus projektus, kas bijuši vērsti uz pilsoniskās līdzdalības stiprināšanu latviešu mītnes zemēs. Par ELA prioritārajiem darbības virzieniem organizācijas priekšsēdis definējis ne vien pilsoniskās līdzdalī-bas stiprināšanu, bet arī latviskās izglītības pieejamību un Latvijas kultūras pieeja-mību Eiropā.

Lai mazinātu asimilācijas riskus Eiropā dzīvojošo latviešu ģimenēm ar bērniem, ELA kopā ar PBLA uzsvērusi nepieciešamību sniegt visa veida atbalstu latviskās iz-glītības programmām. Šajā nolūkā 2016. gada oktobrī PBLA valde apstiprināja re-zolūciju, aicinot Latvijas Izglītības un zinātnes ministriju un Ārlietu ministriju sa-darbībā ar ES atbildīgajām institūcijām īstenot dzīvē 1977. gadā pieņemto Eiropas kopienu padomes direktīvu 77/486/EEC par migrējošo darba ņēmēju bērnu izglītī-bu, kuras 3. pants nosaka, ka “dalībvalstis, saskaņā ar tajās pastāvošajiem apstākļiem un tiesību sistēmām un sadarbībā ar izcelsmes valstīm, veic attiecīgus pasākumus, lai 1. pantā minētajiem bērniem līdztekus vispārējai izglītībai veicinātu arī dzimtās valodas un izcelsmes valsts kultūras mācīšanu”. Izglītības jomā Latvijas atbildīgās institūcijas tika aicinātas izstrādāt diasporas izglītības attīstības koncepciju, kā arī izveidot diasporas skolēnu apmaiņas programmu, kas stiprinātu diasporas jauniešu saites ar Latviju.

LATVIJAS DIASPORAS LOMA LATVIJAS EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS VEICINĀŠANĀ

Raugoties uz Latvijas Ārlietu ministra otro izvirzīto mērķi 2016. gadam – Latvijas ekonomisko interešu aizstāvību pasaulē, Latvijas diasporas loma šobrīd būtu vērtē-jama kā sekundāra, jo tās rīcībā nav tiešu ietekmes mehānismu – atšķirībā no poli-tiskās ietekmes svirām, kādas ir citās valstīs dzīvojošajām lokāli balsstiesīgajām lat-viešu kopienām. Tajā pat laikā ar Latvijas Ārlietu ministrijas tiešu finansiālu atbalstu ir uzsāktas iniciatīvas, kas vērstas uz Latvijas ekonomisko interešu un tirdzniecības sakaru veicināšanu un ieguldījumu un zināšanu kapitāla piesaisti, šajā procesā iesaistot ārpus Latvijas dzīvojošos uzņēmējus un dažādu nozaru speciālistus.

Cenšoties veicināt mērķtiecīgāku diasporas iesaisti Latvijas tautsaimniecībā, PBLA sadarbībā ar Ārlietu ministriju un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru 2013. gadā Rīgā rīkoja pirmo Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forumu (PLEIF), kam sekoja otrais šāds forums Rīgā 2015. gada vasarā, kura laikā vairākiem dalībniekiem radās ideja par šāda foruma rīkošanu ārpus Latvijas. Pēc Austrālijas dalībnieku ierosmes pirmais reģionālais forums ar skatu uz Austrālijas un Klusā okeāna reģionu sadarbībā ar Latviešu apvienību Austrālijā un Jaunzēlandē paredzēts Melburnā, Austrālijā, 2016. gada 29. un 30. decembrī. Pasākums plānots sasaistē ar tur notiekošajām Austrālijas latviešu 56. Kultūras dienām, kas tradicionāli vienuviet pulcē lielu skaitu latviešu no dažādām Austrālijas pilsētām un citām reģiona valstīm. Saskaņā ar Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem Austrālijā 2015. gadā Latvijas tirdzniecības partneru sarakstā ierindojās 60. vietā ar kopējo tirdzniecības apgrozījumu 14,16 miljoni eiro. Tā ierindojās 53. vietā eksporta valstu vidū ar kopējo apgrozījumu 13 213 386 eiro jeb 0,14 % apmērā no Latvijas ārējā eksporta bilances un 71. vietā importētājvalstu sarakstā ar apgrozījumu 9 952 770 eiro jeb 0,01 % apmērā no Latvijas importa bilances. Ņemot vērā līdzšinējos nelielos tirdzniecības apmērus ar Austrāliju un Latvijas izvirzīto mērķi apgūt jaunus eksporta tirgus, Ārlietu ministrija atbalstīja PLEIF norisi Austrālijā, kas vērsts uz Klusā okeāna reģionā dzīvojošo latviešu uzņēmēju iesaisti ekonomisko sakaru veicināšanā ar Latviju. Bez pirmā reģionālā foruma norises Melburnā 2016. gadā PBLA un tās dalīborganizācijas īstenoja vairākus citus pasākumus, kas bija vērsti uz diasporas iesaisti Latvijas tautsaimniecībā.

Izpildot Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju foruma iniciatoru – PBLA pasūtījumu, *Dr. sc. pol.* Ieva Birka 2016. gada septembrī veica daļēji strukturētas intervijas ar 2015. gada vasarā pēc Ministru prezidentes amatā esošās Laimdotas Straujumas iniciatīvas izveidotās Diasporas uzņēmēju konsultatīvās padomes locekļiem, izvērtējot padomes darbības efektivitāti, kā arī apkopojot ieteikumus padomes darbībai nākotnē un diasporas iesaistei Latvijas tautsaimniecībā. Diasporas uzņēmēju padome kopumā bija skeptiski noskaņota par savu līdzšinējo sadarbības modeli ar Latvijas valdību, ņemot vērā, ka šī padome kopš gadu mijā notikušās valdības maiņas nav sasaukta nevienu reizi, ja neskaita pavasarī notikušu sarunu ar Ministru prezidenta padomniekiem. Šīs sarunas laikā tika izteikts priekšlikums Diasporas uzņēmēju konsultatīvo padomi integrēt Nacionālās attīstības padomes sastāvā, uz kuras pirmo tikšanos 2016. gada 1. decembrī bija aicināts viens pārstāvis no diasporas uzņēmēju puses.

Uz jautājumu, kā veicināt Latvijas diasporas iesaisti Latvijas tautsaimniecībā, Diasporas uzņēmēju konsultatīvā padome kā īpaši svarīgu izceļ nepieciešamību izveidot pasaules latviešu uzņēmēju un dažādu nozaru speciālistu datu bāzi. Padome

uzsver, ka šādai iniciatīvai ar aicinājumu pievienoties šai datu bāzei būtu jānāk no valsts puses vai no kādas konkrētas valsts amatpersonas. Vienlaikus reizē ar datu bāzes izveidi svarīgi būtu attīstīt arī efektīvu un ilgtspējīgu komunikāciju stratēģiju ar diasporas uzņēmējiem un dažādu nozaru speciālistiem, nodrošinot tos ar aktuālāko informāciju par līdzdalības iespējām.

Jāatzīmē, ka ārzemēs dzīvojošie tautieši jau tagad ik gadu uz Latviju saskaņā ar Latvijas Bankas datiem pārskaita vairāk nekā pusmiljardu eiro⁶, kas veido gandrīz 2 % no Latvijas IKP. Ir svarīgi panākt, ka vismaz daļa šo līdzekļu neaiziet tikai patēriņam, bet arī tiek ieguldīti Latvijas ilgtspējīgā attīstībā.

Latvijas valdībai būtu jāapzina un jāuzrunā patriotiski noskaņotā diaspora, tie, kuri strādā labos amatos un kuri ir absolvējuši labas universitātes, uzskata padomes locekļi. “TechHub Rīga” līdzdibinātājs Andris Bērziņš norāda, ka patriotiski noskaņotā diaspora ir “grupa, kura arī neatbraucot var dot zināmu labumu Latvijas valstij, investējot savu laiku un idejas”. Savukārt “NCH Capital” viceprezidents Kārlis Cerbulis uzsver, ka “[...]iniciatīva un doma, ka ar diasporu ir jāstrādā, ir laba, un tai pat ir kritiska nepieciešamība”. Ārzemēs izglītību un pieredzi ieguvuši jaunie profesionāļi var sniegt nozīmīgu ieguldījumu gan dažādu nozaru attīstībā, gan jaunu eksporta tirgu apguvē. Diasporas uzņēmēju konsultatīvās padomes loceklis, “Nordplay” izpilddirektors Pēteris Stupāns uzskata, ka diasporas globālais tīkls ir latviešu uzņēmēju eksporta panākumu atslēga, kurus varētu piesaistīt kā konsultantus par konkrētās valsts tirgu un kultūru, gaumi un niansēm. Lai panāktu šo cilvēku iesaisti, primārais uzdevums ir efektīvas komunikāciju stratēģijas izstrāde un īstenošana saziņā ar Latvijas diasporu.

Lai veicinātu ārpus Latvijas dzīvojošo uzņēmēju un profesionāļu tīklošanos, ELA 2016. gada rudenī rīkoja pasākumu ciklu dažādās Eiropas valstīs, aicinot uz tikšanos dažādu jomu speciālistus. Tā, piemēram, oktobra sākumā Tallinā, Igaunijā, noritēja seminārs uzņēmējiem un radošo nozaru speciālistiem, savukārt novembrī – tīklošanās pasākums Luksemburgā un tās apkaimē dzīvojošajiem finansistiem, kā arī kontaktforumi Berlīnē un Stokholmā dzīvojošiem ārstiem un zobārstiem. Īsi pirms Latvijas valsts svētkiem pēc PBLA ierosinājuma Rīgā tika uzsākta ikmēneša tikšanos sērija jauniem profesionāļiem, kuri pēc studiju un darba pieredzes ārvalstīs atgriezušies Latvijā.

SADARBĪBAS STIPRINĀŠANA AR DIASPORU

Dažādos laikos un apstākļos izceļojušās latviešu kopienas ārpus Latvijas demonstrē atšķirīgu pilsoniskās iesaistes līmeni un vajadzības. Ja tā sauktajās latviešu trimdas zemēs iespējams veidot sadarbību uz trimdas laikā iedibināto organizāciju un sociālās infrastruktūras pamatiem, tad attiecībā uz pēdējos piecpadsmit gados no Latvijas izceļojušajiem valstspiederīgajiem, kuru lielākais vairums pārcēlies uz dzīvi citās Eiropas valstīs, ir jāveido jauna platforma sadarbības īstenošanai.

Latviešu diaspora kā Latvijas nacionālās saliedētības un integrācijas subjekts izriet no 2011. gadā pieņemtajām Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnēm, kas Latvijas diasporu pozicionē kā Latvijas nācijas nedalāmu sastāvdaļu ar savām zināmām lomām un atbildībām: “Katrs Latvijas pilsonis un iedzīvotājs, katrs latvietis pasaulē nes sevī atbildības daļu par Latviju”⁷. Uz šīm pamatnostādnēm arī pēdējos gados veidota rīcībpolitika sadarbībai ar diasporu pasaulē, paredzot šim mērķim finansējumu Latvijas valdības budžetā. Šobrīd sadarbībā ar diasporu ir iezīmēti četri savstarpēji papildinoši rīcības virzieni: (1) latviskās identitātes un saiknes ar Latviju uzturēšana, latviešu valodas un kultūras izplatības veicināšana pasaulē; (2) diasporas pilsoniskās un politiskās līdzdalības veicināšana; (3) sadarbība ar diasporu ekonomikā, kultūrā, izglītībā un zinātnē, intelektuālā potenciāla aprites veicināšana un (4) atbalsta sniegšana tiem, kas vēlas atgriezties.

Latviskās identitātes un saiknes ar Latviju uzturēšana, latviešu valodas un kultūras izplatīšana pasaulē

Šī darbības virziena ietvaros 2016. gadā ar PBLA starpniecību tika turpināts īstenot gadu iepriekš uzsākto Kultūras ministrijas atbalsta programmu Dziesmu un Deju svētku tradīcijas un Latvijas kultūras pieejamības nodrošināšanai ārpus Latvijas. Ar PBLA starpniecību 2016. gadā Latvijas Kultūras ministrijas atbalstu saņēmuši deviņi projekti Eiropā, ASV, Austrālijā un Krievijā, kas ietver gan Eslingenas dziesmu svētkus, gan Austrālijas latviešu 56. Kultūras dienas Melburnā un ASV XIV Vispārējos latviešu dziesmu svētkus Baltimorā. Tāpat Kultūras ministrijas atbalstu 2016. gadā saņēma Tautas mūzikas grupas viesturneja un meistarklases Gaŗezērā (ASV), Smoļenskas Latviešu biedrības simtgades svinības, profesionāla latviešu teātra viesizrādes Īrijā, Latviešu kultūras dienas Lielbritānijā, Ņujorkas latviešu kora meistarklašu un jaundarba projekts, TILTS rīkotā Ilģu koncertturneja ASV.

Izglītības jomā visciešākā sadarbība noris starp PBLA Izglītības padomi, ELA un Izglītības un Zinātnes ministru un tās pārraudzības institūciju – Latviešu valodas aģentūru. Par prioritāriem uzdevumiem izglītības jomā 2016. gadā no diasporas

organizāciju puses bija izvirzīti: Latvijas valdības atbalsta saglabāšana latviskai izglītībai ārpus Latvijas un diasporas skolu darbībai, kuru skaits 2016. gadā pārsniedza 100, kā arī darba uzsākšana pie latviešu diasporas izglītības koncepcijas izstrādes, kas aptvertu gan vecās, gan jaunās diasporas intereses un vajadzības.

Tuvojošās Latvijas valsts simtgades kontekstā 2016. gadā tika liktas iestrādes tālākai sadarbībai starp Latvijas Kultūras ministriju, Latvijas valsts Simtgades biroju un diasporas organizācijām. Sākot ar 2017. gadu, paredzēts Latvijas valdības finansējums 100 000 eiro apmērā valsts simtgades atzīmēšanai ārpus Latvijas. Jāatzīmē, ka šo finansējumu plānots izmantot projektiem, kuru vadību nodrošinātu pašas diasporas organizācijas, tādā veidā stiprinot to iesaisti Latvijas kultūras popularizēšanā ārpus Latvijas, kas vienlaikus var kalpot par nozīmīgu stimulu diasporas pilsoniskās līdzdalības veicināšanā.

Diasporas politiskās un pilsoniskās līdzdalības stiprināšana

Pilsoniskās un politiskās līdzdalības veicināšana ir viens no centrāliem punktiem Kultūras ministrijas izstrādātajās Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēs. Latvijas diasporas pašorganizēšanās un jaunu latviešu biedrību izveidē aktīvi līdzdarbojas arī Latvijas vēstniecības, sniedzot visa veida atbalstu diasporas pašorganizēšanās centieniem, kas jo īpaši aktuāli ir jaunizveidotajām latviešu kopienām Eiropā.

2016. gada vasarā pēc Eiropas latviešu apvienības pasūtījuma Latvijas Universitātes pētnieki sagatavoja ziņojumu “Eiropā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pilsoniskā aktivitāte”, kas vēstīja, ka šobrīd latviešu diasporas sabiedrisko organizāciju dzīvī ir iesaistīts tikai katrs desmitais respondents.⁸ Tāpat aptaujas dati liecina, ka “respondentu pilsoniskā līdzdalība vairāk ir bijusi sociāli nevis politiski orientēta”⁹, turklāt tai ir lielākas iespējas būt orientētai uz Latviju nevis uz mītnes zemi.¹⁰ Par ļoti nozīmīgu atbalsta mehānismu diasporas pilsoniskās līdzdalības veicināšanā diasporas organizācijas atzinušas Sabiedrības integrācijas fonda paspārnē izveidoto Pilsoniskās līdzdalības veicināšanas programmas apakšprogrammu diasporas NVO darbības atbalstam.

Sadarbība ar diasporu ekonomikā, kultūrā, izglītībā un zinātnē

Līdzšinējie centieni veicināt sadarbību ar diasporu ekonomikā, kultūrā, izglītībā un zinātnē aprakstīti šī raksta vidusdaļā, kur izklāstīti galvenie rīcības virzieni un arī izaicinājumi. Šajā kontekstā būtu īpaši izceļamas vairākas iniciatīvas – gan Ārlietu ministrijas atbalstītie PLEIF pēctecības pasākumi, gan Kultūras ministrijas

sniegtais atbalsts ALA uzsāktajai vasaras prakses programmai Latvijā, kurā 2016. gadā piedalījās 18 jaunieši no ASV, Kanādas un Austrālijas. Īpaši uzteicami šajā ziņā ir Latvijas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča un kultūras ministres Daces Melbārdes aktīvie centieni klātienē uzrunāt Latvijas diasporas pārstāvjus dažādās pasaules malās, aicinot tos uz aktīvu iesaisti kultūras dzīvē, izglītībā un ekonomikā un tuvojošās Latvijas valsts simtgades atzīmēšanā. 2016. gadā ELA vadībā tika uzsākti priekšdarbi 2017. gada vasarā plānotajam Eiropas latviešu kongresam, kurā plānots iesaistīt Eiropā dzīvojošos un strādājošos Latvijas izcelsmes dažādu nozaru profesionāļus, kā arī izstrādes stadijā ir 2017. gadā iecerētu pasākumu plāns ar fokusu uz ekonomiskās sadarbības stiprināšanu starp Latviju un ASV.

Atbalsts tiem, kuri grib atgriezties Latvijā

2016. gads iezīmē pirms trijiem gadiem apstiprinātā Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāna darbības beigas, kuru saskaņā ar Ekonomikas ministrijas publiskiem paziņojumiem nav plānots turpināt pretēji diasporas organizāciju argumentiem, ka šāda rīcība diasporā var tikt interpretēta, ka emigrācijas latvieši Latvijā vairs netiek gaidīti. To vēl vairāk paspīlgtina Latvijas amatpersonu pretrunīgie signāli un izteiktie komentāri presei. “Man nav tiesību viņus šobrīd saukt mājās, kamēr mums nav piedāvājuma,” 2016. gada februārī, komentējot reemigrācijas jautājumu, sacīja Ministru prezidents Māris Kučinskis.¹¹ Par spīti tam, ka Ekonomikas ministrija bija nolēmusi Reemigrācijas atbalsta pasākumu neturpināt, Latvijas Institūts 2016. gada vasarā uzsāka kampaņu “Gribu Tevi atpakaļ”, kuru Ministru prezidents publiski novērtēja kā labu ideju, piebilstot, ka tomēr ne visiem atbraukušajiem Latvijā šobrīd būtu, ko darīt.¹²

Lai arī iepriekš apstiprinātais Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns tiešā veidā nav nodrošinājis iepriekš prognozēto emigrējušo tautiešu atgriešanās apjomu, diasporas organizāciju skatījumā šis plāns tomēr kalpoja kā politisks signāls izceļojušajiem Latvijas pavalstniekiem par to, ka viņi bija gaidīti atpakaļ Latvijā. Raugoties nākotnē, jāizceļ Latvijas Universitātes Diasporas un migrācijas pētījumu centra sadarbībā ar Latvijas Ārlietu ministriju un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru veiktais pētījums par reemigrācijas veicināšanas iespējām un pastāvošajiem šķēršļiem, kas, cerams, dos impulsu jauna, uz rezultātiem vērsta rīcības plāna izstrādei.

Veidojot attiecības ar diasporu ārpus Latvijas, vērā jāņem diasporas uzticēšanās Latvijas valsts pārvaldei, kas šobrīd iezīmē kritisku ainu. Pērn veiktā Latvijas Universitātes pētnieku aptaujā, kurā piedalījās 14 068 Latvijas valstspiederīgo 118 valstīs, 91 % jaunās emigrācijas bija pilnībā vai drīzāk neapmierināti ar Latvijas

valdības darbu¹³. Septiņu punktu sistēmā uzticēšanās Latvijas valdībai bija novērtēta ar atzīmi 1.6, kamēr uzticēšanās mītnes zemes valdībām saņēma atzīmi 5.9.

Kā viens no galvenajiem izaicinājumiem Latvijas valdības sadarbībā ar diasporu, kā to liecina advokātu biroja COBALT pēc Kultūras ministrijas pasūtījuma sagatavotais atzinums, ir atbildības izklaidētība, sadrumstalotība, pārredzamības un caurredzamības trūkums gan attiecībā uz Latvijas valdības piešķirumiem diasporas atbalstam, gan arī uz politikas pārraudzību kopumā. Šobrīd diasporas politikas izstrāde notiek horizontālā sadarbībā starp dažādām ministrijām, no kurām nevienai šobrīd nav autoritātes pārraudzīt programmas, ko īsteno cita ministrija. Ņemot vērā, ka ar šo gadu beidzas Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns, bet pēc diviem gadiem, 2018. gadā, beidzas diasporas politiku ietverošo Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu (NIPSIPP) termiņš, tad šobrīd aktuāls ir jautājums par diasporas politikas tālāko nākotni. Pastāvošā neskaidrība un Kultūras ministrijas sagatavotie priekšlikumi diasporas jautājumu tālākai pārvaldībai 2016. gada rudenī Rīgā notikušajā PBLA valdes sēdē mudināja PBLA dalīborganizācijas pieņemt rezolūciju, kas skaidrības un pārskatāmības nolūkā aicināja izdalīt diasporas jautājumus no NIPSIPP ietvara un stiprināt Ārlietu ministrijas lomu diasporas politikas izstrādē.

Kā uzsvēra ELA 2016. gada 10. oktobrī Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijai adresētā vēstulē, “diasporas daudzveidīgais potenciāls Latvijas izaugsmes, starptautiskās redzamības un mūsdienīgas latvietības stiprināšanā visefektīvāk tiktu apgūts, veidojot stratēģisku dokumentu par Latviju un latviešiem pasaulē, nevis iestīvējot šos mērķus vispārīgā, tā sauktajā integrācijas satvarā”. Savā vēstulē ELA aicināja paredzēt skaidru un autoritatīvu atbildības deleģējumu par diasporas lietām Ministru kabineta sastāvā, kā arī nodrošināt diasporas lietu pārnozaru koordināciju augstā līmenī (piemēram, augsta līmeņa Diasporas lietu padomes ietvarā pie Ministru prezidenta), kas sniegtu visaptverošu redzējumu par diasporas politikas dažādajiem aspektiem.

PROGNOZES UN IETEIKUMI NĀKAMAJAM GADAM

Sadarbība ar Latvijas diasporu pat, ja tā pirmajā brīdī nelielas, ir zināmā mērā arī Latvijas drošības un ekonomiskās attīstības jautājums. Jo, kā argumentēts šī raksta izklāstā, diasporai var būt nozīmīga atbalsta funkcija Latvijas valdībai centienos panākt starptautiskās drošības sistēmas atbalstu mūsu valstij. Vienlaikus Latvijas diaspora, kā to liecina dažādi pētījumi, var sniegt nozīmīgu ieguldījumu Latvijas

tautsaimniecības izaugsmē, kā nodrošināšanai nepieciešams izstrādāt efektīvu, uz mērķi orientētu tālākās sadarbības un komunikācijas stratēģiju. Lai veicinātu efektīvu sadarbību, diasporas organizācijas no savas puses aicina nodrošināt skaidru atbildības par diasporas politiku deleģējumu Ministru kabineta sastāvā un efektīvu politikas koordināciju to īstenošanā iesaistīto institūciju starpā.

2016. gadā Eiropā pieredzētie terorakti, samilzusī migrācijas krīze, kā arī Lielbritānijas balsojums par izstāšanos no Eiropas Savienības iezīmē nopietnus ārpolitikas un drošības izaicinājumus kā Eiropas Savienībai kopumā, tā arī Latvijai un latviešu kopienai Eiropā. Skaidrības trūkums par ASV jaunievlētā prezidenta Donalda Trampa ārpolitisko kursu pēc viņa stāšanās amatā 2017. gada janvārī iezīmē to, ka latviešu kopienu pārstāvošajām organizācijām ASV, tādām kā ALA, Apvienoto Baltiešu komiteja, Amerikas Baltiešu brīvības līga u. c. kopā ar Latvijas Ārlietu resoru priekšā stāv liels darbs pārstāvēt un aizstāvēt Latvijas intereses saziņā ar jauno ASV administrāciju. Lai vairotu Latvijas izcelsmes ASV pavalstnieku morālās tiesības pieprasīt lielāku ASV iesaisti Baltijas drošības stiprināšanā, pie notikušajām izmaiņām ASV valdībā Latvijai jo kritiski ir ievērot apņemšanos pildīt NATO dalībvalstu vienošanās, kas īpaši attiecas uz Latvijas aizsardzības budžeta palielinājumu līdz NATO noteiktajam 2 % sliekšnim no IKP.

Lai veicinātu Latvijas diasporas iesaisti Latvijas tautsaimniecībā, ņemot vērā pirmajos trīs Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forumos gūto pieredzi, ir nepieciešams izstrādāt stratēģiju Latvijas diasporas iesaistei Latvijas tautsaimniecībā, balstoties uz citu valstu pozitīvās prakses piemēriem un Latvijas prioritātēm, norādīt konkrētus rīcības virzienus un atbildīgos par diasporas latviešu uzņēmēju, dažādu nozaru speciālistu un zinātnieku apzināšanu, uzrunāšanu, tīklošanu un sadarbības veicināšanu. Ļoti atzinīgi vērtējama Ārlietu ministrijas iesaiste un atbalsts PLEIF pēctecības pasākumiem, bet, lai panāktu maksimālu rezultātu, stratēģijas izstrādē un īstenošanā būtu nepieciešams nodrošināt par ekonomikas attīstību atbildīgo institūciju lielāku ieguldījumu. Šajā sakarā no PBLA puses jau izskanējis aicinājums Latvijas Ministru prezidentam aktivizēt pēc 2015. gadā notikušā Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju foruma izveidoto diasporas uzņēmēju konsultatīvo padomi kā platformu Latvijas diasporas uzņēmēju un dažādu nozaru speciālistu ieteikumu apkopošanai un nodošanai Latvijas valdības vadītājam un atbildīgajām nozaru ministrijām. Ilgtspējās sadarbības nodrošināšanai ļoti svarīgi īstenot “gudru, proaktīvu un konsekventu komunikāciju”, kas būtu vērsta uz sadarbības veicināšanu un iesaisti Latvijas tautsaimniecības izaugsmes procesos.

Lai stiprinātu pilsonisko līdzdalību nesen emigrējušo Latvijas valstspiederīgo vidū, nepieciešams turpināt pastāvošās atbalsta programmas diasporas organizāciju kapacitātes stiprināšanai. Latvijas valsts simtgade, kuras atzīmēšana sāksies jau

2017. gadā, iezīmē lielisku iespēju uzrunāt tās daudzviet pasaulē dzīvojošās Latvijas izcelsmes personas, kas kādā brīdī kaut kādu iemeslu pēc ir zaudējušas kontaktu ar Latvijas valsti, latviešu sabiedrību un latvisko kultūru. Šī ir iespēja caur Latvijas jubileju veicināt ārzemēs dzīvojošo tautiešu piederību Latvijai un iesaisti tās dzīvē.

ATSAUCES

- ¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” *Latvijas Republikas Ārlietu ministrija*, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf
- ² Turpat, 3.
- ³ *Amerikas latviešu apvienības paziņojums presei*, 23.07.2016.
- ⁴ *Latvijas emigrantu kopienas nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika*, <http://migracija.lv/>
- ⁵ I. Mieriņa, M. Kaprāns, I. Koroļeva, *Eiropā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pilsoniskā aktivitāte: Analītisks ziņojums*, 2016, 38.
- ⁶ “40% emigrantu vīlušies Latvijā,” *TVPlay*, 08.2016., <http://tvplay.skaties.lv/parraides/lnt-zinas/762307?autostart=true>
- ⁷ “Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņēm 2012.–2018.gadam,” *Likumi.lv*, 20.10.2011., <http://likumi.lv/doc.php?id=238195>
- ⁸ I. Mieriņa, M. Kaprāns, I. Koroļeva, *Eiropā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pilsoniskā aktivitāte: Analītisks ziņojums*, 2016, 30.
- ⁹ Turpat, 28.
- ¹⁰ Turpat, 24.
- ¹¹ “Kučinskis: Emigrējušos iedzīvotājus nesaukšu atpakaļ ar pabalstiem,” *LSM*, 11.02.2016., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/kucinskis-emigrejusos-iedzivotajus-nesauksu-atpakal-ar-pabalstiem.a168548/>
- ¹² “Premjers: “Gribu tevi atpakaļ!” akcija ir laba, bet ne visiem Latvijā būtu ko darīt,” *LSM*, 22.07.2016., <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/premjers-gribu-tevi-atpakal-akcija-ir-laba-bet-ne-visiem-latvija-butu-ko-darit.a193130/>
- ¹³ Inta Mieriņa, *Prezentācija Amerikas latviešu apvienības 60. Kongresā*, 2016.

IETEIKUMI LATVIJAS ĀRĒJAI UN DROŠĪBAS POLITIKAI 2017. GADĀ

“Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2017” ir radījusi iespēju Latvijā atzītākajiem analītiķiem un ekspertiem vienkopus paust savus secinājumus par 2016. gada notikumiem un izteikt priekšlikumus un rekomendācijas 2017. gadam. Latvijas Republikas ārlietu ministrs savā uzrunā visnotaļ optimistiski raugās uz globālajiem un Latvijas izaicinājumiem, netieši norādot, ka mūsdienu pasaules draudīgums var būt mānīgs. Tieši šo nezināmo un mānīgo apstākļu kontekstā 2016. gads ir bijis un 2017. gads būs pārbaudījums Latvijas starptautiskā brieduma pakāpei gan ārpolitiski, gan iekšpolitiski. Proti, tagad arī Latvijas sabiedrībai ir stingri jāiestājas par vērtībām un principiem, pēc kuriem tā tiecās, sabrūkot Padomju Savienībai, un kuri 25 gadus vēlāk ir kļuvuši par ikdienas sastāvdaļu. Kā to atzīmē arī Edgars Rinkēvičs, Latvijas pašmāju attiecībām un ārpolitiskajai darbībai ir jāturpinās “skaidri fokusā paturot demokrātisko pamatvērtību, ieskaitot likuma varu un cilvēktiesību saglabāšanu”.

Grāmatas autori izklāsta savu redzējumu par Latvijas ārpolitikas un drošības tendencēm 2016. gadā konkrētu tēmu ietvaros. Katrs no autoriem sniedz ne tikai vispārējo vērtējumu par situāciju un Latvijas sasniegumiem, bet arī izvirza virkni praktisku, konkrētu rekomendāciju, kuras būtu jāņem vērā lēmumu pieņēmējiem, veidojot politiku. Vispirms tādēļ jāatzīmē Ojāra Skudras skaudrais skatījums attiecībā uz ģeopolitisko situāciju, kurā Latvija un ES var nonākt jau pavisam drīz, 2017. gadā, sevišķi Francijas vēlēšanu kontekstā. Autors velk tiešas ietekmes paralēles arī ar 2017. gada jūnija pašvaldību vēlēšanām: “Par politisko situāciju Latvijā, kura, protams, rezonē ar valsts ārpolitiku, var prognozēt, ka Zaļo un zemnieku savienības un “Saskaņas” pozīciju nostiprināšanās lielo pilsētu domēs, varētu novest pie Krievijas pastiprināta spiediena ar mērķi panākt Latvijas valdības reorganizāciju, ietverot tajā “Saskaņas” pārstāvjus. Tāpēc ir droši prognozējama Krievijas mediju un ne tikai, aktīva līdzdalība priekšvēlēšanu kampaņas diskusijās.” O. Skudra brīdina, ka Latvijas nacionālās vēlēšanas un prokrievisko spēku nostiprināšanās var kļūt par nopietnu pārbaudījumu tam, kā Latviju redz NATO un ES partneri.

Līdzīgu brīdinājumu Latvijas politiskajām partijām izturēties atbildīgi pret Latvijas nacionālajām interesēm un valsts ģeopolitisko likteni izsaka arī autori Imants Lieģis, rakstot par Latvijas ģeopolitisko vietu, un Ieva Bloma, analizējot Latvijas intereses Eiropas Savienībā. I. Lieģis norāda, ka “[d]iemžēl Latvija līdz ar Bulgāriju, Slovēriju un Ungāriju tiek uzskatīta par valsti, kurā Krievijai ir liels ietekmes potenciāls, tāpēc ir svarīgi īstenot aktīvus pasākumus, lai palīdzētu atspēkot šos apvainojumus un Krievijas darbībās atpazīt hibrīdkara elementus”. Tas esot sevišķi svarīgi, ja ņem vērā arī ASV viceprezidenta Džo Baidena izteikumus Rīgā attiecībā uz nepieciešamību sakārtot tieslietu sistēmu un cīnīties ar korupciju valstī. I. Bloma tikmēr atgādina, ka “[d]efinējot Latvijas intereses ES 2017. gadam jo īpaši jāatceras, ka *darbība Eiropas Savienībā ir iekšpolitisko interešu paplašinājums*. [...] [Un] apstākļos, kad politiskās norises citās valstīs – proti, to attieksme pret demokrātijas un cilvēktiesību principu konsekventu ievērošanu, nacionālo vēlēšanu rezultāti u.tml. – var kardināli ietekmēt ES kā ekonomiskā *vai* politiskā projekta tālāku attīstību, Latvijai ir svarīgi pašai iekšpolitiski uzturēt stingru šo principu ievērošanu [...]” Attiecīgi autori apstiprina arī ārlietu ministra Rinkēviča izteiktās bažas, ka Latvijai šajos neskaidrību apstākļos ir ļoti svarīgi turēties pie tās demokrātiskā, cilvēktiesību un brīvības vērtībās balstītā kursa un tādējādi skaidri identificēt sevi ar Rietumu pasauli.

Ģeopolitikas nozīmīgākais aspekts ir Latvijas drošības situācija. Šeit runa ir ne tikai par ārējo, bet arī iekšējo drošību un spēju vērsties pret stratēģiskās komunikācijas izaicinājumiem, kā arī mūsdienu terorisma tendencēm. Te kādreizējais Latvijas aizsardzības ministrs I. Lieģis norāda uz virkni aspektu, kuri Latvijai ir fundamentāli svarīgi 2017. gadā: “Pirmkārt un galvenokārt, nedrīkst taupīt nekādus pūliņus, lai nodrošinātu NATO Varšavas samitā pieņemto lēmumu īstenošanu. [...] [Un] nedrīkst pieļaut absolūti nekādas politiskās atkāpes no 1,7 % [un 2 % 2018. gadā] IKP novirzīšanas aizsardzībai.” Norādes ir attiecināmas gan uz savietojamības starp Latvijas un NATO karaspēkiem jautājuma tūlītēju risināšanu, tostarp integrētu komandu un kontroles centru veidošanu, gan NATO spēku piekļuves nodrošināšanu Baltijas teritorijai. Tāpat autors norāda uz nepieciešamību jau 2017. gadā stiprināt civiliedzīvotāju aizsardzības spējas caur Zemessardzes un armijas rezervistu skaita palielināšanu un ņemt vērā kaimiņvalstu pieredzi iedzīvotāju informēšanas jautājumos. “Lietuva ir publicējusi un izplatījusi civilpersonu instrukciju rokasgrāmatu par civilpersonām veicamajiem pasākumiem militāra uzbrukuma gadījumā. Iespējams, ka Latvijai vajadzētu rīkoties līdzīgi.”

Arī Noras Vanagas ieteikumi Latvijas drošības spēcīnāšanai iekļauj līdzīgus argumentus: “[N]acionālā līmenī Latvijā ir nepieciešams īstenot visaptverošu pieeju sabiedrības izturēšanās paaugstināšanā. Nacionālā drošība ir plašs un starpnozaru pasākumu komplekss, kas paredz, ka pēc iespējas plašākas sabiedrības daļas

izglītošana, informēšana un iesaistīšana valsts aizsardzībā nav tikai aizsardzības, bet arī iekšlietu, izglītības, kultūras un citu sektoru kompetencē un ka ir nepieciešama visaptveroša pieeja.” Autore arī uzsver, ka Baltijas valstīm jāattīsta savas pašaizsardzības spējas un Baltijas jūras reģiona ietvaros jāsekmē sadarbība izlūkošanas jomās un jāuzlabo agrīnās brīdināšanas sistēmas.

N. Vanaga arī norāda, ka “nepieciešams, sākot no NATO līdz pat dalībvalstu nacionālajam līmenim, īstenot vienotu stratēģisko komunikāciju, izmantojot gan politiskos, gan militāros instrumentus.” Tas sasaucas ar Mārtiņa Varguļa detalizēto analīzi attiecībā uz stratēģiskās komunikācijas izaicinājumiem 2017. gadā, kur autors iesaka: “Valstiskā līmenī ir jāstiprina ciešāka saziņa ar nevalstiskajām organizācijām, ekspertiem un citām ietekmes pusēm, kuras pārstāv un/vai ietekmē sabiedrības viedokli. [...] [I]r jābūt vienotai nostājai/naratīviem par jautājumiem, kas saistīti ar drošību. [...] [Ārvalstu] manipulācijas aktivitātes [...] var būt sekmīgas, ja valstiskā līmenī netiek piedāvāta alternatīva pozīcija.” Drošības eksperts uzsver, ka komunikācijai par militārajiem jautājumiem ir jābūt saistošai un jānodrošina regulāra fakta par Latvijas valsts darbību publiskošana, tādējādi informējot sabiedrību un vērstoties pret pseidoziņu izplatīšanu. M. Vargulis arī norāda, ka “[J]āveicina žurnālistu kompetence par jautājumiem, kas saistīti ar drošību: ne tikai par nacionālajām aizsardzības aktualitātēm, bet arī par starptautiskajā drošības vidē notiekošajiem pasākumiem un to ietekmi uz valsts drošību.”

Stratēģiskās komunikācijas nozīmi mūsdienu terorisma draudu apstākļos saredz arī Pēteris Veits: “Aizsardzības ministrijai būtu jāapzina tie digitālās vides un sociālo mediju naidīgas propagandas apkarošanas aspekti, kas ir kopīgi teroristiskām organizācijām un agresīvi noskaņotu valstu drošības dienestiem. Savukārt Aizsardzības un Ārlietu ministrijām, izejot no apzināto spēju saraksta, nepieciešams izvērtēt tos jau atīstītos resursus, ko ar minimālu ieguldījumu Latvija var piedāvāt starptautiskā terorisma apkarošanas iniciatīvām [...]” Autors kopumā secina, ka terorisma draudi Latvijai šobrīd visplatītākajā formā ir zemi. Tomēr tas nenozīmē, ka Latvijai nav jāgatavojas un jāsekmē sava iekšējā drošība arī pret šādiem apdraudējumiem. Sevišķi, ja runa var nebūt tikai par *Daesh* darbībām. Piemēram, “Iekšlietu ministrijai būtu nepieciešams izvērtēt, kā starptautiskā terorisma apkarošanas operatīvo iestāžu sadarbības iniciatīvas var dot plašāku pienesumu organizētās noziedzības apkarošanā Latvijā. [Savukārt] Tieslietu ministrijai nepieciešams formulēt nacionālo pozīciju par datu drošību un privātumu, kā arī īstenot privātā un akadēmiskā sektora ekspertu konsultatīvu iesaisti pozīcijas formulēšanā, balansējot drošības un nozares attīstības tautsaimnieciskos apsvērumus.” Šie konkrētie ieteikumi norāda uz nepieciešamību apzināties, ka, nepievēršot pienācīgu uzmanību jau citās valstīs identificētiem draudiem un nepabeigtajiem mājasdarbiem, Latvijas vājie punkti var tikt izmantoti no dažādu aktoru puses.

Noslēdzot Latvijas ārējās un drošības politikas multilaterālo dimensiju, nevar nepieminēt Latvijas darbību ES. ES ir Latvijas iekšpolitisko procesu tiešs turpinājums, un Latvija ir politiski un institucionāli dziļi integrēta valsts. Latvija ir starp ES kodola – Eirozonas – valstīm, kuras 2016. gadā raksturoja salīdzinoši liels vienprātības līmenis. Rimstoties Grieķijas krīzei, Eirozonas valstis ir bijušas relatīvi vienprātīgas attiecībā uz ļoti daudziem jautājumiem, kas ir bijuši ES dienaskārtībā, lai arī viedokļu dažādība visā ES iezīmējās daudz izteiktāk nekā iepriekš. 2016. gads atnesa ne tikai bēgļu krīzes turpinājumu, bet arī Lielbritānijas iedzīvotāju vēlmi izstāties no ES. Lai arī Lielbritānijas lēmums šobrīd ir šķietami satuvinājis visas citas 27 bloka dalībvalstis, ietekme, kādu *Brexit* var atstāt uz Eiropas un arī Latvijas ekonomiku, variē no nelielas līdz manāmai. To detalizēti savā rakstā skaidro I. Bloma, norādot uz nepieciešamību Latvijai savlaicīgi veikt aprēķinus, gatavojoties grūtām sarunām.

ES ilgstošais un sarežģītais lēmumu pieņemšanas process bieži rada iespaidu, ka vienotības panākšana starp bloka valstīm ir teju neiespējama. Vēl vairāk, Eiropas Komisijas prezidenta Žana Kloda Junkera nediplomātiskie un pat neapdomātie paziņojumi publiskajā telpā sevišķi 2016. gada nogalē ir radījuši papildu nenoteiktības un bažu sajūtas. ES iedzīvotāji var pat nepamanīt, ka 2015. gada lielākās problēmas, tostarp migrācijas un Eirozonas parādu krīze, ir mazinājušās, jo tām ir atrasti vismaz īstermiņa risinājumi. Tas apliecina, ka ES ir spējīga kolektīvi risināt problēmas, un kategorisms, kas bieži iezīmējas daudzu ES dalībvalstu, tostarp Latvijas, politiķu starpā ir graujošs.

Šobrīd redzams, ka domāšanā par ES dalībvalstis no nesenās federālisma idejas ir pārgājušas uz ES kā starpvaldību organizācijas izpratni. Tas gan nav nekas jauns un ES vēsturē ir piedzīvots jau iepriekš. Valstu sabiedrību vēlme pēc integrācijas piebremzēšanas nenozīmē tūlītēju atteikšanos no sasniegtā. Tas tikai nozīmē, ka nepilnu desmit gadu laikā ES piedzīvotās straujās izmaiņas noteiktā sabiedrības daļā ir radījušas neizpratni un apjukumu, kuru šobrīd izmanto daudzi politiķi visā Savienībā. Lai vērstos pret šādiem izaicinājumiem, valdībām ir nepieciešams saviem iedzīvotājiem skaidrot ES nozīmi to dzīvēs un vērtību sistēmās.

ES jau sen vairs nav ārpolitikas jautājums, bet gan kolektīva lēmumu pieņemšana par iekšpolitiskajiem procesiem un regulējumiem dalībvalstīs. Tādēļ, “lai efektīvi nodrošinātu [...] sasaistes starp Latvijas iekšpolitisko situāciju un interesēm un valsts iecerēto darbību ES, ir ieteicams pēdējo plānot nošķirti no tradicionālās ārpolitikas aktivitātēm. [Ir nepieciešams] skaidrāk konceptualizēt, kurp virzās gan Latvija, gan Eiropas Savienība, gala rezultātā nodrošinot tik ļoti nepieciešamo sasaisti starp Latvijas nacionālo rīcībpolitiku un ES politikām,” norāda I. Bloma. Kā konkrētu risinājumu autore min nepieciešamību ārlietu ministra ikgadējā ārpolitikas ziņojumā atdalīt sadaļu, kas attiecas uz ES, no ārpolitikas teksta un turpmāk to izstrādāt un diskutēt kā pilnīgi atsevišķu dokumentu ar konceptuālu analīzi par katru jautājumu.

Pēc pētnieces domām, šis ir ļoti svarīgi, jo atsevišķās ES valstīs un kaimiņvalstīs, tostarp Turcijā, ir redzamas demokrātijas “atpakaļslidēšanas” tendences un populistisko, eiroseptisko partiju ietekmes pieaugums.

Populisms un eiroskepe arī būs lielākais visas ES un attiecīgi arī Latvijas ar ES saistītais izaicinājums 2017. gadā. Arī migrācijas un bēgļu jautājums, kurš 2015. gadā kļuva par vienu no centrālajiem iemesliem izteiktām domstarpībām un bloku veidošanas tendencēm ES, 2016. gada ietvaros ir aizgājis otrā plānā. Lai arī situācijas stabilizācija Sīrijā un pārvaldības atjaunošana vairākās Ziemeļāfrikas valstīs vēl joprojām ir neatrisināti jautājumi, bēgļu plūsmas ir mazinājušās. Šo fenomenu analizē Aldis Austers un izdara šādu secinājumu: “Latvijas valdības lēmums atbalstīt ES pārvietošanas programmu un nepievienoties Višegradas valstu grupai bloķēt šo programmu bija pareizs. No Latvijas interešu viedokļa ir būtiski atbalstīt tādas risinājumus, kuri mazina spriedzi dalībvalstu vidū, turklāt ļauj Latvijai pozicionēt sevi kā uzticamu partneri. [...] Bēgļu aizmukšana [2016. gadā] ir nostādījusi Latviju ne īpaši glaimojošā situācijā. Tā ir indikācija, ka solidaritāte patvēruma meklētāju uzņemšanā nevar būt tikai formalitāte, [un] nepieciešams nopietni domāt par to, kā organizēt bēgļu integrāciju Latvijas sabiedrībā, mazinot sabiedrības aizspriedumus un atvēlot pietiekami daudz līdzekļu, lai bēgļi spētu sevi nodrošināt līdz pastāvīga iztikas avota atrašanai.” Tādējādi A. Austers ar savu detalizēto analīzi apstiprina, ka ikviens jautājums, ar kuru saskaras ES, tiek atrisināts. Ņemot vērā ES darbības principus un institucionālo uzbūvi, tūlītēji lēmumi, ko bieži pieprasa sabiedrība, ir neiespējami, ja tie ir nepiedzīvota veida vai apmēra izaicinājumi. ES ir spējīga risināt problēmas pašmājās, bet kvalitatīva risinājuma izstrāde un demokrātiska ieviešana prasa laiku. Šo nedrīkst aizmirst, arī domājot par šā brīža lielāko izaicinājumu – *Brexit*.

Pievēršoties Latvijas attiecībām ar kaimiņvalstīm, vispirms jāmin Anda Kudora analīze par Latvijas un Krievijas attiecībām un sagaidāmo 2017. gada kontekstā. A. Kudors secina, ka “divpusējo attiecību līmenī Latvijai jāturpina zelta vidusceļš starp normatīvu un pragmatisku ārpolitiku, uzturot ekonomisko sadarbību tajās jomās, kur tā no Krievijas puses nav sasaistīta ar politiskajām prasībām Latvijai. Kopumā Latvijai un pārējām Baltijas valstīm attiecībās ar Krieviju tuvākajos gados ir jāapbruņojas ar stratēģisku pacietību un jācenšas nepieļaut, ka Krievija 2017. un 2018. gadā Baltijas valstīs izdrupina plaisu ES kopējās ārpolitikas sienā.”

Autors kā lielāko izaicinājumu Latvijai 2017. gadā redz Krievijas propagandas un dezinformācijas kaitīgo ietekmi uz demokrātiju un drošības situāciju Baltijas valstīs. Eksperts ir tiešs, norādot, ka “Krievijas propaganda dažkārt pie Latvijas auditorijas nonāk arī žurnālistu neprofesionalitātes dēļ. Latvijā pastāv divas žurnālistu profesionālās asociācijas, kas darbojas vairāk kā nozares arodbiedrības, bet ne mediju kvalitātes vairotaļas. Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP) dara darbu atbilstoši

savām iespējām, tomēr institūcijai trūkst pietiekamas mediju monitoringa kapacitātes. Būtu lietderīgi Latvijā izveidot mediju ombudu, kas cita starpā pildītu arī mediju monitorēšanas funkciju.” To tikai pastiprina M. Varguļa izteiktās bažas, ka “paredzams, ka tieši sabiedroto spēku izvietošana var kļūt par “karstu kartupeli” Krievijas informatīvajā kampaņā. Nevar izslēgt, ka tiks meklēti dažādi līdzekļi un iespējas, kā nomelnot sabiedroto spēkus, tādējādi parādot, ka to darbības Latvijā ir pretlikumīgas, necienīgas, eskalāciju veicinošas un pretrunā ar starptautiskajām vienošanām.” Centrālais secinājums ir, ka cīņa par Latvijas iedzīvotāju prātiem un sirdīm nedrīkst aprobežoties tikai ar latviešu valodā runājošajiem. Krieviski runājošās kopienas ignorēšanai var būt dramatiskas sekas, ja cilvēku centieniem pēc piederības Latvijai netiks adekvāti atbildēts.

Divi citi Latvijas kaimiņu reģioni, kuri arī ir pieredzējuši nesenas pārmaiņas, bet 2016. gadā iezīmēja esošās situācijas stagnāciju vai pat konsolidāciju, ir Austrumu partnerības valstis un Centrālāzijas valstis. Gunda Reire secina, ka “ES, ilgākā termiņā neņemot vērā Krievijas īstenoto ģeopolitiku Austrumu partnerības valstīs, pār šo reģionu ir zaudējusi to ietekmi, kas tai būtu varējusi būt. Ģeopolitiskie instrumenti daudzos gadījumos ir izrādījušies iedarbīgāki par iespēju eiropeizēties, tādēļ [...] ES ir jāspēj Austrumu partnerības valstīm sadarbības ietvaros piedāvāt ko vairāk par eiropeizāciju. Labs solis uz priekšu šajā jomā ir brīvās tirdzniecības līgumi un bezvīzu režīmi.” Autore norāda, ka Asociācijas līgumi sāk zaudēt savu reformu veicinošā spēka nozīmi ES kaimiņvalstīs un jau 2017. gadā ES ir jārod risinājums attiecībā uz Ukrainas Asociācijas līguma ratifikācijas procesu.

Līdzīgi secinājumi ir arī Guntai Pastorei par eiropeizācijas tendencēm Centrālāzijas valstīs. Autore starp saviem daudzskaitlīgajiem secinājumiem norāda, ka, ņemot vērā tendences, “Latvijai būtu jāturpina aktīvi piedalīties ES politikas formulēšanā. Tai būtu jāturpina iestāties par reālāku ES politiku reģionā, kā arī jāizvirza prioritārie mērķi, kas atbilst visu interesēm.” Autoresprāt, bilaterāli Latvijai ir jāsekmē ekonomiskā diplomātija Centrālāzijas valstīs un jāatbalsta Latvijas uzņēmēju ieņēmšana reģiona valstu tirgos. Tāpat, neskatoties uz sīvo konkurenci Baltijas reģionā, Latvija varētu cīnīties arī par Centrālāzijas valstu preču tranzītu. 2016. gada notikumi esot radījuši papildu cerības tieši uz sadarbību ar Kazahstānu un Uzbekistānu – te svarīgākā loma būšot Latvijas parlamentārajai diplomātijai 2017. gadā.

Vēl tālāk uz austrumiem, kurp Latvijas diplomātija ir tiekusies izvērsties pēdējos gados, ir Ķīna. 2016. gads ir bijis sadarbības intensificēšanas ar Ķīnu gads, kur “16+1” samits, kā min autori Māris Andžāns un Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, ir bijis 2016. gada galvenais Latvijas ārpolitikas notikums: “Latvijas loma “16+1” formātā ļāva pastiprināt sadarbību ar Ķīnu [...] vairākās jomās, tādās kā tirdzniecība, transports un tūrisms [...]” Tajā pat laikā autori nesaskata, ka 2017. gads būs tikpat veiksmīgs, un Latvija noteikti nebūs “16+1” formāta sadarbības centrā. Tādēļ

Latvijai centrālais uzdevums 2017. gadam esot sabalansēt šobrīd neproporcionālo ekonomiskās sadarbības situāciju un nodrošināt Latvijas kompāniju piekļuvi Ķīnas tirgum, tostarp tranzīta veicināšanai, ko savā rakstā izvērsis arī Andris Maldups, kā arī pievērsties cilvēku savstarpējās mijiedarbības intensificēšanai.

Latvijas tirdzniecība un valstij netradicionālo tirgu, tostarp Ķīnas, apgūšana ir jauns izaicinājums, kas tikai nākotnē papildinās un pārveidos Latvijas tirdzniecības un pakalpojumu sektoru. Šobrīd Latvijas ekonomika vēl joprojām ir relatīvi reģionalizēta un ES iekšējā tirgus daļas iekarošana vēl turpinās. Šajā kontekstā ļoti svarīga ir Latvijas ekonomiskās diplomātijas kapacitāte, par kuru Pēteris Strautiņš, analizējot Latvijas ārējās ekonomiskās darbības pamatus, secina, ka “Latvijas ārējā ekonomiskā politika visumā labi kalpo mūsu valsts izaugsmes mērķu sasniegšanai. [...] Vienlaicīgi noteikti varētu vēlēties lielāku resursu piešķiršanu šai jomai, ievērojot ārējo sakaru lomu mūsu ekonomikā. [...] Skatoties LIAA pārstāvniecību izvietojumu pasaules kartē, ir skaidrs, ka ir valstis un reģioni, kur to izveidošana vēl varētu būt pamatota.” P. Strautiņš atsaucas uz Latvijas ekonomisko atvērtību un spēju tomēr ar Latvijas ražojumiem pārliecināt pircējus citos pasaules reģionos. Jāatzīmē, ka sevišķa nozīme šajā kontekstā ir Latvijas tēlam un vietai ne tikai starptautiskajā arēnā, bet arī starptautiskajās ražošanas ķēdēs.

Kā atzīmē Mortens Hansens, analizējot redzamāko notikumu Latvijas ekonomiskajā politikā 2016. gadā – Latvijas pievienošanos Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijai (OECD): “Pievienojoties OECD 2016. gada 1. jūlijā, Latvijai ir izdevies pakāpties par vēl vienu līmeni un dziļāk integrēties ekskluzīvajā pārticīgo, demokrātisko un brīvajā tirgū ietilpstošo valstu grupā, un tas ir apsveikuma vērts, jo tā ir grupa, kurai Latvija ir piederīga.” M. Hansens norāda, ka OECD ir svarīgs instruments tālākai Latvijas izaugsmei, sevišķi tādēļ, ka šis ir jauns mehānisms, kā īstenot biedru spiedienu uz Latviju reformu veikšanai. Tajā pat laikā 2017. gadam ekonomikas eksperts norāda, ka ir nepieciešams pievērsties nodokļu iekasēšanas problēmai un nodokļu struktūrai, kas šobrīd ir paredzēta cilvēkiem ar augstiem ienākumiem un tikai veicina nabadzības pieaugumu. Nabadzības līmenis ir būtisks elements piekļuvei darba tirgum, tādēļ, ņemot vērā Latvijas demogrāfisko stāvokli un emigrācijas sekas, ir nepieciešams iespējami mazināt strukturālo bezdarbu ar pārkvalificēšanās iespēju nodrošināšanu. M. Hansens norāda, ka izglītības nodrošināšanai ir jābūt fundamentālai un šajā situācijā dalība OECD un tās rekomendācijas varētu nākt tieši laikā. Autors atkārtoti atgādā, ka ilgus gadus gan Pasaules Bankas, gan arī Eiropas Komisijas norādīto attiecībā uz izglītības sistēmas trūkumiem, kas ierobežo pašmāju cilvēkresursu pilnvērtīgāku pielietojumu. Un dalība OECD atkārtoti parāda nepieciešamību pēc ārējās ekspertīzes un atbalsta valsts pārvaldei strukturālu reformu veikšanai Latvijā.

Viena no papildu lietām, ko rekomendē Mortens Hansens, ir Latvijas ārējās ekonomiskās darbības pārorientēšana no riskantākiem tirgiem uz stabilākiem. To

apstiprina arī A. Maldupa analīze par Latvijas tranzīta sektora attīstību, kur diversifikācijas centieni ir vistiešāk redzami. Proti, “[...] jau šobrīd [ir] skaidrs, ka jāturpina darbs pie kravu plūsmas diversifikācijas, augstākas pievienotās vērtības kravu piesaistes un jaunu tirgu apguves, un jaunu klientu meklēšanas. Lielākais uzsvars tiks likts uz Ķīnu, uz kravu piesaisti no un uz Ķīnu. [...] [Tāpat] aktīvi jāstrādā pie investīciju piesaistes gan ostās, gan aviācijā, gan sauszemes loģistikas centros. Nepieciešams konsolidēt dažādu nozaru spēkus un veidot pēc iespējas plašākus integrētus piedāvājumus ar mērķi stimulēt plašu pievienotās vērtības pakalpojumu attīstību, distribūcijas pakalpojumus, preču importa, uzglabāšanas, pakojšanas, komplektēšanas un pat ražošanas pakalpojumus.” Transporta nozares eksperta vērtējums tieši iezīmē kopējās notiekošās izmaiņas Latvijas ārējās ekonomiskās darbības telpā. Tradicionālais Krievijas tirgus sankciju un embargo radīto ierobežojumu dēļ arvien vairāk tiek aizstāts ar jauniem sadarbības partneriem un klientiem ārpus reģiona.

Krievijas aizstāšana notiek ne tikai tirdzniecībā un tranzītā – tā jau ilglaicīgi ir notikusi arī Latvijas enerģētikas sektorā. Gāzes tirgus liberalizācija un Baltijas pievienošanās Ziemeļvalstu elektrības lokam ir bijusi daļa no enerģijas tirgus diversifikācijas un piegāžu drošības sekmēšanas. Tomēr 2017. gadam Juris Ozoliņš norāda uz jaunām iespējām un nepieciešamībām Latvijai, kas saistās ar jauno tehnoloģiju un atjaunojamo resursu pieaugošo nozīmi un popularitāti. Autors raksta, ka “[a]tjaunojamā enerģija nav pakļauta nekādām finanšu, ekonomiskām vai enerģijas krīzēm. Atjaunojamo resursu izmantošanas pieaugums atšķirībā no naftas vai gāzes nepaaugstina resursa cenu. Tieši pretēji – tehnoloģijas kļūst lētākas. Saulei, vējam un ūdenim kā izejvielām pašizmaksa ir tuva nullei. Turklāt atjaunojamās enerģijas integrācija tirgū rada pieprasījumu pēc izglītota un kvalificēta darbspēka – vajadzīgas gan “baltās”, gan “zilās apkaklītes”, tādējādi radot darba vietas un sekmējot ekonomisko izaugsmi.” Kādreizējais Latvijas enerģētikas ministrs uzsver virkni praktisku lietu, kuras ir jāīsteno Latvijas diplomātiem 2017. gadā, turpinot sekmēt valsts enerģētisko drošību, tostarp minot to, ka “jārūpējas, lai Lielbritānijas process par izstāšanos no ES [...] nemainītu Elektrības sistēmu operatoru tīklu [...] un iekšējā tirgus darbību. [...] Ministru kabinetam jāizveido platforma ministru atbildībai un sadarbībai pēc Eiropas Komisijas formāta parauga Eiropas Enerģijas savienības principu realizācijai. [...] [Savukārt] Ārlietu ministrijai ir jābūt līdera lomā nākamās barjeras pārvarēšanai tuvākā vai tālākā nākotnē OECD ietvaros – jāvirza Latvijas iestāšanās Starptautiskajā Enerģētikas aģentūrā (IEA).” Vienlaicīgi J. Ozoliņš norāda uz to, ka vēstniecība ASV ir būtiskākais instruments, lai izzinātu 2017. gadā gaidāmo ASV pozīciju attiecībā pret klimata politikas jautājumiem un pasaules tendencēm.

ASV pēc 2016. gada prezidenta vēlēšanām ir kļuvusi par nezināmo faktoru ne tikai attiecībā uz attīstības tendencēm klimata pārmaiņu un jauno enerģijas tehnoloģiju jomā, bet arī uz Eiropas drošības ietvaru un pasaules tirdzniecības principiem.

ASV vēstniecība nav vienīgais spēlētājs Latvijas diplomātijā attiecībās ar ASV un tās jaunievēlēto prezidentu – neatsverama nozīme ir arī latviešu diasporai gan visā pasaulē, gan tieši ASV. Te ir vairāki elementi, kuri sadarbībā starp Latvijas valsti un latviešiem ārvalstīs ir jāņem vērā. Kā vienu no redzamākajiem piemēriem Ilze Garoza savā analizē “aicina nodrošināt skaidru atbildības par diasporas politiku deleģējumu Ministru kabineta sastāvā un efektīvu politikas koordināciju to īstenošanā iesaistīto institūciju starpā. [...] [Ir] nepieciešams izstrādāt stratēģiju Latvijas diasporas iesaistei Latvijas tautsaimniecībā, balstoties uz citu valstu pozitīvās prakses piemēriem un Latvijas prioritātēm, [...] [Papildus Latvijas simtgades tuvošanās], iezīmē lielisku iespēju uzrunāt tās daudzviet pasaulē dzīvojošās Latvijas izcelsmes personas, kas kādā brīdī kaut kādu iemeslu pēc ir zaudējušas kontaktu ar Latvijas valsti, latviešu sabiedrību un latvisko kultūru.”

Tādējādi, lai arī notikumu kopums 2016. gadā tiek uzlūkots ar lielu nezināmā devu 2017. gadam, “Gadagrāmatas” autoru analīze liecina, ka Latvija apzinās tās izaicinājumus, kā arī iespējas, ko tai dod starptautiskās saistības un partneri gan multilaterālajās organizācijās, gan divpusējās attiecībās, un mērķtiecīgi piesaista sevi Rietumu pasaulei. Ojārs Kalniņš, lūkojoties no Saeimas Ārlietu komisijas perspektīvas atzīst, ka “pēdējie 25 gadi ir parādījuši, ka Latvijas iedzīvotāju alkas pēc brīvības, neatkarības un stabilitātes ir stiprākas nekā jebkad agrāk. Drošība ir izdzīvošanas priekšnoteikums, bet tai jābalstās uz principiem. Mūsu nākotne ir atkarīga no mūsu spējas konstruktīvi sadarboties ar visiem, kuru vērtības un principi atbilst mūsu vērtībām un principiem, kā arī mūsu prasmes pastāvēt līdzās tiem, kuru vērtības un principi atšķiras no mūsu vērtībām un principiem.”

Līdzīgus secinājumus par Saeimas Eiropas lietu komisijas darbu 2016. gadā izdara arī Lolita Čigāne secinot, ka “[L]ai gan viedokļu spektrs arī Saeimas Eiropas lietu komisijā par ES politikām un to efektivitāti ir plašs, tomēr kopējais uzskats, ka ES ir būtisks mūsu attīstības garants, kura kodolā vēlamies būt, paliek nemainīgs.” L. Čigānes rakstītais apliecina visu Latvijas partiju politiku spēju būt valsts un sabiedrības vadītājiem, kad runa ir par Latvijai fundamentālām starptautiskām lietām. Vēl vairāk – Latvijas administratīvais aparāts un amatpersonas ir spējuši izmantot iespēju un veidot visas ES dienaskārtību 2015. gada pirmajā pusē, kam atskaņas būs vēl 2017. gadā. “Šodien varam novērtēt, ka Latvijas prezidentūra daudzās jomās īstajā brīdī un ar pareizo spēku iekustinājusi ES atbildes analizētajiem nozīmīgajiem izaicinājumiem,” raksta L. Čigāne.

Apkopojot autoru secinājumus, iespējams izdalīt svarīgākos Latvijās ārējās un drošības politikas vadmotīvus 2017. gadam:

- **Drošība**, kuras prioritāri risināmais raksturs ir neapšaubāms Latvijas ārpolitikas, iekšpolitikas un aizsardzības jomu uzdevums. Šis vadmotīvs iekļauj Latvijas un NATO partneru militārās integrācijas spēcīnāšanu, primāri jau

īstenojot NATO Varšavas samita laikā pieņemtos lēmumus un 2018. gada budžetā nodrošinot ilgi atliktos 2 % no IKP apmēra tēriņus aizsardzībai. Tāpat šis iekļauj attiecības ar Baltijas stratēģisko partneri ASV, kā arī iekšējo drošību, tostarp ar terorismu saistīto parādību novēršanu.

- **Sadarbība**, kur ES projekta tālāka attīstīšana ir kļuvusi nepieciešamāka kā jebkad. Tas ir arī Latvijas uzdevums būt aktīvam, atbalstošam un solidāram partnerim ne tikai tālākajā Ekonomikas un monetārās savienības vai Eiropas Drošības savienības integrācijā, bet arī attiecībā uz ekonomiskajiem izaicinājumiem, masveida imigrācijas atstātajām sekām un Lielbritānijas izstāšanās no ES radītajiem izaicinājumiem.
- **Uzdrošināšanās**, kas 2017. gadā nozīmēs ne tikai attiecību ar Ķīnu turpmāko veidošanu uz Latvijai izdevīgiem nosacījumiem, bet arī attiecības ar Krieviju. Gan jaunā drošības situācijā, kurā atrodas Latvija pēc NATO partneru klātbūtnes izvēršanas, gan pašas valsts militāro kapacitāšu spēcīgāšana, gan arī jaunā Krievijas vēstnieka stāšanās amatā radīs jaunas iespējas un nepieciešamību veidot attiecības ar šo kaimiņvalsti. 2017. gads nesīs jaunu situāciju, kuras ietvaros būs nepieciešama pragmatisku attiecību atjaunošana ar Krieviju.
- **Iniciatīva**, kuras ietvaros Latvijai ir jāuzņemas rūpes ne tikai par kādu no ES sasāpējušiem jautājumiem, bet arī beidzot jāklūst par līderi Baltijas vienotības veicināšanā. Latvija ir dabiskā pozīcijā, lai veicinātu visu triju Baltijas valstu sadarbību un kopīgu nostiprināšanos pasaules politikā. Kā pirmā konkrētā iniciatīva šeit kalpotu Baltijas fonda izveides virzīšana starp triju valstu parlamentiem, kas nodrošinātu finansiālu atbalstu Baltijas sabiedriskās un kultūras izcilības veicināšanai un izplatīšanai pasaulē.
- **Informētība**, kas iekļauj ne tikai stratēģiskās komunikācijas aspektus, bet arī publisko diplomātiju, NVO, uzņēmēju un diasporas iesaistīšanu Latvijas tēla un atpazīstamības veicināšanā pasaulē, kā arī procesu skaidrošanā pašmājās. Šim vadmotīvam ir būtiska nozīme Latvijas sabiedrības līdzdalības un iesaistīšanās nodrošināšanā. Tikai informētība un izpratne veicina atbalstu kopēju projektu īstenošanai un mērķu sasniegšanai.

Latvija ārējo un drošības politiku 2017. gadā sagaida izaicinājumi. Tomēr tie ir identificējami izaicinājumi, atsegt daļu no kuriem bija arī šīs publikācijas "Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2017" autoru uzdevums. Pētnieciskais izvērtējums ļauj piedāvāt arī ieteikumus un dot papildus pienesumu diskusijai par Latvijas ārpolitikas interesēm un mērķiem, iesaistot tajā arī sabiedrību.

Projektu atbalsta:

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Ārlietu ministrija

Sadarbībā ar: **FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

LATVIJAS ĀRĒJĀS UN DROŠĪBAS POLITIKAS GADAGRĀMATA 2017

Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā Latvijas domnīca, kas nodarbojas ar ārējās un drošības politikas analīzi

Latvijas Ārpolitikas institūts tika izveidots 1992. gadā Rīgā kā bezpeļņas organizācija, kam uzdots sniegt Latvijas lēmumu pieņēmējiem, ekspertiem un plašākai sabiedrībai analīzi, ieteikumus un informāciju par starptautiskajiem procesiem, reģionālās drošības jautājumiem, ārpolitikas stratēģiju un izvēles iespējām. Institūts ir neatkarīga biedrība, kas veic pētījumus, izdod publikācijas, kā arī rīko lekcijas, seminārus un konferences, kas saistītas ar starptautiskās politikas jautājumiem. Latvijas pētniecības centru vidū Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā un viena no pazīstamākajām un starptautiski atzītākajām organizācijām, kas specializējas tieši starptautiskajos jautājumos.

Pils iela 21, Rīga, LV-1050 | www.lai.lv